

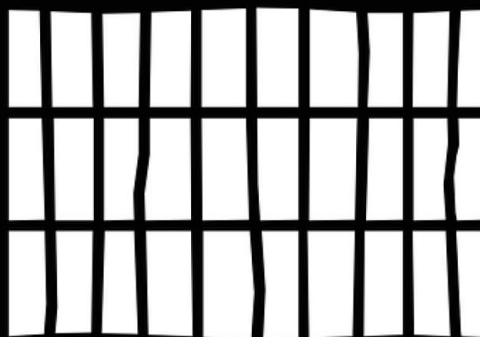

Městská knihovna v Praze

PROCES

Franz Kafka

Hledáte místo, kde...

... můžete celý den studovat nebo pracovat?

... seženete knížku pro zábavu, do školy, k poučení?

... stahujete e-knihy, posloucháte hudbu, tisknete 3D?

... osobně potkáte české i světové autory?

... můžete zajít na koncert, filmy artové i 3D?

Právě jste ho našli!

Městská knihovna v Praze

43 poboček, **3** pojízdné knihovny, **4 000** akcí ročně,
2 000 000 dokumentů, **60** Kč za registraci

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.e-knihovna.cz

www.facebook.com/knihovna

Městská knihovna v Praze

Proces

Franz Kafka

Přeložil Pavel Eisner

Znění tohoto textu vychází z díla [Proces](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Academia v Praze v roce 2008. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

§

Text díla (Franz Kafka: Proces), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 12. 3. 2019.

OBSAH

PROCES	6
Kapitola první: Zatčení – Rozmluva s paní Grubachovou – Pak slečna Būrstnerová	7
Kapitola druhá: První vyšetřování	31
Kapitola třetí: V prázdné zasedací síni – Student – Kanceláře	45
Kapitola čtvrtá: Přítelkyně slečny Būrstnerové	65
Kapitola pátá: Mrskač	72
Kapitola šestá: Strýček – Lenka	78
Kapitola sedmá: Advokát – Továrník – Malíř	96
Kapitola osmá: Obchodník Block – Výpověď advokátovi	138
Kapitola devátá: V chrámu	164
Kapitola desátá: Konec	184
DODATKY	189
I Nedokončené kapitoly	190
K Else	191
Cesta k matce	193
Státní zástupce	197
Dům	203
Boj s náměstkem ředitele	207
Úryvek	212
II Místa škrtnutá autorem	213

PROCES

Kapitola první

Zatčení – Rozmluva s paní Grubachovou – Pak slečna Bürstnerová

Patrně učinil někdo na Josefa K. křivé udání, neboť byl, aniž se dopustil něčeho zlého, jednou ráno zatčen. Kuchařka paní Grubachové, jeho bytné, která mu každý den ráno kolem osmé přinášela snídani, tentokrát nepřišla. To se ještě nikdy nestalo. Čekal ještě chvilku, viděl ze svého polštáře stařenu, která bydlela naproti a která ho teď zvědavě pozorovala, což u ní bylo zcela neobvyklé, potom však, udivený i hladový zároveň, zazvonil. Ihned se ozvalo zaklepání a vešel muž, jehož zde v bytě ještě nikdy neviděl. Byl štíhlý, a přece statný, v přiléhavém černém oděvu, který všelijakými záhyby, kapsami, sponami, knoflíky a páskem připomínal cestovní obleky, a vypadal proto obzvlášť prakticky, i když nebylo jasné, k čemu vlastně slouží. „Kdo jste?“ zeptal se K. a hned se napolo vztyčil v posteli. Muž však přesel otázku, jako by jeho zjev byl něco, co se prostě musí vzít na vědomí, a řekl jen: „Zvonil jste?“ „Ať mi Anna přinese snídani,“ řekl K. a pokoušel se zjistit, kdo vlastně je ten člověk, a to tak, že ho nejdříve mlčky pozoroval a přemýšlel. Muž se však nevystavoval dlouho jeho pohledům, ale obrátil se ke dveřím, pootevřel je a řekl komusi, kdo patrně stál za nimi: „Chce, aby mu Anna přinesla snídani.“ Nato se ve vedlejším pokoji někdo krátce zasmál, podle zvuku se nedalo rozeznat, není-li to několik lidí. Ačkoli se tím ten cizí člověk nemohl dovědět nic, co by nevěděl už předtím, řekl přece K, jako by podával hlášení: „Není to možné.“ „To by ale bylo něco nového,“ řekl K., vyskočil z postele a rychle si natáhl kalhoty. „To se tedy podívám, co je to za lidi vedle v pokoji a jak mi paní Grubachová vysvětlí, že mě někdo takhle ruší.“ Hned

ho sice napadlo, že nebylo třeba, aby to říkal nahlas, jaksi tím uznal, že ten cizí člověk má právo na něho dozírat, to však teď nepokládal za důležité. Přesto si to ten cizí člověk v tomto smyslu vyložil, neboť řekl: „Nechcete tu raději zůstat?“ „Nechci tu ani zůstat, ani nechci, abyste se mnou mluvil, dokud se mi nepředstavíte.“ „Mysleli jsme to dobře,“ řekl cizí muž a sám teď otevřel dveře. Ve vedlejším pokoji, kam K. vstoupil pomaleji, než měl v úmyslu, to na první pohled vypadalo skoro docela stejně jako včera večer. Byl to obývací pokoj paní Grubachové, snad bylo v tom pokoji, přeplněném nábytkem, pokrývkami, porcelánem a fotografiemi, dnes o něco víc místa než jindy; tím spíše to nebylo znát hned, neboť změna záležela hlavně v tom, že tu byl nějaký muž, který seděl s knihou u otevřeného okna a teď od ní vzhlédl. „Měl jste zůstat ve svém pokoji! Copak vám to František neřekl?“ „A co vlastně chcete?“ řekl K. a přelétl pohledem od nového známého k tomu člověku, který byl nazván Františkem a stál ve dveřích, a pak zase zpátky. Otevřeným oknem bylo zas vidět stařenu, jež s opravdu stařeckou zvědavostí přistoupila k oknu, které teď bylo naproti, aby všechno viděla i nadále. „Ale teď povím paní Grubachové –“ řekl K., pohnul se, jako by se odpoutával od obou mužů, kteří však stáli daleko od něho, a chtěl jít dál. „Ne,“ řekl muž u okna, hodil knihu na stolek a vstal. „Nesmíte odejít, jste přece zatčen.“ „Vypadá to tak,“ řekl K. „A pročpak?“ zeptal se potom. „My tu nejsme od toho, abychom vám to řekli. Jděte do svého pokoje a čekejte. Řízení je už zahájeno a dovíte se všechno v pravý čas. Překračuji svůj příkaz, když vám tak přátelsky domlouvám. Ale doufám, že to neslyší nikdo než František, a ten je k vám sám vlídný, proti všem předpisům. Budete-li mít i nadále takové štěstí jako v tom, že určili za hlídače právě nás, můžete doufat, že všechno dobře dopadne.“ K. se chtěl posadit, teď však viděl, že v celém pokoji není nic, nač by si člověk mohl sednout, než právě židle u okna. „Přesvědčíte se ještě, jak pravdivé to všechno je,“ řekl František a přistoupil k němu i s druhým mužem. Zvláště

ten druhý byl mnohem vyšší než K. a poklepal mu několikrát na rameno. Oba si prohlédli noční košili K. a řekli, že teď bude muset spát v košili daleko horší, tuhle košili i s ostatním prádlem že však uschovají a všechno mu zas vrátí, dopadne-li jeho záležitost dobře. „Bude lépe, dáte-li ty věci nám než do skladiště,“ řekli, „neboť ve skladišti dochází k zpronevěrám a mimoto tam všechny věci po nějaké době prodají a nic se přitom neohlíží, je-li příslušné řízení skončeno, či není. A jak dlouho takové procesy trvají, zejména v poslední době! Skladiště by vám sice vyplatilo, co za svršky utržilo, ale předně je to samo o sobě málo, protože při prodeji nerozhoduje výše nabídky, nýbrž výše úplatku, a mimoto víme ze zkušenosti, jak se takové tržby zmenšují, když jdou bůhvíkolik let z ruky do ruky.“ K. si těch řečí sotva všimal, nezáleželo mu zvlášť na právu, aby mohl volně nakládat se svými věcmi, pokud takové právo ještě vůbec má, daleko důležitější mu bylo, aby si zjednal jasno o své situaci; dokud však tu ti lidé byli, nemohl ani přemýšlet, druhý hlídač – ti dva mohli být jenom hlídači – stále do něho téměř přátelsky strkal bříchem –, když se však K. podíval vzhůru, uviděl obličej, který se vůbec nehodil k tomu tlustému tělu, suchý, kostnatý obličej se silným, na stranu zahnutým nosem, a ten obličej se přes jeho hlavu dorozumíval s druhým hlídačem. Co je to jen za lidi? O čem to mluví? Od jakého úřadu jsou? K. přece žije v právním státě, všude je klid a mír, všechny zákony po právu platí, kdo se opovážuje přepadnout ho v jeho bytě? Měl vždycky sklon připouštět si všechno co nejméně, i v to nejhorší věřit, až se to skutečně stalo, nestarat se předem o budoucnost, ani tehdy ne, když se všechno nad ním hrozivě stahovalo. Zde však to nepokládal za správné, člověk mohl sice v tom všem spatřovat žert, který mu z neznámých pohnutek ztropili kolegové z banky, snad proto, že dnes jsou jeho třicáté narozeniny, ovšemže je to možné, snad by stačilo, kdyby se těm hlídačům prostě vysmál do očí, a oni by se smáli s ním, snad jsou to posluhové z nároží, docela se jim podobají – a přesto byl teď, skoro už od chvíle,

kdy poprvé spatřil hlídače Františka, pevně odhodlán nevzdat se ani nejmenší výhody, kterou snad vůči těm lidem má. Málo si dělá z toho, kdyby se pak o něm možná řeklo, že nerozumí žertu, zato však si vzpomněl – třebaže jinak nebyl zvyklý přiučit se něčemu ze zkušenosti – na několik o sobě nevýznamných příhod, kdy si na rozdíl od svých přátel počínal s plným vědomím neopatrně a neměl ani tušení, jaké následky to může mít, a pak byl vytrestán tím, jak to dopadlo. Umiňoval si, že se to už nestane, alespoň tentokrát ne; a je-li to komedie, nebude kazit hru.

Dosud byl na svobodě. „Dovolte,“ řekl a rychle prošel mezi hlídači do svého pokoje. „Zdá se, že má rozum,“ zaslechl za sebou. V pokoji rázem vytáhl zásuvky psacího stolu, bylo tam všechno v naprostém pořádku, ale právě osobní doklady, které hledal, nemohl v tom rozčilení hned najít. Konečně nasel cyklistickou legitimaci a chtěl už s ní jít k hlídačům, potom však se mu ten průkaz zdál příliš nedostačující, a tak hledal dál, až našel rodný list. Když se vracel do vedlejšího pokoje, otevřely se protější dveře a paní Grubachová chtěla vstoupit. Bylo ji vidět jen na okamžik, neboť sotva K. poznala, upadla zřejmě do rozpaků, požádala za prominutí, zmizela a velmi opatrně za sebou zavřela dveře. „Jen pojd'te dál,“ to bylo vše, co jí K. mohl říci. Ted' však stál se svými papíry uprostřed pokoje, díval se ještě na dveře, ale ty se už neotevřely, a trhl sebou teprve tehdy, když na něho zavolali hlídači, kteří seděli u stolku u otevřeného okna, a jak K. ted' poznal, jedli jeho snídani. „Proč nešla dovnitř?“ zeptal se. „Nesmí,“ řekl velký hlídač. „Jste přece zatčen.“ „Jak bych mohl být zatčen? A dokonce takhle?“ „Tak vy už zase začínáte,“ řekl hlídač a ponořil chléb s máslem do nádoby s medem. „Na takové otázky neodpovídáme.“ „Budete muset na ně odpovědět,“ řekl K. „Tady jsou mé osobní doklady, vy mi ted' ukažte své a především zatykač.“ „Božíčku!“ řekl hlídač. „Copak se vůbec nedokážete vpravit do své situace a jako naschvál zbytečně dráždíte právě nás, právě lidi, kteří vám ted' jsou ze všech vašich bližních pravděpodobně nejbližší!“

„Je to tak, věřte tomu,“ řekl František a nepozvedl šálek s kávou, který měl v ruce, až k ústům, nýbrž podíval se na K. dlouhým, asi významným, ale nesrozumitelným pohledem. Zcela bezděčně začal se K. dorozumívat pohledy s Františkem, potom však uhodil rukou do svých průkazů a řekl: „Zde jsou mé osobní doklady.“ „Co je nám po nich?“ zvolal velký hlídač teď už hlasitě. „Vy si počínáte hůř než dítě. Co vlastně chcete? Chcete snad svůj velký zatracený proces rychle skončit tak, že budete s námi, s hlídači, diskutovat o průkazu a o zatykači? My jsme jen zřízenci, my se v takovém průkazu sotva vyznáme a s vaší věcí máme společného jenom to, že vás máme každý den deset hodin hlídat a za to jsme placeni. Víc nejsme, ale to nám dá rozum, že se vysoké úřady, v jejichž službách jsme, velmi podrobně informují o důvodech zatčení a o osobě zatčeného, ještě než takové zatčení nařídí. Tady je omyl vyloučen. Náš úřad, pokud jej znám, a znám jen nejnižší stupně, nehledá přece vinu v obyvatelstvu, nýbrž je, jak praví zákon, vinou přitahován a musí pak vyslat nás hlídače. Takový je zákon. Kde by se tu vzal nějaký omyl?“ „Ten zákon neznám,“ řekl K. „Tím hůř pro vás,“ řekl hlídač. „Ten zákon je asi jen ve vašich hlavách,“ řekl K., chtěl jaksi tajně proniknout do myšlenek hlídačů, změnit je ve svůj prospěch nebo je přijmout za své. Ale hlídač řekl jen odmítavě: „Však ten zákon pocítíte.“ František se vmísil a řekl: „Slyšíš, Vildo, přiznává se, že nezná zákon, a zároveň tvrdí, že je nevinný.“ „To máš docela pravdu, ale mluv s ním, když nic nechápe,“ řekl druhý hlídač. K. už neodpověděl; což je třeba, pomyslel si, abych se dal ještě víc zmást žvaněním těchto nejpodřízenějších orgánů – sami přiznávají, že jsou jenom zřízenci? Je zřejmé, že mluví o věcech, kterým ani trochu nerozumějí. Jejich jistota se bere jen z jejich hlouposti. Několik slov, jež si promluvím s člověkem mé úrovně, objasní všechno nesrovnatelně líp než nejdlejší řeči s těmito lidmi. Přešel několikrát pokojem, kde bylo volné místo, naproti přes ulici viděl zas tu stařenu, teď si k oknu přitáhla nějakého starce, ještě mnohem staršího, a držela

ho kolem krku. Bylo třeba, aby jim K. tuhle podívanou překazil: „Doved'te mě ke svému představenému,“ řekl. „Až si to bude přát; dřív ne,“ odpověděl hlídač, kterému jeho druh říkal Vilda. „A teď vám radím,“ dodal, „abyste šel do svého pokoje, choval se klidně a vyčkal, jak o vás bude rozhodnuto. Radíme vám, nerozptylujte se zbytečnými myšlenkami, nýbrž soustřed'te se, budou se na vás klást velké požadavky. Nejednal jste s námi, jak bychom si za svou ochotu zasloužili, zapomněl jste, že ať jsme, co jsme, jsme teď alespoň vůči vám svobodní lidé, to není malá převaha. Přesto jsme ochotni, máte-li peníze, přinést vám naproti z kavárny malou snídani.“

Na tuto nabídku K. neodpověděl a stál chvilu bez hnutí. Kdyby otevřel dveře dalšího pokoje nebo dokonce dveře do předsíně, snad by se ti dva ani neodvážili mu v tom bránit, snad by bylo nejprostším vyřešením celé záležitosti, kdyby vyhnal věci na ostrův. Ale třeba by se do něho pustili, a jakmile by ho povalili, byla by ta tam i všechna převaha, kterou si vůči nim teď v jistém smyslu přece jen zachovává. Proto dal přednost jistému řešení, které přirozený průběh věcí nezbytně přinese, a vrátil se do svého pokoje, aniž on či hlídači řekli jediné další slovo.

Svalil se na postel a vzal si z umývadla krásné jablko, které si včera večer přichystal k snídani. Ted' to byla jeho jediná snídaně, a jak se ujistil při prvním velkém soustu, byla určitě daleko lepší než snídaně ze špinavé noční kavárny, kterou by mohl dostat z milosti hlídačů. Cítil se dobře a spoléhal, že všechno dobře dopadne, v bance sice dnes dopoledne zamešká službu, ale to se při jeho poměrně vysokém postavení snadno omluví. Má na svou omluvu říci pravdu? Chtěl to udělat. Kdyby mu nevěřili, a to by v takovém případě bylo pochopitelné, může se odvolat na paní Grubachovou jako svědkyni nebo také na ty dva staré odnaproti, kteří jsou teď asi zas na pouti k protějšímu oknu. K. se divil, aspoň z hlediska hlídačů se divil, že ho zahnali do jeho pokoje a nechávají ho o samotě, když zde přece má spoustu možností, aby se sprovodil ze světa. Zároveň se ovšem

v duchu ptal, tentokrát zase ze svého hlediska, jaký důvod by mohl mít, aby to udělal. Snad proto, že ti dva sedí vedle a že se zmocnili jeho snídaně? Bylo by tak nesmyslné sprovodit se ze světa, že by toho právě pro tu nesmyslnost nebyl schopen, ani kdyby to chtěl udělat. Kdyby duševní omezenost hlídačů nebyla tak nápadná, dalo by se soudit, že také oni se na to dívají stejně a nevidí v tom žádné nebezpečí, nechají-li ho o samotě. Kdyby chtěli, mohli teď přihlížet, jak jde ke skříňce ve zdi, kde má dobrý likér, jak si nejdřív dává sklenku náhradou za snídani a jak si nalévá druhou, aby si dodal odvahy, to však jen z opatrnosti pro nepravděpodobný případ, že by to bylo potřeba.

Vtom ho vylekalo zavolání z vedlejšího pokoje, až zuby narazil na sklenku. „Dozorce vás volá,“ slyšel. Co ho vylekalo, bylo jen to křiknutí, krátké, úsečné, vojenské křiknutí, jakého by se od hlídače Františka nikdy nenadál. Rozkaz sám byl mu velmi vítán. „Konečně!“ zavolal v odpověď, uzamkl skříňku ve zdi a pospíchal do vedlejšího pokoje. Tam stáli oba hlídači a hnali ho, jako by se to rozumělo samo sebou, zpátky do jeho pokoje. „Co vás to napadá?“ volali. „V košili chcete před dozorce? Dá vás zpráskat a nás taky!“ „Nechte mě, k čertu!“ zvolal K., protože ho zatlačili až k šatníku, „když mě přepadnete v posteli, nemůže se očekávat, že mě zastihnete v bůhvíjaké parádě.“ „To není nic platné,“ řekli hlídači, kteří pokaždé, když se K. rozkřikl, velmi ztichli, téměř zesmutněli a tím ho zmátli anebo ho jaksi přiměli k rozumu. „Směšné okolky!“ zabručel ještě, vzal si však už kabát ze židle a držel jej chvíličku v obou rukou, jako by jej předkládal hlídačům k posouzení. Zavrtěli hlavou. „Musí to být černý kabát,“ řekli. K. po těch slovech hodil kabát na zem a řekl – sám nevěděl, v jakém smyslu to říká: „Vždyť ještě není hlavní přelíčení.“ Hlídači se usmáli, trvali však na svém: „Musí to být černý kabát.“ „Jestliže tím tu záležitost urychlím, dobrá,“ řekl K., sám otevřel šatník, hledal dlouho ve spoustě obleků, vybral své nejlepší černé šaty, žaket, který svým přiléhavým střihem vzbudil

hotový rozruch mezi jeho známými, vytáhl teď i jinou košili a začal se pečlivě oblékat. Potají se domníval, že celou věc urychlil, neboť hlídači ho zapomněli přinutit, aby se vykoupal. Pozoroval je, zda si snad na to ještě nevzpomenou, ale to je ovšem ani nenapadlo, zato však Vilda nezapomněl poslat Františka k dozorci s hlášením, že se K. obléká.

Když byl úplně oblečen, musel těsně před Vildou projít prázdným vedlejším pokojem do další místnosti, kde již byly dveře otevřeny dokořán. Jak K. dobře věděl, odnedávna obývala tento pokoj jistá slečna Būrstnerová, písarka, která velmi časně ráno odcházela do práce, vracela se pozdě domů a s níž K. nepromluvil o mnoho víc než několik slov na pozdrav. Teď byl noční stolek posunut od jejího lůžka jako jednacím stůl doprostřed pokoje a dozorce seděl za ním. Nohy měl křížem a jednu paži na opěradle židle. [1]¹

V rohu pokoje stáli tři mladíci a dívali se na fotografie slečny Būrstnerové, které byly zastrčeny za rohož, zavěšenou na zdi. Na klice u otevřeného okna visela bílá halenka. V okně protějščího domu se zas uvelebili oba staří, ale jejich společnost se mezitím rozrostla, neboť za nimi stál vztyčen jakýsi muž s košilí na prsou rozepjatou, který si prsty mnul a kroutil naryšavělou bradku. „Josef K.“ zeptal se dozorce, snad jen aby na sebe obrátil K. roztržité zraky. K. přikývl. „Jste událostmi dnešního rána asi velmi překvapen?“ zeptal se dozorce a postrčil přitom oběma rukama několik málo předmětů, které ležely na nočním stolku, svíčku se zápalkami, jakousi knihu a jehelníček, jako by to byly předměty, které potřebuje k jednání. „Ovšem,“ řekl K. a zmocnil se ho příjemný pocit, že konečně stojí tváří v tvář rozumnému člověku a může si s ním o své záležitosti pohovořit. „Ovšem, jsem překvapen, ale nejsem nijak zvlášť překvapen.“ „Nijak zvlášť překvapen?“ zeptal se dozorce a postavil

1 Čísla v hranatých závorkách odkazují k textům, které byly škrtnuty autorem a jež uvádíme v závěru knihy.

ted' svíčku doprostřed stolečku a ostatní věci seskupil kolem ní. „Snad jste mi nerozuměl,“ podotkl K. rychle. „Myslím –“ vtom se K. přerušil a ohlížel se po nějaké židli. „Mohu se přece posadit, že ano?“ zeptal se. „Není to obvyklé,“ odpověděl dozorce. „Myslím,“ řekl ted' K. a už se nepřerušil, „že přirozeně jsem velmi překvapen, ale když je člověk třicet let na světě a musí se probíjet na vlastní pěst, jako jsem musel já, obrní se proti překvapením a příliš si je nepřipouští. Zejména to dnešní ne.“ „Proč zejména to dnešní ne?“ [2] „Neříkám, že to všechno považuji za žert, na to se mi přípravy, jež byly vykonány, zdají přece jen příliš rozsáhlé. To by se na něm museli podílet všichni příslušníci našeho penzionu a také vy všichni, a to by už přesahovalo meze žertu. Nechci tedy tvrdit, že to je žert.“ „Zcela správně,“ řekl dozorce a díval se, kolik zápalek je v krabičce. „Naopak zase,“ pokračoval K. a obracel se při tom ke všem a byl by se dokonce rád obrátil i k těm třem mladíkům u fotografií, „naopak zase to ani nemůže být nic zvlášť významného. Usuzuji tak z toho, že jsem obžalován, neshledávám však ani nejmenší vinu, pro kterou by mě někdo mohl obžalovat. Ale i to je vedlejší, hlavní věc je, kým jsem obžalován! Který úřad vede to řízení? Jste úředníci? Nikdo z vás nemá stejnokroj, pokud stejnokrojem nenazveme“ – zde se obrátil na Františka – „vaše šaty, to je však spíš cestovní oblek. V těchto věcech chci mít jasno a jsem přesvědčen, že se docela srdečně rozloučíme, jakmile se to objasní.“ Dozorce uhodil krabičkou se zápalkami o stůl. „To se velice mýlíte,“ řekl. „Ti pánové tady a já jsme pro vaši záležitost úplně vedlejší, my dokonce o ní nevíme skoro nic. Mohli bychom mít nejdokonalejší stejnokroje, a s vaší záležitostí by to přesto nevypadalo o nic hůř. Nemohu vám ani oznámit, že jste obžalován, či spíše nevím, jste-li obžalován. Je pravda, že jste zatčen, víc nevím. Možná že hlídači žvanili něco jiného, to byl ovšem jen žvást. [3] Ale i když ted' neodpovídám na vaše otázky, mohu vám přece jen poradit, myslíte méně na nás a na to, co se s vámi stane, myslíte raději víc na sebe. A nedělejte takový

povyk s pocitem své nevin, kazí to ne právě špatný dojem, kterým jinak působíte. Také byste měl být vůbec v řeči zdrženlivější, skoro všechno, co jste řekl, dalo by se zjistit i z vašeho chování, kdybyste pověděl jen několik slov, ostatně to nebylo nic, co by zvlášť svědčilo ve váš prospěch.“

K. se upřeně podíval na dozorce. Člověk možná mladší než on mu tady dává ponaučení jako ve škole? Je trestán důtkou za svou upřímnost? A o důvodu, proč byl zatčen a kdo k tomu dal příkaz, se nedoví nic? Zmocnilo se ho jakési rozčilení, chodil sem a tam, aniž mu kdo bránil, zastrkával si manžety do rukávu, sahal si na prsa, přihladil si vlasy, přešel kolem tří pánů před fotografiemi, řekl: „To je přece nesmysl,“ ti se k němu otočili a zadívali se na něho s účastí, ale vážně, a nakonec se zastavil zase před dozorcovým stolkem. „Státní zástupce Hasterer je můj dobrý přítel,“ řekl, „mohu mu zatelefonovat?“ „Ovšemže můžete,“ řekl dozorce, „ale nevím, jaký to má mít smysl, ledaže byste si s ním chtěl promluvit o nějaké soukromé záležitosti.“ „Jaký smysl?“ zvolal K., spíš zmatený než rozzlobený. „Kdo vlastně jste? Ptáte se po smyslu a provozujete nejnesmyslnější věc na světě? Není to k zoufání? Tady ti pánové mě nejdříve přepadli, a teď tu vysedávají nebo postávají a nechávají mě, abych se tu před vámi předváděl. Jaký smysl by mělo telefonovat státnímu zástupci, když jsem údajně zatčen? Dobrá, nebudu telefonovat.“ „Ale proč ne,“ řekl dozorce a vztáhl ruku směrem k předsíni, kde byl telefon, „prosím, jen si zatelefonujte.“ „Ne, už se mi nechce,“ řekl K. a šel k oknu. Ta sebranka naproti byla stále ještě u okna, a jak tak klidně přihlížela, zřejmě ji trochu vyrušilo jen to, že K. přistoupil k oknu. Oba staří chtěli odstoupit, ale muž za nimi je uchvácholil. „Tam jsou také takoví diváci,“ zavolal K. docela nahlas na dozorce a ukázal prstem ven. „Jděte pryč,“ zvolal pak do protějšího okna. Trojice hned ucouvla o několik kroků, oba staří dokonce až za muže, jenž je kryl svým širokým tělem, a podle pohybů jeho úst se dalo soudit, že jim něco říká, čemu však na tu vzdálenost nebylo rozumět. Docela

však nezmizeli, zdálo se, že jen čekají na okamžik, kdy by se mohli zas nepozorovaně přiblížit k oknu. „Dotěrní lidé, ani trochu ohledu nemají!“ řekl K., když se otočil zpátky do pokoje. Možná že s ním dozorce souhlasil, K. se tak zdálo, když na něho úkosem pohlédl. Ale stejně dobře bylo možné, že ani neposlouchal, neboť tiskl jednu ruku pevně na stůl, jako by porovnával délku prstů. Oba hlídači seděli na kufru, který byl zakryt ozdobnou pokrývkou, a hladili si kolena. Tři mladíci měli ruce v bok a těkali očima po pokoji. Bylo тихо jako v nějaké zapadlé kanceláři. „Tak tedy, pánové,“ zvolal K., na okamžik se mu zdálo, jako by nesl všechny na ramenou, „mohu-li soudit podle vašeho vzezření, je má záležitost asi skončena. Myslím, že bude nejlépe, když si už nebudeme lámat hlavu, zda byl váš postup oprávněný nebo ne, a když to skoncujeme tak, že si podáme ruku na usmířenou. Soudíte-li jako já, pak prosím –“ a přistoupil k dozorcovu stolku a podával mu ruku. Dozorce vzhlédl, hryzal si rty a díval se na nataženou ruku; K. stále ještě myslel, že mu ji dozorce stiskne. Dozorce však vstal, vzal buřinku, která ležela na posteli slečny Būrstnerové, a nasadil si ji opatrně oběma rukama, jak se to dělává, zkoušíme-li u kloboučníka nový klobouk. „Jak se vám zdá všechno prosté!“ řekl přitom K., „že to máme smírně skoncovat, myslíte? Ne, ne, to opravdu nejde. Tím ovšem nechci zase říci, že si máte zoufat. Ne, pročpak? Jste jen zatčen, nic víc. To jsem vám měl oznámit, učinil jsem tak a viděl jsem také, jak jste to přijal. Pro dnešek je toho dost a můžeme se rozloučit, ovšem jen prozatím. Budete teď asi chtít jít do banky?“ „Do banky?“ zeptal se K. „Myslel jsem, že jsem zatčen.“ K. pronesl otázku trochu vzdorně, neboť třebaže nepřijali ruku, kterou podával, cítil se stále méně závislý na všech těch lidech, zejména od chvíle, kdy dozorce vstal. Hrál si s nimi. Jestliže odejdou, byl odhodlán běžet za nimi až k domovním vratům a nabídnout jim, aby ho tedy zatkli. Proto také opakoval: „Jakpak mohu jít do banky, když jsem zatčen?“ „Ach tak,“ řekl dozorce, který stál teď u dveří, „špatně jste mi rozuměl.

Jste zatčen, zajisté, ale to není překážkou, proč byste nemohl vykonávat své povolání. Nebude vám ani bráněno ve vašem obvyklém způsobu života.“ „Pak to zatčení není tak zlé,“ řekl K. a přistoupil blízko k dozorci. „Nemyslel jsem to nikdy jinak,“ řekl dozorce. „Ale pak se ani nezdá, že bylo tak naléhavé, abyste mi to zatčení přišli oznámit,“ řekl K. a přistoupil ještě blíž. Také ostatní se mezitím přiblížili. Všichni byli teď těsně u sebe na úzkém místě u dveří. „Byla to má povinnost,“ řekl dozorce. „Hloupá povinnost,“ řekl K. neústupně. „Možná,“ odpověděl dozorce, „ale neztrácejme čas takovými řečmi. Předpokládal jsem, že chcete jít do banky. Poněvadž dáváte pozor na každé slovo, dodávám: nenutím vás, abyste šel do banky, předpokládal jsem pouze, že chcete jít. A abych vám to usnadnil a aby váš příchod do banky byl co nejméně nápadný, zařídil jsem, aby zde na vás čekali tito tři pánové, vaši kolegové.“ „Cože?“ zvolal K. a zadíval se s úžasem na trojici. Ti tak bezvýrazní, nedokrevní mladíci, na něž si stále ještě vzpomínal jen jako na skupinu u fotografií, byli opravdu úředníci z jeho banky, nikoli kolegové, to byla nadsázka a dokazovala, že dozorce není vševědoucí, ale byli to podřízení úředníci z banky. Jak to mohl K. přehlédnout? Jak byl asi zmámen dozorcem a hlídači, když ty tři nepoznal! Upjatého Rabensteinerja, který mával rukama, světlovlasého Kullicha s vpadlými očima a Kaminera s tím nesnesitelným úsměvem, vyvolávaným chronickou svalovou křečí. „Dobré jitro!“ řekl K. po chvilce a podal ruku všem třem pánům, kteří se korektně ukláněli. „Vůbec jsem vás nepoznal. Ted’ tedy půjdeme do práce, že ano?“ Pánové horlivě, s úsměvem přikývli, jako by byli celý čas na to čekali, jenom když K. pohřešil svůj klobouk, který zůstal ležet v jeho pokoji, rozběhli se všichni jeden za druhým, aby jej přinesli, což přece jen svědčilo o jakýchsi rozpacích. K. zůstal klidně stát a díval se za nimi oběma otevřenými dveřmi, poslední byl ovšem netečný Rabensteiner, který se dal jen do elegantního poklusu. Kaminer odevzdal klobouk, K. si musel výslovně připamatovat, jak to ostatně bylo někdy třeba i v bance,

že Kaminerův úsměv není vědomý, že se Kaminer vůbec nedovede vědomě usmát. V předsíni otevřela pak paní Grubachová, která ani nevypadala zvlášť provinile, celé společnosti dveře, a K. se díval jako už tolikrát na stuhu její zástěry, jež se zařezávala tak zbytečně hluboko do jejího mohutného těla. Dole se K. rozhodl, s hodinkami v ruce, že pojede taxíkem, nechtěl zbytečně zvětšovat zpoždění už půlhodinové. Kaminer doběhl za roh, aby přivolał vůz, ostatní dva se zřejmě pokoušeli K. nějak rozptýlit, když tu najednou Kullich ukázal na protější průjezd, kde se právě objevil ten velký člověk s plavou bradkou, a protože byl v prvním okamžiku trochu na rozpacích, že se tu teď ukazuje v plné velikosti, ustoupil ke zdi a opřel se o ni. Staříci byli asi ještě na schodech. K. se zlobil na Kullicha, že upozornil na toho muže, jehož už předtím viděl sám, jehož dokonce očekával. „Nedívejte se tam!“ vyhrkl prudce a ani si neuvědomil, jak podivně vypadá taková řeč vůči samostatným mužům. Nebylo však ani třeba něco vysvětlovat, neboť vtom přijelo auto, všichni nasedli a rozjeli se. Tu si K. vzpomněl, že si ani nevšiml, jak dozorce a hlídači odešli, zprvu mu dozorce zakrýval ty tři úředníky a teď zas úředníci dozorce. Nesvědčilo to o velké duchapřítomnosti a K. si umiňoval, že si dá v tom směru na sebe větší pozor. Bezděky se však ještě otočil a vyklonil se dozadu z auta, aby pokud možno ještě spatřil dozorce a hlídače. Hned se však zase otočil, opřel se pohodlně do kouta vozu a ani se nepokoušel někoho hledat. I když to na něm nebylo znát, byl by teď potřeboval pár vlídných slov, zdálo se však, že pánové jsou unaveni, Rabensteiner se díval z vozu doprava, Kullich vlevo, takže zbýval jen Kaminer se svým úšklebkem, a lidskost bohužel nedovolovala, aby se o něm vtipkovalo.

Toho jara trávil K. večery tak, že se po práci, bylo-li to ještě možné – vysedával většinou v kanceláři do devíti hodin –, trochu prošel sám nebo s úředníky a pak zašel do pivnice, kde u stálého stolu seděl obvykle do jedenácti hodin, většinou se staršími pány. Z tohoto

rozvrhu byly však také výjimky, když například ředitel banky, který si velmi vážil jeho práce a spolehlivostí, pozval K. na projížďku autem nebo na večeři do své vily. Mimoto chodil K. jednou týdně k dívce jménem Elsa, která sloužila přes noc až téměř do rána jako číšnice v jedné vinárně a ve dne přijímala návštěvy jen v posteli.

Toho večera však – den rychle uplynul, neboť K. usilovně pracoval a mnoho lidí mu přišlo uctivě přátelsky popřát k narozeninám – chtěl jít hned domů. Myslel na to pokaždé, když měl ve své denní práci trochu oddechu; nevěděl přesně, co má na mysli, ale domníval se, že události dnešního rána uvedly byt paní Grubachové do velkého nepořádku a že je potřebí právě jeho, aby byl zas zjedнан pořádek. Jakmile však bude zase zjedнан pořádek, bude zahlazena každá stopa těch událostí a všechno půjde zase postaru. Zvláště od těch tří úředníků nebylo se čeho obávat, pohroužili se zas do velkého zástupu bankovního úřednictva a nebyla na nich patrna žádná změna. K. si je dal nejednou zavolat do své kanceláře, každého zvlášť i všechny dohromady, jediné proto, aby je pozoroval; pokaždé je mohl spokojeně propustit. [4]

Když v půl desáté večer došel před dům, kde bydlel, zastihl v domovních vratech mladíka, který tam stál široce rozkročen a kouřil dýmku. „Kdo jste?“ zeptal se K. ihned a podíval se na toho mládence zblízka, v pološeru průjezdu nebylo mnoho vidět. „Jsem domovníkův syn, milostpane,“ odpověděl mladík, vyňal dýmku z úst a ustoupil. „Domovníkův syn?“ zeptal se K. a netrpělivě zaklepal holí o zem. „Přeje si milostpán něco? Mám skočit pro otce?“ „Ne, ne,“ řekl K. a v jeho hlase bylo něco odpouštějícího, jako by ten chlapík provedl něco zlého, a on mu odpouštěl. „Tak dobře,“ řekl pak a šel dál, ale než začal vystupovat po schodech, ještě jednou se otočil.

Byl by mohl jít rovnou do svého pokoje, protože však chtěl mluvit s paní Grubachovou, zaklepal hned na její dveře. Seděla a pletla punčochu u stolu, kde ležela ještě hromada starých punčoch. K. se roztržitě omlouval, že přichází tak pozdě, ale paní Grubachová byla

velice vlídná a nechtěla ani slyšet o nějakém omlouvání, s ním že si ráda promluví kdykoli, vždyť přece K. dobře ví, že je její nejlepší a nejmilejší nájemník. K. se rozhlížel po pokoji, vypadal zas úplně jako předtím, nádobí od snídaně, jež ráno stálo na stolku u okna, bylo už také odklizeno. „Ženské ruce nenápadně opravdu hodně zmohou,“ pomyslel si, on by byl snad to nádobí na místě rozbil, ale určitě by je nedokázal vynést. Podíval se jaksi vděčně na paní Grubachovou. „Proč pracujete ještě tak pozdě?“ zeptal se. Oba teď seděli u stolu a K. tu a tam pohroužil ruku do těch punčoch. „Mám hodně práce,“ řekla, „ve dne patřím nájemníkům; chci-li si dát do pořádku své věci, zůstanou mi jen ty večery.“ „Já jsem vám dnes asi přidělal ještě jednu mimořádnou práci.“ „Jak to?“ zeptala se trochu horlivěji, pletení měla složeno v klíně. „Myslím ty muže, co tu byli dnes ráno.“ „Ach tak,“ řekla a zase se uklidnila, „to mi nezpůsobilo zvláštní práci.“ K. se mlčky díval, jak se paní opět dává do pletení. Zřejmě se diví, že o tom začínám, pomyslel si, zdá se jí asi, že se nesluší, abych o tom mluvil. Tím důležitější je, abych promluvil. Jen s nějakou starou ženou mohu o tom hovořit. „A přece, jistě vám to dalo práci,“ řekl potom, „ale už se to nestane.“ „Ne, to už se nemůže stát,“ přisvědčila a usmála se na K. téměř bolestně. „Myslíte to vážně?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl tišeji, „ale především si to nesmíte tak připouštět. Co se všechno na světě nestane! Když se mnou mluvíte tak důvěrně, pane K., mohu se vám přiznat, že jsem trochu poslouchala za dveřmi a že mi také ti dva hlídači leccos pověřili. Vždyť jde o vaše štěstí a to mi skutečně leží na srdci, snad víc, než se na mne sluší, vždyť jsem jen bytná. Něco jsem zaslechla, ale to bych lhala, že to bylo něco zvlášť zlého. To ne. Jste sice zatčen, ale ne tak, jako se zatýká zloděj. Když je někdo zatčen jako zloděj, je to zlé, ale tohle zatčení –. Připadá mi to jako něco učeného, odpusťte, jestli mluvím hlouposti, připadá mi to jako něco učeného, čemu sice nerozumím, ale čemu se ani nemusí rozumět.“

„To jste neřekla vůbec žádnou hloupost, paní Grubachová, já sám se na to aspoň dívám skoro stejně, jenže já posuzuji celou záležitost ještě přísněji a nepokládám ji prostě ani za něco učeného, nýbrž vůbec za nic. Byl jsem přepaden, tak to bylo. Kdybych byl vstal, hned jak jsem se probudil, a kdybych se nedal zmýlit tím, že se Anna neukázala, a šel k vám bez ohledu na kohokoli, kdo by se mi postavil do cesty, kdybych se tentokrát výjimečně nasnídal třeba v kuchyni, kdybych vás požádal, abyste mi přinesla šaty z pokoje, zkrátka, kdybych se choval rozumně, nebylo by se stalo nic zvláštního, všechno, co se chystalo, bylo by potlačeno hned v zárodku. Ale člověk je tak málo připraven. V bance například, tam jsem připraven, tam by se mi nemohlo nic takového stát, tam mám svého vlastního sluhu, na stole přede mnou je státní i domácí telefon, stále přicházejí lidé, strany a úředníci, mimoto však a především tam pořád myslím na svou práci, jsem proto duchapřítomný, bylo by mi téměř potěšením, kdybych se tam setkal s něčím podobným. Co se stalo, stalo se, a vlastně jsem o tom už ani nechtěl mluvit, chtěl jsem jen slyšet váš úsudek, úsudek rozumné paní, a jsem opravdu rád, že se shodujeme. Ted' mi však musíte na to dát ruku, takový souhlas se musí dotvrdit podáním ruky.“

Zdalipak mi podá ruku? Dozorce mi ji nepodal, myslel si a díval se na paní jinak než předtím, zkoumavě. Vstala, protože také on povstal, byla trochu na rozpacích, protože neporozuměla všemu, co K. řekl. V té rozpačitosti řekla však něco, co ani nechtěla a co ani nebylo vhodné: „Jen si to tak nepřipouštějte, pane K.," řekla, měla slzy v hlase a ovšem že mu zapomněla podat ruku. „Ani se mi nezdá, že bych si to připouštěl," řekl K., ted' byl najednou unaven a viděl, jak bezcenný je souhlas té ženy.

U dveří se ještě zeptal: „Je slečna Bürstnerová doma?" „Není," řekla paní Grubachová a při té suché zprávě se usmála s opožděnou chápavou účastí. „Je v divadle. Chcete od ní něco? Mám jí něco vyřídit?" „Ach, chtěl jsem s ní promluvit jen několik slov." „Bohužel

nevím, kdy přijde; když je v divadle, vrací se pozdě.“ „Na tom vůbec nezáleží,“ řekl K. a obrátil už skloněnou hlavu ke dveřím, aby odešel, „chtěl jsem se jí jen omluvit, že jsem dnes použil jejího pokoje.“ „To není třeba, pane K., vy jste skutečně samé ohledy, vždyť slečna ani o ničem neví, od časného rána nebyla ještě doma, všechno je také zas už uklizeno, jen se podívejte.“ A otevřela dveře do pokoje slečny Bürstnerové. „Děkuji, rád věřím,“ řekl K., ale potom přece jen šel k otevřeným dveřím. Měsíc tiše svítil do temného pokoje. Pokud se dalo rozeznat, bylo opravdu všechno na svém místě, ani halenka už nevisela na okenní klice. Nápadně vysoké vypadaly polštáře na posteli, zčásti na ně dopadal svit měsíce. „Slečna přichází domů často pozdě,“ řekl K. a podíval se na paní Grubachovou, jako by ona tím byla vinna. „Takoví už mladí lidé bývají!“ řekla paní Grubachová jako na omluvu. „Jistě, jistě,“ řekl K., „ale může to zacházet příliš daleko.“ „To může,“ řekla paní Grubachová, „to máte skutečně pravdu, pane K. Možná že právě v tomto případě. Rozhodně nechci o slečně Bürstnerové říkat nic zlého, je to hodné, milé děvče, přívětivé, pořádné, dochvilné, pracovité, velmi si toho všeho vážím, ale jedno je pravda, měla by být hrdější, zdrženlivější. Tento měsíc jsem ji viděla už dvakrát v odlehlých ulicích a pokaždé s jiným pánem. Je mi to velmi trapné, říkám to, jako že je bůh nade mnou, jen vám, pane K., ale už mi nezbude než si o tom promluvit přímo se slečnou. Je mi ostatně i jinak podezřelá.“ „To jste ale docela na omylu,“ řekl K. rozlícen a skoro neschopen, aby to na sobě nedal znát, „ostatně jste si zřejmě nesprávně vyložila i mou poznámku o slečně, tak jsem to nemyslel. Varuji vás docela upřímně, abyste slečně něco říkala, mýlíte se naprosto, znám slečnu velmi dobře, není ani zbla pravdy na tom, co jste řekla. Ostatně, snad zacházím příliš daleko, nechci vám bránit, řekněte jí, co chcete. Dobrou noc.“ „Pane K.,“ řekla paní Grubachová prosebně a pospíšila za K. až k jeho dveřím, které již otevřel, „vždyť já si ani nechci se slečnou promluvit, to se rozumí, že ji budu ještě pozorovat, než jí něco řeknu, svěřila jsem jen vám,

co jsem věděla. Je to přece v zájmu každého nájemníka, snažím-li se, aby dům zůstal čistý, a o nic jiného mi při tom nejde.“ „Čistota!“ zvolal K. ještě škvírou dveří, „chcete-li si zachovat dům čistý, musíte nejdřív dát výpověď mně.“ Pak přirazil dveře, tichého zaklepání, jež se ozvalo, už nedbal.

Nechtělo se mu ani trochu spát, a naopak si umínil, že ještě zůstane vzhůru a že při té příležitosti také zjistí, kdy slečna Bürstnerová přijde domů. Snad se s ní potom také dá ještě několik slov promluvit, ať už se to zdá jakkoli nevhodné. Když se díval z okna a mnul si unavené oči, pomýšlel chvíli dokonce na to, že paní Grubachovou vytrestá a přemluví slečnu Bürstnerovou, aby dala společně s ním výpověď. Hned se mu to však zdálo hrozně přemrštěné a podezřívá se dokonce, že mu jde vlastně o to, aby změnil byt kvůli tomu, co se událo dnes ráno. Nic by nebylo bláhovější a především nesmyslnější a zbabělejší. [5]

Když ho omrzelo dívat se na prázdnou ulici, ulehl na pohovku, předtím však pootevřel dveře do předsíně, aby viděl přímo z pohovky každého, kdo vejde do bytu. Asi tak do jedenácti hodin ležel klidně na pohovce a kouřil doutník. Potom však už tam nevydržel a vyšel na chvíli do předsíně, jako by tím mohl urychlit návrat slečny Bürstnerové. Nijak zvlášť po ní netoužil, nemohl se ani přesně upamátovat, jak vypadá, ale teď s ní chtěl mluvit a rozčilovalo ho, že svým pozdním příchodem vnáší neklid a nepořádek ještě i do zbytku toho dne. Její vinou také dnes nešel na večeři a upustil pro dnešek od zamýšlené návštěvy u Elsy. Obojí mohl ovšem ještě stihnout, kdyby teď zašel do vinárny, kde je Elsa zaměstnána. Chtěl to také ještě udělat později, po rozmluvě se slečnou Bürstnerovou.

Bylo po půl dvanácté, když se na schodišti ozvaly kroky. K., jenž se v hlubokém zamyšlení hlučně procházel po předsíni, jako by to byl jeho vlastní pokoj, utekl za své dveře. Byla to slečna Bürstnerová, která se vracela domů. Zamykala dveře a přitáhla si zimomřivě hedvábnou šálu kolem úzkých ramen. V příštím okamžiku jistě

vejde do svého pokoje, kam K. rozhodně nesmí o půlnoci vniknout; musí ji tedy oslovit hned teď, naneštěstí však zapomněl ve svém pokoji rozsvítit elektrické světlo, a když vystoupí z temného pokoje, bude to vypadat, jako by ji chtěl přepadnout, nebo ji to aspoň hodně poleká. Poněvadž byl bezradný a nebylo času nazbyt, zašeptal škvírou ve dveřích: „Slečno Būrstnerová.“ Znělo to jako prosba, ne jako oslovení. „Je tu někdo?“ zeptala se slečna Būrstnerová a udiveně se rozhlížela. „To jsem já,“ řekl K. a vystoupil. „Ach, pan K.,“ řekla slečna Būrstnerová s úsměvem. „Dobrý večer,“ a podala mu ruku. „Chtěl jsem si s vámi promluvit několik slov, dovolíte mi to teď?“ „Teď?“ zeptala se slečna Būrstnerová. „Musí to být teď? Je to trochu podivné, nemyslíte?“ „Čekám na vás od devíti hodin.“ „Ale ano, byla jsem v divadle, nevěděla jsem přece o vás.“ „Co vám chci povědět, přihodilo se teprve dnes.“ „Tak – v zásadě proti tomu nic nemám, jenže jsem na smrt unavena. Pojd'te tedy na několik minut ke mně do pokoje. Zde bychom rozhodně nemohli mluvit, vždyť bychom všechny vzbudili, a to by mi bylo ještě nepříjemnější kvůli nám než kvůli lidem. Počkejte tady, až v pokoji rozsvítím, a potom tady zhasněte.“ K. tak učinil, potom však ještě vyčkal, až ho slečna Būrstnerová ze svého pokoje znovu tiše vybídla, aby vešel. „Posadte se,“ řekla a ukázala na otoman, sama zůstala stát u pelesti, třebaže mluvila o tom, jak je unavena, neodložila ani malý klobouk, ozdobený spoustou květin. „Co jste si přál? Jsem opravdu zvědavá.“ Zkřížila zlehka nohy. „Řeknete snad, že to nebyla tak naléhavá záležitost, aby se projednávala teď, ale –“ „Úvody nikdy neposlouchám,“ řekla slečna Būrstnerová. „To mi usnadňuje můj úkol,“ řekl K., „váš pokoj byl dnes ráno, do jisté míry mou vinou, trochu uveden do nepořádku, udělali to cizí lidé proti mé vůli, a přece, jak jsem řekl, mou vinou; proto jsem vás chtěl prosit za prominutí.“ [6] „Můj pokoj?“ zeptala se slečna Būrstnerová a místo po pokoji se pátravě podívala na K. „Ano,“ řekl K., a teď se oba poprvé dívali jeden druhému do očí, „o způsobu, jakým se to stalo, je škoda slov.“ „Ale právě to by

mě zajímalo," řekla slečna Bürstnerová. „Ba ne, není to zajímavé," řekl K. „Nu," řekla slečna Bürstnerová, „nechci se vkrádat do cizích tajemství, trváte-li na tom, že to není zajímavé, nemám proti tomu námitek. Prosil jste mne, abych odpustila, ráda odpouštím, zvláště když nemohu najít ani stopy po nějakém nepořádku." Obešla pokoj, ruce opřené hluboko v bok. Před rohoží s fotografiemi se zastavila. „Jen se podívejte!" zvolala. „Mé fotografie jsou opravdu zpřeházeny. To je ale ošklivé. Někdo tedy byl bez dovolení v mém pokoji." K. přikývl a mlčky proklínal úředníka Kaminera, který nikdy nedovede ovládnout svou bezduchou, nesmyslnou živost. „Je to divné," řekla slečna Bürstnerová, „že jsem nucena zakázat vám něco, co byste si měl zakázat sám, totiž vcházet za mé nepřítomnosti do mého pokoje." „Vždyť už jsem vám, slečno, vysvětlil," řekl K. a rovněž přistoupil k fotografiím, „že jsem se na vašich fotografiích neprovinil já; ale poněvadž mi nevěříte, musím se vám přiznat, že si vyšetřující komise přivedla tři bankovní úředníky a jeden z nich, kterého vyhodím z banky, jak se jen naskytne příležitost, patrně vzal ty fotografie do ruky. Ano, byla zde vyšetřující komise," dodal K., neboť slečna na něho tázavě pohlédla. „Kvůli vám?" zeptala se. „Ano," odpověděl K. „Ne!" zvolala slečna a smála se. „A přece," řekl K., „myslíte tedy, že jsem bez viny?" „Nu, bez viny...", řekla slečna, „nechci jen tak beze všeho pronést úsudek, který má možná velký dosah, také vás ani neznám a vyšetřující komise se posílá jen k lidem, kteří spáchali těžký zločin. Ale poněvadž jste na svobodě – soudím aspoň podle toho, jak jste klidný, že jste neutekl z vězení –, nemohl jste se přece dopustit takového zločinu." „Ano," řekl K., „ale vyšetřující komise mohla přece uznat, že jsem nevinný anebo aspoň ne natolik vinný, jak se předpokládalo." „Ovšem, to je možné," řekla slečna Bürstnerová velmi pozorně. „Tak vidíte," řekl K., „nejste zrovna zběhlá v soudních věcech." „Ne, to nejsem," řekla slečna Bürstnerová, „a často jsem už toho litovala, neboť bych se chtěla vyznat ve všem možném a právě soudní věci mě neoby-

čejně zajímají. Soud má podivnou přitažlivost, vidíte? Ale teď své vědomostí v tomto oboru určitě zdokonalím, protože příští měsíc nastupuji jako kancelářská síla v advokátní kanceláři.“ „To je dobře,“ řekl K., „pak mi budete moci v mém procesu trochu pomáhat.“ „Možná že ano,“ řekla slečna Būrstnerová, „proč ne? Používám ráda svých vědomostí.“ „Myslím to docela vážně,“ řekl K., „nebo aspoň tak napůl vážně, jako to myslíte vy. Abych si vzal advokáta, na to je ta záležitost přece jen příliš nepatrná, ale poradce bych opravdu mohl potřebovat.“ „Ano, ale mám-li být poradcem, musela bych vědět, oč jde,“ řekla slečna Būrstnerová. „V tom je právě háček,“ řekl K., „to ani sám nevím.“ „Pak jste si tedy se mnou zažertoval,“ řekla slečna Būrstnerová úplně zklamána, „bylo naprosto zbytečné, abyste si k tomu vybral tuto pozdní noční dobu.“ A odešla od fotografií, kde tak dlouho spolu stáli. „Ale ne, slečno,“ řekl K., „nezertuji. Proč mi nechcete věřit? Co vím, to jsem vám už řekl. Dokonce víc, než vím, neboť to vůbec nebyla vyšetřující komise, říkám tomu tak, protože pro to nemám jiné jméno. Vůbec nic se nevyšetřovalo, byl jsem jen zatčen, ale komisí.“ Slečna Būrstnerová seděla na otomanu a znovu se zasmála. „A jaké to bylo?“ zeptala se. „Strašné,“ řekl K., ale teď na to vůbec nemyslel, byl úplně zaujat pohledem na slečnu Būrstnerovou, která si podepřela jednou rukou tvář – loket spočíval na polštáři otomanu –, a druhou si zvolna hladila bok. „To je příliš všeobecné,“ řekla slečna Būrstnerová. „Co je příliš všeobecné?“ zeptal se K. Pak se vzpamatoval a zeptal se: „Mám vám ukázat, jak to bylo?“ Chtěl se pohnout, a přece nechtěl odejít. „Jsem už unavena,“ řekla slečna Būrstnerová. „Přišla jste tak pozdě,“ řekl K. „Teď mi ještě ke všemu vyčítáte, a dobře mi tak, neměla jsem vás už pouštět. A nebylo toho ani třeba, jak se ukázalo.“ „Bylo toho třeba, to uvidíte teprve teď,“ řekl K. „Smím sem posunout noční stůl od vaší postele?“ „Co vás to napadá?“ řekla slečna Būrstnerová. „To se rozumí, že ne!“ „Pak vám to nemohu ukázat,“ řekl K. vzrušeně, jako by se mu tím působilo nesmírné příkoří. „Když to nemůžete jinak

předvést, tak si stolek odsuňte,“ řekla slečna Bürstnerová a dodala po chvilce slabším hlasem: „Jsem tak unavena, že dovoluji víc, než bych měla.“ K. postavil stolek doprostřed pokoje a posadil se za něj. „Musíte si teď správně představit, kde byly jednající osoby, je to velmi zajímavé. Já jsem dozorce, tam na kufru sedí dva hlídači, u fotografií stojí tři mladíci. Na okenní klice visí bílá halenka, to připomínám jen mimochodem. A teď to začne. Ale zapomínám na sebe. Nejdůležitější osoba, tedy já, stojí zde před stolem. Dozorce sedí docela pohodlně, nohy křížem, ruku spuštěnou tady přes opěradlo, klacek k pohledání. A teď to začne doopravdy. Dozorce volá, jako by mě musel budit, křičí téměř, já teď musím bohužel také křičet, mám-li vám to znázornit, ostatně dozorce tak vykřikuje jen mé jméno.“ Slečna Bürstnerová, jež se smíchem poslouchala, položila ukazováček na ústa, aby K. nekřičel, ale už bylo pozdě. K. se příliš vžil do své úlohy, zavolal pomalu: „Josefe K.!\“, ostatně ne tak hlasitě, jak hrozil, ale přece jen tak, že se to zvolání, když je náhle ze sebe vyrazil, jakoby pozvolna rozléhalo pokojem.

Vtom někdo několikrát zaklepal na dveře vedlejšího pokoje, silně, krátce a pravidelně. Slečna Bürstnerová zbledla a sáhla si na srdce. K. to velmi polekalo, zvláště proto, že ještě chvilku předtím nebyl vůbec schopen myslet na nic jiného než na události dnešního dne a na dívku, které je předváděl. Sotva se vzpamatoval, přiskočil k slečně Bürstnerové a vzal ji za ruku. „Nebojte se,“ šeptal, „všechno zas napravím. Ale kdo to může být? Vedle je přece jen obývací pokoj, kde nikdo nespí.“ „A přece,“ zašeptala slečna Bürstnerová K. do ucha, „od včerejška tam spí synovec paní Grubachové, setník. Žádný jiný pokoj teď není volný. Také jsem na to zapomněla. Jak jste jen mohl tak křičet! Jsem z toho celá nešťastná.“ „K tomu nemáte důvod,“ řekl K., a když teď klesla zpět na polštář, políbil ji na čelo. „Jděte, jděte,“ řekla a rychle se zase zvedla, „jděte už, jděte už, co chcete, vždyť on poslouchá u dveří, slyší každické slůvko. Jak mě trápíte!“ „Neodejdu,“ řekl K., „dokud se trochu neuklidníte.

Pojďte do protějšího rohu, tam nás nemůže slyšet.“ Dala se tam odvést. „Neuvědomujete si,“ řekl, „že to je sice pro vás nepříjemné, ale ani trochu nebezpečné. Víte přece, že mě paní Grubachová přímo zbožňuje a že na slovo věří všemu, co řeknu, a ona zde přece rozhoduje, tím spíš, že setník je její synovec. Mimoto je také na mně závislá, vypůjčila si ode mne větší částku. Přijmu každý váš návrh, jak vysvětlit, že jsme byli spolu, bude-li jen trochu účelný, a zaručuji se, že přiměji paní Grubachovou, aby tomu vysvětlení uvěřila nejen navenek, ale opravdu a upřímně. Mne při tom nemusíte nijak šetřit. Chcete-li, aby se rozšířilo tvrzení, že jsem vás přepadl, zpravím paní Grubachovou v tomto smyslu a ona tomu uvěří, a přece ke mně neztratí důvěru, tolik je mi oddána.“ Slečna Būrstnerová hleděla tiše a poněkud sklesle před sebe na podlahu. „Proč by paní Grubachová neuvěřila, že jsem vás přepadl?“ dodal K. Před sebou viděl její vlasy, pěšinkou rozdělené, mírně zvlněné, pevně stažené naryšavělé vlasy. Myslel, že na něho pohlédne, ona se však nepohnula a řekla: „Odpusťte, mě tak vylekalo to náhlé zaklepání, ne to, jaké následky by mohlo mít, že tu je ten setník. Po vašem výkřiku bylo takové ticho, a vtom se ozvalo to zaklepání, proto jsem se tak lekla, seděla jsem tak blízko dveří, zaklepání se ozvalo skoro vedle mne. Za vaše návrhy vám děkuji, ale nepřijímám je. Mohu sama odpovídat za všechno, co se děje v mém pokoji, a to vůči komukoli. Divím se, že nepozorujete, jak jsou vaše návrhy pro mne urážlivé, nehledě ovšem na vaše dobré úmysly, které přirozeně uznávám. Ale teď jděte, nechte mě o samotě, potřebuji ji teď víc než dřív. Z těch několika minut, o které jste prosil, je teď půlhodina a ještě víc.“ K. ji uchopil za ruku a pak v zápěstí: „Ale nehněváte se na mne?“ řekl. Odtáhla ruku a odpověděla: „Ne, ne, nehněvám se nikdy na nikoho.“ Chopil se opět jejího zápěstí, teď to strpěla a dovedla ho tak ke dveřím. Byl pevně odhodlán, že odejde. Ale u dveří zaváhal, jako by nečekal, že tu najde dveře, toho okamžiku využila slečna Būrstnerová, aby se vyprostila, otevřela dveře, vklouzla do

předsíně a řekla odtamtud potichu K.: „Tak přece pojd'te, prosím. Podívejte se –“ ukázala na setníkovy dveře, pod nimiž prosvítal proužek světla – „rozsvítíl a má z nás zábavu.“ „Už jdu,“ řekl K., vyběhl před ni, uchopil ji, zlíbal ji na ústa a pak po celé tváři, jako když žíznivé zvíře krouží jazykem po prameni, který konečně nalezlo. Nakonec ji políbil na krk, na hrdlo, a tam dlouze přitiskl rty. Šramot ze setníkovy pokoje ho přiměl, aby vzhlédl. „Ted' půjdu,“ řekl, chtěl slečnu Būrstnerovou oslovit křestním jménem, ale neznal je. Ona znaveně přikývla, jako by o ničem nevěděla, ponechala mu, zpola již odvrácena, ruku, aby ji políbil, pak nachýlena vpřed odešla do svého pokoje. Po chvíli K. ulehl. Usnul velmi brzo, před usnutím přemýšlel ještě chvíli o tom, jak se zachoval, byl s tím spokojen, divil se však, že není ještě spokojenější; kvůli setníkovi měl o slečnu Būrstnerovou vážné starosti.

Kapitola druhá

První vyšetřování

K. byl telefonicky vyrozuměn, že se příští neděli bude v jeho záležitosti konat jakési předběžné vyšetřování. Chtějí ho prý upozornit, že tato vyšetřování budou následovat za sebou pravidelně, i když snad ne každý týden, tedy přece dost často. Jednak je prý v obecném zájmu, aby proces byl rychle skončován, jednak ale musí být vyšetřování po každé stránce důkladné, a přece vzhledem k námaze s tím spojené nesmí nikdy trvat příliš dlouho. Proto že se zvolilo východisko vyšetřovat rychle po sobě, ale krátce. Neděle byla určena za vyšetřovací den proto, aby to K. nerušilo v jeho povolání. Předpokládá se, že s tím bude srozuměn, kdyby si přál jinou dobu, bude mu vyhověno, pokud to půjde. Bylo by možno vyšetřovat například i v noci, ale to by asi K. nebyl dost svěží. Zůstane tedy při neděli, pokud ovšem K. nebude mít námitek. Rozumí se, že se musí dostavit zcela určitě, není snad třeba zvlášť na to upozorňovat. Hlas v telefonu mu udal číslo domu, kam se má dostavit, byl to dům v odlehle předměstské ulici, kde K. dosud nikdy nebyl.

Když K. dostal tuto zprávu, zavěsil sluchátko bez odpovědi; rozhodl se hned, že tam v neděli půjde, je to jistě nezbytné, proces se rozbíhá a on tomu musí čelit, postará se, aby toto první vyšetřování bylo zároveň poslední. Stál ještě zamyšleně u přístroje, když za sebou zaslechl hlas, byl to náměstek ředitele, který chtěl telefonovat, ale K. mu stál v cestě. „Špatné zprávy?“ otázal se náměstek ledabyle, neptal se, aby se něco dověděl, nýbrž aby K. dostal od aparátu. „Ne, ne,“ řekl K., ustoupil, ale neodešel. Náměstek zdvihl sluchátko a přes ně prohodil, čekaje na spojení: „Chtěl jsem se vás zeptat, pane K.: Nechtěl byste mi udělat radost a projet se s námi v neděli ráno na

mé plachetnici? Bude to větší společnost, jistě v ní najdete i své známé. Mimo jiné přijde také státní zástupce Hasterer. Nechtěl byste se k nám přidat? Určitě přijďte!“ K. se pokoušel dávat pozor, co náměstek říká. Nebylo to pro něho bez významu, neboť toto pozvání náměstka, s nímž se nikdy zvlášť nesnášel, znamenalo, že se náměstek pokouší o smiřovačky, a ukazovalo, jak už je K. v bance důležitý a jakou váhu přikládá druhý nejvyšší úředník banky jeho přátelství nebo aspoň jeho nestrannosti. Tím pozváním se náměstek ředitele pokořoval, třebaže zval jen tak přes sluchátko, čekaje na telefonní spojení. Ale K. nezbylo, než aby přidal ještě další pokoření, řekl: „Děkuji mnohokrát! Ale v neděli bohužel nemám čas, smluvil jsem si už něco jiného.“ „Škoda,“ řekl náměstek a věnoval se telefonickému hovoru, neboť dostal právě v tu chvíli spojení. Nebyl to krátký rozhovor, ale K. byl tak roztržitý, že celý ten čas zůstal stát vedle přístroje. Teprve když náměstek odzvonil, ulekl se K. a řekl, aby aspoň trochu omluvil, že tu tak zbytečně postával: „Právě volal telefon, abych někam přišel, ale zapomněli mi říci, v kolik hodin.“ „Tak se ještě jednou zeptejte,“ řekl náměstek. „To není tak důležité,“ řekl K., ačkoli tím ještě více oslabil svou předchozí omluvu, už beztoho nedostatečnou. Když náměstek odcházel, mluvil ještě o jiných věcech. K. se také nutil do řeči, myslel však hlavně na to, že bude nejlépe, zajde-li tam v neděli v devět hodin dopoledne, protože všechny soudy zahajují ve všední den práci v tuto hodinu.

V neděli bylo pošmourno. K. byl velmi unaven, protože společnost stálých hostů cosi oslavovala a on se zdržel v hostinci pozdě do noci, málem by byl zaspal. Ve spěchu se oblékl, neměl ani čas, aby si rozvážil a náležitě srovnal různé plány, jež si za ten týden vymyslel, a běžel bez snídaně na předměstí, které udal hlas v telefonu. Ačkoli měl sotva kdy, aby se cestou rozhlížel, potkal kupodivu všechny tři úředníky zúčastněné v jeho záležitosti, Rabensteinera, Kullicha a Kaminera. První dva jeli v elektrice, která projížděla K. přes cestu. Kaminer seděl na terase kavárny a právě se zvědavě nakláněl přes

zábradlí, když K. Šel kolem. Všichni se asi za ním dívali a divili se, jak jejich představený běží; z jakéhosi vzdoru se K. nemohl odhodlat, aby k soudu jel, protivila se mu každá, i sebenepatrnější cizí pomoc v této jeho záležitosti, nechtěl se ani na nikoho obracet a tím ho třeba sobemín zasvětit; konečně však neměl nejmenší chuť ponížít se před vyšetřující komisí tím, že by byl příliš dochvilný. Ted' ovšem běžel, aby tam byl pokud možno v devět hodin, ačkoli nebyl ani obeslán na určitou hodinu.

Domníval se, že pozná dům už z dálky podle nějakého znamení, které si sám nedovedl přesně představit, nebo podle zvláštního ruchu před vchodem. Ale v Juliově ulici, kde to mělo být a na jejímž začátku se K. na okamžik zastavil, byly domy po obou stranách skoro navlas jeden jako druhý, vysoké šedivé činžáky, obydlené chudinou. Ted' v neděli ráno byla okna většinou obsazena, vykláněli se z nich muži bez kabátu a kouřili nebo opatrně a něžně drželi malé děti na okenní římse. Jiná okna byla vysoko vystlána peřinami a nad nimi se občas mihla rozcuchaná ženská hlava. Lidé na sebe volali přes ulici, jedno takové křiknutí vyvolalo hlasitý smích právě nad hlavou K. V pravidelné vzdálenosti od sebe byly v té dlouhé ulici malé krámky s různými potravinami, ležící pod úrovní ulice, kam se šlo po několika schodech. Ženy do nich vcházely a vycházely nebo postávaly na schůdkách a povídaly si. Ovocnář, který vyvolával své zboží do oken, byl stejně nepozorný jako K. a byl by ho svým vozíkem málem povalil. Právě se vražedně rozehrál gramofon, který dosloužil v lepších městských čtvrtích.

K. zašel dále do ulice, pomalu, jako by ted' měl už dost času nebo jako by ho vyšetřující soudce viděl z okna a věděl tedy, že se K. dostavil. Bylo krátce po deváté. Udaný dům byl dosti daleko, zdál se skoro neobvykle prostranný, zvláště průjezd byl vysoký a široký. Zřejmě byl určen pro nákladní povozy, jež patřily k rozmanitým skladištím, ted' uzamčeným, která lemovala velký dvůr a měla nápisy firem, jež K. zčásti znal z bankovních obchodů. Třebaže to jinak

neměl ve zvyku, zabýval se trochu podrobněji všemi těmi vnějšími věcmi a tak se také chvilku zastavil u vchodu do dvora. Poblíž seděl na bedně bosý muž a četl noviny. Na ručním vozíku se houpali dva hoši. Před pumpou stála hubená mladá dívka v nočním kabátku a dívala se na K., zatímco voda tekla proudem do konve. V koutě dvora napínali mezi dvěma okny provaz, na němž už viselo prádlo, které se mělo sušit. Jakýsi muž stál dole a volal, jak mají provaz upevnit.

K. zamířil ke schodům, aby se dostal k místnosti, kde se bude konat vyšetřování, potom se však znovu zastavil, neboť kromě těchto schodů viděl na dvoře ještě trojí schodiště a nadto se zdálo, že malý průchod na konci dvora vede ještě do druhého dvora. Zlobil se, že mu neoznačili blíže, kde je ta místnost, je to přece podivná nedbalost nebo lhostejnost, jak se s ním jedná, a on to řekne velmi hlasitě a důrazně. Nakonec přece jen začal vystupovat po schodech a pohrával si v myšlenkách se vzpomínkou na slova hlídače Vildy, že soud je přitahován vinou, a z toho vlastně vyplývalo, že vyšetřovací místnost musí být u schodů, které si K. náhodou vybral.

Jak stoupal po schodech, vyrušil mnoho dětí, které si na schodech hrály a které se na něho zlobně dívaly, když mezi nimi procházel. „Kdybych sem měl jít ještě jednou,“ řekl si, „musím si buď vzít s sebou cukroví, abych si je získal, nebo hůl, abych jim nabil.“ Těsně před prvním patrem musel dokonce chvilku počkat, až se dokutálela kulička, se kterou si děti hrály, dva kluci s prohnanými tvářemi dospělých pobudů ho zatím drželi za kalhoty; kdyby je chtěl setřást, určitě by jim způsobil bolest, a on se bál jejich křiku.

V prvním patře začal doopravdy hledat. Poněvadž se nemohl ptát na vyšetřující komisi, vymyslel si jistého truhláře Lanze – to jméno ho napadlo, protože se tak jmenoval setník, synovec paní Grubachové –, a chtěl se teď přeptat ve všech bytech, bydlí-li zde truhlář Lanz, aby tak mohl nahlédnout do pokojů. Ukázalo se však, že to jde většinou i bez toho, protože skoro všechny dveře byly

dokořán a děti tudy běhaly sem a tam. Byly to většinou pokojíky s jediným oknem, kde se také vařilo. Některé ženy měly v náručí kojence a volnou rukou cosi kutily na sporáku. Polodospělé dívky oblečené zřejmě jen v zástěrách pobíhaly, jako by měly zvlášť napilno. Ve všech pokojích byly postele dosud rozestlány, leželi v nich nemocní nebo ti, kteří ještě spali, nebo se na nich někteří povalovali v šatech. U bytů, kde byly dveře zavřené, K. zaklepal a ptal se, bydlí-li zde truhlář Lanz. Většinou otevřela nějaká žena, vyslechla otázku a obrátila se do pokoje k někomu, kdo se zvedl z postele. „Ten pán se ptá, jestli tu bydlí nějaký truhlář Lanz.“ „Truhlář Lanz?“ zeptal se ten v posteli. „Ano,“ řekl K., ačkoli vyšetřující komise tady nepochybně nebyla a tím bylo vyřízeno, co si uložil. Mnozí se domnívali, že K. hodně záleží na tom, aby našel truhláře Lanze, dlouho přemýšleli, uváděli nějakého truhláře, který se ale nejmenoval Lanz, nebo nějaké jméno, jež se vzdáleně podobalo jménu Lanz, anebo se ptali sousedů nebo zas doprovodili K. k nějakým odlehlým dveřím, kde, jak se domnívali, takový člověk možná bydlí v podnájmu anebo kde je někdo, kdo by o něm spíš něco věděl než oni. Nakonec už nebylo skoro ani třeba, aby se K. přeptával, protože ho sami vláčeli po poschodích. Už ho mrzel jeho plán, který se mu zprvu zdál tak praktický. Před pátým poschodím se rozhodl, že už hledání nechá, rozloučil se s přívětivým mladým dělníkem, který ho chtěl vést dál nahoru, a sestupoval po schodech. Potom však ho zas zlobilo, že všechno, co podnikl, bylo marné, znova se vrátil a zaklepal na první dveře v pátém poschodí. První věc, kterou v pokojíku spatřil, byly velké nástěnné hodiny, jež ukazovaly už deset hodin. „Bydlí zde truhlář Lanz?“ zeptal se. „Prosím,“ řekla mladá žena se zářícíma černýma očima, která zrovna prala ve kbelíku dětské prádlo, a ukázala mokrou rukou na otevřené dveře protějšního pokoje.

K. bylo, jako by vešel do nějakého shromáždění. Nejrozmanitější lidé – nikdo se o příchozího nestaral – se tlačili v prostředně velkém pokoji se dvěma okny, který byl těsně u stropu vrouben galerií,

také úplně obsazenou, kde lidé mohli stát jen sehnuti a dotýkali se hlavou a zády stropu. K., jemuž byl vzduch v pokoji příliš zatuchlý, vyšel zase ven a řekl mladé ženě, jež mu před chvilkou asi špatně rozuměla: „Ptal jsem se po truhláři, jistém Lanzovi.“ „Ano,“ řekla žena, „jděte, prosím, dovnitř.“ K. by ji snad nebyl uposlechl, ale žena k němu přistoupila, vzala za kliku a řekla: „Za vámi musím zavřít, teď už nikdo nesmí dovnitř.“ „To je velmi rozumné,“ řekl K., „ale už teď je tam příliš plno.“ Potom však přece jen znovu vstoupil.

Mezi dvěma muži, kteří se bavili přímo u dveří – jeden pohyboval oběma rukama daleko před sebe napřaženými, jako by vyplácel peníze, druhý se mu pronikavě díval do očí –, sáhla po K. něčí ruka. Byl to malý hoch s ruměnými tvářemi. „Pojďte, pojdte,“ řekl. K. se jím nechal vést, ukázalo se, že v té hemživé tlačence je přece jen volná úzká ulička, jež asi rozdělovala dva tábory; tomu také nasvědčovalo, že K. v prvních řadách vpravo i vlevo sotva spatřil aspoň jedinou tvář k němu obrácenou, nýbrž jen záda lidí, kteří se svými slovy i posuňky obraceli jen na lidi své strany. Většinou byli v černém, ve starých, dlouhých svátečních kabátech, které na nich volně visely. Jen toto ošacení mátl K., jinak by to všechno pokládal za politickou okresní schůzi. [7]

Na druhém konci síně, kam byl K. doveden, stál na velmi nízkém, rovněž přeplněném pódiu stolek postavený napříč, a za ním, poblíž okraje pódia, seděl tlustý funicí mužík, který se právě s hlasitým smíchem bavil s člověkem, stojícím za ním – ten měl lokty podepřené o opěradlo židle a nohy křížem. Tu a tam máchl rukou do vzduchu, jako by se po někom pitvořil. Hoch, který K. vedl, měl co dělat, aby vyřídil, co měl ohlásit. Stoupl si na špičky a už dvakrát se pokoušel něco říci, ale ten muž nahoře si ho ani nepovšiml. Teprve když na hocha upozornil někdo z lidí nahoře na pódiu, muž za stolkem se obrátil, sklonil k němu hlavu a vyslechl jeho tichou zprávu. Potom vytáhl z kapsy hodinky a podíval se rychle směrem ke K. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami,“ řekl. K. chtěl něco od-

povědět, ale neměl kdy, neboť sotva muž domluvil, začali v pravé polovici síně všichni mručet. „Měl jste se dostavit před hodinou a pěti minutami,“ opakoval muž zvýšeným hlasem a pohlédl také rychle dolů do síně. Mručení hned zesílilo a umlkalo jen ponenáhlu, neboť muž na pódiu už nic neřekl. V síni bylo teď daleko tišeji, než když K. vešel. Jen lidé na galerii nepřestávali pronášet poznámky. Pokud se dalo něco rozeznat v tom přitnutí, dusnu a prachu nahoře, zdálo se, že jsou oblečení hůř než ti dole. Mnozí si přinesli polštáře, které si dali mezi hlavu a strop síně, aby se neotlačili.

K. se rozhodl, že bude víc pozorovat než mluvit, proto se nehájil pro své domnělé omeškání a řekl pouze: „Třeba jsem přišel pozdě, teď jsem tady.“ Následoval potlesk, zase z pravé poloviny síně. „Ti lidé se dají snadno získat,“ pomyslel si K. a rušilo ho jen ticho v levé polovici síně, jež byla právě za ním a odkud se ozvalo zatleskání jen zcela ojedinělé. Přemýšlel, co by mohl odpovědět, aby si získal všechny najednou, a kdyby to nebylo možné, alespoň občas také druhou stranu.

„Ano,“ řekl muž za stolkem na pódiu, „ale já už nejsem povinen vás teď vyslechnout,“ – zas to mručení, tentokrát to však byl omyl, neboť muž pokynul lidem, aby toho nechali, a pokračoval – „výjimečně to však dnes ještě udělám. Takové zpoždění se však už nesmí opakovat. A teď přestupte!“ Kdosi seskočil z pódia, takže se uvolnilo místo, a K. tam vystoupil. Stál těsně přitlačen ke stolku, tlačence za ním byla tak velká, že se proti ní musel opírat zády, aby nesrazil z pódia stůl vyšetřujícího soudce a snad i jeho samého.

Vyšetřující soudce však toho nedbal, seděl na své židli docela pohodlně, a když muž za ním domluvil, sáhl po zápisníku, což byl jediný předmět na jeho stole. Zápisník vypadal jako školní sešit, byl starý, častým listováním úplně pozbyl tvaru. „Tak,“ řekl vyšetřující soudce, listoval v sešitu a obrátil se pak na K., jako by šlo o zjištění osobních údajů, „vy jste malíř pokojů?“ „Ne,“ řekl K., „jsem první prokurista velké banky.“ Po této odpovědi se vzápětí ozval na pravé

straně dole smích, který byl tak srdečný, že se K. neubránil a dal se také do smíchu. Lidé v síni se rukama opírali o kolena a otřásali se jako při těžkých záchvatech kašle. Tu a tam se někdo smál dokonce i na galerii. Úplně rozezlený vyšetřující soudce, který byl asi vůči lidem dole bezmocný, hleděl se odškodnit na galerii, vyskočil, hrozil galerii, a jeho jinak málo nápadná obočí se mu teď ježila nad očima jako černé a mohutné chomáče.

Levá polovina síně byla však stále ještě zticha, lidé tam stáli v řadách, tvářemi obráceni k pódiu, poslouchali, co se tam mluví, se stejným klidem jako hlučení druhé strany, dokonce strpěli, že jednotlivci z jejich řad tu a tam vystupovali s druhou stranou. Lidé levice, kterých ostatně bylo méně, byli snad v podstatě stejně nevýznamní jako lidé pravice, ale jejich klidné počínání způsobovalo, že se zdáli významnější. Když K. teď začal mluvit, byl přesvědčen, že schvalují, co říká.

„Vaše otázka, pane vyšetřující soudce, jsem-li malíř pokojů – totiž, vy jste se mne na to ani nezeptal, tvrdil jste mi to rovnou jako skutečnost –, je příznačná pro celý ráz řízení, které se proti mně vede. Můžete namítnout, že to vůbec žádné řízení není, a máte pravdu, vždyť je to řízení jen tehdy, uznám-li je jako takové. Ale já je tedy teď na okamžik uznávám, jaksi ze soucitu. Člověk se k tomu nemůže zachovat jinak než soucitně, chce-li si toho vůbec všimnout. Neříkám, že to je řízení lajdácké, ale rád bych vám nabídl toto označení, abyste to nahlédli sami.“

K. se přerušil a zadíval se dolů do síně. Co řekl, bylo ostré, ostřejší, než měl v úmyslu, ale přece správné. Snad by si to zasloužilo, aby se tu a tam ozval souhlas, všechno však bylo zticha, lidé v síni čekali patrně s napětím, co přijde teď, snad se v tichosti připravoval výbuch, který učiní konec všemu. Ale právě teď se docela nevhod otevřely dveře na konci síně, vešla mladá prادلena, jež asi skončila svou práci, a přes všechnu opatrnost, kterou vynakládala, přivábila na sebe několik pohledů. Jen vyšetřující soudce způsobil K. bez-

prostřední radost, neboť se zdálo, že se ho ta slova hned dotkla. Až dosud poslouchal vstaje, neboť oslovení K. ho překvapilo ve chvíli, kdy vstal a hrozil galerii. Teď, v přestávce, zvolna usedal, jako kdyby si toho nikdo neměl všimnout. Patrně aby uklidnil své vzrušení, chopil se zase sešitu.

„Nic naplat,“ pokračoval K, „také váš sešitek, pane vyšetřující soudce, potvrzuje, co říkám.“ Spokojen, že v tom cizím shromáždění slyší jen svá klidná slova, odvážil se K. dokonce toho, že vyšetřujícímu soudci sešit prostě vzal a konečky prstů, jako by se ho štil, jej zdvihl do výše za jeden z prostředních listů, takže po obou stranách visely hustě popsané, ušpiněné listy se zažloutlými okraji. „To jsou spisy vyšetřujícího soudce,“ řekl a upustil sešit na stůl. „Jen si v tom klidně čtete dál, pane vyšetřující soudce, z téhle knihy vin nemám opravdu žádný strach, i když mi je nepřístupná, neboť se jí dokážu dotknout jen dvěma prsty a do ruky bych ji nevzal ani za nic.“ Mohlo být jen znamením hlubokého pokoření, nebo se to aspoň nedalo jinak vykládat, že vyšetřující soudce sáhl po sešitku, jak dopadl na stůl, hleděl jej trochu dát do pořádku a znovu si jej otevřel, aby v něm četl.

Tváře lidí v první řadě se na K. upíraly s takovým napětím, že chvilku na ně shlížel. Byli to vesměs starší muži a někteří z nich měli bílé vousy. Byli to snad ti, kdo rozhodovali, kdo mohli zapůsobit na celé to shromáždění, jež se ani pokořením vyšetřujícího soudce nedalo vyvést z netečnosti, do níž upadlo, když K. promluvil?

„Co mě potkalo,“ pokračoval K. trochu tišeji než předtím a stále zkoumal tváře v první řadě, takže jeho řeč působila trochu přerývané, „co mě potkalo, je ovšem jen ojedinělý případ a není tedy zvlášť závažný, protože já sám si to zvlášť nepřipouštím, ale je to příznačné pro řízení, jaké se koná proti mnohým lidem. Za ty zde stojím, nikoli za sebe.“

Bezděky zvýšil hlas. Kdesi někdo zatleskal zdviženými rukama a volal: „Výborně! Pročpak ne? Výborně! A ještě jednou výborně!“

Ti v první řadě si tu a tam hrábli rukou do vousů, ani jediný se při tom zvolání neotočil. Ani K. mu nepřikládal význam, přece ho to však povzbudilo; teď už ani nepovažoval za nutné, aby tleskali všichni, stačilo, začne-li shromáždění o věci přemýšlet a dá-li se aspoň někdo přesvědčit a získat.

„Nejde mi o řečnický úspěch,“ řekl K. po této úvaze, „mohl bych ho také asi stěží dosáhnout. Pan vyšetřující soudce mluví pravděpodobně daleko lépe, patří to přece k jeho povolání. Chci jen veřejně pojednat o veřejném zlořádu. Poslouchejte mě: Asi před deseti dny jsem byl zatčen, to zatčení samo o sobě je mi k smíchu, ale to sem teď nepatří. Byl jsem ráno přepaden v posteli, lidé, kteří mě přepadli – podle toho, co řekl vyšetřující soudce, není to vyloučeno –, měli snad rozkaz zatknout nějakého malíře pokojů, který je právě tak nevinný jako já, ale vybrali si mne. Vedlejší pokoj obsadili dva neotesaní hlídači. Kdybych byl nebezpečný lupič, nemohla být provedena lepší opatření. Ti hlídači byli ještě k tomu demoralizovaná chátra, nažvanili se toho, až mi brněly uši, dávali mi po lopatě, abych je podplatil, chtěli na mně předstíráním vylákat prádlo a šatstvo, chtěli peníze, že prý mi přinesou snídani, když mou vlastní mi nestydatě snědli přímo před očima. Nedosti na tom. Dovedli mě do třetího pokoje před dozorce. Byl to pokoj dámy, které si velmi vážím, a musel jsem být svědkem, jak ten pokoj byl kvůli mně, ale ne mou vinou, abych tak řekl, poskvrněn přítomností hlídačů a dozorce. Nebylo snadné zachovat klid. Podařilo se mi to však a zeptal jsem se dozorce docela klidně – kdyby zde byl, musel by to potvrdit –, proč jsem zatčen. Co na to odpověděl dozorce, kterého stále ještě vidím před sebou, jak sedí na židli té dámy jako obraz nejtupější nadutosti? Pánové, neodpověděl vlastně nic, snad opravdu nic nevěděl, zatkl mě, a to mu stačilo. Dokonce se neomezil jen na to a vpašoval do pokoje té dámy tři podřízené zaměstnance z naší banky, kteří se zabývali tím, že ohmatávali fotografie, majetek té dámy, a zpřeházeli je. Přítomnost těchto zaměstnanců měla ovšem ještě další důvod, měli

stejně jako má bytná a její služebná rozšířit zprávu o mém zatčení, poškodit mou vážnost na veřejnosti a zejména otrást mým postavením v bance. Nic z toho se ovšem nepodařilo ani seabemíň, i má bytná, docela prostá osoba – neváhám uvést její jméno ve smyslu naprosto čestném, jmenuje se paní Grubachová, i paní Grubachová byla natolik rozumná, aby uznala, že takové zatčení neznamená víc než útok kluků na ulici, na které nikdo nedozírá, jak by se slušelo a patřilo. Opakuji, mně způsobila celá ta věc jen nepříjemnosti a na chvíli mé rozzlobila, nemohla však mít i horší následky?”

Když se K. zde odmlčel a zadíval se na ztichlého vyšetřujícího soudce, zdálo se mu, že právě dává očima znamení někomu v davu. K. se usmál a řekl: „Právě dává zde vedle mne pan vyšetřující soudce někomu z vás tajné znamení. Jsou tedy mezi vámi lidé, kteří udělají vše podle přání, jak se na ně mrkne odtud z pódia. Nevím, zda to znamení mělo teď vyvolat sykot nebo potlesk, a protože to předčasně vyzrazuji, vzdávám se zcela vědomě možnosti, abych se dověděl, k čemu to znamení je. Je mi to úplně jedno a zmocňuji pana vyšetřujícího soudce veřejně, aby velel svým placeným zaměstnancům tam dole nahlas a slovy místo tajnými znameními a řekl například jednou: ‚Ted’ syčte!‘ a pak zase: ‚Ted’ tleskejte!’“

Z rozpaků či netrpělivosti se vyšetřující soudce zavrtil na židli. Muž za ním, se kterým se už dříve bavit, naklonil se opět k němu, buď aby mu povšechně dodal odvahy, nebo aby mu něco poradil. Dole se lidé bavili potichu, ale živě. Obě strany, jež zdánlivě předtím měly tak protichůdné názory, se teď pomíchaly, někteří ukazovali prstem na K., jiní na vyšetřujícího soudce. Mlhavé dusno v pokoji bylo velmi nepříjemné, vadilo dokonce tak, že nebylo možno přesněji pozorovat lidi stojící opodál. Bylo to jistě zvlášť nepříjemné pro návštěvníky na galerii, nezbylo jim než dotazovat se potichu účastníků schůze, aby se podrobněji dověděli, oč právě běží, a přitom ostýchavě pokukovali po vyšetřujícím soudci. Dotazovaní odpovídali stejně tiše a zakrývali si rukou ústa.

„Hned budu hotov,“ řekl K., a poněvadž tam nebyl zvonek, uhodil pěstí do stolu; vyšetřující soudce a jeho rádce rázem od sebe oddálili hlavy, jak se lekli. „Celá ta záležitost je mi cizí, proto ji posuzuji klidně, a jestliže vám nějak záleží na tomto domnělém soudu, můžete velmi získat, vyslechnete-li mne. Rokování o tom, co uvádím, si rače schovat na pozdější dobu, protože nemám čas a brzo odejdu.“

Ihned nastalo ticho, natolik už K. shromáždění ovládal. Lidé už nekřičeli jeden přes druhého jako na začátku, dokonce už ani netleskali, ale zdálo se, že jsou již přesvědčeni nebo na nejlepší cestě k tomu.

„Není pochyby,“ řekl K. velmi tiše, neboť ho těšilo, jak napjatě celé shromáždění poslouchá, v tom tichu vznikal jakýsi šumot, který byl dráždivější než nejnadšenější potlesk, „není pochyby o tom, že za všemi projevy tohoto soudu, v mém případě tedy za mým zatčením a za dnešním výsledkem, je jakási velká organizace. Organizace, která zaměstnává nejen úplatné hlídače, nejapné dozorce a vyšetřující soudce, což jsou v nejlepším případě lidé hodně ne patrní, ale která si určitě kromě toho vydrží soudcovský sbor vysokého a nejvyššího stupně, s nespočetnou, nezbytnou družinou sluhů, písařů, četníků a jiných pomocných sil, snad dokonce katů, neváhám užít toho slova. A smysl této velké organizace, vážení pánové? Záleží v tom, že jsou zatýkáni nevinní lidé a že se proti nim zahájí nesmyslné a většinou bezvýsledné řízení, jako v mém případě. Celá ta instituce je tak nesmyslná, že se pak naprosto nedá zabránit nejhorší korupci úřednictva. To je nemožné, to by nedokázal ani nejvyšší soudce, ani ve svém vlastním případě. Proto se hlídači pokoušejí ukrást zatčeným šaty z těla, proto se dozorci vloupávají do cizích bytů, proto mají být nevinní lidé ponižováni před celými shromážděními, místo aby byli vyslechnuti. Hlídači vyprávěli jen o skladištích, kam se dává majetek zatčených, rád bych však viděl ty úschovny, kde tlí pracně získaný majetek zatčených, pokud jej nerozkradli zlodějští úředníci skladiště.“

K. byl přerušen zaječením z konce síně, zaclonil si oči, aby tam viděl, neboť kalné denní světlo venku způsobovalo, že výpary v síni byly bělavé a oslepovaly. [8] Byla to ta prادلena, v níž K. rozpoznal opravdu rušivý živel, hned jak vešla. Byla-li ted' vinna či ne, nedalo se rozpoznat. K. jen viděl, že ji nějaký muž zatáhl do kouta u dveří a že ji tam tiskne k sobě. Nezaječela však ona, nýbrž ten muž, otvíral zeširoka ústa a díval se ke stropu. Kolem obou se utvořil hlouček, návštěvníci poblíž na galerii se zdáli nadšeni, že se takto přerušila vážnost, kterou K. vnesl do shromáždění. K. tam chtěl v prvním hnutí ihned běžet, myslel si také, že všem bude záležet na tom, aby tam byl zjednán pořádek a aby aspoň ta dvojice byla vykázána ze síně, ale první řady před ním zůstaly úplně neporušeny, nikdo se nehýbal a nikdo K. nepropustil. Naopak, bránili mu, starci napřahovali paže a něčí ruka – neměl kdy, aby se otočil – ho popadla vzadu za límec, K. vlastně už nemyslel na dvojici, bylo mu, jako by ho omezovali na svobodě, jako by ho ted' chtěli doopravdy zatknout, neohlížel se už na nic a seskočil s pódia. Ted' stál tváří v tvář té tlačenci. Neodhadl snad ty lidi správně? Připisoval své řeči větší účinek, než měla? Přetvařovali se, dokud mluvil, a měli ted' už dost své přetvářky, když dospíval k závěrům? Ty tváře kolem něho! Drobná černá očka těkala sem a tam, líce visely splaskle jako u kořalů, dlouhé vousy byly tuhé a řídké, a když do nich člověk sáhl, měl pocit, jako by pouze křivil prsty, ne jako by sahal do vousů. Pod vousy však – a to byl skutečný objev, který K. udělal – blýskaly se na límcích kabátů odznaky různé velikosti a barvy. Pokud mohl K. vidět, měli ty odznaky všichni. Všichni patřili k sobě, ty zdánlivé strany vpravo i vlevo, a když se náhle otočil, uviděl stejné odznaky na límci vyšetřujícího soudce, který s rukama v klíně hleděl klidně dolů. „Tak,“ zvolal K. a zdvihl ruce do výšky, to náhlé poznání potřebovalo místo, „vždyť vy jste všichni úředníci, jak vidím, vždyť vy jste ta úplatná banda, proti níž jsem mluvil, tlačili jste se tu jako posluchači a čenichalové, tvořili jste zdánlivé strany a jedna tles-

kala, aby mne vyzkoušela, chtěli jste se naučit, jak svádět nevinné lidi! Doufám, že jste tu nebyli nadarmo, buď jste se pobavili tím, že někdo od vás čeká obhájení nevinných, anebo – pust', nebo uhodím," křikl K. na traslavého starce, který se k němu přišoural zvlášť blízko – „anebo jste se opravdu něčemu přiučili. A tak vám přeji mnoho štěstí v tom vašem řemesle.“ Popadl svůj klobouk, který ležel na kraji stolu, a dral se k východu ze síně, zatímco všude bylo ticho, ticho nejdokonalejšího překvapení. Vyšetřující soudce byl však patrně ještě rychlejší než K., neboť ho očekával u dveří. „Okamžik," řekl. K. se zastavil, nedíval se však na vyšetřujícího soudce, nýbrž na dveře, neboť už vzal za kliku. „Chtěl jsem vás jen upozornit," řekl vyšetřující soudce, „že jste se dnes – snad jste si to ještě neuvědomil – zbavil výhody, kterou pro zatčeného v každém případě znamená výslech.“ K. se smál na dveře. „Vy lumpové," zvolal, „nechte si své výslechy," otevřel dveře a spěchal dolů po schodech. Za ním vzkypěl hluk shromáždění, které opět ožilo a zřejmě začalo rozebírat, co se odehrálo, jako by šlo o nějaké studium.

Kapitola třetí

V prázdné zasedací síni – Student – Kanceláře

V příštím týdnu čekal K. na opětné vyrozumění den co den, nemohl uvěřit, že by soud tak doslova přistoupil na jeho prohlášení, že se vzdává výsledků, a když očekávané vyrozumění až do soboty večer opravdu nepřišlo, předpokládal, že je mlčky obeslán do téhož domu na touž dobu. Odebral se tam tedy v neděli znovu, šel tentokrát přímo po schodech a chodbách; několik lidí, kteří si ho pamatovali, ho pozdravilo u svých dveří, nemusel se však nikoho ptát a dostal se brzo ke správným dveřím. Když zaklepal, hned mu otevřeli, ani se zvlášť neohlížel po známé ženě, jež zůstala stát u dveří, a chtěl hned do vedlejšího pokoje. „Schůze dnes není,“ řekla žena. „Proč by nebyla?“ zeptal se a nechtěl tomu věřit. Ale žena ho přesvědčila tím, že otevřela dveře vedlejšího pokoje. Byl opravdu prázdný a vypadal v té prázdnotě ještě žalostněji než minulou nedělí. Na stole, který stál beze změny na pódiu, leželo několik knih. „Mohu se na ty knihy podívat?“ zeptal se K., ne že by byl zvlášť zvědavý, ale jen aby sem nešel úplně nadarmo. „Ne,“ řekla žena a zavřela dveře, „to není dovoleno. Ty knihy patří vyšetřujícímu soudci.“ „Ach tak,“ řekl K. a přikývl, „ty knihy jsou asi zákoníky a v podstatě tohoto soudnictví je, že jsou odsuzováni lidé nejen nevinní, ale i nevědoucí.“ „Tak už to bude,“ řekla žena, jež mu dobře neporozuměla. „Tak já zase půjdu,“ řekl K. „Mám vyšetřujícímu soudci něco hlásit?“ zeptala se žena. „Vy ho znáte?“ zeptal se K. „Ovšem,“ řekla žena, „můj muž je přece soudní sluha.“ Teprve teď si K. všiml, že místnost, kde minulou nedělí stály jen necky, je teď úplně zařízena jako obývací pokoj. Žena zpozorovala jeho údiv a řekla: „Ano, máme tu volný byt,

ale ve dnech, kdy je schůze, musíme pokoj vyklidit. Postavení mého muže má mnoho nevýhod.“ „Nedivím se ani tak tomu pokoji,“ řekl K. a pohlédl na ni hněvivě, „jako tomu, že jste provdána.“ „Narážíte snad na to, co se stalo na poslední schůzi, jak jsem vás vyrušila ve vaší řeči?“ zeptala se žena. „Ovšem,“ řekl K., „dnes už to mám za sebou a skoro jsem už na to zapomněl, ale tehdy mě to skoro rozzuřilo. A teď říkáte sama, že jste vdaná.“ „Nebylo vám to na škodu, že vaše řeč byla přerušena. Ještě potom se o vás mluvilo velmi nepříznivě.“ „Budiž,“ řekl K. vyhýbavě, „ale vás to neomlouvá.“ „Mne omluví každý, kdo mě zná,“ řekla žena, „ten, kdo mě tehdy objímal, mě pronásleduje už dávno. Možná že nejsem svůdná pro každého, ale pro něho ano. Tomu se nelze ubránit, i můj muž se s tím už smířil; chce-li si zachovat své místo, musí to strpět, protože ten člověk je student a podle všeho bude mít ještě větší moc. Je mi pořád v patách, odešel zrovna, když jste přicházel.“ „Hodí se to ke všemu ostatnímu,“ řekl K., „nepřekvapuje mě to.“ „Vy tu asi chcete leccos zlepšit?“ zeptala se žena pomalu a zkoumavě, jako by říkala něco, co je nebezpečné jak pro ni, tak i pro K. „Myslela jsem si to už podle vaší řeči, která se mi velmi líbila, pokud jde o mne. Slyšela jsem, pravda, jen část, začátek jsem zameškala, a když jste končil, ležela jsem na zemi s tím studentem. – Je to tu přece tak hnusné,“ řekla, když se na chvíli odmlčela, a vzala K. za ruku. „Myslíte, že se vám podaří něco zlepšit?“ K. se usmál a pootočil svou rukou v jejích měkkých dlaních. „Vlastně,“ řekl, „mě nikdo nepověřil, abych tu něco zlepšoval, jak tomu říkáte, a kdybyste to například řekla vyšetřujícímu soudci, vysmál by se vám, nebo by vás potrestal. Z vlastního rozhodnutí bych se skutečně do těch věcí nevměšoval a můj spánek by nikdy nerušila touha po nápravě tohoto soudnictví. Ale tím, že jsem prý byl zatčen – jsem totiž zatčen –, mě donutili, abych zde zasáhl, a to kvůli sobě. Mohu-li však přitom nějak prospět také vám, rozumí se, že to udělám velmi rád. Ne snad jen z lásky k bližnímu, ale i proto, že také vy mi můžete pomoci.“ „Jak bych jen

mohla?“ zeptala se žena. „Tím, že mi teď například ukážete ty knihy tam na stole.“ „Ale ráda,“ zvolala žena a táhla ho chvatně za sebou. Byly to staré, ohmatané knihy, hřbet jedné z nich byl uprostřed téměř rozlomený, kusy spojovala jen vlákna. „Jak je to tu všechno špinavé,“ řekl K. a zavrtěl hlavou, a než mohl po knihách sáhnout, žena utřela zástěrou prach aspoň svrchu. K. otevřel nejhořejší knihu, objevil se neslušný obrázek. Muž a žena seděli nazí na pohovce, sprostý záměr obrázku byl zřejmý, kreslíř byl však natolik neobratný, že konec konců nebylo vidět nic než muže a ženu, jejichž tělesnost byla na obrázku zdůrazněna, seděli přehnaně zpříma a následkem chybné perspektivy se jen těžko mohli k sobě obrátit. K. dál nelistoval, jenom ještě otevřel titulní list druhé knihy, byl to román s názvem: „Co všechno musela Markyta vytrpět od svého muže Jendy.“ „Tak takové zákoníky se tady studují,“ řekl K., „taková lidé mě mají soudit.“ „Já vám pomůžu,“ řekla žena. „Opravdu? Cožpak byste opravdu mohla, aby to pro vás nebylo nebezpečné? Vždyť jste před chvílí řekla, že i váš muž je na představených velice závislý.“ „Přesto vám pomůžu,“ řekla žena, „pojd'te, musíme si o tom promluvit. O nebezpečí, které mi hrozí, už nemluvte, já se nebezpečí bojím jen tam, kde se ho bát chci. Pojd'te.“ Ukázala na pódium a poprosila ho, aby si s ní sedl na stupínek. „Vy máte krásné tmavé oči,“ řekla, když se posadili, a dívala se zdola K. do tváře, „říkají mi, že mám taky krásné oči, ale vaše jsou mnohem krásnější. Všimla jsem si jich ostatně už tenkrát, když jste sem vešel poprvé. Kvůli nim jsem taky potom šla sem do zasedací síně, jindy to nedělám, mám to dokonce jaksi zakázáno.“ To je tedy všechno, pomyslel si K., nabízí se mi, je zkažená jako všichni tady, soudních úředníků má až po krk, což konečně chápu, a vítá proto každého cizího člověka poklonou o jeho očích. A K. mlčky vstal, jako by byl své myšlenky vyslovil nahlas a tím jí své chování vysvětlil. „Nemyslím, že byste mi mohla pomoci,“ řekl, „kdo by mi chtěl opravdu pomoci, musel by mít styky s vysokými úředníky. Vy však jistě znáte jen podřízené

zaměstnance, jakými se to tu jen hemží. Ty znáte jistě velmi dobře a mohla byste u nich leccos prosadit, o tom nepochybuji, ale kdybyste toho u nich prosadila sebevíc, nemohlo by to mít ani sebemenší vliv na konečný výsledek procesu. Vy však byste se kvůli tomu přece jen rozkmotřila s několika přáteli. To nechci. Stýkejte se s těmito lidmi jako dosud, zdá se mi totiž, že bez toho nemůžete být. Neříkám, že toho nelituji, neboť abych vám přece jen nějak oplatil vaši poklonu, i vy se mi líbíte, zvláště když se na mne díváte tak smutně jako teď, ačkoli k tomu vlastně nemáte nejmenší důvod. Patříte ke společnosti, kterou musím potírat, vám však je v ní velice dobře, dokonce milujete toho studenta, a jestli ho nemilujete, aspoň mu dáváte přednost před svým mužem. To se dalo snadno poznat z vašich slov.“ „Ne!“ zvolala, zůstala sedět a jen vzala K. za ruku, kterou neodtáhl dost rychle. „Nesmíte teď odejít, nesmíte mít o mně špatné mínění! Byl byste opravdu schopen teď odejít? Jsem opravdu tak bezcenná, že mi nechcete udělat kvůli ani tolik, abyste zůstal ještě chvilku?“ „Nerozumíte mi,“ řekl K. a sedl si, „záleží-li vám opravdu na tom, abych tu zůstal, rád zůstanu, vždyť mám čas, přišel jsem přece proto, že jsem předpokládal, že dnes bude přelíčení. Tím, co jsem říkal před chvílí, chtěl jsem vás jen poprosit, abyste v mém procesu nic pro mne nepodnikala. Ale ani kvůli tomu se nemusíte trápit, uvážíte-li, že mi na výsledku procesu vůbec nezáleží a že mi odsuzující rozsudek bude jen k smíchu. Za předpokladu, že proces bude mít vůbec nějaký opravdový závěr, o čemž velmi pochybuji. Spíš myslím, že řízení bylo už zastaveno nebo že bude zastaveno co nejdříve, ať už proto, že úředníci jsou líní či zapomnětliví, nebo snad dokonce proto, že dostali strach. Je ovšem také možné, že čekají nějaký větší úplatek, a proto povedou proces naoko dál, docela zbytečně, jak mohu prohlásit už dnes, neboť nehodlám nikoho podplácet. Mohla byste mi však přece jen prokázat laskavost, kdybyste řekla vyšetřujícímu soudci nebo komukoli jinému, kdo rád rozšiřuje důležité zprávy, že se nikdy a žádnými

úskoky, v jakých se ti pánové jistě vyznají, nedám přimět, abych je podplácel. Bylo by to úplně marné, to jim můžete říci rovnou. Snad už to ostatně postřehli sami, a když ne, vůbec mi na tom nezáleží, aby se to dověděli už teď. Pánové si tím jen ušetří práci, já ovšem také nějaké ty nepříjemnosti, těm se však rád podvolím, jen když vím, že každá zasadí zároveň ránu i jim. A aby ji zasadila, o to se postarám. Znáte se vlastně s vyšetřujícím soudcem?“ „Jak by ne,“ řekla žena, „na toho jsem dokonce myslela nejdřív, když jsem vám nabízela pomoc. Nevěděla jsem, že je jenom podřízený úředník, ale když to říkáte, bude to asi pravda. Přesto však myslím, že zpráva, kterou podá nahoru, má nějaký vliv. A píše tolik zpráv. Říkáte, že úředníci jsou líní, všichni jistě ne, zejména tenhle vyšetřující soudce ne, napíše toho hromadu. Minulou neděli například zasedali až do večera. Všichni lidé odešli, vyšetřující soudce však zůstal v síni, musela jsem mu donést lampu, měla jsem jen malou kuchyňskou, ale byl s ní spokojen a dal se hned do psaní. Mezitím přišel také můj muž, měl tu neděli zrovna volno, došli jsme si pro nábytek, zařídili jsme si zas pokoj, pak ještě přišli sousedé, bavili jsme se ještě při svíčke, zkrátka, na vyšetřujícího soudce jsme zapomněli a šli jsme spát. Najednou v noci, bylo jistě už hodně pozdě, se probudím, vedle postele stojí vyšetřující soudce a rukou zaclání lampu, aby na mého muže nepadalo světlo, byla to zbytečná opatrnost, můj muž má takové spaní, že by ho ani to světlo neprobudilo. Já jsem se tak polekala, že jsem se málem dala do křiku, ale vyšetřující soudce byl velmi milý, napomenul mě, abych byla opatrná, pošeptal mi, že až dosud psal, že mi teď přináší lampu a že nikdy nezapomene, jak mě viděl, když jsem spala. To všechno vám povídám jen proto, abyste věděl, že vyšetřující soudce píše opravdu mnoho zpráv, zejména o vás, neboť váš výslech byl jistě jedním z hlavních bodů na nedělním zasedání. Takové dlouhé zprávy přece nemohou být úplně bez významu. Mimoto můžete z toho, co jsem vám pověděla, také poznat, že se vyšetřující soudce o mne uchází a že právě teď v první

době, zřejmě si mne povšiml teprve teď, mohu mít na něho velký vliv. Že mu na mně hodně záleží, pro to mám teď ještě i jiné důkazy. Včera mi poslal po studentovi, ke kterému má velkou důvěru a který je jeho spolupracovníkem, hedvábné punčochy jako dárek, prý za to, že uklízím zasedací síň, ale to je jen záminka, protože ta práce je má povinnost, a za ni je placen můj muž. Jsou to krásné punčochy, jen se podívejte, –“ natáhla nohy, zvedla sukně až ke kolenům a sama se rovněž dívala na punčochy – „jsou to krásné punčochy, ale jsou vlastně příliš jemné a pro mne se nehodí.“

Znenadání se odmlčela, položila ruku na ruku K., jako by ho chtěla uchlácholit, a šeptala: „Budte zticha, Bertold se na nás dívá.“ K. pomalu vzhlédl. Ve dveřích zasedací síně stál mladík, byl drobný, neměl docela rovné nohy a hleděl si dodat vážností krátkým, řídkým, naryšavělým plnovousem, který si ustavičně prohraboval prsty. K. se na něho zvědavě zadíval, vždyť to byl první student té neznámé právní vědy, s nímž se, tu nějak lidsky setkal, muž, který se pravděpodobně jednou také dostane na vyšší úřednická místa. Student se však o K. zřejmě vůbec nestaral, jen ženě pokynul prstem, který na okamžik vytáhl z vousů, a šel k oknu, žena se nahnula ke K. a zašeptala: „Nezlobte se na mne, pěkně vás prosím, ani si o mně nemyslete nic zlého, já teď musím k němu, k tomu ohavovi, jen se podívejte na jeho křivé nohy. Ale hned se vrátím, potom půjdu s vámi, vezmete-li mě s sebou, půjdu, kam budete chtít, můžete si se mnou dělat, co se vám zlíbí, budu šťastna, jen když budu co nejdéle odtud, nejradši bych byla odtud navždy.“ Pohládila ještě K. ruku, vyskočila a běžela k oknu. K. bezděky mávl do prázdna, jak chtěl její ruku zachytit. Ta žena ho opravdu lákala, ať přemýšlel sebevíc, nenacházel přesvědčivý důvod, proč by tomu pokušení neměl povolit. Napadlo ho sice, že ho ta žena chce polapit pro účely soudu, ale tuto námitku snadno zažehnal. Jak by ho mohla polapit? Nezůstal by vždycky natolik svobodný, že by mohl celý ten soud ihned rozbít na padrt', aspoň pokud jde o jeho případ? To si nemůže ani tak málo

věřit? A jak mu nabízela pomoc, to znělo upřímně a snad to nebylo bez ceny. A snad by nebylo lepší pomsty na vyšetřujícím soudci a jeho společnících, než kdyby jim vzal tuto ženu a přivlastnil si ji. Mohlo by se pak jednou přihodit, že by vyšetřující soudce po namáhavém spisování lživých zpráv o K. našel pozdě v noci postel té ženy prázdnou. A prázdnou proto, že by náležela K., že by ta žena u okna, to bujné, pružné, teplé tělo v tmavých šatech z hrubé těžké látky náleželo jen a jen K.

Když se takto zhostil námitek proti ženě, začal mu být tichý rozhovor u okna příliš dlouhý, a tak zaklepal na pódium kotníky prstů a potom i pěstí. Student pohlédl přes ženino rameno krátce na K., nedal se však rušit, dokonce se k ženě přitiskl ještě újeji a objal ji. Sklonila hluboko hlavu, jako by ho pozorně poslouchala, a když se sehnula, políbil ji zvučně na krk a skoro přitom ani nepřestával mluvit. K. v tom spatřoval důkaz tyranské moci, kterou student, jak si žena stěžovala, nad ní uplatňuje, vstal a procházel se po místnosti. Díval se úkosem po studentovi a uvažoval, jak by se ho mohl co nejrychleji zbavit, a tak mu nebylo vhod, když student, patrně vyrušen tím přecházením, při kterém K. tu a tam až zadupal, podotkl: „Jste-li netrpělivý, můžete odejít. Mohl jste odejít už dřív, nikdo by vás nepohřešoval. Ano, dokonce jste měl odejít, a to už ve chvíli, kdy jsem vešel, a co nejrychleji.“ Z té poznámky číselna snad celkem povšechná zloba, jisté však v ní byla i nadutost budoucího soudního úředníka, který mluví k nesympatickému obžalovanému. K. zůstal stát docela těsně u něho a řekl s úsměvem: „Jsem netrpělivý, to je pravda, ale ta netrpělivost se dá nejsnáze odstranit tak, že nás opustíte. Jestliže jste však přišel, abyste studoval – slyšel jsem, že jste student –, rád vám udělám místo a odejdu s tou ženou. Bude ostatně třeba, abyste ještě hodně studoval, než z vás bude soudce. Neznám sice ještě vaše soudnictví dopodrobna, domnívám se však, že k němu zdaleka nepostačí jen hrubé řeči, které ovšem už ovládáte nestydatě dobře.“ „Neměli ho nechat tak volně pobíhat,“ řekl student, jako by chtěl

ženě nějak vysvětlit urážlivá slova K., „byla to chyba. Říkal jsem to vyšetřujícímu soudci. Měli ho aspoň zavřít v jeho pokoji, než budou hotovi s výslechy. Ten vyšetřující soudce je někdy nepochopitelný.“ [9] „Zbytečné řeči,“ řekl K. a natáhl ruku po ženě, „pojďte.“ „Ach tak,“ řekl student, „ne, ne, tu nedostanete,“ a silou, jakou by v něm nikdo nehledal, zvedl si ji na ruku, běžel se sehnutými zády ke dveřím a něžně se na ni díval. Bylo přitom docela dobře znát, že má z K. jaksi strach, přesto si troufal K. ještě dráždit tím, že volnou rukou hladil a tiskl ženinu paži. K. za ním běžel několik kroků, připraven, že ho chytne, a kdyby to nešlo jinak, trochu přiškrtní, když žena řekla: „Nic naplat, vyšetřující soudce pro mne posílá, nesmím jít s vámi, ten malý ohava,“ přitom přejela studentovi rukou po tváři, „ten malý ohava mě nepustí.“ „A vy se nechcete dát vysvobodit!“ křikl K., položil studentovi ruku na rameno a ten po ní chňapl zuby. „Ne!“ zvolala žena a odstrkovala K. oběma rukama. „Ne, ne, jen to ne, co vás to napadá! To by byla moje zkáza. Jen ho nechte, když vás prosím, jen ho nechte. Vždyť on jen provádí rozkaz vyšetřujícího soudce a nese mě k němu.“ „Pak ať si běží, a vás už nechci ani vidět,“ řekl rozzuřený a zklamaný K. a strčil studenta do zad, až klopýtl, ale vzápětí si samou radostí, že neupadl, se svým břemenem poskočil tím výše. K. šel pomalu za nimi, uznával, že to je první nepochybná porážka, kterou od těch lidí utrpěl. Nebylo ovšem důvodu, aby se začal nějak strachovat, utrpěl tu porážku jen proto, že vyhledal boj. Zůstane-li doma a bude-li žít svým obvyklým životem, bude mít tisíceronásobnou převahu nad každým z těch lidí a může odklidit z cesty kteréhokoli z nich jediným kopnutím. A představoval si k popukání směšný výjev, k jakému by došlo, kdyby ten ubohý student, to nafoukané děcko, ten křivonohý vousáč klečel před Elsinou postelí a se sepjatýma rukama prosil o milost. K. se ta představa líbila natolik, až si umínil, že studenta vezme jednou s sebou k Else, naskytne-li se k tomu sebemenší příležitost.

Ze zvědavostí pospíšil ještě ke dveřím, chtěl vidět, kam student ženu odnáší, přece ji snad nebude nosit na rukou po ulicích. Ukázalo se, že cesta je mnohem kratší. Hned naproti dveřím do bytu vedly úzké dřevěné schody patrně na půdu, zatačely se, takže nebylo vidět, kde končí. Po těchto schodech nesl student ženu nahoru, šel už hodně pomalu a sténal, protože z toho, jak až doposud běžel, mu začaly docházet síly. Žena kynula K. rukou na pozdrav, krčila rameny a snažila se tak naznačit, že není vinna tím únosem, mnoho lítosti však v tom posuňku nebylo. K. se na ni díval bezvýrazně jako cizí člověk, nechtěl ani dát najevo, že je zklamán, ani že to zklamání snadno přebolí.

Oba byli už ti tam, K. však stál pořád ještě ve dveřích. Musel se domnívat, že ho ta žena nejen podvedla, ale i obelhala, když řekla, že student ji nese k vyšetřujícímu soudci. Vyšetřující soudce přece nebude vysedávat na půdě a čekat tam. Dřevěné schody nepodávaly žádné vysvětlení, ať se na ně člověk díval sebedéle. Tu zpozoroval na zdi u paty schodů malou tabulku, šel tam a četl nápis psaný dětským necvičeným písmem: „K soudním kancelářím.“ Zde na půdě tohoto činžáku jsou tedy soudní kanceláře? Nebyla to instituce, jež by mohla vzbudit přílišnou úctu, a pro obžalovaného bylo uklidňující, když si představil, jak málo peněz má ten soud, umístí-li své kanceláře tam, kam odhazují zbytečné krámy nájemníci, kteří již sami patří k těm nejchudším. Nebylo ovšem vyloučeno, že peněz je dost, že se však na ně vrhne úřednictvo, ještě než se jich použije k soudním účelům. To bylo podle dosavadních zkušeností K. dokonce velmi pravděpodobné, jenže potom sice obžalovaného zneuctívalo, že soud je tak zlotřilý, v podstatě ho to však uklidňovalo spíše, než kdyby soud byl chudobný. K. teď chápal, že se ho při prvním výsledku styděli obeslat na půdu a raději ho obtěžovali v jeho bytě. V jakém postavení je přece K. proti tomu soudci, který dřepí na půdě, kdežto on sám má v bance velkou místnost s předpokojem a může se ohromným oknem dívat na rušné náměstí! Nemá ovšem

vedlejší příjmy z úplatků nebo zpronevěr a taky nemůže přikázat sluhovi, aby mu přinesl do kanceláře v náručí nějakou ženu. To si však K. rád odepře, aspoň v tomto životě.

K. ještě stál před tabulkou, když po schodech vystoupil nějaký muž, podíval se otevřenými dveřmi do obývacího pokoje, odkud bylo vidět i do zasedací síně, a pak se K. zeptal, zda tu před chvilkou neviděl nějakou ženu. „Vy jste soudní sluha, vidíte?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl muž, „ach tak, vy jste obžalovaný K., teď vás už poznávám, pěkně vás vítám.“ A podal ruku K., který něco takového vůbec nečekal. „Na dnešek ale není hlášeno žádné zasedání,“ řekl soudní sluha, když K. mlčel. „Já vím,“ řekl K. a prohlížel si civilní kabát soudního sluhy, na němž byly jako jediné úřední označení vedle několika obyčejných knoflíků také dva pozlacené, které vypadaly, jako by byly odpárány ze starého důstojnického pláště. „Mluvil jsem před chvilkou s vaší ženou. Už tady není. Student ji odnesl k vyšetřujícímu soudci.“ „Tak to vidíte,“ řekl soudní sluha, „pořád mi ji odnášejí. Dnes je přece neděle a nejsem povinen něco dělat, ale pošlou mě s hlášením, které je jistě zbytečné, jen aby mě odtud dostali. A udělají to tak, že mě nepošlou daleko, takže mám naději, že se snad ještě vrátím včas, když si hodně pospíším. Běžím tedy, co mi síly stačí, v úřadě, kam mě poslali, křiknu své hlášení pootevřenými dveřmi tak udýchán, že mu sotva mohli porozumět, běžím zase zpátky, ale student si pospíšíl ještě víc než já, měl ovšem také kratší cestu, stačilo, aby seběhl po schodech z půdy. Kdybych nebyl tak závislý, dávno už bych toho studenta rozmáčkl tady o tu zeď. Tady vedle té tabulky. Ustavičně se mi o tom zdá. Tady, trochu nad zemí, je pevně přimáčknut, ruce má natažené, prsty roztažené, křivé nohy má stočené do kolečka, a všechno kolem je postříkáno krví. Ale až dosud to byl pouhý sen.“ „Jiná pomoc není?“ zeptal se K. s úsměvem. „Nevím o žádné,“ řekl soudní sluha. „A teď to začíná být ještě horší, až dosud ji nosil jen k sobě, teď, čekal jsem to ovšem už dávno, ji nosí také k vyšetřujícímu soudci.“ „Není tím vaše paní

také sama trochu vinna?“ zeptal se K., musel se při této otázce ovládnout, tak silně pociťoval teď žárlivost i on. „Ovšemže je,“ řekl soudní sluha, „ona má dokonce hlavní vinu. Ona se mu pověsila na krk. A on, ten běhá za všemi ženskými. Jen tady v domě ho vyhodili už z pěti bytů, do kterých se vloudil. Má žena je ovšem nejkrásnější z celého domu, a právě já se nesmím bránit.“ „Když je to tak, není vám ovšem pomoci,“ řekl K. „A proč by nebylo?“ zeptal se soudní sluha. „Stačilo by, kdyby někdo toho studenta, je to zbabělec, až zas jednou bude dotírat na mou ženu, zpráskal tak, aby se už nikdy neopovážil. Já sám to ale udělat nesmím a jiný mi to kvůli neudělá, každý se bojí jeho moci. Mohl by to udělat jen člověk jako vy.“ „Jak to já?“ zeptal se K. udiveně. „Jste přece obžalován,“ řekl soudní sluha. „Ano,“ řekl K, „ale tím spíš bych se měl co obávat, že by to mělo vliv ne snad na výsledek procesu, ale pravděpodobně přece jen na předběžné vyšetřování.“ „To ano, to jistě,“ řekl soudní sluha, jako by mínění K. bylo zrovna tak správné jako jeho. „Zpravidla se však u nás nevedou žádné beznadějné procesy.“ „Nesoudím jako vy,“ řekl K, „ale přesto si při vhodné příležitosti vezmu toho studenta do parády.“ „To bych vám byl velmi povděčen,“ řekl soudní sluha poněkud strojeně, jako by vlastně ani nevěřil, že by se jeho největší přání mohlo vyplnit. „Možná,“ pokračoval K, „by si zasluhovali stejné odměny ještě i jiní vaši úředníci a možná dokonce všichni.“ „Ano, ano,“ řekl soudní sluha, jako by šlo o něco, co se rozumí samo sebou. Přitom se podíval na K. důvěřivým pohledem, jak až dosud neučinil přes všechnu přívětivost, a dodal: „To už jinak není, člověk je pořád rebelant.“ Ale patrně se mu přece jen zdálo, že se rozmluva stala tak trochu povážlivou, neboť ji přerušil slovy: „Teď se musím hlásit v kanceláři. Chcete jít se mnou?“ „Nemám tam co dělat,“ řekl K. „Můžete se podívat na kanceláře. Nikdo si vás nevšimne.“ „A stojíte to za podívanou?“ ptal se K. váhavě, měl však velkou chuť jít se sluhou. „Dobrá,“ řekl konečně, „půjdu s vámi.“ A vyběhl po schodech rychleji než soudní sluha.

U vchodu by byl málem upadl, neboť za dveřmi byl ještě schod. „Na obecenstvo tu neberou zvláštní ohledy,“ řekl. „Vůbec nemají ohledy,“ řekl soudní sluha, „jen se podívejte tady na tu čekárnu.“ Byla to dlouhá chodba, z níž vedly několikery hrubě tesané dveře k jednotlivým oddělením pudy. Ačkoli světlo sem přímo nevnikalo, nebyla tu úplná tma, neboť některá oddělení měla do chodby místo celistvých prkenných stěn jenom laťové mříže, ovšem až do stropu, a těmi pronikalo trochu světla a bylo vidět i jednotlivé úředníky, jak píšou u stolů nebo stojí těsně u mříže a mezerami pozorují lidi na chodbě. Na chodbě bylo jen málo lidí, patrně proto, že byla neděle. Působili velmi skromným dojmem. Skoro v pravidelných vzdálenostech od sebe seděli ve dvou řadách na dlouhých dřevěných lavicích, jež stály po obou stranách chodby. Všichni byli v ošumělých šatech, ačkoli většinou náleželi k vyšším třídám, jak bylo vidět z výrazu tváře, držení těla, stříhu vousů a z četných nepatrných podrobností, které se daly těžko určit. Poněvadž tu nebyly věšáky, položili si klobouky pod lavici, každý patrně učinil podle příkladu ostatních. Když ti, kteří seděli nejbližší u dveří, spatřili K. a soudního sluhu, vstali a pozdravili, jakmile to viděli další, mysleli, že musí rovněž pozdravit, a tak vstali všichni, když ti dva šli kolem. Nestáli však nikdy úplně zpříma, záda měli sehnutá, kolena pokleslá, stáli jako žebráci na ulici. K. počkal na soudního sluhu, který šel kousek za ním, a řekl: „Jak jsou ti lidé poníženi.“ „To jsou,“ řekl soudní sluha, „jsou to obžalovaní, všichni, co tu vidíte, jsou obžalovaní.“ „Opravdu!“ řekl K. „Pak jsou to přece moji kamarádi.“ A obrátil se k nejbližšímu, byl to velký, štíhlý, skoro už šedivý muž. „Nač tu čekáte?“ zeptal se K. zdvořile. Neočekávané oslovení však toho člověka zmátlo a vypadalo to tím trapněji, že to byl zřejmě člověk znalý světa, který se určitě dovedl jinde ovládat a nevzdával se jen tak snadno převahy, kterou si získal nad mnoha jinými. Zde však nedovedl odpovědět na tak prostou otázku a díval se po ostatních, jako by byli povinni přijít mu na pomoc a jako by nikdo od něho nemohl očekávat odpověď,

kdyby se mu pomoci nedostalo. Tu přistoupil soudní sluha a řekl, aby toho člověka uchlácholil a povzbudil: „Ten pán se jen ptá, nač tu čekáte. Tak přece odpovězte.“ Hlas soudního sluhy, mužovi pravděpodobně známý, měl lepší účinek: „Čekám –“ začal a uvázl. Zvolil si zřejmě tento začátek, aby odpověděl docela přesně na danou otázku, teď však nevěděl, jak dál. Někteří z čekajících se přiblížili a postávali kolem skupiny, soudní sluha jim řekl: „Z cesty, z cesty, uvolněte chodbu.“ Ucouvli trochu, ale ne až tam, kde seděli dřív. Mezitím se dotazovaný vzchopil a dokonce se trochu usmál, když odpovídal: „Před měsícem jsem ve své věci podal několik návrhů na vedení důkazů a čekám na vyřízení.“ „Zdá se, že vynakládáte velké úsilí,“ řekl K. „Ano,“ řekl muž, „vždyť je to má věc.“ „Každý nesoudí jako vy,“ řekl K., „já například jsem také obžalován, ale přísambůh, ani jsem nenavrhl žádné důkazy, ani jinak jsem nepodnikl nic podobného. Což vy to pokládáte za nutné?“ „Ani nevím,“ řekl muž zas už docela nejistě; domníval se zřejmě, že si ho K. dobírá, proto by byl ze strachu, aby se nedopustil nějaké nové chyby, nejraději opakoval svou dřívější odpověď od začátku do konce, když se však K. na něho netrpělivě podíval, řekl jenom: „Pokud jde o mne, já jsem důkazy navrhl.“ „Vy asi nevěříte, že jsem obžalován?“ zeptal se K. „Ó, prosím, zajisté,“ řekl muž a ustoupil trochu stranou, ale v jeho odpovědi nebyla víra, pouze strach. „Vy mi tedy nevěříte?“ zeptal se K., a bezděčně, téměř dojat pokorným chováním toho člověka, vzal ho za ruku, jako by ho chtěl přinutit, aby uvěřil. Nechtěl mu však způsobit bolest, také na něho sáhl jen docela zlehka, přesto ten člověk vykřikl, jako by ho K. uchopil ne dvěma prsty, ale žhavými kleštěmi. Tím směšným křikem se K. znechutil nadobro; když mu ten člověk nevěří, že je obžalován, tím líp; snad ho dokonce pokládá za soudce. A uchopil ho teď na rozloučenou opravdu pevněji, srazil ho zpátky na lavici a šel dál. „Obžalovaní jsou většinou tak nedůtkliví,“ řekl soudní sluha. Za nimi se teď skoro všichni čekající shromáždili kolem muže, který už přestal křičet, a zdálo se, že se ho

podrobně vyptávají, co se přihodilo. Proti K. přicházel teď nějaký hlídač, dalo se to poznat zejména podle šavle, která měla, aspoň podle barvy soudě, hliníkovou pochvu. K. se tomu divil a dokonce si na ni sáhl rukou. Hlídač, který přišel proto, že slyšel ten křik, se ptal, co se stalo. Soudní sluha ho hleděl uchlácholit několika slovy, ale hlídač prohlásil, že se přece jen musí podívat sám, zasalutoval a šel dál velmi spěšnými, ale i velmi krátkými krůčky, jež byly asi odměřeny pakostnicí.

K. se dlouho nezajímal o hlídače a společnost na chodbě, zvláště když viděl asi v polovině chodby, že by mohl zahrnout vpravo jakýmsi otvorem bez dveří. Zeptal se soudního sluhy, zda tudy má jít, soudní sluha přikývl a K. tam teď skutečně zahrnul. Bylo mu nepříjemné, že musí jít pořád krok nebo dva před soudním sluhou, mohlo to aspoň na tomto místě budit dojem, jako by byl zatčen a předváděn. Počkal proto několikrát na soudního sluhu, ten však hned zase zůstával za ním. Konečně řekl K., aby se už zbavil nepříjemného pocitu: „Viděl jsem už, jak to tady vypadá, a zase půjdu.“ „Všechno jste ještě neviděl,“ řekl soudní sluha docela nezáladně. „Nechci vidět všechno,“ řekl K., neboť už také opravdu pociťoval únavu, „půjdu už, jak se dostanu k východu?“ „Snad jste už nezabloudil?“ zeptal se soudní sluha udiveně. „Jděte tudy až na roh a pak vpravo chodbou a přímo ke dveřím.“ „Pojďte se mnou,“ řekl K., „ukážte mi cestu, jinak zabloudím, je tu tolik cest.“ „Je to jediná cesta,“ řekl soudní sluha teď už vyčítavě, „nemohu s vámi jít zase zpátky, musím přece podat hlášení a ztratil jsem s vámi už spoustu času.“ „Pojďte se mnou!“ opakoval teď K. ostřeji, jako by byl soudního sluhu konečně přistihl při nepravdě. „Jen tolik nekřičte,“ zašeptal soudní sluha, „tady přece jsou všude kanceláře. Když se nechcete vrátit sám, pojďte ještě kousek se mnou nebo tady počkejte, až vyřídím své hlášení, pak se s vámi rád zase vrátím.“ „Ne, ne,“ řekl K., „nepočkám a vy teď musíte jít se mnou.“ K. se ještě ani nerozhlédl, ve kterých místech je, a teprve když se teď otevřely jedny z četných dřevěných dveří,

jež byly všude kolem, podíval se do nich. Vyšla dívka, kterou asi přivolalo, jak K. hlasitě hovořil, a zeptala se: „Pán si přeje?“ Daleko za ní bylo v přítmí vidět, jak se blíží ještě nějaký muž. K. se podíval na soudního sluhu. Ten přece řekl, že si nikdo nebude K. všímat, a teď přicházejí už dva, mnoho neschází a bude úřednictvu nápadný a budou chtít, aby vysvětlil, co tu pohledává. Jediným pochopitelným a přijatelným vysvětlením bylo, že je obžalovaný a že se chce dovědět datum příštího výsledku, ale právě toto vysvětlení nechtěl poskytnout, zvláště když ani nebylo pravdivé, neboť přišel jen ze zvědavosti nebo, a to je ještě nemožnější vysvětlení, protože se chtěl ujistit, že zevnitř je toto soudnictví stejně odporné jako zvenčí. A opravdu se zdálo, že tato domněnka je správná, nechtěl vniknout ještě dál, byl už dost stísněn tím, co viděl až doposud, nebyl zrovna teď schopen stát tváří v tvář nějakému vyššímu úředníku, jaký se mohl objevit v každých dveřích, chtěl odejít, a to se soudním sluhou nebo i sám, kdyby to nešlo jinak.

Bylo však asi nápadné, že tu tak mlčky postává, a dívka a soudní sluha se opravdu na něho dívali tak, jako by s ním co nevidět měla nastat nějaká velká proměna a oni nechtěli tuto podívanou propást. A ve dveřích stál muž, kterého K. předtím zahlédl za dívkou, držel se stropního trámu u nízkých dveří a trochu se pohupoval na špičkách jako netrpělivý divák. Dívka však přece jen poznala první, že K. se tak chová proto, že je mu trochu nevolno, přinesla židli a zeptala se: „Nechcete se posadit?“ K. se hned posadil a opřel se oběma lokty o opěradla, aby seděl ještě pevněji. „Máte trochu závrat', vidíte?“ zeptala se ho. Její tvář byla teď těsně před ním, měla přísný výraz, jako mívají některé ženy právě v nejspanilejším mládí. „Nedělejte si proto starosti,“ řekla, „to tady není nic neobvyklého, skoro každý dostane takový záchvat, když sem přijde poprvé. Vy jste tu poprvé? Ach tak, to tedy není nic neobvyklého. Slunce tady praží na krovy a vzduch je tak ztuchlý a těžký od toho horkého dřeva. Není to proto zvlášť vhodné místo pro kanceláře, ačkoli to má ovšem jinak velké výhody.

Ale vzduch je tady takový, že ve dnech, kdy sem chodí mnoho stran, a to je skoro každý den, se tu téměř nedá dýchat. Uvážíte-li k tomu ještě, že se tu často také suší prádlo – nelze to nájemníkům úplně zakázat –, nebudete se už divit, že se vám udělalo trochu nevolno. Člověk si časem na ten vzduch docela dobře zvykne. Až sem přijdete podruhé nebo potřetí, ani už tu stísněnost nepocítíte. Je vám už líp?“ K. neodpověděl, bylo mu příliš trapné, že jeho náhlá slabost ho tak vydala napospas těm lidem tady, mimoto mu teď nebylo líp, nýbrž ještě o něco hůř, když se dověděl, proč je mu špatně. Dívka si toho hned povšimla, a aby se K. mohl osvěžit, vzala tyč s hákem, jež stála opřena o zeď, a trhnutím otevřela malý vikýř, který byl právě nad hlavou K. a vedl ven. Dovnitř však napadalo tolik sazí, že dívka musela vikýř hned zas zavřít a očistit K. svým kapesníkem ruce od sazí, neboť K. byl příliš unaven, aby si je očistil sám. Byl by tu rád zůstal klidně sedět, až by se zotavil natolik, aby mohl odejít, to by se mu ale docela jistě podařilo tím dřív, čím méně by se o něho starali. Ale dívka teď dokonce ještě řekla: „Tady nemůžete zůstat, tady rušíme provoz.“ K. se otázel očima, jaký provoz to tady ruší. „Dovedu vás, chcete-li, do pokoje pro nemocné. Pomozte mi, prosím,“ řekla muži ve dveřích a ten hned přistoupil. Ale K. nechtěl do pokoje pro nemocné, chtěl se vyhnout právě tomu, aby ho vedli dál, čím dál se dostane, tím to bude horší. „Už mohu jít,“ řekl proto, vstal a chvil se, jak byl zhýčkán tím, že tak pohodlně seděl. Potom však se už neudržel na nohou. „Přece jen to nejde,“ řekl, zavrtěl hlavou a s povzdechem se zase posadil. Vzpomněl si na soudního sluhu, který by ho i tak mohl snadno vyvést ven, ale zřejmě byl už dávno pryč. K. se díval mezerou mezi dívkou a mužem, kteří stáli před ním, nemohl však soudního sluhu najít.

„Myslím,“ řekl muž, který měl na sobě elegantní oblek s nápadnou šedivou vestou, jež vybíhala ve dvě dlouhé, ostré špičky, „že pánovu nevolnost způsobil ten vzduch tady, bude proto nejlepší a také jemu nejmilejší, když ho nedovedeme do pokoje pro nemocné, ale když

ho vyvedeme vůbec z kanceláří.“ „To je to,“ zvolal K. a samou radostí mu skoro ještě skočil do řeči, „bude mi jistě hned líp, nejsem ani tak slabý, potřebuji jen, aby mě někdo trochu podpíral pod paží, nedám vám moc práce, vždyť to ani není daleko, doved'te mě jen ke dveřím, posadím se pak ještě chvilku na schody a hned mi bude dobře, vůbec totiž nemívám takové záchvaty, sám se divím, jak to na mne přišlo. Jsem přece také úředník a jsem také zvyklý kancelářskému vzduchu, ale zde je ho patrně trochu příliš, vždyť to říkáte sám. Bud'te tedy tak laskav a veď'te mě trochu, mám totiž závrat' a udělá se mi špatně, jakmile sám vstanu.“ A nadzvedl ramena, aby ho oba mohli snáze vzít pod paží.

Ale muž neuposlechl, nechal ruce klidně v kapsách u kalhot a hlasitě se smál. „Vidíte,“ řekl dívce, „tak jsem přece jen na to přišel. Pánovi je nevolno jen tady, jinak ne.“ Dívka se také usmála, uhodila však muže konečky prstů zlehka do ruky, jako by si byl ke K. dovolil nějaký drsný žert. „Ale co vás to napadá,“ řekl muž a stále ještě se smál, „opravdu chci toho pána vyvést ven.“ „Pak je to v pořádku,“ řekla dívka a sklonila na okamžik půvabnou hlavu. „Nepřikládejte tomu smíchu zvláštní význam,“ řekla dívka K., jenž zase zesmutněl a hleděl do prázdna, jako by nebylo třeba, aby mu někdo něco vysvětloval, „ten pán – smím vás představit, vid'te? (pán svolil pokynutím ruky) – ten pán tady je informátor. Dává čekajícím stranám všechny informace, kterých je třeba, a protože naše soudnictví není mezi obyvatelstvem zvlášť známé, je požadováno mnoho informací. Dovede odpovědět na každou otázku, můžete si ho vyzkoušet, až se vám jednou bude chtít. To však není jeho jediná přednost, jeho druhou předností je ten elegantní oblek. My, totiž úřednictvo, jsme usoudili, že informátor, který má pořádek jednání se stranami, a to jako první z nás, musí se také elegantně oblékat, aby první dojem byl důstojný. My ostatní jsme bohužel oblečení velmi špatně a staromódně, jak můžete vidět hned na mně; nemělo by ani mnoho smyslu vynakládat něco na šatstvo,

když jsme skoro ustavičně v kancelářích, vždyť tady i spíme. Ale, jak jsem už řekla, pro informátora jsme pokládali krásné šaty za nezbytné. Poněvadž jsme je však nemohli dostat od naší správy, která je v těchto věcech trochu podivná, uspořádali jsme sbírku – také některé strany přispěly – a koupili jsme mu tady ten krásný oblek a ještě jeden. Všechno by teď měl už pohromadě, aby působil dobrým dojmem, ale tím svým smíchem všechno zas pokazí a léká lidi.“ „Tak jest,“ řekl pán posměšně, „ale nechápu, slečno, proč tomu pánovi vypravujete o našich vnitřních záležitostech, či proč mu je vlastně vnucujete, neboť on se je přece vůbec nechce dovědět. Jen se podívejte, jak tu sedí a zřejmě myslí na své vlastní záležitosti.“ K. se ani nechtělo odporovat, soudil, že dívka to snad myslí dobře, že ho snad chce rozptýlit nebo dát mu možnost, aby se vzchopil, ale že to vzala za nesprávný konec. „Musela jsem mu vysvětlit váš smích,“ řekla dívka, „vždyť byl urážlivý.“ „Myslím, že by mi prominul ještě horší urážky, jen kdybych ho vyvedl ven.“ K. na to nic neřekl, ani nevzhlédl, strpěl, že ti dva o něm jednájí jako o nějaké věci, bylo mu to dokonce velmi milé. Ale najednou pocítil informátorovu ruku na jedné paži a dívčinu na druhé. „Tak pojďte, vy mátoho,“ řekl informátor. „Děkuji vám oběma mnohokrát,“ řekl K. radostně překvapen, pomalu se zvedl a vsunul sám ty cizí ruce na místa, kde nejvíc potřeboval oporu. „Vypadá to tak,“ řekla dívka potichu K. do ucha, než se dostali na chodbu, „jako by mi zvlášť záleželo na tom, abych chválila informátora, ale věřte mi, jde mi jen o pravdu. Nemá tvrdé srdce. Není povinen vyvádět nemocné strany, a přece to dělá, jak vidíte. Snad nemá nikdo z nás tvrdé srdce, snad bychom všichni rádi pomohli, ale když už jsme jednou soudní úředníci, snadno se zdá, jako bychom měli tvrdé srdce a nechtěli nikomu pomoci. Já tím opravdu trpím.“ „Nechcete se trochu posadit?“ zeptal se informátor, byli už na chodbě a právě před obžalovaným, kterého K. předtím oslovil. K. se teď skoro styděl, před chvílí stál před ním jako svíčka, teď ho museli dva podpírat, s jeho kloboukem si pohrával informá-

tor na roztažených prstech, vlasy měl rozčuchané, visely mu do čela pokrytého potem. Nezdálo se však, že by obžalovaný něco z toho pozoroval, pokorně stál před informátorem, který si ho nevšímal, a snažil se jen omluvit, že tu je. „Vím,“ řekl, „že dnes ještě nemohu dostat vyřízení svých návrhů. Přece však jsem přišel, myslel jsem si, že zde mohu čekat, je neděle, mám přece pokdy a tady neruším.“ „Není třeba, abyste se tak omlouval,“ řekl informátor, „vaše pečlivost je docela chvályhodná, zabíráte tu sice zbytečně místo, ale dokud mi to nebude na obtíž, nechci vám nijak bránit, abyste podrobně nesledoval, jak vaše věc probíhá. Když člověk viděl lidi, kteří svou povinnost hanebně zanedbávají, naučí se mít trpělivost s takovými, jako jste vy. Posad'te se.“ „Jak jen dovede se stranami mluvit,“ zašeptala dívka. K. přikývl, hned však sebou trhl, když se ho informátor zase zeptal: „Nechcete se tady posadit?“ „Ne,“ řekl K., „nechci si odpočinout.“ Řekl to co nejrozhodněji, ve skutečnosti však by mu udělalo velice dobře, kdyby se posadil. Bylo mu, jako by měl mořskou nemoc. Měl pocit, že je na lodi, která se kymácí na rozbouřeném moři. Zdálo se mu, že se voda valí proti prkenným stěnám, že z hloubi chodby vychází hučení, jako když se převalují vlny, že se chodba šikmo houpá vpravo i vlevo a čekající strany klesají a stoupají. Tím nepochopitelnější byl klid dívky a muže, kteří ho vedli. Byl jim vydán na milost a nemilost, kdyby ho pustili, svalil by se jako špalek. Z jejich malých očí blýskaly pronikavé pohledy, K. cítil jejich stejnoměrné kroky, i když vlastně s nimi nekráčel, neboť ho krok za krokem téměř nesli. Konečně zpozoroval, že k němu mluví, ale nerozuměl jim, slyšel jen ten hluk, kterého bylo všude plno a kterým pronikal jakýsi neměnný vysoký tón, jako od sirény. „Hlasitěji,“ zašeptal se skloněnou hlavou a styděl se, neboť věděl, že mluvili dost hlasitě, i když pro něho nesrozumitelně. Konečně mu zavanul do tváře proud čerstvého vzduchu, jako by se před ním protrhla zeď, a zaslechl, jak někdo vedle něho říká: „Nejdřív chce pryč, a potom mu člověk může stokrát říkat, že tady je východ,

a nehne se.“ K. viděl, že stojí přede dveřmi, které vedou ven, a že je dívka otevřela. Bylo mu, jako by se mu naráz vrátily všechny síly, aby mohl trochu okusit tu svobodu, stoupl si hned na první schod a rozloučil se odtamtud se svými průvodci, kteří se k němu nakláněli. „Mnohokrát děkuji,“ opakoval, znovu a znovu tiskl oběma ruce a nechal toho, teprve když se mu zdálo, že špatně snášejí poměrně čerstvý vzduch, jaký zavál od schodů, protože jsou uvyklí na ten vzduch v kancelářích. Mohli stěží odpovédět a dívka by snad spadla se schodů, kdyby K. honem nezavřel dveře. K. ještě chvíli klidně stál, upravil si před kapesním zrcátkem vlasy, zvedl klobouk, který ležel na nejbližším odpočívadle schodů – informátor jej tam patrně hodil – a běžel pak po schodech tak svěže a takovými dlouhými skoky, až skoro dostával z té náhlé změny strach. Jeho zdraví, jinak docela pevné, ho tak překvapivě dosud nikdy nezaskočilo. Chce se snad jeho tělo vzbouřit a spískat mu nějaký nový proces, když starý snáší tak lehce? Docela vážně uvažoval, že se při nejbližší příležitosti podívá k lékaři, rozhodně však si umínil – v tom si mohl poradit sám –, že stráví všechna budoucí nedělní dopoledne lépe než dnešní.

Kapitola čtvrtá

Přítelkyně slečny Bürstnerové

V nejbližší době se K. nepodařilo promluvit se slečnou Bürstnerovou ani několik slov. Pokoušel se všemožně, aby se k ní dostal, ona však tomu dovedla vždy zabránit. Šel hned z kanceláře domů, zůstal po tmě ve svém pokoji sedět na pohovce a nezabýval se ničím jiným než tím, že pozoroval, co se děje v předsíni. Když třeba venku šla kolem služebná a zavřela dveře zdánlivě prázdného pokoje, za chvíli vstal a znovu je otevřel. Ráno vstával o hodinu dřív než jindy, aby snad zastihl slečnu Bürstnerovou samotnou, až půjde do kanceláře. Ale ani jediný z těchto pokusů se nezdařil. Potom jí napsal dopis jak do kanceláře, tak i do bytu, snažil se v něm ještě jednou ospravedlnit své chování, nabízel jakékoli zadostučinění, sliboval, že nikdy nepřekročí meze, které by mu určila, a prosil jen, aby mu dala příležitost s ní promluvit, zvláště když nemůže nic zařídit ani u paní Grubachové, dokud se s ní neporadí, konečně jí oznámil, že příští neděli bude celý den čekat ve svém pokoji na nějaké znamení od ní, které by mu dalo naději, že jeho prosba bude splněna, nebo které by mu aspoň vysvětlilo, proč mu jeho prosbu nemůže vyplnit, ačkoli přece přislíbil, že se jí ve všem podvolí. Dopisy nebyly vráceny, ale nepřišla také žádná odpověď. Zato se mu v neděli dostalo znamení, jež bylo s dostatek jasné. Hned ráno pozoroval K. klíčovou dírkou zvláštní ruch v předsíni, který se brzo vysvětlil. Učitelka francouzštiny, byla to ostatně Němka a jmenovala se Montagová, slabá, bledá, trochu kulhavá dívka, jež dosud měla svůj vlastní pokoj, se stěhovala do pokoje slečny Bürstnerové. Celé hodiny ji bylo vidět, jak se šátrá předsíni. Stále tu byl nějaký zapomenutý kus prádla nebo dečka či kniha, pro něž bylo třeba zvlášť dojít a přestěhovat je do nového bytu.

Když paní Grubachová přinesla K. snídani – ode dne, kdy K. tak rozhněvala, nespěla ani nejnepatrnější obsluhu služebné –, nemohl K. už odolat a poprvé po pěti dnech na ni promluvil. „Pročpak je dnes v předsíni takový hluk?“ zeptal se, když si naléval kávu. „Nemohlo by to přestat? To se musí uklízet právě v neděli?“ Ačkoli K. k paní Grubachové nevzhlédl, přece si všiml, že si oddechla, jako by se jí ulevilo. I když se K. tak přísně ptal, vykládala si to, že jí odpouští nebo začíná odpouštět. „Neuklízí se, pane K.,“ řekla, „to se jen slečna Montagová stěhuje k slečně Būrstnerové a přenáší si k ní své věci.“ Dál už neřekla nic, čekala, jak to K. přijme a zda jí dovolí, aby mluvila dál. K. ji však chtěl vyzkoušet, zamyšleně míchal kávu lžičkou a mlčel. Potom se na ni podíval a řekl: „Upustila jste už od svého dřívějšího podezření, pokud jde o slečnu Būrstnerovou?“ „Pane K.,“ zvolala paní Grubachová, která čekala jen na tuto otázku, a napráhla ke K. sepjaté ruce. „Vy jste si tolik vzal k srdci poznámku, která mi tehdy uklouzla. Opravdu mě ani ve snu nenapadlo, abych se dotkla vás nebo vůbec někoho. Znáte mě přece už dost dlouho, pane K., abyste se mohl o tom přesvědčit. Ani nevíte, jak jsem poslední dny trpěla! Já a pomlouvat své nájemníky! A vy, pane K., jste tomu věřil! A řekl jste, že vám mám dát výpověď! Já vám výpověď!“ Poslední zvolání už utonulo v slzách, paní zdvihla zástěru k tváři a hlasitě vzlykala.

„Neplačte přece, paní Grubachová,“ řekl K. a díval se z okna, myslel jen na slečnu Būrstnerovou a na to, že si vzala cizí dívku do svého pokoje. „Neplačte přece,“ řekl ještě jednou, když se zas obrátil do pokoje a paní Grubachová stále ještě plakala. „Já jsem to tehdy také nemyslel tak zle. Bylo to mezi námi nedorozumění. To se může přihodit i starým přátelům.“ Paní Grubachová odtáhla zástěru s očí, aby viděla, zda je K. opravdu udobřen. „Ano, ano, je to tak,“ řekl K., a protože setník, jak se dalo soudit podle chování paní Grubachové, nic nevyzradil, odvážil se K. ještě dodat: „Cožpak si opravdu myslíte, že bych byl schopen rozkmotřit se s vámi pro nějaké cizí děvče?“ „To je právě to, pane K.,“ řekla paní Grubachová,

měla tu smůlu, že hned řekla něco nevhodného, jakmile jí trochu otrnulo. „Pořád jsem se v duchu ptala: Co to, že se pan K. tak ujímá slečny Būrstnerové? Proč se se mnou kvůli ní vadí, ačkoli ví, že pak v noci neusnu, když mi řekl třeba jen jediné nevlídné slovo? Vždyť jsem o slečně neřekla nic jiného, než co jsem na vlastní oči viděla.“ K. na to nic neřekl, byl by ji musel hned prvním slovem vyhnat z pokoje, a to nechtěl. Spokojil se proto s tím, že pil kávu a dával paní Grubachové najevo, jak je zbytečná. Venku bylo zase slyšet šátravé kroky slečny Montagové, která chodila křížem krážem přes celou předsíň. „Slyšíte to?“ zeptal se K. a ukázal rukou ke dveřím. „Ano,“ řekla paní Grubachová a povzdechla si, „chtěla jsem jí pomoci a říci také služebné, aby jí pomohla, ale ona je umíněná, chce si všechno přestěhovat sama. Mně je to často na obtíž, že mám slečnu Montagovou v podnájmu, ale slečna Būrstnerová si ji dokonce bere k sobě do pokoje.“ „To vás nemusí vůbec zajímat,“ řekl K. a drtil lžičkou zbytky cukru v šálku. „Copak z toho máte nějakou škodu?“ „To ne,“ řekla paní Grubachová, „vlastně je mi to docela vhod, uvolní se mi tak jeden pokoj a mohu v něm ubytovat svého synovce setníka. Už dávno jsem se obávala, že vám to snad poslední dobou vadilo, když jsem ho musela nechat vedle v obývacím pokoji. On není zvlášť ohleduplný.“ „To jsou ale nápady!“ řekl K. a vstal, „o tom nemůže být vůbec řeč. Myslíte si snad, že jsem přecitlivělý, protože nemohu snést to přecházení slečny Montagové – teď už jde zase zpátky.“ Paní Grubachová si připadala docela bezmocná. „Mám jí říci, pane K., aby odložila na jindy, co jí ještě zbývá přestěhovat? Chcete-li, hned jí to řeknu.“ „Ale vždyť se stěhuje k slečně Būrstnerové,“ řekl K. „Ano,“ řekla paní Grubachová, nechápala zcela, co tím K. myslí. „Ale,“ řekl K., „přece si k ní musí odnést své věci.“ Paní Grubachová jen přikývla. Tato němá bezradnost, jež navenek vypadala skoro jako vzdor, podráždila K. ještě víc. Začal přecházet po pokoji od okna ke dveřím a zase zpátky a znemožnil tím paní Grubachové, aby odešla, což by jinak pravděpodobně udělala.

Právě dospěl K. zase až ke dveřím, když se ozvalo zaklepání. Byla to služebná a hlásila, že by si slečna Montagová ráda promluvila několik slov s panem K. a že ho proto prosí, aby přišel do jídelny, kde ho očekává. K. vyslechl pozorně služebnou, potom skoro výsměšně pohlédl na polekanou paní Grubachovou. Ten pohled jako by říkal, že K. už dávno předvídal pozvání slečny Montagové a že se to také velmi dobře hodí k útrapám, jež dnes v neděli dopoledne zakouší od nájemníků paní Grubachové. Poslal služebnou zpátky s odpovědí, že hned přijde, šel potom k šatníku, aby si převlékl kabát, a jako odpověď pro paní Grubachovou, jež potichu naříkala na tu dotěrnou osobu, měl jedině prosbu, aby už odnesla nádobí od snídaně. „Vždyť jste se toho skoro ani nedotkl,“ řekla paní Grubachová. „Ach, jen to odneste!“ zvolal K., bylo mu, jako by na všem ulpívalo něco ze slečny Montagové, co mu kazilo chuť.

Když šel předsíní, podíval se na zavřené dveře pokoje slečny Bürstnerové. Ale nebyl pozván sem, nýbrž do jídelny, a tam bez zaklepání prudce otevřel dveře.

Byl to velmi dlouhý, ale úzký pokoj s jediným oknem. Bylo tam jen tolik místa, že se do rohů stranou ode dveří vešly dvě skříně, postavené našikmo, a zbývající prostor úplně zabral dlouhý jídelní stůl, který se táhl skoro ode dveří až těsně k velkému oknu, jež bylo proto téměř nepřístupné. Stůl byl už prostřen, a to pro mnoho osob, neboť v neděli zde obědvali skoro všichni nájemníci.

Když K. vešel, šla mu slečna Montagová od okna podél jedné strany stolu vstříc. Mlčky se pozdravili. Pak řekla slečna Montagová a jako vždy měla přitom hlavu nápadně vztyčenou: „Nevím, zda mě znáte.“ K. se na ni nasupeně podíval. „Ovšem,“ řekl, „bydlíte přece už delší dobu u paní Grubachové.“ „Vy se však, myslím, o penzión příliš nezajímáte,“ řekla slečna Montagová. „Ne,“ řekl K. „Nechtěl byste se posadit?“ řekla slečna Montagová. Oba mlčky vytáhli dvě židle na samém konci stolu a usedli naproti sobě. Ale slečna Montagová hned zase vstala, neboť nechala na okně ležet kabelku a došla si pro

ni; belhala se přes celý pokoj. Když se zas vrátila, pohupujíc zlehka kabelkou, řekla: „Ráda bych si s vámi z pověření své přítelkyně promluvila několik slov. Chtěla přijít sama, ale není jí dnes docela dobře. Prosí, abyste prominul a vyslechl mne místo ní. Nemohla by vám říci nic jiného, než co vám řeknu já. Naopak myslím, že vám mohu říci dokonce víc, protože jsem přece jen poměrně nezúčastněná. Nemyslíte?“

„Jaképak dlouhé řeči?“ odpověděl K., neboť měl už dost toho, že oči slečny Montagové jsou pořád upřeny na jeho rty. Osobovala si tím jakousi vládu nad tím, co teprv chtěl říci. „Slečna Bürstnerová mi patrně nechce povolit osobní rozmluvu, o kterou jsem ji prosil.“ „To je ono,“ řekla slečna Montagová, „či spíše, to vůbec není ono, vyjadřujete to příliš vyhrcočeně. Zpravidla se přece rozmluvy ani nepovolují, ani nezakazují. Ale může se stát, že někdo pokládá rozmluvu za zbytečnou, a tak je to právě v tomto případě. Ted', po vaší poznámce, mohu mluvit otevřeně. Prosil jste mou přítelkyni písemně či ústně o rozmluvu. Má přítelkyně, tak se aspoň podle všeho domnívám, ví však, čeho se rozmluva má týkat, a je proto z důvodů, jež neznám, přesvědčena, že by nikomu neprospělo, kdyby k té rozmluvě skutečně došlo. Vyprávěla mi ostatně o tom teprve včera a jen zcela zběžně, řekla přitom, že ani vám určitě nemůže na té rozmluvě příliš záležet, neboť jste prý na ten nápad připadl pouze náhodou, a že sám i bez zvláštního vysvětlování poznáte, ne-li hned teď, tedy přece jen velmi brzo, jak nesmyslné je to všechno. Odpověděla jsem, že může mít pravdu, že bych však přece jen pokládala za výhodné, kdyby vám dala nějakou výslovnou odpověď, aby bylo naprosto jasno. Nabídla jsem se, že tento úkol převezmu, má přítelkyně se trochu zdráhala, ale pak povolila. Doufám, že i vy mé jednání schvalujete, neboť i nejmenší nejistota v nejnepatrnější věci je vždy trýznivá, a dá-li se snadno odstranit, jako v tomto případě, je přece lepší, když se to stane ihned.“ „Děkuji vám,“ řekl hned nato K., pomalu vstal, podíval se na slečnu Montagovou, pak přes

stůl, pak z okna – protějšší dům byl zalit sluncem – a šel ke dveřím. Slečna Montagová šla několik kroků za ním, jako by mu tak docela nedůvěřovala. Před dveřmi však museli oba ucouvnout, neboť se otevřely a vešel setník Lanz. K. ho poprvé viděl zblízka. Byl to velký, asi čtyřicetiletý muž s osmahlou masitou tváří. Trochu se uklonil a pozdravil tak i K., šel potom k slečně Montagové a políbil jí uctivě ruku. Jeho pohyby byly velmi obratné. Jeho zdvořilost vůči slečně Montagové se nápadně odrážela od způsobu, jakým s ní jednal K. A přece se slečna Montagová na K. zřejmě nezlobila, neboť měl dojem, že ho chce dokonce setníkovi představit. Ale K. nechtěl být představen, nebyl by schopen chovat se k setníkovi nebo k slečně Montagové aspoň trochu přívětivě, to políbení ruky je v jeho očích spojilo ve skupinu, která ho chce pod rouškou naprosté nezaludnosti a nezištnosti oddálit od slečny Bürstnerové. K. se však zdálo, že poznává nejen to, poznával také, že si slečna Montagová zvolila dobrý postup, ovšem dvojsečný. Zveličovala význam vztahu mezi slečnou Bürstnerovou a K., zveličovala především význam rozmluvy, o kterou K. požádal, a zároveň se pokoušela obrátit to tak, jako by naopak všechno zveličoval K. Ale zklame se, K. nehodlá nic zveličovat, ví, že slečna Bürstnerová je nepatrná písárka, která mu nebude dlouho odolávat. Přitom úmyslně ani nebral v úvahu, co se o slečně Bürstnerové dověděl od paní Grubachové. O tom všem uvažoval, když skoro bez pozdravu odcházel z pokoje. Chtěl jít hned k sobě, ale zaslechl, jak se slečna Montagová za ním v jídelně krátce zasmála, a tu ho napadlo, že by snad mohl oba, setníka i slečnu Montagovou, nějak zaskočit. Rozhlížel se a poslouchal, zda se dá předpokládat, že by mohl být vyrušen odněkud z okolních pokojů, všude bylo ticho, slyšel jen hovor z jídelny a hlas paní Grubachové se ozýval z chodby, kterou se šlo do kuchyně. Zdálo se, že je teď vhodná chvíle. K. šel ke dveřím, jež vedly do pokoje slečny Bürstnerové, a potichu zaklepal. Když se nic nehýbalo, zaklepal ještě jednou, ale stále se ještě neozvala odpověď. Spí? Nebo je jí opravdu špatně?

Nebo se zapírá jen proto, že tuší, že tak tiše může klepat jen K.? K. usoudil, že se zapírá, zaklepal silněji, a protože zaklepání zůstalo bezvýsledné, nakonec opatrně otevřel dveře, i když měl pocit, že dělá něco nesprávného a nadto marného. V pokoji nebylo živé duše. Ostatně sotva ještě připomínal pokoj, jaký K. znal. U zdi stály teď dvě postele za sebou, na třech židlích poblíž dveří ležela spousta šatstva a prádla, skříň byla dokořán. Slečna Būrstnerová patrně odešla, zatímco slečna Montagová domlouvala K. v jídelně. K. tím nebyl zvlášť zaražen, už ani neočekával, že slečnu Būrstnerovou tak snadno zastihne, podnikl tento pokus skoro jen navzdory slečně Montagové. Tím trapněji mu však bylo, když v okamžiku, kdy zavíral za sebou dveře, zahlédl v otevřených dveřích jídelny slečnu Montagovou a setníka, jak se spolu baví. Stáli tam snad už od chvíle, kdy K. otevřel dveře, nedali ani náznakem najevo, že by snad K. pozorovali, potichu se bavili a sledovali pohyby K. asi tak, jako když se člověk při řeči roztržitě dívá kolem sebe. Ty pohledy však na K. přece jen doléhaly nepříjemně a pospíšil si, aby se podél zdi dostal do svého pokoje.

Kapitola pátá

Mrskač

Když K. jednoho z příštích večerů procházel chodbou, která oddělovala jeho kancelář od hlavního schodiště – tentokrát šel domů skoro poslední, jen v expedici pracovali ještě dva sluhové v malém kuželu světla jediné žárovky –, uslyšel vzdychání za dveřmi, za nimiž zřejmě bývala vždy jen komora na staré haraburdí, kterou však K. dosud nikdy neviděl. Zastavil se udiveně a ještě jednou pozorně poslouchal, aby zjistil, zda se nemýlí – na chvíli všechno utichlo, potom se však znovu ozvaly vzdechy. – Chtěl nejdřív dojít pro některého sluhu, třeba by mohl potřebovat svědka, potom však se ho zmocnila taková nezkrotná zvědavost, že rázem dveře otevřel. Byla to, jak se správně domníval, komora na haraburdí. Za prahem ležely nepotřebné staré tiskopisy a překocené prázdné hliněné láhve na inkoust. V komoře však stáli tři muži, shrbení pod nízkým stropem. Svítili si svíčkou, přilepenou na polici. „Co to tu tropíte?“ zeptal se K., a ač nemluvil hlasitě, přeskakoval mu hlas, jak byl rozčilený. Jeden z mužů, který zřejmě rozkazoval ostatním a nejdřív na sebe upoutal pohled, vězel v tmavých kožených šatech, jež ponechávaly krk hluboko po prsa a celé paže holé. Neodpověděl. Ale ostatní dva zvolali: „Pane! Máme dostat výprask, protože sis na nás stěžoval u vyšetřujícího soudce.“ A teprve teď K. poznal, že to jsou opravdu hlídači František a Vilda a že ten třetí má v ruce metlu, aby je zmrskal. „Ne,“ řekl K. a hleděl na ně s úžasem, „nestěžoval jsem si, řekl jsem jen, jak se to v mém bytě přihodilo. A bezvadně jste se rozhodně nechovali.“ „Pane,“ řekl Vilda, zatímco se František zřejmě chtěl za jeho zády skrýt před třetím mužem, „kdybyste věděl, jak špatně jsme placeni, soudil byste o nás líp. Živím rodinu a tady František se chtěl

oženit, člověk se snaží něco trhnout, jak se dá, pouhou prací to nejde, ani tou nejnamáhavější. Vaše jemné prádlo mě svedlo, přirozeně že je hlídačům zakázáno počínat si takto, nebylo to v pořádku, ale je to už takový zvyk, že prádlo připadne hlídačům, vždýcky se to tak dělalo, věřte mi; je to taky rozumné, copak takové věci znamenají pro člověka, kterého postihne to neštěstí, že je zatčen? Ovšem, když se pak o tom veřejně zmíní, musí nutně přijít trest.“ „To jsem nevěděl, co tu říkáte, vůbec jsem také nežádal, abyste byli potrestáni, mně šlo o zásadu.“ „Františku,“ obrátil se Vilda k druhému hlídači, „neříkal jsem ti, že ten pán nežádal, abychom byli potrestáni? Slyšíš, ani nevěděl, že teď musíme být potrestáni.“ „Na ty řeči nedej,“ řekl třetí muž K., „trest je spravedlivý a nevyhnutelný.“ „Neposlouchej ho,“ řekl Vilda a odmlčel se na okamžik, jen co rychle zvedl k ústům ruku, na kterou dostal ránu metlou, „trestají nás jenom proto, že jsi nás udal. Jinak by se nám nic nestalo, i kdyby se dověděli, co jsme udělali. Je to nějaká spravedlnost? My dva, ale zvlášť já, jsme se dlouhou dobu osvědčili jako velmi dobří hlídači – sám musíš uznat, že z hlediska vrchnosti jsme hlídali dobře – měli jsme naději na postup a byli bychom se jistě brzo stali mrskači jako tenhle, který měl jen to štěstí, že ho nikdo neudal, neboť k takovému udání dochází opravdu zřídka. A teď, pane, je všechno ztraceno, naše kariéra je u konce, budeme muset konat daleko podřízenější práce, než je hlídací služba, a k tomu teď ještě tento hrozně bolestný výprask.“ „Může ta metla způsobit takovou bolest?“ zeptal se K. a prohlížel si metlu, kterou před ním mával mrskač. „Musíme se přece svléknout úplně do naha,“ řekl Vilda. „Ach tak,“ řekl K. a zadíval se pozorně na mrskače, byl osmahlý jako námořník a měl divokou svěží tvář. „Copak není žádná možnost, jak ty dva výprasku ušetřit?“ zeptal se ho. „Není,“ řekl mrskač a zavrtěl s úsměvem hlavou. „Svlékněte se!“ poručil hlídačům. A řekl K.: „Nesmíš jim věřit všechno, co ti říkají, ze strachu před výpraskem se už trochu pomátli na rozumu. Co povídal třeba tenhle –“ ukázal na Vildu – „o kariéře, na

jakou měl vyhlídky, to je prostě k smíchu. Jen se podívej, jaký je to tlustoch – první rány metlou se v tom sádle dočista ztratí. – Víš, z čeho tak ztloustl? Ze zvyku sní všem zatčeným snídani. Nesnědl snad také tvou snídani? No, vždyť jsem to říkal. Ale z chlapa s takovým břichem nemůže být nikdy mrskač, to je úplně vyloučeno.“ „Jsou i takoví mrskači,“ tvrdil Vilda, který si právě rozepínal pásek u kalhot. „Nejsou,“ řekl mrskač a švihl ho metlou přes krk, až sebou trhl, „nemáš poslouchat, máš se svlékat.“ „Dám ti dobrou odměnu, když je pustíš,“ řekl K., vytáhl náprsní tobolek a nedíval se teď na mrskače – takové věci se vyřizují lépe, sklopí-li oba účastníci oči. „Ty chceš asi udat taky mě,“ řekl mrskač, „a taky mně ještě dopomoci k výprasku. Ne, ne!“ „Měj přece rozum,“ řekl K., „kdybych byl chtěl, aby tihle dva byli potrestáni, nechtěl bych je přece teď vykoupit. Mohl bych tu prostě prásknout dveřmi, nic už nevidět a neslyšet a jít domů. A přece to neudělám, naopak, hodně mi na tom záleží, abych je vysvobodil; kdybych tušil, že budou potrestáni nebo že by i jen mohli být potrestáni, nikdy bych je nejmenoval. Nemyslím totiž, že jsou vůbec něčím vinni, vinna je organizace, vinni jsou vysocí úředníci.“ „Správně!“ zvolali hlídači a dostali hned metlou na záda už obnažená. „Kdybys tu měl pod svou metlou nějakého vysokého soudce,“ řekl K. a s těmito slovy stlačil metlu, která se už zase zvedala, „opravdu bych ti nebránil, abys ho zmrskal, naopak, dal bych ti ještě peníze, aby ses posílil na takovou dobrou věc.“ „Co říkáš, zní věrohodně,“ řekl mrskač, „ale já se podplatit nedám. Pověřili mě, abych mrskal, a tak mrskám.“ Hlídač František, který se až dosud choval dost zdrženlivě, snad proto, že očekával, že zásah K. bude úspěšný, přistoupil teď ke dveřím, měl na sobě ještě kalhoty, a jak si klekal, zavěsil se K. na ruku a šeptal: „Nemůžeš-li vymoci slitování pro nás oba, pokus se aspoň vysvobodit mne. Vilda je starší než já, není tak citlivý, před několika lety už také jednou dostal za trest lehký výprask, ale já ještě mám svou čest a k tomu, co jsem udělal, mě přiměl jen Vilda, který je v dobrém i zlém mým učitelem. Dole

před bankou čeká moje ubohá snoubenka, jak to dopadne, já se opravdu hrozně stydím.“ Otíral si kabátem K. obličej zalitý slzami. „Už nebudu čekat,“ řekl mrskač, popadl metlu oběma rukama a začal bít do Františka, zatímco se Vilda krčil v koutě, díval se po očku a neodvažoval se ani hnout hlavou. Tu se rozlehl křik, jež vyrazil František, nečláňkovaný a neměnný, bylo to, jako by nevycházel z člověka, ale z mučeného nástroje, celá chodba se jím rozléhala, jistě jej bylo slyšet po celém domě. „Nekřič tak,“ zvolal K., nemohl se tomu ubránit, a jak se napjatě díval směrem, odkud teď přispěchají sluhové, vrazil do Františka, ne silně, ale přece jen tolik, že upadl a omdlel a v křeči šmátral rukama po podlaze; ranám však neušel, metla si ho našla i na zemi; a jak se pod ní svíjel, míhaly se její pruty pravidelně nahoru a dolů. A již se v dálce objevil sluha a několik kroků za ním druhý. K. rychle přibouchl dveře, přistoupil k blízkému oknu do dvora a otevřel je. Křik úplně ustal. Aby sluhům zabránil přijít blíž, zvolal: „To jsem já!“ „Dobrý večer, pane prokuristo!“ zvolali v odpověď. „Stalo se něco?“ „Ne, ne,“ odpověděl K., „to rámusí nějaký pes na dvoře.“ Když se sluhové přece jen nehýbali, dodal: „Můžete zůstat u své práce.“ Aby se nemusel dát se sluhy do řeči, vyklonil se z okna. Když se za chvíli znova podíval do chodby, byli už pryč. K. zůstal však u okna, do komory se neodvážil a jít domů se mu také nechtělo. Dvůr, kam se díval, byl malý a čtvercový, kolem dokola obklopen kanceláři, všude v oknech byla už tma, jen na nejhořejších se odráželo měsíční světlo. K. se úporně snažil proniknout zrakem jeden temný kout na dvoře, kde bylo do sebe zaklíněno několik ručních vozíků. Trápilo ho, že se mu nepodařilo zabránit tomu mrskání, ale nebylo jeho vinou, že se to nepodařilo, kdyby František nebyl křičel – ovšem, jistě to velmi bolelo, ale v rozhodující chvíli se člověk musí ovládnout –, kdyby nebyl křičel, byl by K., aspoň velmi pravděpodobně, našel ještě nějaký prostředek, aby mrskače přemluvil. Je-li všechno nejnižší úřednictvo samá chátra, proč by byl výjimkou právě mrskač, který má úřad nejne-

lidštější. K. si také dobře všiml, jak mu při pohledu na bankovku zasvítily oči, dal se do bití patrně jen proto, aby úplatek ještě o něco zvýšil. A K. by nebyl litoval peněz, opravdu mu záleželo na tom, aby oba hlídače vysvobodil; když už začal potírat zkaženost toho soudnictví, rozumělo se samo sebou, že by zasáhl také po této stránce. Ale v okamžiku, kdy František začal křičet, bylo ovšem všemu konec. K. nemohl dopustit, aby přišli sluhové a snad ještě bůhvíjací lidé a přistihli ho, jak vyjednává s tou cháskou v komoře na haraburdí. Opravdu nikdo nemohl na K. požadovat, aby se tak obětoval. Kdyby to chtěl udělat, bylo by skoro prostší, kdyby se sám svlékl a nabídl se mrskači náhradou za oba hlídače. Mrskač by ostatně takové zastoupení jistě nepřijal, neboť by těžce porušil své povinnosti, aniž by tím získal nějakou výhodu, [10] a pravděpodobně by je porušil dvojnásob, poněvadž K. je asi pro všechny zaměstnance soudu nedotknutelný, dokud se s ním koná řízení. Bylo by ovšem také možné, že v té věci platí zvláštní ustanovení. K. rozhodně nemohl udělat nic jiného než přirazit dveře, ačkoliv ani tím se ještě nevyhnul všemu nebezpečí. Politování hodné bylo, že nakonec ještě vrazil do Františka, to se dalo omluvit jen tím, že byl rozčilen.

V dálce slyšel kroky sluhů; aby se jim nestal nápadným, zavřel okno a dal se směrem k hlavním schodům. U dveří ke komoře se na chvilku zastavil a poslouchal. Uvnitř bylo úplné ticho. Možná že ten člověk hlídače ubil, byli mu opravdu vydáni na milost a nemilost. K. už natáhl ruku po klice, potom ji však zas odtáhl. Nemůže už nikomu pomoci a co nevidět přijdou sluhové; umiňoval si však, že tu věc ještě projedná, a pokud bude v jeho silách, náležitě potrestá skutečné viníky, vysoké úředníky, z nichž ani jediný se mu dosud neodvážil ukázat. Když sestupoval po schodech před průčelím banky, pozoroval bedlivě všechny chodce na ulici, ale široko daleko nebylo vidět dívku, která by na někoho čekala. František lhal, když tvrdil, že na něho čeká snoubenka, tato lež byla ovšem odpustitelná, neboť chtěla jen vzbudit větší soucit.

Ani příští den nepřestával K. myslet na ty hlídače; při práci byl roztržitý, a aby ji zdolal, musel zůstat v kanceláři ještě o něco déle než minulý den. Když šel cestou domů zas kolem komory s haraburdím, jakoby ze zvyku ji otevřel. Nemohl se vůbec vzpamatovat z toho, co spatřil místo očekávané tmy. Nic se nezměnilo, všechno bylo tak, jak to viděl, když otevřel dveře minulý večer. Tiskopisy a láhve od inkoustu hned za prahem, mrskač s metlou, hlídači doposud úplně vysvlečení, svíčka na polici, a hlídači hned spustili nářek a volali: „Pane!“ K. ihned přirazil dveře a zabušil na ně ještě pěstmi, jako by se měly zavřít tím pevněji. Skoro plačky doběhl ke sluhům, kteří klidně pracovali na rozmnožovacích strojích a teď udiveně ustali. „Vyklid'te konečně jednou tu komoru na haraburdí!“ volal. „Vždyť nás ta špína zavalí!“ Sluhové se nabídli, že to udělají příští den, K. přikývl, teď pozdě večer je už nemohl nutit k práci, jak měl vlastně v úmyslu. Na chvilku se posadil, aby měl sluhy chvíli na očích, zpřeházel několik průklepů, aby se zdálo, že je prohlíží, a když pak viděl, že se sluhové neodvážejí odejít zároveň s ním, šel unaven a s prázdnou hlavou domů.

Kapitola šestá

Strýček – Lenka

Jednou odpoledne – bylo právě před uzávěrkou pošty a K. měl spoustu práce – vtlačil se do pokoje mezi dvěma sluhy, kteří přinášeli spisy, strýček Karel, malý venkovský statkář. Když ho K. spatřil, ulekl se méně, než se už dávno lekal představy, že strýček přijede. Skutečnost, že strýček přijede, byla pro K. nezvratně jistá už asi měsíc. Už tehdy se mu zdálo, že ho vidí, trochu sehnutého, jak se smáčknutým panamským kloboukem v levé ruce vztahuje k němu z dálky pravici a s bezohledným spěchem mu ji podává přes psací stůl, a přitom převrhne všechno, co mu bude v cestě. Strýček měl vždycky naspěch, neboť ho pronásledovala neblahá myšlenka, že za jediný den svého pobytu v hlavním městě musí vyřídit všechno, co si předsevzal, a že mu kromě toho nesmí také ujít žádná rozmluva nebo obchod nebo zábava, jež se náhodou naskytne. K., jenž mu byl jako svému bývalému poručníku obzvlášť zavázán, mu přitom musel všemožně pomáhat a mimoto ho musel nechat u sebe přespát. Říkal mu „strašidlo z venkova“.

Hned jak se pozdravili – aby si sedl do křesla, jak ho K. vybídl, na to neměl kdy – požádal K. o krátkou důvěrnou rozmluvu mezi čtyřma očima. „Musí to být,“ řekl, pracně polykaje sliny, „musí to být, abych se uklidnil.“ K. poslal hned sluhy z pokoje a přikázal jim, aby nikoho nevpuštěli. „Co jsem to slyšel, Josefe?“ zvolal strýček, když byli sami, sedl si na stůl, a aby se mu lépe sedělo, nacpal pod sebe všelijaké papíry, na které se ani nepodíval. K. mlčel, věděl, co přijde, ale jak se tak najednou uvolnil z namáhavé práce, oddal se nejdřív příjemné ochablosti a díval se oknem na protější stranu ulice, z níž bylo z jeho židle vidět jen malý třírohý úsek, kus prázdné

domovní zdi mezi dvěma obchodními výklady. „Ty se díváš z okna!“ zvolal strýček a zvedl ruce. „Pro pánaboha, Josefe, odpověz mi přece! Je to pravda, copak to může být pravda?“ „Milý strýčku,“ řekl K. a vytrhl se ze své roztržitosti, „vždyť ani nevím, o čem mluvíš.“ „Josefe,“ řekl strýc varovně, „vždycky jsi mluvil pravdu, pokud se pamatuji. Mám si tvá poslední slova vykládat jako zlé znamení?“ „Já už tuším, kam míříš,“ řekl K. poslušně, „slyšel jsi pravděpodobně o mém procesu.“ „Ano,“ odpověděl strýček a zvolna přikývl, „slyšel jsem o tvém procesu.“ „Od kohopak?“ zeptal se K. „Psala mi to Erna,“ řekl strýček, „ani se s tebou nestýká, bohužel se o ni příliš nestaráš, ale ona se to přece jen dověděla. Dnes jsem od ní dostal dopis a hned jsem samozřejmě přijel za tebou. Ze žádného jiného důvodu, ale řekl bych, že to je dostatečný důvod. Mohu ti z jejího psaní přechyst místo, které se tě týká.“ Vytáhl dopis z náprsní tobolky. „Tady je to. Erna píše: ‚Josefa jsem už dlouho neviděla, minulý týden jsem byla zas jednou v bance, ale Josef měl tolik práce, že mě k němu nepustili; čekala jsem skoro hodinu, ale potom jsem musela domů, protože jsem měla hodinu klavíru. Byla bych s ním ráda mluvila, snad se mi to podaří příště. K svátku mi poslal velkou bonboniéru, bylo to od něho velmi milé a pozorné. Zapomněla jsem vám to tehdy napsat, teprve teď, když se mne ptáte, si vzpomínám. Čokoláda, abyste věděli, u nás v penziónu hned zmizí, sotva si člověk uvědomí, že dostal čokoládu, je už pryč. Ale o Josefovi jsem vám chtěla povědět ještě něco. Jak už víte, v bance mě k němu nepustili, protože měl právě jednání s nějakým pánem. Čekala jsem chvíli klidně, potom jsem se zeptala sluhy, bude-li to jednání trvat ještě dlouho. Řekl, že asi ano, protože jde patrně o ten proces, který se vede proti panu prokuristovi. Já se ptala, jaký proces to je, zda se snad nemýlí, on však řekl, že se nemýlí, že to je proces, a těžký proces, ale víc že neví. Že by sám panu prokuristovi rád pomohl, protože je to hodný a spravedlivý pán, ale že neví, jak do toho, a že by si jen přál, aby se pana prokuristy ujali nějakí vlivní páni. To že se také jistě stane

a všechno se obrátí k dobrému, prozatím však že ta záležitost nevypadá ani trochu dobře, jak je vidět podle špatné nálady pana prokuristy. Rozumí se, že jsem těm řečem nepřikládala žádný zvláštní význam, snažila jsem se také uklidnit toho hloupého sluhu, zakázala jsem mu, aby o tom mluvil s někým jiným, a myslím, že to všechno jsou plané řeči. Přesto by snad bylo dobře, milý tatínku, kdyby ses na tu záležitost přeptal, až zase přijedeš, jistě Ti nebude zatěžko dovědět se něco přesnějšího a přimět své dobré vlivné známé, aby zasáhli, kdyby to skutečně bylo zapotřebí. Kdyby toho však nebylo třeba, což je asi nejpravděpodobnější, dostane tak aspoň Tvá dcera brzy příležitost, aby tě uvítala, a z toho by měla velkou radost.' – Hodné dítě," řekl strýček, když dočetl, a osoušel si zvlhlé oči. K. přikývl, pro všelijaké ty rušivé příhody v poslední době nadobro zapomněl na Ernu, dokonce zapomněl i na její svátek, a historku s čokoládou si Erna vymyslela jen proto, že se ho chtěla před strýcem a tetou zastat. Je to velmi dojemné a vstupenky do divadla, které jí hodlá od nynějška pravidelně posílat, jistě pro ni nebudou odměnou, jakou si zaslouží, ale aby docházel do penzionu a bavil se s osmnáctiletou gymnasistkou, to teď vůbec není v jeho silách. „A co řekneš teď?" zeptal se strýček, který pro ten dopis úplně zapomněl na spěch i rozčilení a vypadal, jako by jej chtěl číst ještě jednou. „Ano, strýčku," řekl K. „je to pravda." „Pravda?" zvolal strýček. „Co je pravda? Jakkak to může být pravda? Jaký proces? Snad ne trestní?" „Je to trestní proces," odpověděl K. „A to tu klidně sedíš a máš na krku trestní proces?" zvolal strýček a mluvil pořád hlasitěji. „Čím jsem klidnější, tím lepší je to pro výsledek," řekl K. unaveně, „jen se ničeho neboj." „To mě nemůže uklidnit," zvolal strýček. „Josefe, milý Josefe, pamatuj na sebe, na své příbuzné, na naše dobré jméno! Až dosud jsi byl naší chloubou, nesmíš se stát naší hanbou. Tvé chování," zadíval se na K. a sklopil hlavu, „se mi nelíbí, tak se nechová člověk nevinně obžalovaný, dokud mu nedojdou síly. Jen mi rychle pověz, oč jde, abych ti mohl pomoci. Je to

něco s bankou, vid'?" „Ne," řekl K. a vstal, „ale ty mluvíš příliš hlasitě, milý strýčku, sluha stojí asi u dveří a poslouchá. To je mi nepříjemné. Odejme raději. Zodpovím ti pak všechny otázky, pokud to je možné. Víм velmi dobře, že je mou povinností vůči rodině, abych všechno řekl.“ „Správně," křičel strýček, „velmi správně, jen si pospěš, Josefe, pospěš si!" „Musím jenom dát ještě několik příkazů," řekl K., zavolal si k sobě telefonicky svého zástupce a ten za malou chvilku vstoupil. Strýček mu v rozčilení ukázal rukou, že si ho dal zavolat K., ačkoli to bylo i bez toho zcela nepochybné. K. stál před psacím stolem, tiše vysvětloval a ukazoval v různých spisech, co se musí ještě dnes vyřídit za jeho nepřítomnosti, mladý muž poslouchal chladně, ale pozorně. Strýček překážel, protože tu nejdříve postával s vytřeštěnýma očima a nervózně si hryzal rty, přirozeně že neposlouchal, ale už pouhé zdání, že poslouchá, působilo dost rušivě. Potom se však začal procházet po pokoji a občas se zastavil před oknem nebo nějakým obrazem a pokaždé vykřikl cosi jako: „Mně je to úplně nepochopitelné!" nebo: „Tak mi jen pověz, co z toho všeho bude!" Mladý muž se tvářil, jako by nic nepozoroval, klidně vyslechl příkazy K. až do konce, tu a tam si také něco poznamenal a pak šel, když se uklonil K. i strýčkovi, který však byl k němu právě obrácen zády, díval se z okna a rozpřaženýma rukama muchlal záclony. Sotva se dveře zavřely, zvolal strýček: „Konečně je ten panák venku, teď můžeme jít i my. Konečně!" Nebylo bohužel prostředku, jak přimět strýčka, aby se přestal dotazovat na proces v hale, kde právě postávalo několik úředníků a sluhů a kterou právě procházel také náměstek ředitele. „Tak tedy, Josefe," začal a přitom odpovídal na úklony přítomných tak, že nedbale salutoval, „teď mi upřímně pověz, co to je za proces." K. pronesl několik bezvýznamných poznámek, trochu se i zasmál a teprve na schodech vysvětlil strýčkovi, že nechtěl mluvit před lidmi. „To je správně," řekl strýček, „ale teď mluv." Poslouchal se skloněnou hlavou, pokuřoval krátkými, chvatnými tahy z doutníku. „Především, strýčku," řekl K., „nejde

vůbec o proces před obyčejným soudem.“ „To je zlé,“ řekl strýček. „Jak to?“ řekl K. a podíval se na strýčka. „Že to je zlé, říkám,“ opakoval strýček. Stáli na schodech, které vedly na ulici; K. připadalo, že vrátný poslouchá, a proto táhl strýčka dolů; vyšli na ulici, kde bylo velmi rušno. Strýček se zavěsil do K. a nevyptával se už tak naléhavě na proces, chvíli šli dokonce mlčky. „Ale jak k tomu jen došlo?“ zeptal se konečně a zastavil se tak náhle, že lidé, kteří šli za ním, polekaně uhnuli. „Takové věci přece nepřijdou najednou, připravují se dlouhou dobu, nějaké náznaky tu jistě byly, proč jsi mi nenapsal? Víš, že pro tebe udělám všechno, jsem jaksi stále ještě tvým poručníkem a byla to až do dneška má chloubka. Rozumí se, že ti budu ještě pomáhat i teď, jenže je to velmi těžké, když už byl proces zahájen. Nejlepší by ovšem bylo, kdyby sis teď vzal krátkou dovolenou a přijel k nám na venkov. Trochu ses také spadl, teď to vidím. Na venkově se spraviš, to bude dobře, jistě tě čekají všelijaké obtíže. Mimoto však tím budeš soudu jakoby odňat. Tady mají všemožné donucovací prostředky, je docela samozřejmé, že jich automaticky použijí i proti tobě; na venkov by však museli vyslat orgány, anebo by se tě pokusili zpracovat aspoň dopisy, telegramy a telefonem. To ovšem oslabí účinnost, neosvobodí tě to sice, ale budeš aspoň moci trochu vydechnout.“ „Mohli by mi přece zakázat, abych odjel,“ řekl K., který po strýčkových slovech začal uvažovat celkem podobně. „Nemyslím, že to udělají,“ řekl strýček zamyšleně, „takovou újmu na své moci tvým odjezdem neutrpí.“ „Myslel jsem,“ řekl K. a zavěsil se do strýčka, aby se nemohl zastavit, „že tomu všemu budeš přikládat ještě menší význam než já, ale teď se toho hrozíš i ty.“ „Josefe,“ zvolal strýček a chtěl se mu vyvinout, aby se mohl zastavit, ale K. ho nepustil, „jsi k nepoznání, vždycky jsi tak bystře chápal, a teď tě chápavost opouští. Copak chceš proces prohrát? Víš, co to znamená? To znamená, že budeš prostě vyškrtnut. A že celé příbuzenstvo strhneš s sebou nebo je aspoň ponížíš až do prachu. Josefe, prosím tě, tak se přece vzchop. Tvá netečnost mě

připraví o rozum. Když se člověk na tebe podívá, věřil by skoro přísloví: Mít na krku takový proces, znamená už jej prohrát.“

„Milý strýčku,“ řekl K, „je zcela zbytečné se rozčilovat, rozčiluješ se zbytečně ty a rozčiloval bych se zbytečně i já. Rozčilením se procesy nevyhrávají, uznej také trochu moje praktické zkušenosti, jako já si zase vždy vážil a i teď velmi vážím tvých zkušeností, i když mě překvapují. Poněvadž říkáš, že by tím procesem trpěla i rodina – což vlastně ani trochu nechápu, ale to je vedlejší – rád tě ve všem poslechnu. Jenom ten pobyt na venkově, o kterém jsi mluvil, nepovažuji za nic prospěšného, neboť by to znamenalo útěk a přiznání, že jsem si vědom nějaké viny. Kromě toho jsem tady sice víc pronásledován, mohu se však zase sám víc starat o tu záležitost.“ „To je pravda,“ řekl strýček tónem, jako by se teď konečně trochu shodli, „navrhl jsem to jen proto, že se mi zdálo, že bys mohl celou věc ohrozit svou netečností, kdybys tu zůstal, a pokládal jsem za lepší, vložím-li se do toho místo tebe. Chceš-li se však ze všech sil o ten proces starat sám, je to ovšem daleko lepší.“ „V tom bychom tedy byli zajedno,“ řekl K. „A máš teď nějaký návrh, co mám udělat nejdřív?“ „Musím si to přirozeně ještě rozmyslet,“ řekl strýček, „uvaž, že jsem teď už dvacet let téměř neustále na venkově, to pak bystrost v těchto věcech ochabne. Všelijaké důležité styky s osobnostmi, které se v tom snad lépe vyznají, se přirozeně uvolnily. Jsem na venkově trochu opuštěný, to přece víš. Člověk to sám zpozoruje teprve při takových příležitostech. Ta tvá záležitost mě zčásti také překvapila, i když jsem ku podivu vytušil hned z dopisu od Erny něco podobného a věděl jsem to skoro určitě, když jsem tě dnes spatřil. Ale to je jedno, teď je nejdůležitější neztrácet čas.“ Ještě když to říkal, stoupl si na špičky a zamával na taxík, teď táhl K. za sebou do vozu a zároveň udával řidiči nějakou adresu. „Pojedeme teď k advokátu Huldovi,“ řekl, „byl to můj spolužák. Jistě znáš to jméno také, že? To je ale divné. Je přece velmi známý jako obhájce a advokát chudých. Já však mám k němu velkou důvěru zejména jako

k člověku.“ „Mně je vhod všechno, co podnikneš,“ řekl K., ačkoli ho zneklidňoval spěch a naléhavost, s jakou strýček celou záležitost sledoval. Nebylo to nic zvlášť radostného, jet jako obžalovaný k nějakému advokátovi chudých. „Nevěděl jsem,“ řekl, „že si člověk v takové záležitosti může vzít také advokáta.“ „Ale ovšem,“ řekl strýček, „to se přece rozumí samo sebou. Proč by ne? A teď mi vypravuj všechno, co se dosud stalo, abych věděl všechno dopodrobna.“ K. začal hned vypravovat, nezamlčel nic, jeho naprostá upřímnost byla jediným protestem, který si mohl dovolit proti strýčkovu mínění, že ten proces je velká hanba. Jméno slečny Bürstnerové uvedl jen jednou a letmo, ale to nic neměnilo na jeho upřímnosti, neboť slečna Bürstnerová byla mimo každou souvislost s procesem. Jak vypravoval, díval se z okna, a najednou si všiml, že právě přijíždějí k onomu předměstí, kde byly soudní kanceláře, upozornil na to strýčka, ten však v té shodě neviděl nic zvlášť nápadného. Vůz zastavil před tmavým domem. Strýček zazvonil hned v přízemí u prvních dveří. Zatímco čekali, vycenil s úsměvem své velké zuby a zašeptal: „Osm hodin, neobvyklá doba pro návštěvy stran. Ale Huld mi to nebude mít za zlé.“ Ve špehýrce na dveřích se objevily dvě velké černé oči, dívaly se chvilku na oba hosty a zmizely. Dveře se však neotevřely. Strýček a K. si navzájem potvrdili, že skutečně ty dvě oči viděli. „Bude to nová panská, která se bojí cizích lidí,“ řekl strýček a znovu zaklepal. Znovu se objevily ty oči, teď se zdály téměř smutné, mohl je však také klamat nekrytý plynový plamen, který jim hořel těsně nad hlavou a silně syčel, avšak dával málo světla. „Otevřte,“ zvolal strýček a uhodil pěstí do dveří, „jsou to přátelé pana advokáta!“ „Pan advokát je nemocen,“ ozvalo se za nimi zašeptání. Ve dveřích na druhém konci chodbičky stál nějaký pán v županu a sděloval jim tuto zprávu neobyčejně tichým hlasem. Strýček, kterého rozzuřilo už to dlouhé čekání, se rázem obrátil a zvolal: „Nemocen? Říkáte, že je nemocen?“ a téměř hrozivě k němu přistoupil, jako by ten pán ztělesňoval advokátovu nemoc. „Už

otevřeli," řekl pán, ukázal na advokátovy dveře, přitáhl si župan a zmizel. Dveře se zatím opravdu otevřely, jakási mladá dívka – K. poznal ty tmavé, trochu vypoulené oči – stála v dlouhé bílé zástěře v předsíni a držela v ruce svíčku. „Příště otevřte dřív!" řekl strýček místo pozdravu, když se dívka maličko uklonila. „Pojď, Josefe," řekl pak K., který se pomalu protáhl kolem dívky. „Pan advokát je nemocen," řekla dívka, když strýček neprodleně pospíšil k jednomu dveřím. K. se pořád ještě díval s údivem na dívku, i když se už otočila, aby zase zamkla dveře bytu, měla tvář zaoblenou jako loutka, oblé byly nejen bledé tváře a brada, ale i spánky a okraje čela. „Josefe!" zvolal strýček znova a dívky se ptal: „Je to ta srdeční choroba?" „Myslím, že ano," řekla dívka, která teď už šla se svíčkou před nimi a otevřela dveře do pokoje. V koutě pokoje, kam světlo svíčky ještě neproniklo, vztyčila se v posteli tvář s dlouhými vousy. „Lenko, kdopak to jde?" ptal se advokát, který nepoznával hosty, protože ho oslepovala svíčka. „Albert, tvůj starý přítel," řekl strýček. „Ach, Albert," řekl advokát a klesl zpátky do polštářů, jako by nebylo třeba přetvářet se před touto návštěvou. „Je ti opravdu tak špatně?" ptal se strýček a posadil se na pelest. „Já tomu nevěřím. Je to záchvat té tvé srdeční choroby a přejde jako všechny dřívější." „Možná," řekl advokát potichu, „ale je to horší než kdy předtím. Těžko se mi dýchá, vůbec nespím a slábnu den ze dne." „Tak," řekl strýček a přitiskl si panamský klobouk svou velkou rukou pevně na koleno. „To jsou špatné zprávy. Máš ostatně řádné ošetření? Je tu taky tak smutno, tak pochmurno. Je to už dávno, co jsem tu byl naposled, tehdy se mi to zdálo vlídnější. Tady ta tvá slečinka se mi taky nezdá moc veselá, nebo se přetvařuje." Dívka stála ještě pořád se svíčkou u dveří; pokud se dalo poznat podle jejího neurčitého pohledu, dívala se spíš na K. než na strýčka, i teď, kdy o ní mluvil. K. se opíral o židli, kterou si přistrčil, aby byl dívce nablízku. „Když je člověk tak nemocen jako já," řekl advokát, „potřebuje klid. Mně není smutno." Chvilku se odmlčel a dodal: „A Lenka mě ošetřuje dobře, je

hodná.“ [11] Strýček se však nedal přesvědčit, byl proti ošetřovateli zřejmě zaujat, a třebaže nemocnému nic neodpověděl, sledoval ošetřovatelku přísnými pohledy, když teď došla k posteli, postavila svíčku na noční stolek, sklonila se nad nemocným a šeptala si s ním, jak mu rovnala polštáře. Zapomněl skoro na ohledy k nemocnému, vstal, chodil za ošetřovatelkou sem a tam a K. by se ani nedivil, kdyby ji vzal vzadu za sukně a odtáhl ji od postele. K. se na všechno díval klidně, advokátova nemoc mu dokonce přišla celkem vhod, nemohl zabránit, aby se strýček tak horlivě neujímal jeho záležitosti, a rád viděl, když ta horlivost byla teď bez jeho přičinění od něho odvrácena. Tu řekl strýček, snad jen proto, že chtěl urazit ošetřovatelku: „Slečno, prosím, nechte nás chvíli o samotě, musím si tady s přítelem pohovořit o osobní záležitosti.“ Ošetřovatelka, která byla dosud hluboko skloněna nad nemocným a právě urovnávala u zdi prostěradlo, otočila jen hlavu a řekla velmi klidně, takže se to nápadně lišilo od strýčkových slov, která hned vázla vzteky a hned zas překypovala: „Vidíte přece, pán je tolik nemocen, že nemůže hovořit o žádných záležitostech.“ Opakovala strýčkova slova asi jen z pohodlnosti, nicméně si to mohl i nezúčastněný vyložit jako výsměch a strýček samozřejmě hned vyjel jako divý. „Ty zatracená,“ řekl ještě dost srozumitelně, jak mu to v krku vzteky zakloktalo, K. se ulekl, ačkoliv něco podobného očekával, a běžel k strýčkovi pevně odhodlán, že mu oběma rukama zacpe ústa. Naštěstí se však za dívkou zvedl nemocný, strýček nasupil tvář, jako by polykal něco odporného, a řekl pak klidněji: „To se ví, že jsme se ještě nepomátli na rozum; kdyby to, co žádám, nebylo možné, nežádal bych to. Prosím, jděte pryč!“ Ošetřovatelka stála zpřímá u postele, obrátila se naplno k strýci a K. se zdálo, že jednou rukou hladí ruku advokátovi. „Před Lenkou můžeš říci cokoli,“ řekl nemocný, nepochybně tónem naléhavé prosby. „Netýká se to mne,“ řekl strýček, „není to mé tajemství.“ A otočil se, jako by už nehodlal vyjednávat, ale jako by dával ještě chvilku na rozmyšlenou. „Ko-

hopak se to týká?“ zeptal se advokát skomírajícím hlasem a zase si lehl. „Mého synovce,“ řekl strýček, „přivedl jsem ho také.“ A představoval: „Prokurista Josef K.“ „Ó,“ řekl nemocný daleko živěji a natáhl ke K. ruku, „odpusťte, ani jsem si vás nevšiml. Jdi, Lenko,“ řekl pak ošetřovatelce, která se také už vůbec nezdráhala, a podal jí ruku, jako by se s ní musel rozloučit na dlouhou dobu. „Tak ty jsi nepřišel,“ řekl potom strýčkovi, který rovněž přistoupil k loži, „aby ses podíval na nemocného, ty přicházíš na poradu.“ Vypadalo to, jako by představa, že to byla návštěva nemocného, advokáta až doposud ochromovala, tak se teď zdál při síle, stále se opíral o jeden loket, což jistě bylo dost namáhavé, a pořád se popotahoval za chomáč vousů na bradě. „Vypadáš hned mnohem zdravěji,“ řekl strýček, „co je ta čarodějnice venku.“ Odmlčel se, zašeptal: „Vsadím se, že poslouchá!“ a skokem byl u dveří. Ale za dveřmi nebylo živé duše, strýček se vrátil, nebyl ani zklamán, ale roztrpčen, neboť v tom, že neposlouchá, spatřoval tím větší schválnost. „Křivdíš jí,“ řekl advokát a dál se ošetřovatelky už nezastával; snad tím chtěl vyjádřit, že ona nemá zapotřebí, aby se jí někdo zastával. Ale daleko účastnějším hlasem pokračoval: „Co se týká záležitosti tvého pana synovce, byl bych ovšem šťasten, kdyby mé síly stačily na ten nadmíru nesnadný úkol; obávám se velice, že nepostačí, ale určitě neopomenu ani jedinou možnost; nestačím-li na to, mohli bychom přibrat ještě někoho jiného. Abych byl upřímný, ta věc mě zajímá tolik, že bych nedokázal zůstat docela stranou. Kdyby to mé srdce nevydrželo, najde zde aspoň důstojnou příležitost, aby selhalo nadobro.“ K. se zdálo, že z celé té řeči nerozumí jedinému slovu, díval se na strýčka, aby u něho našel nějaké vysvětlení, ten však seděl se svíčkou v ruce na nočním stolku, s něhož se už skutálela na koberec lahvička s lékem, přikyvoval ke všemu, co advokát říkal, se vším souhlasil a podíval se občas na K., jako by ho vybízel, aby také se vším souhlasil. Vypravoval strýček advokátovi o procesu snad už předtím? Ale to nebylo možné, všechno, co se až dosud

přihodilo, svědčilo proti tomu. „Nechápu –“ řekl proto. „Což jsem vám snad správně neporozuměl?“ zeptal se advokát právě tak udiveně a rozpačitě jako K. „Snad jsem se unáhlil. O čempak jste si se mnou chtěl promluvit? Myslel jsem, že jde o váš proces?“ „To se rozumí, že ano,“ řekl strýček a zeptal se pak K. „Co vlastně chceš?“ „Ale odkudpak víte o mně a o mém procesu?“ ptal se K. „Ach tak,“ řekl advokát s úsměvem, „jsem přece advokát, stýkám se s lidmi od soudu, mluví se o všelijakých procesech, a pozoruhodnější si člověk zapamatuje, zejména jde-li o přítelova synovce. Na tom přece není nic divného.“ „Co vlastně chceš?“ ptal se strýček K. nanovo. „Jsi tak neklidný.“ „Vy máte styky s lidmi od toho soudu?“ ptal se K. „Ano,“ řekl advokát. „Ty se ptáš jako dítě,“ řekl strýček. „S kým pak bych se měl stýkat, ne-li s lidmi svého oboru?“ dodal advokát. Znělo to tak nevývratně, že K. ani neodpověděl. „Vy přece pracujete u soudu v justičním paláci, a ne u soudu na půdě,“ chtěl říci, nemohl se však odhodlat, aby to skutečně řekl. „Považte přece,“ pokračoval advokát tónem, jako by zbytečně a jen tak mimochodem vysvětloval, co se rozumí samo sebou, „považte přece, že z takového styku mám velké výhody pro svou klientelu, a to po nejedné stránce, člověk o tom ani nesmí vždycky mluvit. Rozumí se, že mi přitom má nynější nemoc trochu vadí, ale dobří přátelé od soudu mě navštěvují, a tak se přece něco dovím. Dovím se možná víc než mnozí jiní, kteří v nejlepším zdraví tráví celý den u soudu. Například právě teď mám milou návštěvu.“ A ukázal do tmavého kouta pokoje. „Kdepak?“ zeptal se K. téměř hrubě, jak byl v první chvíli překvapen. Rozhlížel se nejistě kolem sebe; světlo malé svíčky ani zdaleka nepronikalo až k protější zdi. A opravdu se tam v koutě začalo něco hýbat. Ve světle svíčky, kterou strýček držel ve zdvižené ruce, bylo vidět, jak tam u malého stolečku sedí starší pán. Snad skoro ani nedýchal, že ho tak dlouho nezpозorovali. Ted' váhavě povstal, zřejmě nespokojen, že na něho někdo upozornil. Vypadalo to, jako by chtěl rukama, jimiž pohyboval jako krátkými křídly, odvrátit každé před-

stavování a vítání, jako by za nic na světě nechtěl ostatní rušit svou přítomností a jako by naléhavě prosil, aby byl zas vrácen do tmy a aby se zapomnělo, že tu je. V tom mu ovšem už nemohli vyhovět. „Vy jste nás totiž překvapili,“ řekl advokát na vysvětlenou a pokynul přitom povzbudivě pánovi, aby přistoupil, pán se váhavě rozhlížel, přicházel pomalu, a přece jaksi důstojně, „pan kancelářský ředitel – ach tak, promiňte, dosud jsem vás nepředstavil – to je můj přítel Albert K., zde je jeho synovec, prokurista Josef K., a to je pan kancelářský ředitel – pan ředitel byl tak laskav a navštívil mě. Jakou cenu má taková návštěva, to může vlastně ocenit jen zasvěcenec, který ví, jak je pan kancelářský ředitel zavalen prací. A přece přišel, pokojně jsme se bavili, pokud to je při mé slabosti možné, nepříkázali jsme sice Lence, aby nevypouštěla návštěvníky, neboť jsme žádné nečekali, a mysleli jsme, že zůstaneme o samotě, potom však přišly tvé rány pěstí, Alberte, pan ředitel se s židli a stolkem přestěhoval do kouta, ale teď vychází najevo, že si možná, budete-li si to totiž přát, pohovoříme o společné záležitosti a že si velmi dobře zas můžeme sednout pospolu. – Pane kancelářský řediteli,“ řekl, sklopil hlavu, usmíval se pokorně a ukázal na lenošku poblíž postele. „Mohu bohužel zůstat už jenom několik minut,“ řekl ředitel vlídně, usadil se pohodlně v lenošce a podíval se na hodinky, „úřední práce mě volá. Rozhodně si však nechci dát ujít příležitost, abych poznal přítele svého přítele.“ Pokývl hlavou směrem k strýčkovi, který vypadal, že je velmi rád té nové známosti, při své povaze však nedovedl vyjádřit pocity oddanosti, a tak se při ředitelových slovech z rozpaků hlasitě smál. Ošklivá podívaná! K. mohl klidně všechno pozorovat, neboť o něho se nikdo nestaral, ředitel, když už ho tedy vytáhli na světlo, měl v rozmluvě hlavní slovo, jak asi bylo jeho zvykem, advokát, jehož dřívější slabost měla snad jen sloužit k tomu, aby zapudila novou návštěvu, pozorně poslouchal a přidržoval si ruku k uchu, strýček, který opatroval svíčku – držel ji v umné rovnováze na stehnu, advokát se občas starostlivě zadíval

tím směrem –, se brzo zbavil rozpaků a byl už jenom nadšen, a to jak způsobem, jakým ředitel mluvil, tak i mírnými, vláčnými pohyby ruky, jimiž doprovázel svá slova. K., který se opíral o pelest a kterého ředitel snad úmyslně zcela pomíjel, dělal starým pánům jen posluchače. Ostatně sotva věděl, o čem se mluví, a myslel hned na ošetřovatelku a jak nehezky se k ní strýček zachoval, hned zas na to, zda ředitele už někdy neviděl, snad dokonce ve shromáždění při svém prvním výsledku. I když se snad mýlil, rozhodně by se kancelářský ředitel výborně vyjímal mezi účastníky shromáždění v první řadě, mezi těmi starými pány s řídkými vousy.

Náhly hluk z předsíně, jak když se rozbíjí porcelán, je přiměl, že všichni se napjatě zaposlouchali. „Podívám se, co se stalo,“ řekl K. a vyšel pomalu ven, jako by dával ostatním příležitost, aby ho ještě zadrželi. Sotva vkročil do předsíně a chtěl si potmě hledat cestu, položila se na ruku, kterou dosud držel dveře, drobná ručka, daleko menší než ruka K., a potichu zavřela dveře. Byla to ošetřovatelka, čekala tu na něho. „Nic se nestalo,“ šeptala, „hodila jsem jen talířem na zeď, abych vás dostala z pokoje.“ V rozpacích řekl K.: „Taky jsem na vás myslel.“ „Tím líp,“ řekla ošetřovatelka, „pojd'te.“ Po několika krocích přišli ke dveřím z matového skla a ošetřovatelka je před K. otevřela. „Jen vstupte,“ řekla. Byla to podle všeho advokátova pracovna; pokud bylo vidět v měsíčním světle, jež teď jasně ozařovalo jen malý obdélník podlahy u každého ze tří velkých oken, byla vybavena těžkým starým nábytkem. „Sem,“ řekla ošetřovatelka a ukázala na tmavou truhlu s vyřezávaným dřevěným opěradlem. Když už se posadil, rozhlížel se K. po pokoji, byl to velký, vysoký pokoj, klientele advokáta chudých z toho jistě bylo opravdu úzko. [12] K. se zdálo, že vidí, jak návštěvníci přistupují drobnými krůčky k mohutnému psacímu stolu. Potom však na to zapomněl a viděl jen ošetřovatelku, jež seděla docela blízoučko vedle něho a skoro ho přitiskla k postrannímu opěradlu. „Myslela jsem,“ řekla, „že za mnou vyjdete sám a že nebude třeba, abych vás volala. Bylo to

přece divné. Nejdřív jste se na mne ustavičně díval, hned jak jste vešel, a potom jste mě nechal čekat. Říkejte mi ostatně Lenko,“ dodala ještě rychle a bezprostředně, jako by nesměl přijít nazmar ani okamžik z tohoto rozhovoru. „Rád,“ řekl K. „Co se však týká toho podivného chování, Lenko, snadno je vysvětlím. Za prvé jsem přece musel poslouchat tlachání těch starých pánů a nemohl jsem jen tak beze všeho utéci, za druhé však nejsem drzý, nýbrž spíš ostýchavý, a také vy, Lenko, věru nevypadáte, jako by vás člověk mohl dobýt náraz.“ „V tom to není,“ řekla Lenka, položila ruku na opěradlo a dívala se na K., „ale nelíbila jsem se vám a asi se vám nelíbím ani teď.“ „Líbit se, to by přece nebylo mnoho,“ řekl K. vyhýbavě. „Ó!“ řekla s úsměvem a získala poznámkou K. a tím nepatrným zvoláním jakousi převahu. Proto K. chvílku mlčel. Poněvadž už přivykl tmě v pokoji, mohl rozeznat různé podrobnosti zařízení. Zvláště nápadný byl mu velký obraz, který visel vpravo ode dveří, K. se předklonil, aby lépe viděl. Byla to podobizna muže v soudcovském taláru; seděl na vysokém trůnním křesle, jehož zlacení na obraze velmi vynikalo. Neobyčejné bylo, že soudce tam neseděl klidně a důstojně, nýbrž tiskl levou paži na opěradlo v zádech a po straně, pravou měl však úplně volnou a jen rukou objímal boční opěradlo, jako by co nevidět chtěl s prudkým a snad rozhořčeným obratem vyskočit, aby řekl něco rozhodujícího nebo dokonce vyhlásil rozsudek. Obžalovaného si měl divák patrně domyslet u paty schodů, na obraze bylo ještě vidět jejich hoření stupně, pokryté žlutým kobercem. „Snad je to můj soudce,“ řekl K. a ukázal prstem na obraz. „Znám ho,“ řekla Lenka a rovněž vzhledla k obrazu, „ten sem chodí dost často. Obraz pochází z jeho mladých let, nikdy se však tomu obrazu nemohl podobat ani přibližně, protože je skoro mrňavý. A přece jen se dal na obraze vytáhnout do délky, je bláznivě ješitný jako všichni tady. Ale já jsem taky ješitná a velmi nespokojená, že se vám vůbec nelíbím.“ Na tuto poznámku odpověděl K. jen tím, že Lenku objal a přitáhl k sobě, ona tiše opřela hlavu o jeho rameno. K tomu, o čem

hovořili předtím, však řekl: „Jakoupak má hodnotu?“ „Je to vyšetřující soudce,“ řekla, vzala K. za ruku, kterou ji objímal, a pohrávala si s jeho prsty. „Zas jen vyšetřující soudce,“ řekl K. zklamán, „ti vysocí úředníci se skrývají. Ale on přece sedí na trůnním křesle.“ „To je vymyšlené,“ řekla Lenka a sklonila tvář nad ruku K., „ve skutečnosti sedí na kuchyňské židli, na které je složena stará koňská houně. Copak musíte pořád myslet na svůj proces?“ dodala zvolna. „Ne, vůbec ne,“ řekl K., „spíš na něj myslím dokonce příliš málo.“ „To není to, v čem chybujete,“ řekla Lenka, „jste příliš neústupný, jak jsem slyšela.“ „Kdo to řekl?“ zeptal se K, cítil její tělo na své hrudi a díval se na její husté, tmavé, pevně stočené vlasy. „Vyzradila bych toho příliš, kdybych to řekla,“ odpověděla Lenka. „Neptejte se prosím na jméno, zbavte se však své chyby, nebudte už tak neústupný, proti tomu soudu přece není obrany, člověk se musí přiznat. Přiznejte se, jakmile se naskytne příležitost. Teprve potom je dána možnost, abyste z toho nějak vyklouzl, teprve potom. Ani to však není možné bez cizí pomoci, o tu pomoc se ale nestrachujte, poskytnu vám ji sama.“ „Vyznáte se dobře v tom soudu a v podvodech, jakých je tu třeba,“ řekl K. a zvedl si ji na klín, protože se k němu tiskla příliš prudce. „Tak je to dobře,“ řekla a uvelebila se mu na klíně, přitom si přihladila sukni a narovнала halenku. Pak se mu oběma rukama zavěsila na krk, naklonila se nazad, a dlouho se na něho dívala. „A když se nepřiznám, pak mi nemůžete pomoci?“ ptal se K, jako by ji zkoušel. Sháním si pomocnice, myslel si skoro udiveně, nejdřív slečnu Bürstnerovou, pak ženu soudního sluhu a konečně tady tu malou ošetřovatelku, která po mně zřejmě touží, ačkoliv nechápu proč. Jak mi sedí na klíně, jako by to bylo to pravé místo pro ni! „Ne,“ odpověděla Lenka a zvolna vrtěla hlavou, „pak vám nemohu pomoci. Ale vždyť vy vůbec nechcete, abych vám pomohla, vám na tom ani trochu nezáleží, jste svéhlavý a nedáte se přesvědčit. – Máte milou?“ zeptala se za chvíli. „Ne, nemám,“ řekl K. „Ale ano,“ řekla. „Ano, opravdu,“ řekl K., „jen si pomyslete, zapřel jsem ji, a přece

u sebe nosím dokonce její podobenku.“ Když žadonila, ukázal jí Elsinu podobenku, a ona, schoulena na jeho klíně, si obrázek zkoumavě prohlížela. Byla to momentka, snímek byl pořízen po vířivém tanci, jaký Elsa ve vinárně ráda tančila, sukně se dosud kolem ní vzdouvala, její záhyby se při otáčení rozlétly, ruce tiskla k pevným bokům a s napjatým hrdlem, rozesmátá, se dívala stranou; na koho se směje, nebylo na snímku vidět. „Hodně se šněruje,“ řekla Lenka a ukázala na místo, kde to podle jejího názoru bylo znát. „Nelíbí se mi, je neohrabaná a hrubá. Ale snad je k vám mírná a milá, podle toho obrázku to tak skoro vypadá. Takové velké a silné dívky často nedokážou nic jiného než být mírné a milé. Dovedla by se však za vás obětovat?“ „Ne,“ řekl K., „není ani mírná a milá, ani by se za mne nedovedla obětovat. Také jsem až dosud od ní nechtěl ani jedno, ani druhé. Dokonce jsem si ten obrázek ještě ani neprohlédl tak důkladně jako vy.“ „Tak vám na ní zvlášť nezáleží,“ řekla Lenka, „vůbec to tedy není vaše milá.“ „A to je,“ řekl K. „Nemohu odvolat, co jsem řekl.“ „Tak dobrá,“ řekla Lenka, „ale příliš byste ji nepostrádal, kdybyste ji ztratil nebo ji vyměnil za někoho jiného, například za mne.“ „Ovšem,“ řekl K. s úsměvem, „to je možné, ale má vůči vám velkou přednost, neví nic o mém procesu, a i kdyby o něm něco věděla, nemyslela by na to. Nehleděla by mě přemluvit, abych byl ústupný.“ „To není žádná přednost,“ řekla Lenka. „Jestli nemá žádné jiné přednosti, pak neztrácím naději. Má snad nějakou tělesnou vadu?“ „Tělesnou vadu?“ zeptal se K. „Ano,“ řekla Lenka, „já totiž takovou malou vadu mám, podívejte se.“ Roztáhla prostředník a prsteník u pravé ruky, spojovací blanka mezi nimi sahala skoro až k hořenímu kloubu krátkých prstů. K. v té tmě hned neviděl, co mu chce ukázat, proto mu tam zavedla ruku, aby to ohmatal. „Je to ale hříčka přírody,“ řekl K., a když si prohlédl celou ruku, dodal: „Jaká hezounká tlapka!“ Lenka se trochu pyšně dívala, jak K. udiveně roztahuje a skládá její dva prsty, až je nakonec letmo políbil a pustil. „Ó!“ zvolala ihned, „vy jste mě políbil!“ Chvatně, s otevřený-

mi ústy mu vylezla po kolenou na klín, K. se na ni díval skoro zaraženě, když teď byla tak blízko u něho, vycházel z ní hořký dráždivý pach jako po pepři, vzala ho za hlavu, sehnula se nad něj a kousala a líbala ho na krk, kousala dokonce i do jeho vlasů. „Vy jste si mě vyměnil!“ volala chvílemi. „Vidíte, teď jste si mě vyměnil!“ Tu se jí podlomila kolena, s krátkým výkřikem málem upadla na koberec, K. ji objal, aby ji ještě zadržel, a ona ho stáhla k sobě. „Teď jsi můj,“ řekla.

„Tady máš klíč od domu, přijď, kdy chceš,“ byla její poslední slova a letmý polibek mu dopadl na záda ještě ve chvíli, kdy odcházel. Když vykročil z domovních vrat, mrholilo, chtěl zajít doprostřed ulice, aby snad uviděl Lenku ještě u okna, vtom se z auta, které čekalo před domem a kterého si K. v roztržitosti ani nevšiml, vyřítíl strýček, chytil ho za ruku a smýkl jím k domovním vratům, jako by ho tam chtěl přibít. „Chlapče,“ volal, „jak jsi to jen mohl udělat! Strašně jsi uškodil své věci, byla už na dobré cestě. Zalezeš si s takovou šmudlou, která je ještě k tomu docela zřejmě advokátovou milenkou, a zůstaneš si s ní několik hodin. Nehleď si ani záminku, s ničím se netajíš, jsi zcela upřímný, běžíš si k ní a zůstaneš u ní. A my mezitím sedíme spolu, strýček, který se o tebe stará do úmoru, advokát, který má být pro tebe získán, a především kancelářský ředitel, takový velký pán, který má tvou věc v jejím nynějším stadiu takřka ve své moci. Chceme se poradit, jak by se ti dalo pomoci, já musím na advokáta hezky polehoučku, ten zas na kancelářského ředitele, a ty bys přece měl všechny důvody, abys mě aspoň podporoval. Místo toho si někde zůstaneš. Nakonec se to už nedá zatajit, dobrá, jsou to zdvořilí, obratní lidé, nemluví o tom, šetří mne, nakonec se však už nemohou přemáhat ani oni, a protože o tom mluvit nemohou, umlknou. Seděli jsme celé minuty mlčky a poslouchali, jestli konečně přece jen neprijdeš. Všechno nadarmo. Potom vstane kancelářský ředitel, který zůstal mnohem déle, než měl původně v úmyslu, poroučí se, zřejmě mne lituje, ale nemůže

mi pomoci, s nepochopitelnou roztomilostí posečká ještě chvilku ve dveřích a potom jde. Já byl ovšem šťastný, že je pryč, opravdu jsem už nemohl ani vydechnout. Na nemocného advokáta to všechno působilo ještě silněji, ten dobrák nemohl ani promluvit, když jsem se s ním loučil. Pravděpodobně ses přičinil o to, že se úplně zhroutí, a urychlíš tak smrt muže, na něhož jsi odkázán. A mne, svého strýčka, necháš tady v dešti – jen si sáhni, jsem promočen na kůži – čekat celé hodiny a utrápit se starostmi.“

Kapitola sedmá

Advokát – Továrník – Malíř

Jednoho zimního dopoledne – venku bylo pošmourno a padal sníh – seděl K. ve své kanceláři už velmi unaven, ačkoli bylo ještě brzy. Aby se zbavil aspoň nižších úředníků, přikázal sluhovi už před chvílí, aby nikoho z nich nevypouštěl, že je zaměstnán jakousi větší prací. Ale místo aby pracoval, otáčel se na své otáčecí židli, posunoval pomalu některé předměty po stole, potom však bezděky nechal celou paži nataženou na desce a seděl bez hnutí se sklopenou hlavou.

Myšlenka na proces ho neopouštěla. Už několikrát uvažoval, zda by nebylo dobře, kdyby vypracoval obhajobu a podal ji u soudu. Chtěl v ní stručně vylíčit svůj život a u každé významnější příhody vysvětlit důvody, proč se tak zachoval, zda by své jednání dnes zavrhhl či schválil, a z jakých důvodů. Nebylo sporu, že by bylo výhodnější sepsat takovou obhajobu, než se pouze nechat hájit advokátem, ostatně i jinak pochybným. Vždyť K. ani nevěděl, co advokát podniká; jistě to není valné, už celý měsíc ho k sobě nepovolal a K. neměl dojem ani z jediné z dřívějších rozmluv, že by ten člověk mohl pro něho dosáhnout něčeho významného. Především se ho skoro vůbec na nic neptal. A zde je přece třeba ptát se na tolik věcí. Ptát se je to hlavní. K. měl dojem, jako by se sám dovedl zeptat na všechny otázky, kterých je tu zapotřebí. Advokát však, místo aby se ptal, mluvil sám nebo seděl mlčky proti němu, nahýbal se trochu nad psací stůl, patrně proto, že byl nedoslýchavý, popotahoval se za chomáček vousů v bradce a klopal oči na koberec, snad právě na to místo, kde K. tenkrát ležel s Lenkou. Tu a tam dával K. nějaké liché ponaučení, jaké dáváme dětem. Byly to řeči stejně zbytečné jako nudné a K. za ně nehodlal v konečném vyúčtování zaplatit ani haléř.

Když se advokátovi zdálo, že ho sdostatek ponížil, začal ho obyčejně zas trochu povzbuzovat. Vypravoval pak, že už mnoho podobných procesů vyhrál úplně nebo alespoň zčásti. Procesy, které snad ve skutečnosti nebyly tak nesnadné jako tento, ale zdály se ještě beznadějnější. Seznam těch procesů má prý tuhle v zásuvce – přitom zaklepal na zásuvku stolu –, spisy však bohužel nemůže ukázat, protože to je úřední tajemství. Přesto je samozřejmé, že K. bude teď mít prospěch z velkých zkušeností, které on ve všech těchto procesech získal. Že se ovšem dal hned do práce a první podání je prý už skoro hotovo. Toto podání je velmi důležité, neboť první dojem, jakým zapůsobí obhajoba, určí pak obvykle průběh celého řízení. Bohužel, na to musí K. ovšem upozornit, někdy se stává, že první podání u soudu ani nečtou. Přiloží je prostě ke spisům a připomenou, že výslech a pozorování obžalovaného je prozatím důležitější než všechna podání. Začne-li žadatel naléhat, podotknou, že před rozhodnutím, jakmile bude sebrán všechen materiál, budou přezkoumány všechny spisy, tedy také toto první podání, ovšem v náležité souvislosti. Bohužel prý většinou ani to není pravda, první podání se obyčejně založí nebo se úplně ztratí, a i když zůstane zachováno až do konce, sotva se čte, jak se advokát dověděl, ovšem jen z doslechu. Toho všeho je třeba litovat, není to však zcela bezdůvodné. Ať K. nezapomíná, že řízení je neveřejné, veřejným se může stát, pokládá-li to soud za nutné, zákon však zveřejnění nepředepisuje. Proto také jsou soudní spisy, především obžalovací spis, obžalovanému a jeho obhájci nepřístupné, takže se všeobecně neví nebo aspoň ne přesně, proti čemu by se první podání mohlo obracet, a tak může vlastně jen náhodou obsahovat něco, co by mohlo mít význam. Skutečně výstižná a průkazná podání lze vypracovat teprve později, když při výsleších obžalovaného vyniknou jasněji jednotlivé body obžaloby a jejich odůvodnění nebo když se jich lze dohadovat. Za takových okolností je obhajoba ovšem ve velmi nepříznivé a svízelné situaci. Ale i to je záměrné. Obhajoba totiž není zákonem vlastně

dovolena, ale jen trpěna, je dokonce sporné, má-li se příslušné místo v zákoně vykládat aspoň v tom smyslu, že je trpěna. Přesně vzato, není tedy vůbec žádných advokátů soudem uznaných, všichni, kdo před tímto soudem vystupují jako advokáti, jsou po pravdě jen advokáty pokoutními. To ovšem neblaze působí na důstojnost celého stavu, a až K. někdy příště půjde do soudních kanceláří, může se podívat na pokoj advokátů, aby to také jednou viděl. Pravděpodobně se zděsí, jaká společnost se tam schází. Už těsná, nízká komora, kterou jim vykazali, svědčí o tom, že soud těmito lidmi pohrdá. Světlo vpadá do komory jen maličkým vikýřem, který je tak vysoko, že kdo se chce podívat ven, musí si nejdřív najít kolegu, aby ho vzal na záda, a ostatně mu přitom hned vrazí do nosu čoud z komína, který je přímo před vikýřem, a začerní mu obličej. V podlaze komory – jen aby byl uveden ještě jeden doklad pro ty poměry – je už přes rok díra, ne sice tak veliká, aby jí mohl člověk propadnout, ale dost veliká, aby se jednou nohou úplně probořil. Pokoj advokátů, je na druhé půdě; proboří-li se tedy někdo, visí noha dolů na první půdu, právě do chodby, kde čekají strany. Není nadsázkou, říká-li se mezi advokáty, že to jsou ostudné poměry. Stížnosti u správy neměly dosud sebemenší úspěch, zato však je advokátům co nejpřísněji zakázáno, aby dali v pokoji cokoli opravit na svůj náklad. Ale i to, jak se zachází s advokáty, má svůj důvod. Soud chce obhajobu co možná vyloučit, vše má spočívat jen a jen na obžalovaném. Není to v jádru špatné stanovisko, nebylo by však nic pochybenějšího, než kdyby se z toho usuzovalo, že u tohoto soudu není obžalovanému třeba advokátů. Naopak, u žádného jiného soudu jich není tak zapotřebí jako u tohoto. Řízení je totiž zpravidla tajné nejen pro veřejnost, ale i pro obžalovaného. Ovšem jen pokud je to možné, je to však možné v rozsahu velmi značném. Ani obžalovaný totiž nemá možnost nahlédnout do soudních spisů, a usuzovat z výsledků na spisy, podle nichž se výslechy konají, je velmi svízelné, zvláště pro obžalovaného, který je přece předpokládá a má všelijaké starosti, které ho rozptylují. Zde se

pak uplatňuje obhajoba. Při výslechu nesmějí být obhájci zpravidla přítomni, proto se musí po výslechu, pokud možno ještě u dveří pokoje, kde se výslech konal, vyptat obžalovaného, o čem byl vyslýchán, a vybrat z těchto často už velmi nejasných zpráv, co se nějak hodí pro obhajobu. Ale to není nejdůležitější, neboť mnoho se takto nelze dovědět, ačkoli zdatný člověk se také zde, jako všude, doví víc než jiní. Nejdůležitější jsou přesto advokátovy osobní styky, v nich je hlavní význam obhajoby. A K. jistě poznal už ze svých vlastních zážitků, že nejnižší organizace soudu není úplně dokonalá, že má zaměstnance, kteří za nedbávají své povinnosti a jsou úplatní, čímž vznikají v přísné nepřístupnosti soudu jisté mezery. Tudy proniká většina advokátů, zde se podplácí a vyzvídá, a aspoň v dřívějších dobách se dokonce vyskytly případy, že soudní spisy byly ukradeny. Nedá se popřít, že takto lze na nějakou dobu dosáhnout pro obžalovaného až překvapivě příznivých výsledků, tím se pak ti advokátové všude naparují a lákají nové zákazníky, ale pro další průběh procesu to neznamenaá buď vůbec nic, anebo nic dobrého. Skutečnou cenu mají jen poctivé osobní známosti, a to s vyššími úředníky, čímž jsou ovšem míněni jen vyšší úředníci nižších stupňů. Jen tak lze nějak ovlivnit průběh procesu, zprvu ovšem jen neznatelně, později však stále zřetelněji. Rozumí se, že to dovede jen málokterý advokát, a tady si K. vybral velmi dobře. Snad už jenom jeden nebo dva advokáti by se mohli vykázat podobnými styky jako dr. Huld. Ti se ovšem nestarají o společnost v pokoji advokátů a nemají s ní také nic společného. Tím důvěrnější je však spojení se soudními úředníky. Není ani vždy třeba, aby dr. Huld šel k soudu, čekal v předpokojích vyšetřujících soudců, až náhodou přijdou, a podle toho, jakou mají právě náladu, dosáhl úspěchu většinou jenom zdánlivého, nebo ani toho ne. Nikoli, vždyť to K. viděl na vlastní oči, úředníci, a mezi nimi hodně vysocí, přicházejí sami, poskytnou ochotně informace, jasné nebo aspoň snadno rozluštitelné, pojednají o tom, jak proces bude v nejbližší budoucnosti probíhat, v ojedinělých případech se dají

dokonce přesvědčit a rádi přistoupí na cizí mínění. Právě po této stránce se jim ovšem nesmí příliš důvěřovati, i když třeba co nejrozhodněji prohlásí, že změnili svůj úmysl ve prospěch obhajoby, mohou jít pak rovnou do své kanceláře a vydají na příští den soudní usnesení, jež obsahuje pravý opak a je snad k obžalovanému ještě přísnější než to, jež chtěli původně vydat a od něhož, jak tvrdili, úplně upustili. Proti tomu se ovšem nelze hájit, neboť co řekli mezi čtyřma očima, bylo řečeno právě jen mezi čtyřma očima a nepřipouští to veřejné závěry, i kdyby se obhájce nemusel i jinak snažit, aby si uchoval přízeň pánů. Na druhé straně je ovšem také pravda, že ti pánové nenavazují osobní styky s obhájcem, ovšem pouze s obhájcem věci znalým, snad jen z lásky k bližnímu nebo z přátelských citů, že však jsou v jistém smyslu na obhájce také odkázáni. Zde se právě projevuje nevýhoda soudní organizace, která ustavuje i ve svých počátcích tajný soud. Úředníkům chybí spojení s obyvatelstvem, pro obyčejné průměrné procesy jsou vybaveni dobře, takový proces probíhá skoro samočinně svou cestou a postačí jej tu a tam trochu popohnat, ve zcela jednoduchých případech však, stejně jako v případech zvláště nesnadných jsou často bezradní, a protože jsou ustavičně, dnem i nocí sešňerováni svým zákonem, nemají to pravé pochopení pro lidské vztahy, což jim v takových případech hodně chybí. Pak přicházejí k advokátovi pro radu a za nimi nese sluha spisy, které jsou jindy tak tajné. Tady u toho okna by byl K. mohl zastihnout už mnoho pánů, od nichž by se toho nikdo vůbec nenadál, jak se přímo zoufale dívají dolů na ulici, zatímco advokát u svého stolu studuje spisy, aby jim mohl dobře poradit. Právě při takových příležitostech je ostatně vidět, jak velmi vážně berou ti pánové své povolání a jak velice si zoufají nad potížemi, jež vzhledem k svým přirozeným vlastnostem nemohou zdolat. Ani jinak není jejich postavení snadné, člověk jim nesmí křivdit a považovat jejich postavení za snadné. Hodnostní pořadí a stupně soudu jdou do nekonečna a ani zasvěcenec tu nedohlédne konce. Řízení před soudními dvory

je však zpravidla tajné i pro nižší úředníky, mohou proto málokdy sledovat v celé úplnosti další průběh případů, které zpracovávají, soudní věc se tedy objeví v jejich zorném poli, aniž často vědí, odkud přichází, a jde dál, aniž se dovědí kam. Těmto úředníkům uniká tedy poučení, jaké lze čerpat ze studia jednotlivých fází sporu, z konečného rozhodnutí a z jeho důvodů. Smějí se zabývat jen tou částí procesu, kterou pro ně zákon vymezil, a o všem dalším, tedy o výsledcích své vlastní práce, vědí většinou méně než obhájce, který zpravidla skoro až do konce procesu zůstane s obžalovaným ve styku. Také po této stránce mohou se tedy dovědět od obhájce mnoho cenného. Když to všechno K. uváží, může se pak sotva ještě divit, že úředníci jsou podráždění, což se někdy vůči stranám – přesvědčil se o tom jistě každý – projevuje urážlivým způsobem. Všichni úředníci jsou podráždění, i když se zdají klidní. Tím ovšem zvláště trpí právě ti advokátkové. Vypravuje se například tato historka, jež působí docela pravdivě. Jeden starý úředník, hodný tichý pán, celý den a celou noc ustavičně studoval nesnadnou soudní věc, která se stala zejména podáním advokáta velmi spletitou – ti úředníci jsou opravdu pilní jako nikdo jiný. – K ránu pak, po čtyřiaadvacetihodinové, pravděpodobně nepříliš úspěšné práci, šel ke vchodu, ukryl se tam a shodil se schodů každého advokáta, který chtěl vejít. Advokáti se shromáždili u schodů a radili se, co by si měli počít; jednak nemají vlastně nárok, aby byli vpuštěni, nemohou tedy právně proti takovému úředníkovi nic podniknout, a jak víme, musí se také mít na pozoru, aby proti sobě nepopudili úřednictvo. Naproti tomu však je pro ně ztracen každý den, který nestráví u soudu, a tak jim na tom hodně záleželo, aby se dostali dovnitř. Konečně se dohodli, že starého pána unaví. Znovu a znovu posílali advokáta, který vyběhl po schodech nahoru, tam se všemožně, ovšem trpně, bránil a nechal se pak shodit dolů, kde ho kolegové zachytili. To trvalo asi hodinu, pak se starý pán opravdu unavil, vždyť už také byl vyčerpán noční prací, a vrátil se do své kanceláře. Ti dole tomu zprvu ne a ne uvěřit, a tak vyslali

nejdřív jednoho, aby se podíval za dveře, je-li tam skutečně volno. Teprve potom vešli a pravděpodobně se neodvážili ani špitnout. Neboť advokátům – a i nejnepatrnější mají přece o poměrech aspoň částečný přehled – ani zdaleka nepřijde na mysl, aby chtěli u soudu zavádět nebo vymáhat nějaké nápravy, zato však – a to je velmi příznačné – skoro každý obžalovaný, i úplní prostáčkové, začne hned po zahájení procesu myslet na zlepšovací návrhy a tím často promarní čas a sílu, jichž by se dalo mnohem lépe použít jinak. Jedině správné je smířit se s danými poměry. I kdyby bylo možné zlepšit jednotlivosti – to však je nesmyslná pověra –, dosáhlo by se nanejvýš něčeho pro případy budoucí, sobě samému by však člověk nesmírně uškodil, neboť by vzbudil zvláštní pozornost vždy pomstychtivého úřednictva. Jen nevzbudit pozornost! Chovat se klidně, i když je to člověku sebevíc proti mysli! Snažit se pochopit, že ten velký soudní organismus setrvává věčně v jakési pružné rovnováze, a změníme-li na svém místě něco na vlastní pěst, podkopáme si půdu pod nohama a můžeme se sami zřítit, kdežto velký organismus si za tu malou poruchu snadno zjedná náhradu jinde – vždyť všechno je navzájem spojeno – a zůstane beze změny, není-li potom, a to je dokonce pravděpodobně, ještě uzavřenější, ještě bdělejší, ještě přísnější, ještě zlobnější. Ponechme přece práci advokátovi, místo abychom ji rušili. Výčitky sice mnoho neprospějí, zejména nelze-li jejich příčinu objasnit v celém jejím dosahu, ale je třeba jen říci, nakolik K. uškodil své věci tím, jak se zachoval ke kancelářskému řediteli. Toho vlivného muže musíme už skoro škrtnout ze seznamu činitelů, u kterých by se dalo pro K. něco podniknout. Docela záměrně nedbá ani zběžných zmínek o procesu. Vždyť ti úředníci jsou v lecčems jako děti. Často je lze i věcmi úplně nevinnými, k nimž se ovšem chování K. bohužel nedá počítat, ranit do té míry, že přestanou mluvit i s nejlepšími přáteli, že se od nich odvracejí, když je potkají, a pracují všemožně proti nim. Potom však, zčistajasna, bez zvláštního důvodu, je lze rozesmát žertíkem, jehož se člověk odváží jen proto, že všech-

no je zdánlivě beznadějně, a udobřit je. Vyjít s nimi je zároveň těžké i lehké, tady neplatí žádná zásada. Někdy skoro udivuje, že jediný průměrný život stačí na to, aby člověk pochytil tolik, že tu může pracovat jakžtakž úspěšně. Nastávají ovšem i trudné chvíle, jaké má jistě každý, kdy si člověk myslí, že nedosáhl ani toho nejmenšího, kdy se zdá, jako by dobře skončily jen ty procesy, které byly od samého začátku předurčeny, aby skončily dobře – což by se stalo i bez jakékoli pomoci –, kdežto všechny ostatní byly prohrány přes všechno běhání a pachtění, přes všechnu námahu, přes všechny drobné zdánlivé úspěchy, z nichž měl člověk takovou radost. Potom se ovšem už nic nezdá jisté a bezpečné, a kdyby se nás někdo jaksepatří dotazoval, neodvážili bychom se ani popřít, že jsme procesy, které zdánlivě probíhaly příznivě, přivedli na scestí právě tím, že jsme při nich napomáhali. I to je určitý druh sebedůvěry, ale pak člověku nic jiného nezbyvá. Takovým záchvatům – jsou to ovšem jen záchvaty, nic víc – jsou advokáti vydáni zejména tehdy, vezme-li se jim náhle z rukou proces, který vedli dost daleko a uspokojivě. To je patrně to nejhorší, co se advokátovi může stát. Ne snad že by jim proces odňal obžalovaný, to se nestane snad nikdy, obžalovaný, který si vzal určitého advokáta, musí u něho zůstat, děj se, co děj. Jak by mohl sám vůbec ještě obstát, když už jednou požádal o pomoc? To se tedy nepříhoda, zato však se někdy stane, že se proces obrátí směrem, kam advokát už za ním nesmí. Proces a obžalovaný a všechno se advokátovi prostě odejme; pak už nepomohou ani nejlepší styky s úředníky, neboť ti nevědí sami nic. Proces jen vstoupil do stadia, v němž se už nesmí poskytnout vůbec žádná pomoc, kde jej zpracovávají nedostupné soudní dvory, kde už i obžalovaný je pro advokáta nedostupný. Člověk pak jednoho dne přijde domů a najde na stole celou tu hromadu podání, jež v té věci vypracoval se vší pílí s nejkrásnějšími nadějemi, vrátili mu je, protože není dovoleno přenášet je do nového procesního stadia, jsou to bezcenné cáry papíru. Přitom ještě nemusí být proces ztracen, naprosto ne, přinej-

menším to není rozhodující důvod pro takovou domněnku, jenže člověk o procesu už nic neví a také se o něm už nic nedoví. Takové případy jsou naštěstí výjimky, a i kdyby proces K. byl takovým případem, má do takového stadia prozatím ještě daleko. Zde však je doposud mnoho příležitostí k advokátské práci a bude jich využito, tím si K. může být jist. Jak řečeno, podání není ještě hotovo, to však také nespěchá, daleko důležitější jsou úvodní porady s významnými úředníky, a ty se už konaly. S nestejným výsledkem, jak je třeba upřímně přiznat. Bude mnohem lepší neprozrazovat prozatím podrobností, jež by mohly na K. mít jen nepříznivý vliv a vzbudit v něm přehnanou naději nebo přílišnou úzkost, řekněme jen tolik, že se někteří vyslovili velmi příznivě a projevili také velkou ochotu, zato druzí se vyjádřili méně příznivě, než přece jen pomoc neodepřeli. Výsledek je tedy celkem potěšitelný, jen se z něho nesmějí vyvozovat zvláštní závěry, protože všechna předběžná jednání začínají podobně a teprv vývoj ukáže jejich cenu. Rozhodně není ještě nic ztraceno, a kdyby se přece jen podařilo získat ještě kancelářského ředitele – za tím účelem byly už podniknuty různé kroky –, bude to celkem – jak říkají chirurgové – čistá rána, a pak lze s důvěrou očekávat další vývoj.

Takových a podobných řečí měl advokát bez konce. Opakovaly se při každé návštěvě. Vždycky tu byl nějaký pokrok, nikdy se však nedalo říci, v čem záleží. Ustavičně se pracovalo na prvním podání, nebylo však nikdy hotovo, což se většinou při nejbližší návštěvě ukázalo jako velká výhoda, poněvadž poslední doba, a to se nedalo předvídat, by byla pro odevzdání velmi nepříznivá. Podotkl-li K. někdy, zcela uondán těmi řečmi, že ta záležitost přece jen postupuje velmi pomalu, i když přihlídneme ke všem obtížím, dostalo se mu odpovědi, že ta záležitost vůbec nepostupuje pomalu, že by však byla již dál, kdyby se byl K. na advokáta obrátil včas. To pohříchu opomenul a toto opomenutí mu přinese ještě další nevýhody, nejen časové.

Jediným blahodárným přerušením těchto návštěv byla Lenka, která to vždycky dovedla zařídit tak, že přinesla advokátovi čaj, právě když K. byl přítomen. Pak postávala za K., tvářila se, jako by se dívala, jak se advokát naklání chtivě k šálku, nalévá si čaj a pije, a dovolovala, aby ji K. potají bral za ruku. Zavládlo naprosté mlčení. Advokát pil. K. tiskl Lenčinu ruku a Lenka se někdy odvážila pohladit K. něžně po vlasech. „Ty jsi ještě tady?“ ptal se advokát, když skončil. „Chtěla jsem uklidit nádobí,“ řekla Lenka, stiskli si ještě naposled ruce, advokát si otřel ústa a s novými silami začal mluvit do K.

Čeho tím chtěl advokát dosáhnout, chtěl ho utěšit, nebo dohnat k zoufalství? K. to nevěděl, byl si však jist, že jeho obhajoba není v dobrých rukou. Možná že všechno je pravda, co advokát vypravoval, ačkoli bylo vidět, že se chce co nejvíc stavět do popředí a že pravděpodobně nevedl ještě nikdy tak velký proces, jaký je podle jeho názoru proces K. Podezřelé však zůstávaly ty ustavičně zdůrazňované osobní styky s úředníky. Což je tak jisté, že se jich tu využívá výhradně v K. prospěch? Advokát nikdy neopomenul podotknout, že jde jen o podřízené úředníky, tedy o úředníky ve velmi závislém postavení, a určité obraty v procesu mohly být pravděpodobně významné pro jejich postup v úřadě. Používají snad advokáta k tomu, aby dosahoval takových obrátů, pro obžalovaného ovšem vždy nepříznivých? Snad si tak nepočínají v každém procesu, jistě, to není pravděpodobné, asi jsou zase i procesy, ve kterých advokátovi za jeho služby poskytnou výhody, neboť jim přece musí záležet na tom, aby jeho pověst neutrpěla. Mají-li se však věci opravdu takto, jak by zasáhli v K. procesu, který je, jak prohlašuje advokát, procesem velmi nesnadným, tedy významným, a hned zpočátku vzbudil u soudu velkou pozornost? Nemůže být mnoho pochyb o tom, co udělají. Příznaky lze spatřovat už v tom, že první podání není pořád ještě hotovo, ačkoli proces trvá už měsíce, a že všechno je podle advokátových údajů v počátcích, což je ovšem

velmi vhodné k tomu, aby obžalovaný byl ukolébán a udržován v bezmoci, a pak byl najednou zaskočen rozhodnutím nebo aspoň oznámením, že vyšetřování skončené v jeho neprospěch bylo postoupeno vyšším úřadům.

Bylo nezbytně třeba, aby K. zasáhl sám. Právě když byl velmi unaven, jak tohoto zimního dopoledne, kdy mu všechno mimoděk táhlo hlavou, nemohl se ubránit tomuto přesvědčení. Pohrdání, jež dříve choval k procesu, nemělo teď už smysl. Kdyby byl na světě sám, mohl by tím procesem snadno pohrdat, ačkoli je ovšem také jisté, že by pak k procesu vůbec nedošlo. Ted' už ho však strýc zatáhl k tomu advokátovi, byly tu také rodinné ohledy; jeho postavení nebylo už zcela nezávislé na průběhu procesu, sám se neopatrně s jakýmsi nevysvětlitelným zadostučiněním zmínil o procesu některým známým, jiní se o něm dozvěděli neznámo jak, vztah k slečně Bürstnerové jako by kolísal podle stavu procesu – zkrátka, stěžít měl ještě na vybranou, má-li proces podstoupit nebo jej odmítnout, byl v tom až po krk a musel se bránit. Byl-li unaven, pak to byla chyba.

Zatím neměl důvod, aby si dělal přehnané starosti. K. se v bance dovedl v poměrně krátké době dopracovat k svému vysokému postavení a obstát v něm, všemi uznáván, teď jen bylo třeba, aby schopnosti, jež mu to umožnily, uplatňoval trochu v procesu, a potom nepochybně všechno dobře skončí. Mělo-li se něčeho dosáhnout, bylo především třeba hned zpočátku zavrhnout každé pomyšlení, že by mohl být něčím vinen. Nebylo žádné viny. Proces nebyl nic jiného než velký obchod, jaký už častokrát sjednal ve prospěch banky, obchod, ve kterém zpravidla číhají lecjaká nebezpečí, jež je třeba odvrátit. Právě proto si nesmí zahrávat s myšlenkami na nějakou vinu, nýbrž musí se co nejvíc držet myšlenky na vlastní prospěch. Z tohoto hlediska je také nezbytné, aby advokátovi velmi brzo odňal zastupování, nejlépe ještě dnes večer. Je to sice podle advokátova vyprávění něco neslýchaného a pravděpodobně velmi urážlivého, ale K. nemůže strpět, aby se jeho úsilí v procesu

setkávalo s překážkami, jež snad způsobuje jeho vlastní advokát. Jakmile se však advokáta zbaví, musí ihned odevzdat podání a co možná každý den naléhat, aby k němu bylo přihlédnuto. K tomu ovšem nepostačí, aby K. seděl na chodbě jako ostatní a dal si klo-bouk pod lavici. On sám nebo ženy kolem něho nebo jiní poslové musí den co den doléhat na úředníky a přinutit je, aby se přestali dívat mříží na chodbu, aby se posadili ke stolu a studovali podání K. Od tohoto úsilí se nesmí upustit, všechno se musí organizovat a kontrolovat, soud konečně jednou narazí na obžalovaného, který dovede obhájit své právo.

I když si K. troufal vykonat to všechno sám, zdolávaly ho ne-snáze, jak vypracovat podání. Dříve, ještě tak před týdnem, dovedl si pomyslet jen s pocitem studu, že by jednou mohl být nucen sepsat takové podání sám; že by to mohlo být i nesnadné, na to ani nepomyslel. Vzpomínal si, jak jednou dopoledne, když byl právě zavalen prací, náhle všechno odstrčil stranou a chopil se psacího bloku, aby zkusmo načrtl kostru takového podání, kterou by pak mohl třeba dát těžkopádnému advokátovi, a jak se právě v tom okamžiku otevřely dveře ředitelovy pracovny a s hlučným smíchem vešel náměstek ředitele. Bylo to tehdy pro K. velmi trapné, ačkoli se náměstek ředitele pochopitelně nesmál podání, o němž vůbec nevěděl, nýbrž nějakému burzovnímu vtipu, který právě zaslechl, vtipu, k němuž byla nutná kresba, aby se mu porozumělo, a tu teď náměstek, skláněje se nad stůl, provedl tužkou, kterou vzal K. z ruky, na psacím bloku, určeném pro podání.

Dnes už K. nevěděl, co je stud, podání muselo být sepsáno. Nena-jde-li pro ně čas v kanceláři, což je velmi pravděpodobné, bude je muset napsat doma po nocích. Kdyby nestačily ani noci, bude si muset vzít dovolenou. Jen se nezastavit v půli cesty, to je úplně nesmyslné nejen v obchodě, nýbrž vždy a všude. Podání znamená ovšem práci téměř nekonečnou. Není ani třeba, aby člověk měl zvlášť úzkostlivou povahu, a přece může snadno dospět k přesvěd-

čení, že není možné, aby podání vůbec kdy vypracoval. Ne že by byl líný či úskočný jako advokát, jemuž nemohlo nic jiného bránit, aby je vypracoval, nýbrž proto, že neznal obžalobu, dokonce ani možnosti jejího dalšího rozšíření, a nezbývalo mu, než aby se rozpomenul na celý život s jeho nejpodrobnějšími skutky a událostmi, aby je vyličil a přezkoumal ze všech stran. A jak je smutná taková práce. Snad by byla vhodná k tomu, aby jednou, až ho dají do výslužby, zaměstnávala zdětinštělého ducha a pomáhala mu trávit dlouhé dny. Ale teď, kdy K. potřebuje všechny myšlenky k své práci, kdy každá hodina, po kterou je ještě na vzestupu a ohrožuje už i náměstka ředitele, míjí až příliš rychle a kdy K. chce svých krátkých večerů a nocí užívat jako mladý člověk, teď má začít a sepisovat podání. Jeho úvahy ho opět roztesknily. Skoro bezděky, jen aby s tím skoncoval, nahmatal prstem tlačítko elektrického zvonku, který vedl do předpokoje. Jak je smáčkl, vzhlédl k nástěnným hodinám. Bylo jedenáct, celé dvě hodiny, nekonečnou, drahocennou dobu prosnil a byl ovšem ještě malátnější než předtím. A přece ten čas nebyl ztracen, dospěl k rozhodnutí, která mohla být cenná. Sluhové přinesli kromě rozličné pošty dvě navštívenky pánů, kteří už čekali na K. drahnou chvíli. Byli to velmi významní zákazníci banky, vlastně se mělo učinit všechno, aby čekat nemuseli. Proč přišli v tak nevhodnou chvíli, proč, tak se asi zase ptali ti pánové za zavřenými dveřmi, používá pilný K. nejlepší obchodní doby na soukromé záležitosti? Znaven tím, co dosud bylo, a znaven čekaje na to, co teď bude, K. vstal, aby přijal prvního z pánů.

Byl to pomešší cílý továrník, jež K. dobře znal. Litoval, že K. vyrušil v důležité práci, a K. zas litoval, že nechal továrníka tak dlouho čekat. Ale již to politování vyslovil tak mechanicky a s téměř falešným důrazem, že by si toho továrník určitě všiml, kdyby nebyl úplně zaujat svou obchodní záležitostí. Místo toho vytahoval chvatně z kapes účty a tabulky, rozkládal je před K., vysvětloval různé položky, opravil malou početní chybu, které si povšiml při tom zběžném prohlížení,

připomněl K., že s ním asi před rokem sjednal podobný obchod, zmínil se mimochodem, že se tentokrát o ten obchod uchází kterási jiná banka a je ochotna k největším obětem, a umlkl nakonec, aby vyslechl, co o tom soudí K. Ten zpočátku opravdu pozorně sledoval, co továrník říká, myšlenka na důležitý obchod zaujala i jeho, jenže bohužel nikoli natrvalo, brzo přestal poslouchat, potom ještě chvíliu přikyvoval, když továrník něco řekl zvýšeným hlasem, konečně nechal i toho, díval se jen na tu holou hlavu skloněnou nad papíry a ptal se sám sebe, kdy továrník konečně pozná, že celá jeho řeč byla marná. Když teď továrník umlkl, myslel K. zprvu opravdu, že ustal v řeči proto, aby mu umožnil se přiznat, že není schopen poslouchat. Jen s lítostí pak poznal podle napjatého pohledu továrníka, který byl patrně připraven na všemožné námitky, že se v obchodní poradě musí pokračovat. Sklonil tedy hlavu, jako by to byl rozkaz, a začal tužkou pomalu přejíždět sem a tam po listinách, občas ustal a hleděl strnule na nějaké číslo. Továrník tušil námitky, snad ta čísla opravdu neměla konečnou platnost, snad nebyla rozhodující, továrník zakryl papíry rukou, přisedl si docela blízko ke K. a začal mu znovu povšechně vykládat o tom obchodu. „Je to těžká věc,“ řekl K., ohrnul rty a klesl bezvládně na postranní opěradlo, protože ty papíry, jediná pochopitelná věc, byly zakryty. Dokonce jen chabě vzhlédl, když se otevřely dveře ředitelovy kanceláře a objevil se tam ředitelův náměstek, ne docela jasně, ale jakoby za gázovým závojem. K. si tím nelámал hlavu, sledoval jen bezprostřední účinek, který byl pro něho velmi potěšitelný. Neboť továrník se ihned vymrštil ze židle a spěchal náměstkovi vstříc. Ale K. by si byl přál, aby jeho kroky byly ještě desetkrát rychlejší, neboť se obával, že by náměstek mohl zase zmizet. Byla to zbytečná obava, pánové se setkali, podali si ruce a vykročili společně k psacímu stolu K. Továrník si stěžoval, že se u prokuristy setkal s tak malou ochotou k tomu obchodu, a ukázal na K., který se zase sklonil nad papíry, jak na něho náměstek pohlédl. Když se pak oba opírali o psací stůl a továrník se snažil získat ná-

městka, bylo K., jako by nad jeho hlavou vyjednávali o něm samém dva muži, které si představoval přehnaně velké. Zvolna a opatrně vzhlédl a snažil se očima vyzvědět, co se děje nad ním, vzal s psacího stolu, aniž tam pohlédl, jeden z papírů, položil jej na dlaň, pomalu jej zvedal nahoru k pánům a zároveň se postavil. Nemyslel přitom na nic určitého, jednal tak jen proto, že cítil, že se tak musí zachovat, až jednou dokončí své velké podání, jež ho úplně ospravedlní. Náměstek ředitele, který se účastnil hovoru velmi pozorně, podíval se jen zběžně na list, nečetl ani, co je na něm psáno, neboť co se prokuristovi zdálo důležité, bylo jemu nedůležité, vzal papír K. z ruky, řekl: „Děkuji, vím už všechno,“ a položil jej klidně zase zpátky na stůl. K. na něho s trpkostí kradmo pohlédl. Ale náměstek si toho nevšiml, nebo jestli si toho všiml, mohlo to být pro něho jen povzbuzení, občas se hlasitě zasmál, jednou uvedl továrníka pohotovou odpovědí do zřejmých rozpaků, z těch ho však rázem vyvedl tím, že namítl něco sám sobě, a konečně ho pozval, aby s ním šel naproti do jeho kanceláře, kde by mohli věc dojednat. „Je to velmi důležitá záležitost,“ řekl továrníkovi, „to úplně uznávám. A panu prokuristovi“ – i při této poznámce mluvil vlastně jen k továrníkovi – „bude jistě milé, když mu to odejmeme. Ta záležitost potřebuje, aby se rozvážila v klidu. Zdá se však, že on je dnes přetížen, a pak také na něho už celé hodiny čeká v předpokoji několik lidí.“ K. se dovedl ovládnout právě natolik, aby se odvrátil od náměstka a zaměřil svůj přívětivý, ale strnulý úsměv jen k továrníkovi, jinak vůbec nezasáhl, opřel se, trochu předkloněn, oběma rukama o psací stůl jako příručí za pultem a díval se, jak oba pánové pokračují v rozhovoru, berou doklady se stolu a mizejí v ředitelské kanceláři. Ve dveřích se továrník ještě otočil, řekl, že se ještě neloučí, že panu prokuristovi samozřejmě podá zprávu, jak rozmluva dopadla, a že mu chce také říci ještě nějakou jinou maličkost.

Konečně byl K. sám. Ani ho nenapadlo, aby k sobě pustil nějakého jiného návštěvníka, a jen nejasně si uvědomoval, jak je to příjemné,

když ti lidé venku myslí, že pořád ještě vyjednává s továrníkem, a proto k němu nikdo nemůže vejít, ani sluha. Došel k oknu, posadil se na pažení, držel se jednou rukou kliky a díval se ven na náměstí. Sníh stále ještě padal, ještě se vůbec nevyjasnilo.

Dlouho tak seděl a nebyl si ani vědom, co mu vlastně dělá starosti, jen občas se trochu polekaně podíval přes rameno směrem k předpokoji, neboť se mylně domníval, že odtud zaslechl nějaký šelest. Protože však nikdo nepřicházel, uklidnil se trochu, šel k umývadlu, omyl se studenou vodou a vrátil se s volnější hlavou na své místo u okna. Rozhodnutí, že vezme obhajobu do vlastních rukou, připadalo mu teď závažnější, než původně myslel. Dokud přenášel celou tíhu obhajoby na advokáta, proces ho přece postihl jen málo, K. jej pozoroval z dálky, proces se ho bezprostředně nedotýkal, K. se mohl podívat, jak se jeho věci mají, kdykoli se mu zachtělo, ale mohl se také zase stáhnout zpátky, kdykoli se mu zachtělo. Teď však, až povede svou obhajobu sám, musí se – aspoň na chvíli – vydat soudu zcela a nadobro, je sice pravda, že výsledkem bude později úplné osvobození, vyslovené s konečnou platností, aby toho však dosáhl, musí se prozatím rozhodně vystavit daleko většímu nebezpečí než dosud. Kdyby o tom chtěl pochybovat, mohlo ho dnešní setkání s náměstkem a s továrníkem sdostatek poučit o opaku. Jak to tu jen seděl, úplně omámen už pouhým rozhodnutím, že se bude hájit sám? Jaké to však bude potom? Jaké dni ho čekají? Najde cestu, která tím vším vede k dobrému konci? Neznamená pečlivá obhajoba – a nic jiného vůbec nemá smysl –, neznamená pečlivá obhajoba zároveň nutnost, aby se co možná stranil všeho ostatního? Přechká to se zdarem? A jak to má provést, aby to prošlo v bance? Vždyť nejde jen o podání, k tomu by snad stačila dovolená, ačkoli by právě teď bylo velmi odvážné žádat o dovolenou, jde přece o celý proces, jehož konce nelze dohlédnout. Jaká překážka je tu najednou vržena do jeho životní dráhy!

A teď má pracovat pro banku? – Zadíval se na psací stůl. – Teď má k sobě vpustit strany a jednat s nimi? Zatímco se jeho proces odvíjí dál, zatímco tam nahoře na půdě sedí soudní úředníci nad spisy toho procesu, má se starat o obchody a zájmy banky? Což to nevypadá jako trápení na mučidlech, jež soud vyřkl a jež souvisí s procesem a provází jej? Copak by snad v bance přihlédl k jeho zvláštnímu rozpoložení, až by posuzovali jeho práci? Nikdo a nikdy. Docela neznámý jeho proces sice není, i když ještě není zcela jasné, kdo o něm ví a kolik toho ví. Až k náměstkovi ředitele se však ty řeči snad dosud nedostaly, jinak by přece bylo už jasné vidět, jak toho bez jakékoli kolegiálnosti a lidskosti využívá proti K. A ředitel? Ten je K. rozhodně nakloněn, a kdyby se o procesu dověděl, chtěl by asi K. všemožně ulehčit, pokud by záleželo na něm, ale jistě by s tím neprorazil, neboť teď, kdy protíváha, kterou K. až dosud představoval, začíná slábnout, ředitel víc a víc podléhá vlivu náměstka, který ostatně využívá i jeho choroby, aby posílil svou vlastní moc. [13] V co může tedy K. doufat? Snad oslabuje takovými úvahami svou odolnost, ale přece jen je třeba, aby se člověk neoddával klamu a viděl vše tak jasné, jak je to v dané chvíli možné.

Bez zvláštního důvodu, jen aby se zatím ještě nemusel vrátit k psacímu stolu, otevřel okno. Dalo se otevřít jen ztěžka, musel otočit klikou oběma rukama. Potom vnikala dokořán otevřeným oknem do pokoje mlha smíšená s kouřem a naplnila jej lehkým pachem jako po spálenině. Také několik sněhových vloček zavál vítr dovnitř. „Ošklivý podzim,“ řekl za K. továrník, který přicházel od náměstka a nepozorovaně vešel do místnosti. K. přikývl a díval se neklidně na továrníkovu aktovku, odkud továrník teď asi vytáhne své papíry, aby K. oznámil, jaký výsledek mělo jednání s náměstkem. Továrník však sledoval pohled K., poklepal na aktovku a řekl: „Chcete slyšet, jak to dopadlo. Tady v aktovce si nesu skoro už hotové ujednání. Roztomilý člověk, ten váš náměstek, ale nebezpečný ažaž.“ Zasmál se, potřásl K. rukou a chtěl rozesmát i jej. Ale K. se teď zase zdálo

podezřelé, že mu továrník nechce ukázat papíry, a na jeho poznámce neshledával nic směšného. „Pane prokuristo,“ řekl továrník, „vy asi trpíte tím počasím. Vypadáte dnes tak sklesle.“ „Ano,“ řekl K. a sáhl si rukou na čelo, „bolestí hlavy, rodinné starosti.“ „Ovšem,“ řekl továrník, byl to člověk věčně pospíchající a nedovedl nikoho klidně vyslechnout, „každý máme svůj kříž.“ K. postoupil bezděky o krok ke dveřím, jako by chtěl továrníka vyprovodit, ten však řekl: „Měl bych pro vás, pane prokuristo, ještě zprávičku. Obávám se velice, že vás tím možná právě dnes obtěžuji, ale byl jsem v poslední době u vás už dvakrát a pokaždé jsem zapomněl. Ale jestli to odložím ještě jednou, ztratí to asi všečen smysl. To by však bylo škoda, neboť mé sdělení není snad přece jen docela bez ceny.“ Než mohl K. odpovědět, přistoupil továrník těsně k němu, poklepal mu prstem zlehka na prsa a řekl tiše: „Máte nějaký proces, že ano?“ K. ucouvl a hned zvolal: „To vám řekl náměstek!“ „Ale ani zdání,“ řekl továrník, „odkudpak by to mohl náměstek vědět?“ „A vy?“ zeptal se K. už daleko klidněji. „Dovím se tu a tam něco od soudu,“ řekl továrník, „právě toho se týká věc, kterou jsem vám chtěl povědět.“ „Tolik lidí je s tím soudem ve spojení!“ řekl K. se sklopenou hlavou a dovedl továrníka k psacímu stolu. Posadili se zas jako předtím a továrník řekl: „Nepovím vám toho bohužel mnoho. Ale v takových věcech nemá člověk zanedbat ani nejmenší maličkost. Mimoto bych vám rád nějak pomohl, i kdyby má pomoc byla sebenepatrnější. Byli jsme přece až dosud v přátelských obchodních stycích, že ano? Tak tedy.“ K. se chtěl omluvit za své chování při dnešní poradě, ale továrník nestrpěl, aby ho přerušil, posunul si aktovku vysoko pod paži, aby ukázal, že má naspěch, a pokračoval: „O vašem procesu vím od jistého Titorelliho. Je to malíř, Titorelli je jen jeho umělecké jméno, jeho pravé jméno vůbec ani neznám. Přichází už několik let občas do mé kanceláře a pokaždé přinese nějaké obrázky, a já mu za ně dám – je to skoro žebrák – nějakou almužnu. Jsou to ostatně docela hezké obrázky, vřesoviště a podobné krajinky. Šlo

to mezi námi docela hladce a už jsme si na to oba zvykli. Jednou se však ty návštěvy opakovaly přece jen příliš rychle za sebou, já mu to vytkl, dostali jsme se do řeči, zajímalo mě, jak se může uživit pouhým malováním, a tu jsem se s úžasem dověděl, že si vydělává hlavně malováním podobizen. Že prý pracuje pro soud. Pro jaký soud? ptal jsem se ho. A teď mi vypravoval o tom soudu. Jistě si dovedete představit, jak jsem se jeho vyprávění podivil. Kdykoli od té doby přijde, slyším nějaké novinky od toho soudu a tak do toho pomalu trochu vnikám. Titorelli je ovšem mluvka a často ho musím zarazit, nejen proto, že jistě taky lže, ale především i proto, že se obchodník jako já, který se skoro hroutí pod vlastními obchodními starostmi, nemůže také ještě bůhvíjak starat o cizí věci. Ale to jen mimochodem. Snad by vám – to mě teď napadlo – mohl být Titorelli trochu nápomocen, zná mnoho soudců, a i kdyby snad sám neměl příliš velký vliv, mohl by vám poradit, jak by se dalo na všelijaké vlivné lidi vyžráť. I kdyby ty jeho rady neměly samy o sobě žádný zvláštní význam, předpokládám, že pro vás bude velmi důležité, abyste se je dověděl. Vždyť vy jste skoro advokát. Vždycky říkám: Prokurista K. je skoro advokát. Ó, nemám nejmenší obavy o váš proces. Půjdete teď k tomu Titorellimu? Na mé doporučení jistě udělá, co bude moci. Opravdu myslím, že byste si tam měl zajít. Rozumí se, že to nemusí být dnes, ale jednou, příležitostně. Ovšem tím – to bych ještě chtěl podotknout –, že vám dávám tuto radu já, nejste ani trochu zavázán, abyste k Titorellimu skutečně zašel. Ne, jestli si myslíte, že se bez Titorelliho obejdete, bude jistě lépe, když ho úplně vynecháte. Snad máte už zcela přesný plán a Titorelli by jej mohl porušit. Pak ovšem k němu rozhodně nechod'te! Také to jistě stojí trochu přemáhání, má-li si člověk dát radit od takového chlapíka. Nu, jak chcete. Zde je doporučení a zde adresa.“

K. vzal zklamaně psaní a strčil je do kapsy. I v nejpříznivějším případě byla výhoda, kterou mu doporučení mohlo přinést, nepoměrně menší než škoda, jež záležela v tom, že továrník ví o jeho

procesu a že malíř tu zprávu rozšíří dál. Stěží se dovedl přimět, aby továrníkovi, který už šel ke dveřím, několika slovy poděkoval. „Zajdu tam,“ řekl, když se u dveří loučil s továrníkem, „nebo mu napíšu, aby někdy přišel ke mně do kanceláře, protože jsem teď velmi zaměstnán.“ „Vždyť jsem věděl,“ řekl továrník, „že najdete nejlepší východisko. Myslel jsem ovšem, že se raději vyhnete tomu, abyste zval do banky někoho takového, jako je Titorelli, a mluvil s ním tady o svém procesu. A také se ani nehodí dávat z rukou dopisy takovým lidem. Ale jistě jste si všechno promyslel a víte, co můžete dělat.“ K. přikývl a provázek továrníka ještě předpokojem. I když byl navenek klidný, velmi ho to polekalo; že napíše Titorellimu, řekl vlastně jen proto, aby továrníkovi nějak ukázal, že si váží jeho doporučení a že hned uvažuje o možnostech, jak se s Titorellem sejít, ale kdyby pokládal Titorelliho pomoc za něco cenného, neváhal by také a skutečně by mu napsal. Že by z toho však mohlo vzniknout pro něho nebezpečí, to rozpoznal teprve z továrníkovy poznámky. Což se opravdu může už tak málo spolehnout na svůj rozum? Když by byl schopen jednoznačným dopisem pozvat pochybného člověka do banky proto, aby ho požádal o radu ve svém procesu, jen dveřmi oddělen od náměstka, není snad potom možné a dokonce velmi pravděpodobné, že přehlídí i jiná nebezpečí nebo že se do nich přímo řítí? Pokaždé nestojí někdo vedle něho, aby ho varoval. A právě teď, kdy by měl sebrat všechny síly, právě teď se vynořují pochyby o jeho vlastní bdělosti, které mu až dosud byly cizí. Začnou snad teď také v procesu těžkosti, jaké má, když musí vyřídit svou práci v kanceláři? Ted' ovšem už vůbec nechápal, jak bylo možné, že chtěl Titorellimu napsat a pozvat ho do banky.

Vrtěl ještě nad tím hlavou, když k němu přistoupil sluha a upozornil ho na tři pány, kteří tam v předsíni sedí na lavici. Čekali už dlouho, aby byli vpuštěni ke K. Ted' povstali, když sluha mluvil s K., a každý chtěl využít vhodné příležitosti, aby se dostal ke K. dřív než ostatní. Když k nim byli v bance tak nešeterní, že je zde v čekárně

nechali ztrácet čas, nechtěli už sami mít nejmenší ohledy. „Pane prokuristo,“ spustil už jeden z nich. Ale K. si dal od sluhy přinést zimník a řekl všem třem pánům, zatímco sluha mu pomáhal do kabátu: „Promiňte, pánové, nemám teď bohužel kdy, abych vás přijal. Opravdu vás prosím za prominutí, ale mám teď vyřídit naléhavou obchodní pochůzku a musím hned odejít. Viděli jste přece sami, jak dlouho jsem byl zdržen. Byli byste tak laskavi a přišli zítra nebo kdykoli jindy? Nebo si snad o tom promluvíme telefonicky? Nebo byste mi snad teď stručně řekli, oč jde, a já vám pak pošlu podrobnou písemnou odpověď. Nejlépe by ovšem bylo, kdybyste přišli jindy.“ Tyto návrhy vzbudily u pánů, kteří nahlédli, že čekali úplně nadarmo, takový úžas, že se na sebe zadívali beze slova. „Račte tedy být srozuměni?“ zeptal se K. a obrátil se k sluhovi, který mu teď přinesl i klobouk. Otevřenými dveřmi pokoje bylo vidět, jak venku padá sníh daleko hustěji. K. si proto vyhrnul límec u zimníku a zapnul si jej vysoko pod krkem.

Vtom právě vyšel z vedlejšího pokoje náměstek, a když viděl, jak K. v zimníku vyjednává s pány, usmál se a zeptal se: „Vy teď odcházíte, pane prokuristo?“ „Ano,“ řekl K. a napřímil se, „mám obchodní pochůzku.“ Ale náměstek se už obrátil k pánům. „A pánové?“ ptal se. „Myslím, že čekají už dlouho.“ „Už jsme se dohodli,“ řekl K. Ale pánové se teď už nedali zadržet, shlukli se kolem K. a prohlásili, že by tu nečekali celé hodiny, kdyby jejich záležitosti nebyly důležité a kdyby je nebylo třeba projednat hned teď, a to zevrubně a mezi čtyřma očima. Náměstek je chvíli poslouchal, díval se také na K., který držel klobouk v ruce a občas s něho setřel nějaké smítko, a řekl pak: „Pánové, tady je přece velmi snadné východisko. Chcete-li se spokojit se mnou, rád převezmu jednání za pana prokuristu. Ovšemže se vaše záležitosti musí projednat ihned. Jsme obchodníci jako vy a dovedeme si náležitě vážit času obchodníků. Je libo sem ke mně?“ A otevřel dveře, jež vedly k předpokojí jeho kanceláře.

Jak si jen náměstek dovede přivlastnit všechno, čeho se teď K. musí z nezbytí vzdát! Nevzdává se však K. větších hodnot, než je nezbytně třeba? Zatímco běží s neurčitými, a jak si musí přiznat, velmi nepatrnými nadějemi k nějakému neznámému malíři, utrpí zde jeho vážnost nenapravitelnou újmu. Bylo by rozhodně lépe, kdyby zase svlékl zimník a získal si znovu aspoň ty dva pány, kteří určitě ještě čekají vedle. K. by se o to snad také pokoušel, kdyby teď nezahlédl ve své kanceláři náměstka, jak hledá něco na stojanu s knihami, jako by to byl jeho vlastní stojan. Když se K. rozčileně přiblížil ke dveřím, náměstek zvolal: „Ach, vy jste ještě neodešel!“ Obrátil se k němu tváří, bylo vidět, že rýhy v ní svědčí nikoli o stáří, nýbrž o síle, a dal se hned zas do hledání. „Hledám opis jedné smlouvy,“ řekl, „který je prý u vás, jak tvrdí zástupce firmy. Nepomohl byste mi hledat?“ K. postoupil o krok, ale náměstek řekl: „Děkuji, už jsem to našel,“ a vrátil se zas do své kanceláře s velkým stohem spisů, v němž byl nejen opis smlouvy, ale určitě i mnoho jiných spisů.

„Ted' na něho nestačím,“ řekl si K., „jakmile však budou mé osobní nesnáze odstraněny, pak on bude na mou věru první, kdo to pocítí, a to co možná perně.“ Poněkud uklidněn touto myšlenkou, přikázal sluhovi, který mu již dlouho otvíral dveře na chodbu, aby ve vhodnou chvíli oznámil řediteli, že je na obchodní pochůzce, a odešel z banky, téměř šťasten, že se může po nějakou dobu úplněji věnovat své záležitosti.

Zajel hned k malíři, který bydlel na předměstí, jež leželo na zcela opačném konci města než předměstí, kde byly soudní kanceláře. Tato končina byla ještě chudší, domy ještě temnější, ulice plné špíny, která pomalu plavala na roztálem sněhu. V domě, kde bydlel malíř, bylo otevřeno jen jedno křídlo velkých vrat, pod druhým křídlem byl ve zdi prolomen otvor, odkud se právě ve chvíli, kdy se K. blížil, vyvalila nějaká odporná, žlutá kouřící tekutina, před níž prchalo několik krys do nedaleké stoky. Na zemi dole u schodů leželo malé děcko na břiše a plakalo, ale bylo je sotva slyšet, protože

se z klempířské dílny na protější straně průjezdu ozýval ohlušující lomoz. Dveře dílny byly otevřeny, tři tovaryši stáli v půlkruhu kolem kusu plechu a bušili do něho kladivy. Velký plát bílého plechu, který visel na zdi, vrhal bledé světlo, jež pronikalo mezi dvěma tovaryši a osvětlovalo tváře a pracovní zástěry. K. se jen zběžně rozhlédl, chtěl to zde skončit co nejdřív, chtěl si jen několika slovy prozkoumat toho malíře a vrátit se pak ihned do banky. Bude-li zde mít aspoň docela ne patrný úspěch, může to ještě mít blahodárný vliv na jeho dnešní práci v bance. Ve třetím poschodí musel zvolnit krok, úplně mu docházel dech, schody i poschodí byly nezvykle vysoké a malíř prý bydlel docela nahoře v podkroví. Byl tu také velmi těžký vzduch, dům neměl obvyklé schodiště, úzké schody byly po obou stranách sevřeny zdmi a v nich se jen tu a tam téměř docela nahoře zablýsklo okénko. Když se K. na chvilku zastavil, vyběhlo právě z jednoho bytu několik děvčátek a se smíchem pospíchalo po schodech nahoru. K. stoupal za nimi, dohonil jednu z dívek, která klopýtla a opozdila se za ostatními, a zeptal se jí, když stoupali vedle sebe: „Bydlí tu malíř Titorelli?“ Dívka, sotva třináctiletá, trochu přihrblé děvče, do něho šťouchla loktem a úkosem na něho pohlédla. Ani její mládí, ani její tělesná vada nemohla zabránit, aby nebyla už nadobro zkažená. Ani se neusmála, jen se na K. dívala vážným, pronikavým, vyzyvavým pohledem. K. se tvářil, jako by si nevšímal jejího chování, a ptal se: „Znáš malíře Titorelliho?“ Přikývla a zeptala se teď sama: „Co od něho chcete?“ K. se zdálo výhodné, aby se rychle o Titorellim ještě trochu informoval: „Chci se dát od něho malovat,“ řekl. „Dát malovat?“ zeptala se, otevřela ústa dokořán, zlehka napráhla proti K. ruku, jako by řekl něco zvlášť překvapujícího nebo nevhodného, nadzvedla si oběma rukama svou beztoho velmi krátkou sukničku a běžela, co jen mohla, za ostatními děvčaty, jejichž křik se už nezřetelně ztrácel ve výši. Ale již na nejbližším ohbí schodů je K. zase všechny potkal. Hrbatá jim patrně řekla, co má K. v úmyslu, a tak na něho čekaly. Stály po obou stranách schodů, tiskly se ke zdi,

aby K. mohl mezi nimi pohodlně projít, a přihlazovaly si zástěry. Všechny tváře, právě tak jako celý ten špalír, byly směsí dětskosti a zvrhlosti. Nahoře v čele dívek, jež se se smíchem shlukly teď za K., byla hrbatá, která se ujala vedení. Díky jí našel K. ihned správnou cestu. Chtěl totiž vystupovat přímo dál, ona mu však ukázala, že se musí dát po odbočce schodů, aby se dostal k Titorellimu. Schody, jež k němu vedly, byly zvláště úzké, velmi dlouhé, bez zatáčky, daly se přehlédnout po celé délce a nahoře končily přímo před Titorelliho dveřmi. Tyto dveře, na rozdíl od schodů poměrně dobře osvětlené malým šikmým světlíkem, byly z neomítnutých trámů, nahoře na nich bylo širokými tahy štětce namalováno červenou barvou jméno Titorelli. K. se dostal se svou družinou sotva do poloviny schodů, když se nahoře pootevřely dveře, asi proto, že bylo slyšet hluk tolika kroků, a v nich se objevil muž, oblečený pravděpodobně jen v noční košili. „Och!“ zvolal, když viděl přicházet ten zástup, a zmizel. Hrbatá radostí zatleskala a ostatní dívky se tlačily za K., aby ho rychleji popohnaly kupředu.

Ještě však ani nedošli nahoru, když malíř otevřel dveře dokořán a zval K. hlubokou úklonou, aby vstoupil. Dívkám však bránil, nechtěl žádnou z nich vpustit, i když sebevíc žadonily a pokoušely se vniknout, ne-li s jeho svolením, tedy proti jeho vůli. Jen hrbaté se podařilo proklouznout mu pod napřaženou rukou, ale malíř se za ní rozehnal, popadl ji za sukně, zatočil s ní jednou kolem sebe a postavil ji pak za dveře vedle ostatních dívek, které se přece jen neodvážily překročit práh, když malíř opustil své místo. K. nevěděl, co si má o tom všem myslet, zdálo se totiž, jako by se to vše dalo v přátelské shodě. Dívky u dveří natahovaly krk jedna přes druhou, volaly na malíře žertem všelijaká slova, jimž K. nerozuměl, a také malíř se smál, když hrbatá v jeho ruce skoro letěla vzduchem. Pak zavřel dveře, uklonil se znovu K., podal mu ruku a řekl, aby se představil: „Akademický malíř Titorelli.“ K. ukázal na dveře, za nimiž si špitaly dívky, a řekl: „Zdá se, že jste v domě oblíben.“ „Ach, ty žáby!“

řekl malíř a marně se snažil zapnout si u krku noční košili. Byl ostatně bos a měl na sobě jen ještě široké, zažloutlé plátěné kalhoty, upevněné řemenem, jehož konec se volně kýval sem a tam. „Ty žáby jsou pro mne hotový kříž,“ pokračoval a nechal noční košile, na níž se právě utrl poslední knoflík, donesl židli a přiměl K., aby se posadil. „Maloval jsem kdysi jednu z nich – dnes ani s nimi není, a od těch dob jsou mi všechny v patách. Když jsem doma, vejdu jen tehdy, když to dovolím, ale jakmile odejdu, je tu vždycky aspoň jedna. Daly si udělat klíč ke dveřím a ten si mezi sebou půjčují. Sotva si můžete představit, jaká je to potíž. Přijdu například domů s dámou, kterou mám malovat, otevřu si dveře klíčem a najdu třeba tu hrbatou tamhle u stolku, jak si štětcem a rumělkou maluje rty, a její malí sourozenci, na něž má dávat pozor, se prohánějí po pokoji a dělají ve všech koutech nečistotu. Anebo přijdu pozdě večer domů, jak se mi to stalo včera – omluvte proto, prosím, že takhle vypadám a že mám v pokoji takový nepořádek –, tak tedy přijdu pozdě večer domů a chci si lehnout, tu mě něco štípne do nohy, já se podívám pod postel a vytáhnu zas takovou potvůrku. Proč se tak za mnou táhnou, nevím, jistě jste si všiml, že se je nesnažím k sobě lákat. Rozumí se, že mě to také ruší v práci. Kdybych ten ateliér neměl zadarmo, dávno už bych se odstěhoval.“ Právě zavolal za dveřmi hlásek, něžný a bojácný: „Titorelli, smíme už přijít?“ „Ne,“ odpověděl malíř. „Já sama taky ne?“ ptal se hlásek znova. „Taky ne,“ řekl malíř, šel ke dveřím a zamkl je.

K. se zatím rozhlédl po pokoji, nikdy by ho nenapadlo, že by bylo možné ten bídný pokojíček nazvat ateliérem. Na délku i na šířku se v něm nedaly udělat víc než dva dlouhé kroky. Všechno, podlaha, stěny i strop, bylo ze dřeva, mezi trámy zahlédl K. úzké štěrby. Naproti K. stála u zdi postel, na níž se kupila hromada různobarevných peřin. Na stojanu uprostřed pokoje byl obraz, přikrytý košíl, jejíž rukávy visely až na zem. Za K. bylo okno, kterým se nedalo v té mlze dohlédnout dál než na zasněženou střechu sousedního domu.

Otočení klíče v zámku připomnělo K., že chtěl brzy odejít. Vytáhl proto z kapsy továrníkův dopis, podal jej malíři a řekl: „Dověděl jsem se o vás od tohoto pána, vašeho známého, a přišel jsem na jeho radu.“ Malíř zběžně přečetl dopis a hodil jej na postel. Kdyby továrník nemluvil o Titorellim zcela nepochybně jako o svém známém, jako o chudáku, který je odkázán na jeho milodary, zdálo by se teď opravdu, že Titorelli továrníka nezná nebo že si aspoň na něho nemůže vzpomenout. Navíc se teď malíř zeptal: „Chcete koupit nějaké obrazy, nebo se chcete sám dát malovat?“ K. se udiveně podíval na malíře. Co je vlastně v tom dopise? Jak K. samozřejmě předpokládal, měl továrník v tom dopise malíři sdělit, že K. nechce nic jiného než dovědět se od něho něco o svém procesu. Přece jen se unáhlil a neuváženě se sem rozběhl! Ted' však musel malíři nějak odpovědět, pohlédl tedy na stojan a řekl: „Vy právě pracujete na obrazu?“ „Ano,“ řekl malíř a hodil košili, která visela přes stojan, za dopisem na postel. „Je to portrét. Dobrá práce, ale ještě to není úplně hotové.“ Náhoda K. přála, zde se mu takřka nabízela možnost, aby začal o soudu, neboť to byl zřejmě portrét nějakého soudce. A také se nápadně podobal obrazu v advokátově pracovně. Tady to sice byl docela jiný soudce, tlustý muž s černými hustými vousy, jež po stranách sahaly hluboko do tváří, obraz u advokáta byl také malován olejovými barvami, kdežto tento zde malíř jen slabě a nezřetelně načrtl pastelkami. Ale všechno ostatní se podobalo, neboť i zde se soudce chystal hrozivě povstat ze svého trůnního křesla, jehož opěradel se držel. „Vždyť je to soudce,“ chtěl K. říci hned v první chvíli, prozatím se však ještě zdržel a šel blíž k obrazu, jako by jej chtěl podrobně studovat. Nedovedl si vysvětlit, co představuje velká postava, která stála uprostřed za zadním opěradlem trůnního křesla, a zeptal se na to malíře. Že se musí ještě trochu propracovat, odpověděl malíř, vzal se stolku pastelovou tužku a udělal několik čar na okrajích postavy, ale ani teď K. nechápal o nic lépe, co představuje. „Je to Spravedlnost,“ řekl malíř nakonec. „Ted' už ji

poznávám," řekl K., „tady je páska kolem očí a tady jsou váhy. Ale proč je zobrazena s křídly na patách a běžící?" „Ano," řekl malíř, „musel jsem to tak namalovat, byl to příkaz, je to vlastně Spravedlnost a bohyně vítězství zároveň." „To není dobré spojení," řekl K. s úsměvem. „Spravedlnost musí být v klidu, jinak se váhy rozkolísají a pak nelze spravedlivě soudit." „V tom se podvoluji svému zákazníkovi," řekl malíř. „Ovšem," řekl K., „jenž se svou poznámkou nechtěl nikoho dotknout. „Tu postavu jste namaloval tak, jak skutečně trůní na stolci." „Ne, neviděl jsem ani postavu, ani stolec, to všechno je pouhý výmysl, ale bylo mi určeno, co mám malovat." „Jakže?" ptal se K., tvářil se úmyslně, jako by malíři zcela nerozuměl, „je to přece soudce a sedí na soudné stoličce?" „Ano," řekl malíř, „ale to není žádný vysoký soudce a nikdy neseděl na takovém stolci." „A to se dá malovat v tak slavnostním postoji? Vždyť tu sedí jako nějaký soudní prezident." „Ano, pánové jsou ješitní," řekl malíř. „Ale mají povolení shora, aby se tak dali malovat. Každý má přesně předepsáno, jak se smí dát malovat. Jenže bohužel právě z tohoto obrazu nelze posoudit podrobnosti šatu a křesla, pastelové barvy se na takové obrazy nehodí." „Ano," řekl K., „je divné, že to je malováno pastelovými barvami." „Soudce si to tak přeje," řekl malíř, „je to určeno pro nějakou dámu." Jako by mu pohled na obraz vnukl chuť k práci, vykasal si rukávy, vzal do ruky několik tužek a K. se díval, jak se špičky míhají a jak pod nimi vzniká u soudcovy hlavy načervenalý stín, který se v paprscích ztrácí na okraji obrazu. Ta stínová hra ponenáhlu obklopila hlavu jako nějaká ozdoba nebo vysoké vyznamenání. Místo kolem postavy Spravedlnosti zůstávalo však až na sotva znatelné stínování jasné, v tom jasnu postava jako by zvlášť vynikala, sotva už připomínala bohyni spravedlnosti, nepřipomínala však ani bohyni vítězství, teď spíš vypadala jako bohyně lovu. Malířova práce přitahovala K. víc, nežli chtěl; potom si však přece jen vyčítal, že je tu už tak dlouho a vlastně pořád ještě nic nepodnikl ve své vlastní záležitosti. „Jak se jmenuje ten soudce?"

zeptal se najednou. „To nesmím říci,“ odpověděl malíř, byl hluboko skloněn nad obraz a zřejmě zanedbával svého hosta, jehož zprvu přece přijal s takovými ohledy. K. v tom spatřoval rozmar a zlobilo ho to, protože tím ztrácel čas. „Vy jste asi důvěrník soudu?“ zeptal se. Malíř ihned odložil tužky, napřímil se, zamnul si ruce a podíval se s úsměvem na K. „Jen s pravdou ven,“ řekl, „vy se chcete něco dovědět o soudu, jak je o tom také zmínka ve vašem doporučujícím dopise, a mluvil jste nejdřív o mých obrazech, abyste si mne naklonil. Ale já vám to nezazlívám, přece jste nemohl vědět, že je to u mne nemístné. Ó, prosím!“ řekl stroze a odmítavě, když K. chtěl něco namítnout. A potom pokračoval: „Máte ostatně docela pravdu se svou poznámkou, jsem důvěrník soudu.“ Odmlčel se, jako by chtěl K. dát čas, aby se smířil s touto skutečností. Za dveřmi bylo teď zase slyšet dívky. Shlukly se asi kolem klíčové dírky, snad bylo do pokoje také vidět škvírami. K. se ani nepokoušel nějak omlouvat, nechtěl totiž, aby malíř změnil námět hovoru, zároveň však také nechtěl, aby se malíř příliš vyvyšoval a učinil se tak jaksi nedosažitelným, a proto se zeptal: „Je to nějaké veřejně uznávané postavení?“ „Ne,“ řekl malíř zkrátka, jako by mu to zarazilo další řeč. K. však nechtěl, aby malíř mlčel, a řekl: „Často jsou taková neuznávaná postavení vlivnější než uznávaná.“ „Právě tak je tomu u mne,“ řekl malíř a zamračeně přikývl. „Mluvil jsem včera s továrníkem o vašem případě, ptal se mne, zda bych vám nechtěl pomoci, odpověděl jsem: ‚Jen ať ke mně přijde,‘ a teď jsem rád, že jste se dostavil tak brzo. Zdá se, že si tu věc berete k srdci, já se tomu ovšem nijak nedivím. Nechcete si snad nejdřív odložit?“ Třebaže se tu K. chtěl zdržet jen chvilku, přišlo mu velmi vhod, že ho malíř k tomu vybídl. Vzduch v pokoji ho začal ponenáhlu tížit, už několikrát se s údivem podíval na malá železná kamínka v koutě, v kterých zřejmě nebylo zatopeno, nechápal, proč je v pokoji takové dusno. Když odkládal zimmník a rozepínal si také ještě kabát, řekl malíř na omluvu: „Já musím mít teplo. Je tu docela útulno, vidíte? Po této stránce má pokoj velmi dobrou polo-

hu.“ K. na to nic neřekl, ale že se mu udělalo nevolno, to vlastně nebylo ani tím teplem, spíše tím zatuchlým vzduchem, který se skoro nedal dýchat, pokoj asi nebyl už dávno větrán. Tím nepříjemnější bylo pro K., že ho malíř požádal, aby se posadil na postel, a sám si sedl na jedinou židli v pokoji před stojanem. Jako by malíř nepochopil, proč K. zůstal jen na kraji postele, prosil ho, aby si udělal pohodlí, a protože se K. zdráhal, šel za ním a vtlačil ho hluboce do peřin a polštářů. Pak se zas vrátil ke své židli a položil konečně první věcnou otázku, pro niž K. zapomněl na všechno ostatní. „Jste nevinný?“ zeptal se. „Ano,“ řekl K. Působilo mu téměř radost, že odpovídá na tuto otázku, zvláště když se odpovídal soukromé osobě a neměl tedy žádnou odpovědnost. Aby tu radost vychutnal, dodal ještě: „Jsem úplně nevinný.“ „Tak,“ řekl malíř, sklopil hlavu a zdálo se, že přemýšlí. Najednou hlavu zase zvedl a řekl: „Jste-li nevinný, je ta věc opravdu velmi prostá.“ Pohled K. se zachmuřil, ten člověk, který se vydává za důvěrníka soudu, mluví jako nevědomé děcko. „Má nevina věc nezjednodušuje,“ řekl K. Musel se přesto usmát a pomalu zavrtěl hlavou. „Záleží na mnoha jemnostech, do nichž soud zabředá. Nakonec však vytáhne nějakou velkou vinu odněkud, kde původně nebylo vůbec nic.“ „Ovšem, ovšem,“ řekl malíř, jako by K. zbytečně rušil jeho úvahy. „Vy jste však nevinný?“ „Ano,“ řekl K. „To je hlavní věc,“ řekl malíř. Protidůvody na něho vůbec nepůsobily, ovšem ani při této pevnosti nebylo jasné, zda tak mluví z přesvědčení, nebo jen z lhostejnosti. K. si to chtěl co nejdříve zjistit, a řekl proto: „Vy přece znáte ten soud jistě daleko lépe než já, já nevím o mnoho víc, než co jsem o něm slyšel, ovšem od zcela rozdílných lidí. V tom jsou však všichni zajedno, že nikdo není obžalován jen tak zbůhdarma a že soud, jakmile někoho obžaluje, je pevně přesvědčen o vině obžalovaného a že je velmi těžké odvrátit jej od tohoto přesvědčení.“ „Těžké?“ zeptal se malíř a mávl rukou do vzduchu. „Soud se od něho nikdy nedá odvrátit. Kdybych tady vymaloval všechny soudce vedle sebe na plátno a vy byste se před

tím plátnem hájil, budete mít větší úspěch než před skutečným soudem.“ „Ano,“ řekl K. pro sebe a zapomněl, že chtěl na malíři jen vyzvídat.

Jedna z dívek se za dveřmi znovu zeptala: „Titorelli, nepůjde už?“ „Mlčte!“ zavolal malíř ke dveřím. „Copak nevidíte, že mám s tím pánem poradu?“ Dívka se s tím však nespokojila a zeptala se: „Ty ho budeš malovat?“ A když malíř neodpověděl, řekla ještě: „Prosím tě, nemaluj ho, takového ohyzdu.“ Následovala směsice nesrozumitelných schvalujících výkřiků. Malíř byl skokem u dveří, pootevřel je – bylo vidět prosebně vztažené, sepjaté ruce dívek – a řekl: „Nebudete-li zticha, shodím vás všechny se schodů. Posad'te se tady na schody a buďte zticha.“ Asi hned neposlechly, neboť musel zavelet: „Dolů na schody!“ Teprve pak bylo ticho.

„Odpusťte,“ řekl malíř, když se zas vrátil ke K. K. se ke dveřím ani neobrátil, nechal to úplně na malíři, zda a jak se ho chce ujmout. Také teď se skoro nepohnul, když se malíř k němu naklonil a pošeptal mu do ucha, aby to nebylo venku slyšet: „Také tyto dívky patří k soudu.“ „Cože?“ zeptal se K., odvrátil hlavu a podíval se na malíře. Ten si však zase sedl na židli a řekl zpola žertem, zpola na vysvětlenou: „Všechno přece patří k soudu.“ „Toho jsem si dosud nevšiml,“ řekl K. krátce, neboť když to malíř řekl obecně, přestala zmínka o dívkách působit znepokojivě. Přesto se K. chvilku díval ke dveřím, za nimiž teď dívky tiše seděly na schodech. Jen jedna protáhla štěrbinou mezi trámy stéblo slámy a tahala jím pomalu sem a tam.

„Zdá se, že ještě nemáte o soudu přehled,“ řekl malíř, nohy měl široko roztaženy a špičkami mlaskavě podupával na podlahu. „Protože však jste nevinen, nebude vám to ani třeba. Dostanu vás z toho soudu sám.“ „Jak to chcete dokázat?“ ptal se K. „Sám jste přece řekl před chvílí, že soud na důkazy vůbec nedá.“ „Nedá jen na důkazy, jež se uvedou před soudem,“ řekl malíř a pozvedl ukazováček, jako by K. ten jemný rozdíl nepostřehl. „Jinak to ale vypadá s tím, co se po této stránce zkusí za zády veřejného soudu, tedy v poradnách,

na chodbách nebo například i zde, v ateliéru.“ K. se už nezdálo tak nevěrohodné, co malíř říkal, docela se to naopak shodovalo s tím, co slyšel také od jiných lidí. Ano, bylo to dokonce velmi slibné. Dá-li se opravdu tak působit na soudce osobními styky, jak to líčil advokát, pak jsou malířovy styky s těmi ješitnými soudci zvlášť důležité a rozhodně je nelze podceňovat. Pak tedy by se malíř velmi dobře hodil do okruhu pomocníků, které K. ponenáhu kolem sebe shromažďuje. V bance jednou vychvalovali jeho organizační nadání, zde, kde je odkázán výhradně sám na sebe, naskytuje se dobrá příležitost, aby je do všech možností vyzkoušel. Malíř pozoroval, jak na K. působí jeho vysvětlení, a řekl pak trochu bojácně: „Není vám nápadné, že mluvím skoro jako právník? To je tím, že se neustále stýkám s pány od soudu. Mám z toho přirozeně velký prospěch, ale je to na úkor bezprostřednosti v umění.“ „Jakpak jste se dostal do styku se soudci?“ ptal se K., chtěl si nejdřív získat malířovu důvěru, než ho takříkajíc najme do svých služeb. „To bylo velmi prosté,“ řekl malíř, „já jsem to spojení zdědil. Již můj otec byl soudní malíř. To je postavení, které se vždycky dědí. Noví lidé se k tomu nehodí. Pro malování různých úřednických hodností jsou stanovena pravidla tak rozmanitá, složitá a především tajná, že mimo okruh určitých rodin vůbec nevejdou ve známost. Tam v zásuvce například mám otcovy poznámky, které nikomu neukážu. Ale jen ten, kdo je zná, je způsobilý malovat soudce. I kdybych je však ztratil, zbylo by mi ještě tolik pravidel, která mám v hlavě jen já, že by si nikdo nemohl činit nároky na mé postavení. Každý soudce chce přece být malován tak, jak byli malováni staří velcí soudcové, a to dovedu jen já.“ „To vám závidím,“ řekl K. a myslel na své postavení v bance. „Vaším postavením nemůže tedy nic otřást?“ „Ovšemže ne,“ řekl malíř a pyšně povytáhl ramena. „Proto se také mohu odvážit, abych tu a tam pomohl nějakému chudákovi, který má proces.“ „A jak to děláte?“ ptal se K., jako by to ani nebyl on, jež malíř právě nazval chudákem. Malíř se však nedal rušit a řekl: „Ve vašem případě například, poněvadž

jste úplně nevinný, podniknu toto.“ Opětovná zmínka o jeho nevině, byla K. už nepříjemná. Zdálo se mu někdy, jako by malíř takovými poznámkami kladl příznivý výsledek procesu jako podmínku pro svou pomoc, která se tím ovšem stala úplně zbytečnou. Přes tyto pochybnosti se však K. ovládl a malíře nepřerušoval. Jeho pomoci se vzdát nechtěl, to byl rozhodnut, ostatně tato pomoc se mu tak nezdála o nic pochybnější než pomoc advokátova. K. jí dokonce dával přednost, protože byla nabízena nezáludněji a otevřeněji.

Malíř si přitáhl židli k posteli a tlumeným hlasem pokračoval: „Především jsem se vás zapomněl zeptat, jaké osvobození si představujete. Je trojí možnost, totiž skutečné osvobození, zdánlivé osvobození a odklad. Skutečné osvobození je ovšem nejlepší, jenže na tento způsob řešení nemám ani nejmenší vliv. Myslím, že není vůbec nikdo, kdo by měl jako jedinec vliv na skutečné osvobození. Zde pravděpodobně rozhoduje jen nevina obžalovaného. Protože jste nevinný, bylo by opravdu možné, abyste spoléhal jen na svou nevinu. Pak byste však nepotřeboval ani mne, ani žádnou jinou pomoc.“

Tomuto spořádanému rozboru se K. zprvu velmi podivil, potom však řekl stejně potichu jako malíř: „Myslím, že si odporujete.“ „Jak to?“ zeptal se malíř trpělivě a zvrátil se s úsměvem na židli. Ten úsměv vyvolal v K. pocit, jako by se teď nechystal objevit rozpory v malířových slovech, ale v samém soudním řízení. Přesto však necouvl a řekl: „Podotkl jste před chvílí, že soud vůbec nedá na důkazy, později jste to omezil na soud veřejný a teď dokonce říkáte, že nevinný před soudem pomoc vůbec nepotřebuje. Už v tom je rozpor. Mimoto jste však před chvílí řekl, že na soudce lze působit osobně, teď však popíráte, že by se osobním působením dalo kdy dosáhnout skutečného osvobození, jak tomu říkáte. V tom je druhý rozpor.“ „Tyto rozpory se dají snadno vysvětlit,“ řekl malíř. „Je tu řeč o dvou různých věcech, o tom, co je psáno v zákoně, a o tom, co jsem se osobně dověděl, to nesmíte zaměňovat. V zákoně, já jsem jej

ovšem nečetl, se samozřejmě praví, že se nevinný osvobozuje, a nestojí v něm naopak nic o tom, že by bylo možné soudce nějak ovlivňovat. Já jsem se ale dověděl pravý opak. Nevím ani o jediném skutečném osvobození, zato však vím o mnohém ovlivnění. Je ovšem možné, že ve všech případech, které znám, nešlo ani jednou o nevinu. Ale není to nepravděpodobné? V tolika případech ani jediná nevina? Už jako dítě jsem dával dobrý pozor, když otec doma vypravoval o procesech, soudcové, kteří přicházeli do jeho ateliéru, také vypravovali o soudu, mezi sebou nemluvíme vůbec o ničem jiném; jakmile se mi naskytla příležitost, abych mohl jít k soudu, pokaždé jsem jí využil, nespočetné procesy jsem vyslechl v důležitých fázích a sledoval je, pokud se sledovat daly, a – přiznávám se – nezažil jsem ani jedno jediné skutečné osvobození.“ „Ani jedno jediné osvobození,“ řekl K., jako by mluvil sám k sobě a k svým nadějím. „To však potvrzuje mínění, které o tom soudu už mám. Je to tedy marné i po této stránce. Jeden jediný kat by mohl nahradit celý soud.“ „Nesmíte zevšeobecňovat,“ řekl malíř nespokojeně, „mluvil jsem jen o svých zkušenostech.“ „To přece stačí,“ řekl K., „či jste slyšel o osvobozeních z dřívější doby?“ „Taková osvobození,“ odpověděl malíř, „se prý vyskytla. Jenomže se to dá těžko zjistit. Konečná rozhodnutí soudu se nezveřejňují, nejsou přístupná ani soudcům, a tím se stává, že se o starých soudních případech dochovaly pouhé legendy. V těch ovšem jde dokonce většinou o skutečné osvobození, lze jim věřit, ale prokázat se to nedá. Ale přece jen je nesmíme úplně pomíjet, trochu pravdy na nich jistě je, jsou také velmi krásné, sám jsem maloval několik obrazů, které představují takové legendy.“ „Pouhé legendy nezmění mé mínění,“ řekl K., „to se asi nemůžete na ty legendy odvolat ani před soudem?“ Malíř se zasmál. „Ne, to nelze,“ řekl. „Pak je zbytečné mluvit o tom,“ řekl K., chtěl napřed vyslechnout všechny malířovy názory, i když je nepokládal za pravděpodobné a i když byly v rozporu s jinými zprávami. Neměl teď kdy, aby zkoumal, zda je pravdivé všechno, co

mu malíř říká, nebo to dokonce vyvracel, už to bude opravdový úspěch, přiměje-li malíře, aby mu pomohl jakýmkoli způsobem, i když ne rozhodujícím. Proto řekl: „Nechme tedy toho skutečného osvobození, zmínil jste se však ještě o dvou jiných možnostech.“ „O zdánlivém osvobození a odkladu. Jen o ty může jít,“ řekl malíř. „Nechtěl byste si však, než o tom začneme, svléknout kabát? Je vám asi horko.“ „Je,“ řekl K. Až dosud sledoval jen malířovo vysvětlování, teď však mu na čele prudce vyrazil pot, jak se malíř zmínil o horku. „Je to skoro nesnesitelné.“ Malíř přikývl, jako by velmi dobře chápal jeho nevolnost. „Nemohli bychom otevřít okno?“ zeptal se K. „Ne,“ řekl malíř. „Je to jen pevně zasazená skleněná deska, nedá se otevřít.“ Jak si teď K. uvědomil, doufal celou tu dobu, že malíř nebo on sám půjde k oknu a rázem je otevře. Byl připraven na to, že bude otevřenými ústy vdechovat třeba i mlhu. Pocit, že je zde úplně odříznut od vzduchu, mu způsoboval závrať. Uhodil lehce rukou na peřinu vedle sebe a řekl slabým hlasem: „To je opravdu nepohodlné a nezdravé.“ „Ó ne,“ řekl malíř, aby obhájil své okno, „i když to je jen jednoduché okno, drží se tu teplo lépe, než kdyby bylo dvojité, právě proto, že se nedá otevřít. Když chci větrat, a není to ani zvlášť zapotřebí, protože škvírami mezi trámy všude táhne, mohu otevřít jedny dveře nebo dokonce oboje.“ K. toto vysvětlení trochu uklidnilo a rozhlížel se po těch druhých dveřích. Malíř si toho všiml a řekl: „Jsou za vámi, musel jsem je zatarasit postelí.“ Teprve teď spatřil K. malé dveře ve zdi. „Je to tu všechno příliš malé na ateliér,“ řekl malíř, jako by chtěl předejít nějakou výtku. „Musel jsem se zařídit, jak se dalo. Ta postel přede dveřmi stojí ovšem na velmi špatném místě. Tak třeba ten soudce, kterého teď maluji, přichází vždy dveřmi u postele a já jsem mu také dal od těch dveří klíč, aby mohl na mne počkat tady v ateliéru, i když nejsem doma. Teď však obvykle přichází časně ráno, když ještě spím. Jak se vedle postele otevrou dveře, vytrhne mě to ovšem pokaždé z nehlubšího spánku. Úplně byste ztratil úctu k těm soudcům, kdybyste slyšel, jak na uvítanou

kleju, když mi ráno leze přes postel. Mohl bych mu ovšem ten klíč vzít, ale tím by se to jenom zhoršilo. Tady se dají všechny dveře hravě vysadit.“ Co se malíř takhle rozpovídal, uvažoval K. stále, zda si má svléknout kabát, konečně však uznal, že by bylo nad jeho síly, aby tu ještě zůstal, kdyby to neudělal, a svlékl proto kabát, položil si jej však přes koleno, aby jej mohl zase obléknout, jakmile bude porada skončena. Sotva si svlékl kabát, zvolala jedna z dívek: „On si už svlékl kabát!“ a bylo slyšet, jak se všechny tlačí ke skulinám, aby tu podívanou viděly na vlastní oči. „Dívky totiž myslí,“ řekl malíř, „že vás budu malovat a že se proto svlékáte.“ „Tak,“ řekl K., jen málo potěšen, neboť mu nebylo o mnoho lépe než předtím, ačkoli teď seděl bez kabátu. Skoro nabručeně se zeptal: „Jakže jste říkal těm druhým dvěma možnostem?“ Už ty výrazy zase zapomněl. „Zdánlivé osvobození a odklad,“ řekl malíř. „Záleží na vás, co si z toho zvolíte. Obojího můžete mým přispěním dosáhnout, přirozeně ne bez námahy, po této stránce spočívá rozdíl v tom, že zdánlivé osvobození vyžaduje soustředěné dočasné úsilí, odklad úsilí daleko nepatrnější, ale trvalé. Nejdřív tedy zdánlivé osvobození. Kdybyste si je snad přál, napíšu na arch papíru potvrzení, že jste nevinný. Jak se má takové potvrzení sepsat, aby bylo naprosto bezpečné, vím od svého otce. S tím potvrzením obejdu pak soudce, s nímž se znám. Začnu tedy třeba tím, že dnes večer předložím potvrzení soudci, kterého maluji, až mi přijde sedět. Předložím mu potvrzení, prohlásím, že jste nevinný, a zaručím se za vaši nevinu. To však není jen ručení vnější, ale skutečné, závazné.“ V malířových očích byla jakási výčitka, že K. na něj chce uvalit břemeno takového ručení. „To by od vás bylo velmi laskavé,“ řekl K. „A soudce by vám uvěřil, a přesto by mě neosvobodil doopravdy?“ „Jak jsem už řekl,“ odpověděl malíř. „Ostatně není vůbec jisté, že by mi uvěřil každý, některý soudce bude třeba žádat, abych vás k němu dovedl. To byste pak musel jít se mnou. V takovém případě je však věc už napolo vyhrána, ovšem zejména proto, že bych vás předem dopodrob-

na poučil, jak si máte u toho soudce počínat. Horší je to u soudců, kteří mne – i to se stává – odmítnou už předem. Těch se musíme vzdát, ačkoli to i u nich jistě neopomenu několikrát zkusit, ale my se jich ovšem můžeme vzdát, neboť jednotliví soudcové zde nemohou rozhodovat. Jakmile se mi na to potvrzení podepíše dostačelný počet soudců, zajdu s ním k tomu soudci, který právě vede váš proces. Možná že budu mít i jeho podpis, a pak všechno půjde ještě trochu rychleji než jindy. Zpravidla však není potom už mnoho překážek, je to pro obžalovaného doba největší naděje. Je to divné, ale pravdivé, lidé chovají v té době víc nadějí než po osvobození. Ted' už není třeba žádného úsilí. Soudce má tím potvrzením záruku od určitého počtu soudců, může vás bez obav osvobodit a nepochybně tak učiní, aby vyhověl mně a jiným známým, ovšemže až po různých formalitách. Vy však opustíte kruh soudu a jste volný.“ „Potom jsem tedy volný,“ řekl K. váhavě. „Ano,“ řekl malíř, „ale jen zdánlivě, nebo lépe řečeno, dočasně. Nejnižší soudcové totiž, a to jsou právě moji známí, nemají právo osvobozovat s konečnou platností, toto právo má jen nejvyšší soud, naprosto nedostupný vám, mně a nám všem. Jak to vypadá tam, nevíme a ostatně ani nechceme vědět. Toto velké právo, aby zprostili obžaloby, naši soudcové tedy nemají, zato však mají právo ustoupit od obžaloby. To znamená, že budete-li takto osvobozen, ušel jste prozatím obžalobě, ale vznáší se nad vámi i nadále a může ihned nabýt účinnosti, jakmile jen přijde vyšší rozkaz. Protože mám se soudem tak dobré styky, mohu vám také povědět, jak se v předpisech pro soudní kanceláře projevuje rozdíl mezi osvobozením skutečným a zdánlivým i po stránce čistě vnější. Při skutečném osvobození mají se soudní spisy odložit nadobro, zmizí úplně z řízení, zničí se nejen obžaloba, ale i proces a dokonce osvobozující nález. Při zdánlivém osvobození je to jiné. Se spisem se nestala žádná jiná změna, než že byl obohacen o potvrzení neviny, o osvobození a o odůvodnění osvobozovacího nálezu. Ale jinak zůstává spis v řízení, postupuje se dál vyšším

soudcům, jak si toho žádá nepřetržitá činnost soudních kanceláří, vrací se k nižším soudcům a putuje tak s většími a menšími výkyvy, s většími a menšími zastávkami sem a tam. Tyto cesty jsou nevypočitatelné. Díváme-li se zvenčí, může se nám někdy zdát, že všechno je dávno zapomenuto, že se spis ztratil a že osvobození je úplné. Zasvěcený člověk tomu neuvěří. Žádný spis se neztratí, u soudu se nezapomíná. Jednoho dne – nikdo by se nenadál – vezme nějaký soudce ten spis pozorněji do ruky, pozná, že v tom případě obžaloba ještě nezanikla, a nařídí okamžité zatčení. Předpokládám, že mezi zdánlivým osvobozením a novým zatčením uplyne dlouhá doba, to je možné, a vím o takových případech, ale je stejně dobře možné, že se osvobozený vrátí od soudu domů a tam už čekají pověřenci, aby ho zatkli znova. Pak je ovšem svobodnému životu konec.“ „A proces začíná znova?“ ptal se K. nedůvěřivě. „Ovšem,“ řekl malíř, „proces začne znova, ale stejně jako předtím je tu zase možnost vymoci zdánlivé osvobození. Člověk musí znova sebrat všechny síly a nesmí se vzdát.“ Poslední slova řekl snad malíř pod dojmem, jímž na něho působil K., který byl poněkud skleslý. „Není však těžší,“ ptal se K., jako by chtěl hned sám vyslovit, co by mu mohl odhalit malíř, „vymoci druhé osvobození než první?“ „Po této stránce,“ odpověděl malíř, „se nedá říci nic určitého. Myslíte tím snad, že soudcové jsou ve svém úsudku nějak zaujati v neprospěch obžalovaného, protože byl zatčen podruhé? To nejsou. Už při osvobození totiž předvíдали toto zatčení. Tato okolnost má tedy sotva nějaký vliv. Zato však je možné, že se z nespočetných jiných důvodů změnila nálada soudců, právě tak i jejich právní posuzování případu, takže úsilí o druhé osvobození se musí proto přizpůsobit změněným okolnostem a musí být zpravidla stejně úporné jako před prvním osvobozením.“ „Ale ani toto druhé osvobození není přece konečné,“ řekl K. a kroutil odmítavě hlavou. „Ovšemže není,“ řekl malíř, „po druhém osvobození přijde třetí zatčení, po třetím osvobození čtvrté zatčení a tak dále. To je dáno již pojmem zdán-

livého osvobození.“ K. mlčel. „Zdánlivé osvobození se vám patrně nezdá dosti výhodné,“ řekl malíř, „snad by vám lépe vyhovoval odklad. Mám vám vysvětlit, v čem záleží odklad?“ K. přikývl. Malíř se ze široka opřel o lenoch židle, jeho noční košile byla hluboko rozhalena, zastrčil pod ni ruku a šmátral jí po prsou a pod pažemi. „Odklad,“ řekl malíř a díval se chvilku před sebe, jako by hledal dokonale výstižné vysvětlení, „odklad záleží v tom, že se proces trvale udržuje v nejnižším procesním stadiu. Aby se toho dosáhlo, je třeba, aby obžalovaný a pomocník, zejména však pomocník, zůstal v neustálém osobním styku se soudem. Opakuji, není na to třeba vynaložit tolik síly jako na to, aby se dosáhlo zdánlivého osvobození, zato však je k tomu zapotřebí daleko větší pozornosti. Proces se nesmí spouštět z očí, je třeba v pravidelných obdobích a mimoto i při zvláštních příležitostech docházet za soudcem a všemožně se snažit, abychom si uchovali jeho přízeň; jestliže se se soudcem osobně neznáme, musíme na něho působit známými soudci a přitom se nesmíme vzdát přímých rozmluv s ním. Neopomeneme-li po této stránce nic, můžeme celkem určitě počítat s tím, že se proces nedostane ze svého prvního stadia. Proces se sice nezastavuje, ale obžalovaný je zajištěn před odsouzením skoro stejně, jako kdyby byl svobodný. Proti zdánlivému osvobození má odklad tu výhodu, že budoucnost obžalovaného je méně nejistá, je ušetřen strachu před náhlým zatčením a nemusí se obávat, že snad právě v době, kdy jeho celkové poměry jsou pro to nejméně vhodné, bude nucen podstoupit trampoty a rozčilování, spojené s vymáháním zdánlivého osvobození. I odklad má však pro obžalovaného některé nevýhody, jež nesmíme podceňovat. Nemám přitom na mysli, že obžalovaný není nikdy svobodný, to přece v pravém slova smyslu není ani při zdánlivém osvobození. Je tu jiná nevýhoda. Proces nemůže být v klidu, když pro to nejsou aspoň zdánlivé důvody. Musí se tedy v procesu navenek něco dít. Je proto třeba učinit čas od času různá opatření, obžalovaný musí být vyslýchán, musí

se konat vyšetřování a tak dále. Proces se jedním slovem musí neustále točit dokola v malém okruhu, na který byl uměle omezen. To ovšem přináší obžalovanému některé nepříjemnosti, ale ty si zas nepředstavujte jako něco příliš zlého. Všechno je to jen navenek, výsledky jsou například jen docela kratičké, nemá-li člověk někdy čas nebo chuť tam jít, může se omluvit, u některých soudců se může dokonce o těch opatřeních dohodnout na dlouhou dobu kupředu, jde tu v podstatě jen o to, aby se člověk, protože je obžalovaný, občas u svého soudce hlásil.“ Již při posledních slovech si K. přehodil kabát přes ruku a vstal. „Už vstává!“ ozvalo se hned venku za dveřmi. „Vy už chcete odejít?“ zeptal se malíř a vstal také. „To vás jistě odtud vyhání ten vzduch. Je mi to velmi trapné. Chtěl bych vám říci ještě všelicos. Musel jsem být krajně stručný. Doufám však, že jsem mluvil srozumitelně.“ „Ó ano,“ řekl K., kterého bolela hlava, protože se tak usilovně snažil poslouchat. Třebaže K. přisvědčil, shrnul malíř všechno ještě jednou, jako by chtěl dát K. na cestu domů nějakou útěchu, a řekl: „Oběma metodám je společné to, že zabrání, aby obžalovaný byl odsouzen.“ „Zabrání však také, aby byl skutečně osvobozen,“ řekl K. tiše, jako by se styděl, že to poznal. „Vyjádřil jste to naprosto přesně,“ řekl malíř rychle. K. položil ruku na zimník, nemohl se však vůbec odhodlat, aby si oblékl kabát. Nejraději by popadl všechno najednou a běžel s tím na čerstvý vzduch. Ani dívky ho nemohly přimět, aby se oblékl, ačkoli volaly na sebe už předem, že se obléká. Malíři záleželo na tom, aby si nějak ujasnil, v jaké je K. náladě, a proto řekl: „Asi jste se ještě nerozhodl o mých návrzích. Schvaluji to. Byl bych vás dokonce od toho zrazoval, kdybyste se chtěl rozhodnout ihned. Výhody a nevýhody jsou zde jemné jak vlasek. Je třeba všechno přesně odhadnout. Nesmí se ovšem zase ztrácet příliš mnoho času.“ „Přijdu zas brzo,“ řekl K., neboť se náhle rozhodl, oblékl si kabát, přehodil si zimník přes rameno a pospíšil ke dveřím, za nimiž se teď dívky daly do křiku. K. bylo, jako by křičící dívky viděl skrz dveře. „Musíte však splnit

slovo,“ řekl malíř, který zůstal na svém místě, „jinak přijdu do banky, abych se sám poptal.“ „Tak už ty dveře otevřte,“ řekl K. a lomcoval klikou, kterou dívky venku držely, jak pozoroval podle tlaku. „Vy chcete, aby vás ty dívky obtěžovaly?“ ptal se malíř. „Použijte raději tohoto východu,“ a ukázal na dveře za postelí. K. s tím souhlasil a skočil zpátky k posteli. Ale místo aby tam malíř otevřel dveře, zalezl pod postel a ptal se odtamtud: „Jen ještě okamžik; nechtěl byste se podívat na obraz, který bych vám mohl prodat?“ K. nechtěl být nezdvořilý, malíř se ho přece opravdu ujal a slíbil mu, že mu bude pomáhat i nadále, dosud se také nemluvalo o odměně za tu pomoc, neboť K. na to nevzpomněl, proto ho teď nemohl odmítnout a dal si obraz ukázat, ačkoli se třásl netrpělivostí, aby se dostal z ateliéru. Malíř vytáhl zpod postele hromadu nezarámovaných obrazů, na nichž bylo tolik prachu, že když se jej pokoušel sfouknout s hořeního obrazu, vířil prach K. drahnou chvíli před očima, že se téměř zalykal. „Na pláni,“ řekl malíř a podal obraz K. Zpodoboval dva slaboučké stromky, jež stály daleko od sebe v tmavé trávě. V pozadí byl mnohobarevný západ slunce. „Dobrá,“ řekl K., „koupím jej.“ K. se vyjádřil tak stručně z nerozvážnosti, byl proto rád, že mu to malíř neměl za zlé a že zvedl ze země druhý obraz. „Zde je protějšek k tomu obrazu,“ řekl malíř. Obraz byl snad míněn jako protějšek, nebylo však znát ani nejmenší rozdíl proti prvnímu obrazu, zde byly ty stromy, zde táž tráva a tam týž západ slunce. Ale K. na tom nezáleželo. „Jsou to krásné krajinky,“ řekl, „koupím obě a pověsím si je v kanceláři.“ „Zdá se, že se vám ten námět líbí,“ řekl malíř a vytáhl třetí obraz, „to je dobře, že tu mám ještě podobný obraz.“ Obraz však nebyl podobný, byla to úplně stejná krajina jako předtím. Malíř využíval této příležitosti, aby prodal staré obrazy. „Ten si také ještě vezmu,“ řekl K. „Co stojí ty tři obrazy?“ „O tom si promluvíme příště,“ řekl malíř. „Vy teď pospícháte a zůstaneme přece ve spojení. Ostatně mě těší, že se vám ty obrazy líbí, dám vám s sebou všechny, které tady dole mám. Jsou to samé pláně, na-

maloval jsem už mnoho plánů. Někteří lidé takové obrazy odmítají, protože jsou příliš ponuré, jiní však, a vy k nim náležíte, mají rádi právě ponurost.“ Ale K. teď neměl zájem o odborné zkušenosti žebrového malíře. „Zabalte všechny obrazy!“ vpadl malíři do řeči, „zítra přijde můj sluha a odnese je.“ „Není třeba,“ řekl malíř. „Doufám, že se mi podaří opatřit vám nosiče, který půjde s vámi.“ A nahnul se konečně nad postel a odemkl dveře. „Stoupněte si beze všeho na postel,“ řekl malíř, „to dělá každý, kdo sem přijde.“ K. by nedbal ohledů, ani kdyby ho malíř nevybízel, stoupl si dokonce už jednou nohou přímo na peřinu, tu se podíval otevřenými dveřmi ven a dal zase nohu zpátky. „Co je to?“ ptal se malíře. „Čemu se divíte?“ zeptal se malíř rovněž udiven. „Jsou to soudní kanceláře. To jste nevěděl, že zde jsou soudní kanceláře? Soudní kanceláře jsou přece skoro na každé půdě, proč by neměly být právě zde? Také můj ateliér patří vlastně k soudním kancelářím, soud mi však tu místnost přenechal.“ K. se ani tak neulekl, že se také tady shledává se soudními kancelářemi, ulekl se hlavně sebe, své nevědomosti v soudních věcech. Považoval za základní pravidlo pro chování obžalovaného, aby byl vždy připraven, aby se nikdy nedal překvapit, aby se nedíval nic netuše vpravo, když soudce stojí vlevo od něho – a právě proti tomuto základnímu pravidlu se neustále prohřešoval. Před ním se prostírala dlouhá chodba, odkud vanul vzduch, vedle něhož byl vzduch v ateliéru hotové osvěžení. Po obou stranách chodby stály lavice, docela jako v čekárně kanceláře, kam K. příslušel. Zdálo se, že pro zařízení kanceláří platí přesné předpisy. V tu chvíli nebylo na chodbě mnoho stran. Seděl tam muž, téměř ležel, tvář měl na lavici zabořenou do rukou a zřejmě spal, jiný muž stál v přítmí na konci chodby. K. teď přelezl přes postel, malíř za ním nesl obrazy. Potkali brzo soudního zřízence – K. teď už poznával všechny soudní zřízence podle zlatého knoflíku, který měli na civilním obleku mezi obyčejnými knoflíky – a malíř mu přikázal, aby doprovodil K. s obrazy. K. se spíš potácel, než šel, k ústům si tiskl kapesník. Byli už

skoro u východu, tu se jim přihnaly vstříc ty dívky, jichž K. také nezůstal ušetřen. Patrně viděly, jak se otevřely druhé dveře ateliéru, a daly se oklikou, aby vnikly z této strany. „Ted' už s vámi nemohu!“ volal malíř a smál se, jak se k němu děvčata hrnula. „Na shledanou! A nerozmýšlejte se příliš dlouho!“ K. se za ním ani neotočil. Na ulici přivolal první vůz, který cestou potkal. Záleželo mu na tom, aby se zbavil sluhy, jehož zlatý knoflík mu neustále bil do očí, i když patrně nikomu nebyl nápadný. Sluha se chtěl ze samé úslužnosti dokonce posadit na kozlík. K. ho však zahnal dolů. Bylo už dávno po poledni, když dojel před banku. Rád by byl nechal obrazy ve voze, obával se však, že by mohlo být při nějaké příležitosti zapotřebí, aby se jimi malíři vykázal. Dal je proto odnést do své kanceláře a uzamkl je do nejspodnější zásuvky svého stolu, aby aspoň v nejbližších dnech byly v bezpečí před zraky náměstka ředitele.

Kapitola osmá

Obchodník Block – Výpověď advokátovi

Konečně se K. přece jen rozhodl, že advokátovi odejme zastupování ve své věci. Pochybnosti, zda jedná správně, nedaly se sice zcela umlčet, ale převahy nabylo přesvědčení, že nelze jinak. V den, kdy chtěl zajít k advokátovi, stálo ho to rozhodnutí hodně sil, které potřeboval k práci, pracoval zvlášť pomalu, musel velmi dlouho zůstat v kanceláři a bylo už víc než deset hodin večer, když konečně stál před advokátovými dveřmi. Ještě než zazvonil, uvažoval, zda by nebylo lépe, kdyby dal advokátovi výpověď telefonicky nebo písemně, osobní rozhovor bude jistě velmi trapný. Přesto se ho K. nakonec nechtěl vzdát, při každém jiném způsobu výpovědi přijal by ji advokát mlčky nebo několika formálními slovy, a kdyby Lenka nic nevyzvěděla, nedověděl by se K. nikdy, jak advokát výpověď přijal a jaké následky by ta výpověď pro K. mohla mít podle advokátova názoru, který nebyl bezvýznamný. Bude-li však advokát sedět K. tváří v tvář a překvapí-li ho K. výpovědí, snadno vyzví z jeho tváře a chování všechno, o čem mu jde, i kdyby advokát nechtěl mnoho prozradit. Není dokonce vyloučeno, že ho advokát přesvědčí, že by přece jen bylo dobře, kdyby mu obhajobu ponechal, a že pak svou výpověď odvolá.

První zazvonění u advokátových dveří bylo jako obyčejně marné. „Lenka by mohla být hbitější,“ pomyslel si K. Ale bylo výhodou už to, že se do toho nepletl jiný nájemník, jak to obyčejně bývalo, buď že začal obtěžovat ten člověk v županu anebo někdo jiný. Když K. tiskl tlačítko podruhé, ohlédl se po druhých dveřích, tentokrát zůstaly však i ty zavřeny. Konečně se u špehýrky advokátových dveří objevily dvě oči, nebyly to však oči Lenčiny. Někdo odmykal dveře, zůstal

však prozatím ještě o ně opřen, zavolal zpátky do bytu: „To je on!“ a teprve potom otevřel úplně. K. předtím nalehl na dveře, neboť už slyšel, jak se za ním ve dveřích druhého bytu chvatně otočil klíč v zámku. Když se dveře před ním konečně otevřely, téměř se vrátil do předsíně a zahlédl ještě, jak Lenka utíká jenom v košili chodbou mezi pokoji, neboť na ni varovně zavolal ten muž, jenž otevřel dveře. Díval se chvíli za ní a pak se obrátil k muži, který mu otevřel. Byl to vychrtlý mužiček s plnovousem, v ruce držel svíčku. „Vy jste tu zaměstnán?“ ptal se K. „Ne,“ odpověděl muž, „jsem tu cizí, advokát je jen mým právním zástupcem, jsem tu v právní záležitosti.“ „Bez kabátu?“ zeptal se K. a ukázal posuňkem na jeho nedostatečné oblečení. „Ach, odpusťte!“ řekl muž a posvítíl si svíčkou na sebe, jako by teprve teď viděl, jak vypadá. „Lenka je vaše milá?“ zeptal se K. stroze. Stál trochu rozkročen, ruce, v nichž držel klobouk, svíral za zády. Už jenom to, že měl na sobě silný zimník, dávalo mu velkou převahu nad tím vyzáblým mužíčkem. Ten řekl: „Chraň bůh,“ a zvedl jednu ruku před tvář, jako by se ustrašeně bránil, „ne, ne, co si to jen myslíte?“ „Vypadáte věrohodně,“ řekl K. s úsměvem, „ale přesto – pojdte.“ Pokynul mu kloboukem a nechal ho jít před sebou. „Jakpak se jmenujete?“ ptal se K. cestou. „Block, obchodník Block,“ řekl maličký a otočil se při tomto představování po K., ale K. nedopustil, aby se zastavil. „Je to vaše skutečné jméno?“ ptal se. „Ovšem,“ zněla odpověď, „proč o tom pochybujete?“ „Myslel jsem, že byste mohl mít důvod, abyste své jméno zamlčel,“ řekl K. Cítil se tak volný, jak se jindy cítí jen člověk, který v cizině mluví s lidmi nízkého stavu, nechá si pro sebe všechno, co se týká jeho vlastní osoby, klidně jen mluví o zájmech ostatních lidí a tím je sám před sebou povyšuje, ale může se právě tak od nich odvrátit, když se mu zlíbí. U dveří advokátovy pracovny zůstal K. stát, otevřel je a zavolal na obchodníka, který šel poslušně dál. „Ne tak rychle! Posviťte tady!“ K. myslel, že se tu snad schovala Lenka, ale pokoj byl prázdný. Před soudcovým obrazem zadržel K. obchodníka zezadu za šle. „Znáte

toho zde?“ zeptal se a ukázal ukazováčkem do výše. Obchodník pozvedl svíčku, vzhledl mžikavě a řekl: „Je to nějaký soudce.“ „Vysoký soudce?“ ptal se K. a postavil se stranou od obchodníka, aby mohl pozorovat, jakým dojmem na něho obraz působí. Obchodník hleděl s obdivem vzhůru. „Je to vysoký soudce,“ řekl. „Nejste zrovna znalec,“ řekl K. „Mezi podřízenými vyšetřujícími soudci je to nejpodřízenější.“ „Teď si vzpomínám,“ řekl obchodník a sklonil svíčku, „také jsem to už slyšel.“ „Ale to se rozumí,“ zvolal K., „vždyť jsem zapomněl, to se rozumí, že jste to už slyšel.“ „Ale pročpak, pročpak?“ ptal se obchodník a šel ke dveřím, kam ho K. postrkoval. Venku na chodbě řekl K.: „Vy přece víte, kde se Lenka schovala?“ „Schovala?“ řekl obchodník. „To snad ne, bude ale v kuchyni a vaří asi advokátovi polévku.“ „Pročpak jste to neřekl hned?“ zeptal se K. „Vždyť jsem vás tam chtěl dovést, ale vy jste mě zavolal zpátky,“ odpověděl obchodník, zřejmě popleten těmi protichůdnými rozkazy. „Vy asi myslíte, že jste velký chytrák,“ řekl K., „tak mě tedy ved'te!“ V kuchyni K. ještě nikdy nebyl, byla kupodivu velká a bohatě vybavená. Jen sporák byl třikrát tak velký, než bývají obyčejné sporáky, jinak nebylo vidět žádné podrobnosti, neboť kuchyň byla teď osvětlena jenom lampičkou, která visela u vchodu. U sporáku stála Lenka, jako vždy v bílé zástěře, a rozklepávala vajíčka do hrnce, který stál na lihovém vaříči. „Dobrý večer, Josefe,“ řekla a podívala se na něho úkosem. „Dobrý večer,“ řekl K. a pokynul obchodníkovi, aby se posadil na židli opodál, a ten uposlechl. K. však přistoupil docela těsně za Lenku, sklonil se nad její rameno a zeptal se: „Kdo je ten člověk?“ Lenka objala K. jednou rukou, druhou míchala polévku, přitáhla si ho k sobě dopředu a řekla: „Je to velký ubožák, chudý obchodník, jistý Block. Jen se na něho podívej.“ Oba se ohlédli. Obchodník seděl na židli, na kterou mu K. ukázal, sfoukl svíčku, protože teď bylo zbytečné svítit, a prsty mačkal knot, aby nečoudil. „Bylas v košili,“ řekl K. a rukou jí zase otočil hlavu ke sporáku. Mlčela. „Je to tvůj milenec?“ ptal se K. Chtěla sáhnout po hrnci s polévkou, ale K. ji

vzal za obě ruce a řekl: „Tak odpověz!“ Řekla: „Pojď do pracovny, všechno ti vysvětlím.“ „Ne,“ řekl K., „chci, abys to vysvětlila tady.“ Pověsila se mu kolem krku a chtěla ho políbit. K. se však bránil a řekl: „Nechci, abys mě teď líbala.“ „Josefe,“ řekla Lenka a dívala se K. prosebně, a přece zpřímá do očí, „snad nebudeš žárlit na pana Blocka. – Rudi,“ řekla pak a obrátila se na obchodníka, „tak mi přece pomoz, vidíš, jak mě podezřívá, nech tu svíčku.“ Vypadalo to, jako by obchodník nedával pozor, ale věděl o všem. „Tak nevím, proč byste měl žárlit,“ řekl ne zrovna pohotově. „Já to vlastně také nevím,“ řekl K. a pohlédl s úsměvem na obchodníka. Lenka se hlasitě zasmála, využila nepozornosti K., aby se do něho zavěsila, a šeptala: „Už ho nech, vždyť přece vidíš, co je to za člověka. Trochu jsem se ho ujala, protože je to advokátův velký klient, pro nic jiného. A ty? Chceš si ještě dnes promluvit s advokátem? Je mu dnes zle, ale chceš-li, ohlásím tě. A zůstaneš u mne přes noc, docela určitě. Už jsi tak dlouho u nás nebyl, i advokát se po tobě ptal. Nezanedbávej proces! Také já ti všelicos povím, co jsem se dověděla. Ale teď nejdřív sunde j ten zimník!“ Pomohla mu při svlékání, vzala mu z ruky klobouk, odběhla s věcmi do předsíně, aby je pověsila, přiběhla pak zpátky a podívala se na polévku. „Mám tě nejdřív ohlásit, nebo mu mám nejdřív donést polévku?“ „Nejdřív mě ohlas,“ řekl K. Byl rozmrzen, původně chtěl s Lenkou dopodrobna projednat svou záležitost, zejména zamýšlenou výpověď advokátovi, ale odradilo ho, že tu byl ten obchodník. Ted’ však pokládal svou věc přece jen za příliš důležitou, než aby ten obchodníček směl do ní zasáhnout možná rozhodujícím způsobem, a tak zavolal Lenku, jež byla už na chodbě, zase zpátky. „Dones mu přece jen nejdřív polévku,“ řekl, „ať se posílí na rozmluvu se mnou, bude to potřebovat.“ „Vy jste také advokátův klient,“ řekl obchodník potichu ze svého kouta, jako by to právě zjistil. Nebylo to však vlídně přijato. „Co je vám po tom?“ řekl K. a Lenka řekla: „Budeš zticha? – Tak mu tedy nejdřív donesu polévku,“ řekla Lenka K. a nalila polévku na talíř. „Ale potom se

může stát, že brzo usne, po jídle brzo usíná.“ „Co mu povím, zaplaší mu spaní,“ řekl K., stále chtěl dávat najevo, že hodlá s advokátem jednat o něčem důležitém, a chtěl, aby se ho Lenka vyptávala, o čem to bude, a teprve pak se jí chtěl ptát na radu. Ona však jen přesně plnila udělené rozkazy. Když šla s podnosem kolem, naschvál do K. něžně vrazila a zašeptala: „Až sní polívku, hned tě ohlásím, abych tě měla co nejdřív zase zpátky.“ „Jen jdi,“ řekl K., „jen jdi.“ „Bud’ přece trochu přívětivější,“ řekla a ještě jednou se i s podnosem otočila ve dveřích.

K. se za ní díval; teď byl s konečnou platností rozhodnut, že dá advokátovi výpověď, bylo také lepší, že nemohl o tom předem s Lenkou promluvit; sotva má dostatečný přehled o celé záležitosti, jistě by ho zrazovala, možná že by tentokrát také skutečně odvrátila K. od výpovědi, zůstal by na pochybách a v neklidu a po nějaké době by své rozhodnutí přece jen nakonec provedl, neboť to rozhodnutí je přespříliš naléhavé. Čím dříve je však provede, tím větší škody se vyvaruje. Snad by se mohl o tom také něco dovědět od toho obchodníka.

K. se otočil, a sotva si toho obchodník všiml, už chtěl vstát. „Jen zůstaňte sedět,“ řekl K. a přitáhl si židli vedle něho. „Vy jste už dávno advokátovým klientem?“ zeptal se K. „Ano,“ řekl obchodník, „jsem velmi starý klient.“ „Kolik let vás už zastupuje?“ ptal se K. „Nevím, jak to myslíte,“ řekl obchodník, „v obchodních právních věcech – mám obchod s obilím – mě advokát zastupuje od té doby, co jsem převzal obchod, tedy asi dvacet let, a v mém vlastním procesu, na který asi narážíte, mě zastupuje také od začátku, tomu je víc než pět let. Ano, přes pět let,“ dodal potom a vytáhl starou náprsní tobolku, „tady mám všechno zapsáno; chcete-li, povím vám přesná data. Člověk si to všechno těžko pamatuje. Můj proces trvá asi už mnohem déle, začal brzo po smrti mé ženy, a to je už víc než půl šesta roku.“ K. k němu přisedl blíž. „Advokát tedy pracuje také v obyčejných právních věcech?“ ptal se. Zdálo se mu neobyčejně uklidňující, že

soudy a právní vědy jsou v takovém spojení. „Ovšem,“ řekl obchodník a pošeptal pak K.: „Říká se dokonce, že je v těchto právních věcech lepší než v těch druhých.“ Ale pak zřejmě litoval, že to řekl, položil K. ruku na rameno a pravil: „Prosím vás snažně, nevyzradte mě.“ K. mu na uklidněnou poklepal na stehno a řekl: „Ne, nejsem zrádce.“ „On je totiž mstivý,“ řekl obchodník. „Proti tak věrnému klientovi jistě nic nepodnikne,“ řekl K. „A přece,“ řekl obchodník, „když se rozčilí, nedělá rozdíly, ostatně mu nejsem věrný, abych pravdu řekl.“ „Jak to, že ne?“ ptal se K. „Mám se vám s tím svěřit?“ ptal se obchodník, jako by byl na pochybách. „Myslím, že můžete,“ řekl K. „Tak,“ řekl obchodník, „zčásti se vám s tím svěřím, ale vy mi musíte také říci nějaké tajemství, abychom si vůči advokátovi byli jisti jeden druhým.“ „Jste velmi opatrný,“ řekl K., „ale já vám povím tajemství, které vás úplně uklidní. V čem tedy záleží vaše nevěra vůči advokátovi?“ „Mám,“ řekl obchodník váhavě a tónem, jako by se přiznával k něčemu nečestnému, „mám kromě něho ještě jiné advokáty.“ „To přece není nic tak zlého,“ řekl K. trochu zklamán. „Zde ano,“ řekl obchodník, který od svého přiznání ještě ztěžka dýchal, ale po K. poznámce pojal větší důvěru. „Není to dovoleno. A nejméně je dovoleno, aby si člověk vedle takzvaného advokáta vzal ještě pokoutní advokáty. A právě to jsem udělal, mám kromě něho ještě pět pokoutních advokátů.“ „Pět!“ zvolal K., už ten počet vzbudil jeho údiv, „pět advokátů kromě toho zde?“ Obchodník přikývl: „Právě vyjednávám ještě se šestým.“ „A načpak potřebujete tolik advokátů?“ ptal se K. „Potřebuji je všechny,“ řekl obchodník. „Nechtěl byste mi to vysvětlit?“ ptal se K. „Rád vám to vysvětlím,“ řekl obchodník. „Především nechci přece prohrát svůj proces, to se rozumí samo sebou. Proto nesmím opomenout nic, co by mi mohlo prospět, i když je v určitém případě jen docela nepatrná naděje, že mi to může nějak prospět, nesmím to zavrhnout. Vynaložil jsem proto na ten proces všechno, co mám. Tak jsem například vzal ze svého obchodu všechny peníze, dříve zaujímal kanceláře mého obchodu skoro celé jedno poschodí,

dnes stačí komůrka ve dvoře, kde pracuji s jediným učedníkem. Tento pokles způsobilo ovšem nejen to, že jsem z obchodu vzal peníze, ale i to, že jsem v něm přestal pracovat. Chce-li se člověk starat o svůj proces, sotva se může zabývat jinými věcmi.“ „Vy sám tedy pracujete také u soudu?“ ptal se K. „Právě o tom bych se rád něco dověděl.“ „O tom vám nemohu mnoho říci,“ řekl obchodník, „zpočátku jsem se o to sice také pokoušel, ale brzo jsem toho zanechal. Příliš to vyčerpává a nepřináší to zvláštní užitek. Pracovat tam a ještě tam jednat, to bylo aspoň nad moje síly. Už jenom to stálé vysedávání a čekání je opravdu velká námaha. Vždyť přece sám znáte ten těžký vzduch v kancelářích.“ „Odkudpak víte, že jsem tam byl?“ ptal se K. „Byl jsem právě v čekárně, když jste tamtudy šel.“ „Jaká náhoda!“ zvolal K. zcela unesen a úplně zapomněl, jak mu byl obchodník předtím směšný. „Vy jste mě tedy viděl! Vy jste byl v čekárně, když jsem tamtudy procházel. Ano, jednou jsem tudy prošel.“ „Není to tak velká náhoda,“ řekl obchodník, „jsem tam skoro každý den.“ „Bude asi třeba, abych tam i já teď docházel častěji,“ řekl K., „jenže mě už asi sotva přijmou s takovými počty jako tehdy. Všichni vstali. Mysleli asi, že jsem nějaký soudce.“ „Ne,“ řekl obchodník, „to jsme tehdy zdravili soudního zřízence. Věděli jsme, že jste obžalovaný. Takové zprávy se rozšíří velmi rychle.“ „Tak vy už jste to věděli,“ řekl K., „to se vám asi zdálo, že jsem pyšný. Nemluvilo se o tom?“ „Ne,“ řekl obchodník, „naopak. Ale to jsou hlouposti.“ „Jaképak hlouposti?“ ptal se K. „Proč se na to vyptáváte?“ řekl obchodník pohoršené. „Zdá se, že ty lidi tam neznáte, a pak si to třeba vyložíte nesprávně. Považte, že v tom řízení přichází znovu a znovu na přetřes mnoho věcí, na které rozum už nestačí, člověk je prostě příliš unavený a ztrácí skoro o všechno ostatní zájem, a náhradou se pak oddá pověře. Mluvím o druhých, ale sám nejsem o nic lepší. Takovou pověrou třeba je, když mnozí tvrdí, že poznají z tváře obžalovaného, zejména z tvarů rtů, jak proces dopadne. A z vašich rtů se dá usoudit – tvrdili tito lidé –, že budete najisto a brzo odsouzen. Opakuji,

je to směšná pověra a ve většině případů ji skutečnost pak úplně vyvrací, ale žije-li člověk v té společnosti, je těžko vymanit se z takových názorů. Jen si pomyslete, jak mocně ta pověra dovede působit. Vy jste tam jednoho oslovil, že ano? On vám však mohl sotva odpovědět. Je ovšem mnoho důvodů, aby tam člověk byl zmaten, ale jedním z nich byl i pohled na vaše rty. Vypravoval pak, že se mu zdálo, jako by na vašich rtech viděl znamení, že bude odsouzen on.“ „Na mých rtech?“ zeptal se K., vytáhl kapesní zrcátko a díval se na sebe. „Nevidím na svých rtech nic zvláštního. A vy?“ „Já také ne,“ řekl obchodník, „ani zdání.“ „Jak jsou ti lidé pověřčiví!“ zvolal K. „Neříkal jsem to?“ ptal se obchodník. „A to se spolu tolik stýkají a projevují si navzájem své názory?“ řekl K. „Já jsem až dosud zůstával úplně stranou.“ „Celkem se spolu nestýkají,“ řekl obchodník, „to by nešlo, vždyť je jich tolik. Mají také málo společných zájmů. Začne-li některá skupina věřit v nějaký společný zájem, ukáže se brzy, že to byl omyl. Společně nelze proti soudu vymoci pranic. Každý případ se vyšetřuje zvlášť, je to přece nejpečlivější ze všech soudů. Společně nelze tedy vymoci nic, jen jednotlivec někdy vskrytu něčeho dosáhne; teprve když toho dosáhl, dovědí se to ostatní; nikdo neví, jak se to stalo. Není tu tedy žádná pospolitost, lidé se sice tu a tam sejdou v čekárnách, ale tam se mluví jen málo. Ty pověrečné domněnky jsou tu už od pradávna a množí se jakoby samy od sebe.“ „Viděl jsem ty pány tam v čekárně,“ řekl K., „jejich čekání mi připadalo tak marné.“ „Čekání není marné,“ řekl obchodník, „marné je jen samostatné zasahování. Řekl jsem už, že mám teď kromě tohoto advokáta ještě pět dalších. Člověk by přece myslel – zpočátku jsem si to myslel sám –, že bych jim teď mohl tu záležitost úplně přenechat. To by však byl velký omyl. Mohu jim ji přenechat ještě méně, než kdybych měl jen jediného. Tomu asi nerozumíte?“ „Ne,“ řekl K. a položil ruku chlácholivě na ruku obchodníkovu, aby mu zabránil mluvit příliš rychle, „jen bych vás prosil, abyste mluvil pomaleji, jsou to vesměs věci pro mne velice důležité, a já vám nestačím.“ „Dobře,

že mi to připomínáte," řekl obchodník, „vy jste nováček, mládě. Váš proces je starý půl roku, není-li pravda? Ano, slyšel jsem o tom. Tak mladý proces! Já však jsem ty věci promyslel už nespočetněkrát, je to pro mne už to nejpřirozenější na světě.“ „To jste asi rád, že váš proces pokročil už tak daleko?“ zeptal se K., nechtěl se ptát přímo na to, jak to vypadá s obchodními záležitostmi. Nedostal však ani jasnou odpověď. „Ano, pachtím se se svým procesem už pět let," řekl obchodník a sklopil hlavu, „není to malý výkon.“ Pak chvilku mlčel. K. poslouchal, nejde-li už Lenka. Jednak si nepřál, aby přišla, neboť měl ještě mnoho otázek a nechtěl, aby ho Lenka zastihla v té důvěrné rozmluvě s obchodníkem, jednak se zase zlobil, že se Lenka tak dlouho zdržuje u advokáta, když je tu on, daleko déle, než je třeba, aby advokátovi podala polévku. „Vzpomínám si ještě dobře na tu dobu," řekl znova obchodník a K. hned pozorně poslouchal, „kdy můj proces byl asi tak starý jako teď váš. Měl jsem tehdy jen jednoho advokáta, ale nebyl jsem s ním zvlášť spokojen.“ Tady se dovím opravdu všechno, pomyslel si K. a živě přikývl, jako by tím mohl obchodníka povzbudit, aby pověděl všechno, oč K. jde. „Můj proces," pokračoval obchodník, „nepostupoval, konala se sice vyšetřování, dostavil jsem se ke každému, shromažďoval jsem materiál, uložil jsem všechny své obchodní knihy u soudu, později jsem se dověděl, že toho ani nebylo třeba, běhal jsem stále k advokátovi, on také učinil různá podání –“ „Různá podání?" ptal se K. „Ano, zajisté," řekl obchodník. „To je pro mne velmi důležité," řekl K., „v mém případě pracuje pořád ještě na prvním podání. Nepodnikl dosud vůbec nic. Vidím teď, že mě hanebně zanedbává.“ „Že podání není dosud hotovo, může mít různé oprávněné důvody," řekl obchodník. „U mých podání se ostatně později ukázalo, že byla úplně bezcenná. Jedno z nich jsem dokonce četl sám, dal mi je přečíst jeden ochotný soudní úředník. Je sice učené, ale nic v něm vlastně není. Především je v něm velmi mnoho latiny a té já nerozumím, pak se na celých stránkách všeobecně vzývá osud, pak se lichotí jednotlivým úředníkům,

kteří sice nebyli jmenováni, ale jež zasvěcený člověk musel rozhodně uhodnout, pak advokát vynášel sám sebe, přitom se ovšem před soudem pokořoval hůř než pes, a konečně se v podání zkoumaly právní případy z dávných dob, jež se prý podobají mému případu. Pokud jsem to stačil sledovat, byly ovšem tyto rozbory provedeny velmi pečlivě. Nechci také tím vším pronášet úsudek o advokátově práci, podání, které jsem četl, bylo také jen jedním z několika, rozhodně však jsem tehdy, a o tom teď mluvím, nemohl ve svém procesu rozpoznat žádný pokrok.“ „Jakýpak pokrok jste chtěl rozpoznat?“ ptal se K. „Ptáte se docela rozumně,“ řekl obchodník s úsměvem, „v tomto řízení lze jen málokdy rozpoznat pokroky. Ale to jsem tenkrát nevěděl. Jsem obchodník a byl jsem jím tenkrát ještě daleko víc než dnes, chtěl jsem mít hmatatelné pokroky, to všechno se mělo schylovat ke konci nebo vykazovat aspoň pravidelný vzestup. Místo toho byly jen výslechy, jež většinou měly stejný obsah; odpovědi jsem měl už přichystány jako litanii; několikrát do týdne přišli poslové od soudu ke mně do obchodu, do bytu nebo kamkoli, kde mě mohli zastihnout, to bylo ovšem nepříjemné (dnes je aspoň v tomto ohledu daleko lépe, telefonické zavolání ruší mnohem méně), a mezi mými obchodními přáteli, zejména však mezi mými příbuznými, se začaly také šířit pověsti o mém procesu, byl jsem tedy poškozován na všech stranách, ale ani sebemenší známka nenasvědčovala tomu, že se bude v nejbližší době konat aspoň první přelíčení. Došel jsem tedy k advokátovi a stěžoval si. On mi to sice zešíroka vysvětlil, něco pro mne podniknout ovšem rozhodně odmítl, že prý nikdo nemůže ovlivnit, na kdy se stanoví přelíčení, a naléhat na to v podání – jak jsem žádal –, je prý neslýchané a zahubilo by to mne i jeho. Myslel jsem si: co nechce nebo neumí tento advokát, bude chtít a umět jiný. Ohlížel jsem se tedy po jiném advokátovi. Abych to řekl rovnou: ani jediný nežádal a nevymohl, aby bylo stanoveno hlavní přelíčení, je to, ovšem s výhradou, o které se ještě zmíním, opravdu nemožné, v tom mě tedy advokát neoklamal; ale jinak jsem nelitoval, že jsem

se obrátil ještě na jiné advokáty. Snad jste od dr. Hulda už také leccos slyšel o těch pokoutních advokátech, vyličil vám je asi jako lidi velmi nekalé, a to opravdu jsou. Když o nich mluví a srovnává s nimi sebe a své kolegy, přihodí se mu ovšem pokaždé drobný omyl, na který vás chci mimochodem rovněž upozornit. Nazývá advokáty svého okruhu, aby je rozlišil, ‚velkými advokáty‘. To je nesprávné, rozumí se, že každý si může říkat ‚velký‘, je-li mu libo, v tomto případě však rozhoduje přece jen soudní praxe. Podle ní jsou totiž vedle advokátů pokoutních ještě advokáti malí a velcí. Tento advokát a jeho kolegové jsou však jen advokáti malí, kdežto velcí advokáti, o kterých jsem jen slyšel a jež jsem nikdy neviděl, jsou hodností nesrovnatelně výš nad malými advokáty, než jsou malí advokáti nad pokoutními advokáty, kterými tolik opovrhují.“ „Velcí advokáti?“ zeptal se K. „Kdo to je? Jak se k nim člověk dostane?“ „Vy jste tedy o nich ještě nikdy neslyšel,“ řekl obchodník. „Sotva se najde obžalovaný, jemuž by se o nich hezkou chvíli nezdálo, jakmile se o nich dověděl. Raději se k tomu nedejte svést. Kdo jsou velcí advokáti, nevím, a člověk se k nim asi vůbec nemůže dostat. Neznám ani jediný případ, kdy by se dalo s určitostí říci, že zasáhli. Tu a tam někoho hájí, ale vlastní vůlí toho nelze dosáhnout, hájí jen toho, koho chtějí hájit. Věc, které se ujmou, musí však patrně mít za sebou už jednání před nižším soudem. Je ostatně lépe nemyslet na ně, protože jinak se vám zdají porady s ostatními advokáty, jejich rady a jejich pomoc tak odporné a marné, sám jsem to zakusil, že byste nejraději se vším praštil, lehl si doma do postele a nechtěl už o ničem slyšet. To by ovšem byla zase největší hloupost, ostatně ani v posteli byste neměl dlouho klid.“ „Vy jste tedy tenkrát nepomýšlel na ty velké advokáty?“ ptal se K. „Ne dlouho,“ řekl obchodník a znovu se usmál, „úplně na ně člověk bohužel nemůže zapomenout, zejména noc přeje takovým myšlenkám. Ale tenkrát jsem přece chtěl okamžité úspěchy, a tak jsem šel k pokoutním advokátům.“

„Jak jste se tu sesedli!“ zvolala Lenka, když se vrátila s podnosem, a zůstala stát ve dveřích. Seděli opravdu těsně u sebe, jistě by do sebe vrazili hlavou, kdyby se jen trochu otočili, obchodník, který byl beztoho drobné postavy a ještě k tomu se hrbil, nutil K., aby se rovněž hluboko skláněl, chtěl-li všechno slyšet – „Ještě chvilku!“ zavolal K. odmítavě na Lenku a netrpělivě škulbl rukou, kterou měl stále ještě na ruce obchodníkově. „Chtěl, abych mu vypravoval o svém procesu,“ řekl obchodník Lence. „Jen vypravuj, vypravuj,“ řekla. Mluvila s obchodníkem láskyplně, ale přece jen blahosklonně, K. se to nelíbilo; jak právě poznal, měl ten člověk přece jen nějakou cenu, měl aspoň zkušenosti a ty dovedl dobře sdělovat. Lenka ho asi neposuzovala správně. Díval se s nevolí, jak teď Lenka vzala obchodníkovi z ruky svíčku, kterou celý ten čas držel, utřela mu ruku zástěrou a poklekla pak vedle něho, aby seškrábala trochu vosku, který mu ze svíčky ukápl na kalhoty. „Chtěl jste mi něco říci o těch pokoutních advokátech,“ řekl K. a beze slova odstrčil Lenčinu ruku. „Co to děláš?“ zeptala se Lenka, ohnala se lehce po K. a pokračovala ve své práci. „Ano, o pokoutních advokátech,“ řekl obchodník a přejel si čelo, jako by přemýšlel. K. mu chtěl trochu pomoci a řekl: „Chtěl jste mít okamžité úspěchy a šel jste proto k pokoutním advokátům.“ „Ano, správně,“ řekl obchodník, ale nemluvil dál. „Snad o tom nechce mluvit před Lenkou,“ pomyslel si K., přemohl svou netrpělivost, aby hned teď slyšel další zprávy, a už na něho nenaléhal.

„Ohlásilas mě?“ zeptal se Lenky. „Ovšem,“ řekla Lenka, „očekáváš tě. Nech teď Blocka, s Blockem můžeš mluvit i později, zůstane přece tady.“ K. ještě váhal. „Vy tu zůstanete?“ zeptal se obchodníka, chtěl jeho vlastní odpověď, nechtěl, aby Lenka o obchodníkovi mluvila, jako by tu nebyl, necítil dnes k Lence vskrytu nic než nevraživost. A zas odpověděla jen Lenka: „Přespává zde častěji.“ „On zde přespává?“ zvolal K., až dosud myslel, že obchodník tu na něho počká, jen co si rychle vyřídí rozmluvu s advokátem, potom že však spolu

odejdou a pohovoří si o všem důkladně a nerušeně. „Ano,“ řekla Lenka, „ne každý smí k advokátovi, jak si zamane, jako ty, Josefe. Zdá se, že se vůbec nedivíš, že tě advokát přijímá ještě v jedenáct hodin v noci, i když je nemocen. Myslíš, že je docela samozřejmé, co tvoji přátelé pro tebe vykonají. Ano, tvoji přátelé, nebo aspoň já, to dělají rádi. Nechci jiný dík a také nepotřebuji žádný jiný, než abys mě měl rád.“ „Tebe mít rád?“ pomyslel si K. v první chvíli, a teprve potom ho napadlo: „Ale ano, mám ji rád.“ Přesto se na nic neohlížel a řekl: „Přijímá mě proto, že jsem jeho klient. Kdyby ještě i k tomu bylo třeba cizí pomoci, musel by člověk na každém kroku žebrot i děkovat zároveň.“ „Ten ale je dnes zlý, co?“ zeptala se Lenka obchodníka. „Teď zase jako bych já tu nebyl,“ pomyslel si K. a málem se rozzlobil i na obchodníka, když Block začal být stejně nezdvořilý jako Lenka a řekl: „Advokát ho také přijímá ještě z jiných důvodů. Jeho případ je totiž zajímavější než můj. Mimoto je však jeho proces v začátcích, není tedy asi ještě tak zamotaný, a tak se jím advokát zabývá ještě rád. Později to bude jiné.“ „Ano, ano,“ řekla Lenka a podívala se s úsměvem na obchodníka, „jak jen může tak žvanit! Jemu totiž nesmíš,“ přitom se obrátila ke K., „vůbec nic věřit. Jak je milý, tak je užvaněný. Možná že ho i proto nemůže advokát ani cítit. Rozhodně ho přijímá, jen když je v dobré náladě. Dala jsem si už hodně práce, abych to změnila, ale není to možné. Jen si pomysli, někdy Blocka ohlásím, a on ho přijme až třetí den. Není-li však Block přítomen ve chvíli, kdy ho volá, je všechno ztraceno a musí se ohlásit znova. Proto jsem Blockovi dovolila, aby zde přespával, stalo se už, že si pro něho zazvonil v noci. Teď je tedy Block připraven i v noci. A teď se zase stává, že advokát někdy odvolá svůj příkaz, aby Block byl vpuštěn, jak se jen ukáže, že je tady.“ K. se tázavě zadíval na obchodníka. Ten přikývl a řekl stejně nepokrytě, jako předtím mluvil s K., snad byl zahanbením roztržitý: „Ano, člověk se stane později velmi závislým na svém advokátovi.“ „To on nařká jen naoko,“ řekla Lenka. „Přespává zde velmi rád, jak se mi už často přiznal.“

Došla k nějakým dvířkám a rázem je otevřela. „Chceš se podívat na jeho ložnici?“ ptala se. K. k ní přistoupil a díval se z prahu do nízké místnosti bez okna, jež byla úplně vyplněna úzkou postelí. Do této postele se mu selo lézt přes pelest. V hlavách postele byla ve zdi prohlubeň, kde stály pečlivě srovnány svíčka, kalamář a pero, jakož i hromada papírů, pravděpodobně soudních spisů. „Vy spíte v pokojku pro služebnou?“ zeptal se K. a obrátil se zpátky k obchodníkovi. „Lenka mi ho zařídila,“ odpověděl obchodník, „je to velmi výhodné.“ K. si ho dlouho prohlížel; první dojem, který na něho obchodník udělal, byl snad přece jen správný, má zkušenosti, neboť jeho proces trvá už dlouho, ale zaplatil ty zkušenosti draze. Najednou K. už nesnesl pohled na obchodníka. „Tak ho přece ulož!“ zavolal na Lenku, jež mu zřejmě vůbec neporozuměla. On sám však chtěl jít k advokátovi a zbavit se tou výpovědí nejen advokáta, ale Lenky a obchodníka. Než se však dostal ke dveřím, oslovil ho obchodník tiše: „Pane prokuristo.“ K. se otočil s rozezlenou tváří. „Zapomněl jste na svůj slib,“ řekl obchodník a nakláněl se na své židli prosebně ke K. „Chtěl jste mi ještě povědět nějaké tajemství.“ „Opravdu,“ řekl K. a zavadil pohledem i o Lenku, jež se na něho pozorně dívala, „tak tedy poslyšte: není to ovšem skoro už žádné tajemství. Jdu teď k advokátovi, abych ho propustil.“ „On ho propouští!“ zvolal obchodník, vyskočil a pobíhal se zdviženýma rukama po kuchyni. Neustále volal: „On propouští advokáta!“ Lenka se chtěla hned do K. pustit, ale obchodník se jí připltl do cesty a ona ho proto uhodila pěstí. Měla ruce stále ještě sevřené v pěst, jak se rozběhla za K., ten však měl velký náskok. Vkročil už do advokátova pokoje, když ho Lenka dohonila. Skoro už za sebou zavřel dveře, ale Lenka mezi ně strčila nohu, uchopila ho za ruku a chtěla ho stáhnout zpátky. Stiskl jí však zápěstí tak silně, že zavzlykla a musela ho pustit. Vejít do pokoje se hned neodvážila a K. zamkl dveře na klíč. [14]

„Čekám na vás už hodně dlouho,“ řekl advokát z postele, položil na noční stolek spis, v němž dosud četl při světle svíčky, nasadil

si brýle a pronikavě se zadíval na K. Místo aby se K. omluvil, řekl: „Hned zas půjdu.“ Advokát si poznámky K. nevšímal, protože to nebyla žádná omluva, a řekl: „Příště vás v tak pozdní dobu už nepřijmu.“ „To se jen srovnává s tím, oč chci požádat,“ řekl K. Advokát se na něho tázavě zadíval. „Posad'te se,“ řekl. „Když si přejete,“ řekl K., přitáhl si židli k nočnímu stolku a posadil se. „Připadalo mi, jako byste zamykal dveře,“ řekl advokát. „Ano,“ řekl K., „udělal jsem to kvůli Lence.“ Neměl v úmyslu někoho šetřit. Ale advokát se zeptal: „Byla zas dotěrná?“ „Dotěrná?“ ptal se K. „Ano,“ řekl advokát, zasmál se přitom, prudce se rozkašlal, a když ho záchvat přešel, dal se znova do smíchu. „Už jste si snad všiml, jak je dotěrná?“ zeptal se a poklepal K. na ruku, neboť K. se jí v roztržitosti opíral o noční stůlek, a teď ji rychle stáhl zpátky. „Nepřikládáte tomu zvláštní význam,“ řekl advokát, když K. mlčel, „tím lépe. Jinak bych se vám snad musel omluvit. Je to Lenčina zvláštnost, kterou jsem jí ostatně už dávno odpustil, a ani bych o ní nemluvil, kdybyste právě nezamkl ty dveře. Tato zvláštnost, zrovna vám bych to asi nemusel zvlášť vykládat, ale díváte se na mne tak zaraženě, že vám to povím, ta zvláštnost záleží v tom, že Lence téměř všichni obžalovaní připadají krásní. Začne si s každým, miluje je všechny, a také se zdá, že i oni ji všichni milují; aby mě pobavila, vypravuje mi pak někdy o tom, když jí to dovolím. Nedivím se tomu všemu tolik, jako se zřejmě divíte vy. Má-li kdo pro to postřeh, shledá často, že obžalovaní jsou opravdu krásní. Že se to tak jeví, to je ovšem nějaký zvláštní, řekl bych přírodovědecký úkaz. Rozumí se, že obžaloba nemá snad za následek nějakou zjevnou změnu ve vzezření, která by se dala přesně určit. Zde tomu totiž není tak jako u jiných soudních věcí, obžalovaní většinou setrvávají při svém obvyklém způsobu života, a mají-li dobrého advokáta, který se o ně stará, proces jim ani zvlášť nevadí. A přece rozpozná každý, kdo v tom má zkušenosti, obžalované i v sebevětším davu, a to každého jednotlivce. Podle čeho? zeptáte se asi. Má odpověď vás neuspokojí. Právě ti obžalovaní jsou ze všech

nejkrásnější. Nemůže to být vina, co je dělá krásnými, neboť – tak musím mluvit aspoň já jako advokát – nejsou přece vinni všichni, nemůže to také ani být spravedlivý trest, co je už teď dělá krásnými, neboť trestu se nedostane všem, může to tedy záležet jen v tom, že proti nim bylo zahájeno řízení a že právě to na nich nějak ulpí. Mezi těmi krásnými lidmi jsou ovšem i takoví, kteří jsou obzvlášť krásní. Ale krásní jsou všichni do jednoho, i Block, ten bídný červ.“

K. byl úplně klidný, když advokát skončil, k posledním slovům dokonce zprudka přikývl a potvrdil si tak sám svůj dávný názor, že se ho advokát pokaždé a také tentokrát snaží rozptýlit všeobecnými řečmi, které nepatří k věci, a odvrátit ho od hlavní otázky, co totiž pro K. věc doopravdy vykonal. Advokát patrně pozoroval, že mu K. tentokrát klade větší odpor než jindy, neboť teď umlkl, aby K. mohl sám promluvit, a když K. stále mlčel, advokát se zeptal: „Přišel jste dnes ke mně s určitým úmyslem?“ „Ano,“ řekl K. a trochu zaclonil rukou svíčku, aby advokáta lépe viděl, „chtěl jsem vám říci, že vám dnešním dnem odnímám zastupování v mé věci.“ „Rozumím vám dobře?“ zeptal se advokát, vztyčil se zpola v posteli a opřel se rukou o polštář. „Myslím, že ano,“ řekl K. a seděl napřímený a napjatý, jako by číhal. „Nu, vždyť si můžeme pohovořit i o tomto plánu,“ řekl advokát po chvíli. „To už není plán,“ řekl K. „Možná,“ řekl advokát, „ale přesto se v ničem neukvapíme.“ Mluvil v množném čísle, jako by nehodlal K. propustit a jako by chtěl zůstat aspoň jeho poradcem, nemůže-li už být jeho obhájcem. „Není to žádná ukvapenost,“ řekl K., zvolna vstal a stoupl si za svou židli, „rozhodl jsem se to dobře a snad jsem o tom uvažoval už příliš dlouho. Je to mé konečné rozhodnutí.“ „Pak mi tedy dovolu ještě několik slov,“ řekl advokát, odhodil peřinu a posadil se na pelest. Jeho nahé nohy, pokryté bílými chloupky, se tráslы zimou. Požádal K., aby mu z pohovky podal přikrývku. K. přinesl přikrývku a řekl: „Vystavujete se docela zbytečně nebezpečí, že se nachladíte.“ „To má své příčiny,“ řekl advokát, přehodil si přes sebe peřinu a nohy si zabalil do přikrývky. „Váš

strýček je můj přítel, a také vás jsem si za tu dobu oblíbil. Přiznávám to nepokrytě. Nemusím se za to stydět.“ K. nebylo ani trochu vhod, že ten starý člověk má takové dojemné řeči, nutilo ho to, aby mu všechno vysvětlil podrobněji, a tomu by se rád vyhnul, mimoto ho ty řeči také mátly, jak si upřímně přiznával, i když ho ovšem nemohly přimět, aby ustoupil od svého rozhodnutí. „Děkuji vám za vaši vlídnost,“ řekl, „uznávám také, že jste se mé věci ujal, jak jen jste mohl a jak se vám to zdálo pro mne prospěšné. Já však jsem se v poslední době přesvědčil, že to nestačí. Nikdy se ovšem nepokusím, abych vás, muže o tolik staršího a zkušenějšího, přesvědčoval o svém názoru; promiňte mi, jestliže jsem se o to někdy pokoušel bezděčně, ovšem ta věc je dost důležitá, jak jste se vyjádřil sám, a podle mého přesvědčení je třeba, aby se do procesu zasáhlo daleko rázněji, než se stalo dosud.“ „Rozumím vám,“ řekl advokát, „jste netrpělivý.“ „Nejsem netrpělivý,“ řekl K. poněkud podrážděně a nevážil už tolik svá slova. „Když jsem u vás byl se strýčkem poprvé, jistě jste si všiml, že mi na procesu zvlášť nezáleží, nepřipomněl-li mi jej někdo takřka násilím, dočista jsem na něj zapomínal. Ale strýček trval na tom, abych vás pověřil zastupováním ve své věci, učinil jsem tak, abych mu vyhověl. A teď by se přece dalo čekat, že mne proces bude tížit méně než dosud, neboť se dáváme zastupovat advokátem proto, abychom břímě procesu ze sebe setřásli. Stal se však opak. Nikdy předtím jsem neměl s procesem tak velké starostí jako od té doby, co mě zastupujete. Když jsem byl sám, nepodnikal jsem ve své věci nic, ale skoro jsem to ani nepocítoval, teď naproti tomu mám zástupce, všechno bylo připraveno, aby se něco dělo, pořád a stále napjatěji jsem čekal, že zasáhnete, ale nestalo se nic. Dostával jsem sice od vás nejrůznější zprávy o soudu, jaké bych snad jinak od nikoho jiného dostat nemohl. Ale to mi nemůže stačit, když teď proces takřka vskrytu na mne doléhá víc a víc.“ K. odstrčil židli a stál zpříma, ruce v kapsách kabátu. „Od určitého okamžiku praxe,“ řekl advokát tiše a klidně, [15] „nestane

se už nic podstatně nového. Kolik stran stálo v podobných stadiích procesu přede mnou stejně a kolik jich jako vy stejně mluvilo!“ „Pak tedy,“ řekl K., „měly všechny ty podobné strany pravdu stejně jako já. To neodporuje tomu, co jsem řekl.“ „Nechtěl jsem vám tím odporovat,“ řekl advokát, „chtěl jsem však ještě dodat, že bych u vás očekával větší soudnost než u jiných, zejména když jsem vám dal nahlédnout do soudnictví a do své činnosti víc, než ve styku se stranami činívám jindy. A teď vidím, že mi přesto přese všechno dost nedůvěřujete. Neusnadňujete mi to příliš.“ Jak se advokát před K. pokořoval! Vůbec se neohlížel na stavovskou čest, která je jistě nejcitlivější právě v tomto bodě. A proč to dělal? Vždyť to byl podle všeho advokát s velkou agendou a nadto boháč, nemohlo mu příliš záležet na ušlém výdělku ani na ztrátě jednoho klienta. Mimoto churavěl a měl by sám hledět, aby mu ubylo práce. A přesto se nechtěl K. vzdát! Proč? Měl na strýčkovi osobní zájem, či opravdu pokládal jeho proces za neobyčejný a doufal, že se v něm nějak vyznamená, buď v očích K., nebo – ani tato možnost se nedala zcela vyloučit – v očích přátel u soudu? Z jeho tváře se nedalo nic rozpoznat, i když ji K. zkoumal docela bezohledně. Skoro se dalo předpokládat, že se advokát úmyslně tváří uzavřeně a vyčkává, jak jeho slova zapůsobí. Zřejmě si však vyložil K. mlčení pro sebe až příliš příznivě, když teď pokračoval: „Snad jste si všiml, že mám sice velkou kancelář, ale že nezaměstnávám žádné pomocné síly. Dříve tomu bývalo jinak, byla doba, kdy pro mne pracovalo několik mladých právníků, dnes pracuji sám. Souvisí to zčásti se změnou mé praxe, že jsem se totiž víc a víc omezil na právní věci takového rázu, jako je vaše, zčásti také se stále hlubším poznáním, jehož jsem o těchto právních věcech nabyl. Poznal jsem, že tuto práci nesmím přenechávat nikomu, nechci-li se prohřešit na svých klientech a na úkolu, který jsem převzal. Avšak rozhodnutí, že budu všechnu práci konat sám, mělo přirozené následky: musel jsem odmítat skoro všechny žádosti o zastupování a mohl jsem vyhovět jen těm, na

nichž mi opravdu záleželo – konečně, je dost takových, a dokonce zcela nablízku, kteří se vrhnou na každé sousto, jež já odhodím. A kromě toho jsem z té spousty práce onemocněl. Přesto však nelituji svého rozhodnutí, možná že jsem měl odmítnout víc zastoupení, než jsem odmítl, ukázalo se však bezpodmínečně nutné, abych se cele věnoval těm procesům, které jsem převzal, a bylo to také korunováno úspěchy. Našel jsem to kdysi v jednom spisu velmi krásně vyjádřeno, v čem je rozdíl mezi zastupováním v obyčejných právních věcech a zastupováním v těchto právních věcech. Pravidlo se tam: Jeden advokát vede svého klienta na niti až k rozsudku, druhý si však svého klienta prostě naloží na ramena a nese ho, aniž ho cestou složí, k rozsudku a ještě dál. To je ono. Nebylo to však docela správné, když jsem řekl, že nikdy nelituji té velké práce. Setká-li se, jako ve vašem případě, s tak naprostým neporozuměním, pak jí skoro lituji.“ [16] K. při těchto řečech spíš ztrácel trpělivost, než že by se dal přesvědčit. Připadalo mu, jako by ze spádu advokátových slov slyšel, co ho čeká, kdyby povolil, advokát by ho znovu začal utěšovat, odkazovat na to, že pracuje dál na podání, že soudní úředníci už mají lepší náladu, ale že při práci naráží i na velké nesnáze – zkrátka, advokát by se nanovo vytasil se vším, co K. zná už do omrzení, a znovu by ho klamal neurčitými nadějemi a trápil neurčitými hrozbami. Bylo třeba učinit tomu přítrž jednou provždy, a proto řekl: „Co hodláte v mé věci podniknout, ponecháte-li si zastupování?“ Advokát se dokonce podrobil i této urážlivé otázce a odpověděl: „Budu pokračovat v tom, co jsem pro vás už podnikl.“ „Vždyť jsem to věděl,“ řekl K., „ted’ je však každé další slovo zbytečné.“ „Podniknu ještě jeden pokus,“ řekl advokát, jako by se to, co K. rozčilovalo, nedělo K. nýbrž jemu. „Že nesprávně posuzujete mou práci právního zástupce a že se vůbec tak chováte, k tomu vás, jak se domnívám, svádí to, že se s vámi nakládá příliš dobře, ačkoli jste obžalovaný, lépe řečeno, že se s vámi nakládá nedbale, zdánlivě nedbale. I to, co jsem uvedl nakonec, má důvod;

často je lépe být v okovech než na svobodě. Ale přece jen bych vám rád ukázal, jak se nakládá s jinými obžalovanými, snad si z toho dokážete vzít ponaučení. Zavolám si totiž teď Blocka, odemkněte dveře a posad'te se sem vedle nočního stolku!“ „To rád udělám!“ řekl K. a učinil, jak si advokát žádal; byl vždy ochoten něčemu se přiučít. Aby se pro všechny případy ujistil, zeptal se ještě: „Vzal jste na vědomí, že vám odnímám zastupování v mém procesu?“ „Ano,“ řekl advokát. „Ještě dnes to však můžete odvolat.“ Ulehl zas do postele, přitáhl si peřinu až k bradě a otočil se ke zdi. Potom zazvonil.

Skoro zároveň se zvoněním se objevila Lenka, snažila se očima honem vyzvědět, co se stalo; že K. klidně sedí u advokátovy postele, zdálo se jí uklidňujícím znamením. Pokývla s úsměvem na K., který se na ni upřeně díval. „Přiveď Blocka,“ řekl advokát. Místo aby ho přivedla, vyšla jen před dveře, zavolala: „Blocku! K advokátovi!“ a vklouzla pak za K. židli, asi proto, že advokát zůstával obrácen ke zdi a ničeho si nevšímal. Obtěžovala ho pak, protože se skláněla přes opěradlo židle nebo se mu rukama prohrabovala ve vlasech a hladila ho po tvářích, ovšem velmi něžně a opatrně. K. se nakonec pokusil jí v tom zabránit, chytil ji za ruku, ona se chvilku bránila a pak mu ji ponechala.

Block přišel, hned jak ho zavolala, ale ve dveřích zůstal stát a zřejmě se rozmýšlel, má-li vstoupit. Svraštil obočí a naklonil hlavu, jako by poslouchal, bude-li se opakovat rozkaz, že má jít k advokátovi. K. mohl na něho kývnout, aby vešel, umínil si však, že skoncuje nejen s advokátem, ale se vším, co je v tomto bytě, a tak se ani nehnul. Také Lenka mlčela. Block viděl, že ho aspoň nikdo nezahání, a tak po špičkách vešel, v tváři se mu zračilo napětí, ruce měl křečovitě sepnuté za zády. Dveře nechal otevřeny, aby se mohl dát na ústup, kdyby bylo třeba. Na K. se vůbec nepodíval, stále jen hleděl na vysokou peřinu, pod níž advokáta nebylo ani vidět, protože se odtáhl až k samé zdi. Tu se však ozval jeho hlas: „Je tu Block?“ ptal se. Na Blocka, který se už vydal pěkný kousek kupředu, tato otázka

působila, jako by dostal ránu do prsou a hned potom do zad, zapotácel se, zůstal stát v hlubokém předklonu a řekl: „K službám.“ „Co chceš?“ ptal se advokát, „Přicházíš nevhod.“ „Což jste mě snad nevolal?“ zeptal se Block spíše sebe než advokáta, napřáhl ruce k obraně a chystal se utéci. „Volal jsem tě,“ řekl advokát, „a přece přicházíš nevhod.“ A po malé pomlce dodal: „Vždycky přicházíš nevhod.“ Jakmile advokát začal mluvit, nedíval se už Block směrem k posteli, nýbrž upřeně hleděl někam do kouta a jen poslouchal, jako by pohled na mluvčího byl tak oslňující, že jej nemůže snést. Nebylo však ani snadné poslouchat, neboť advokát mluvil do zdi, a ještě k tomu potichu a rychle. „Chcete, abych odešel?“ ptal se Block. „Ted’ už jsi tady,“ řekl advokát. „Zůstaň!“ Nikdo by neřekl, že advokát splnil Blockovo přání, spíše že mu něčím pohrozil, snad výpraskem, neboť ted’ se Block doopravdy roztřásl. „Byl jsem včera,“ řekl advokát, „u Třetího Soudce, svého přítele, a ponenáhlu jsem stočil řeč na tebe. Chceš vědět, co řekl?“ „Ó, prosím,“ řekl Block. Protože advokát hned neodpověděl, opakoval Block prosbu a sehnul se, jako by chtěl pokleknout. Tu se však K. na něho obořil: „Co to děláš?“ zvolal. Když mu v tom Lenka chtěla zabránit, chytil ji i za druhou ruku. Nebyl to stisk lásky, Lenka si také několikrát povzdechla, jak ji držel, a snažila se ruce vyprostit. Za zvolání K. byl však potrestán jen Block, neboť advokát se ho zeptal: „Kdopak je tvým advokátem?“ „Vy,“ řekl Block. „A kromě mne?“ ptal se advokát. „Nikdo kromě vás,“ řekl Block. „Pak také nikoho jiného neposlouchej!“ řekl advokát. Block to úplně uznal, zlobně si K. měřil a prudce proti němu potřásal hlavou. Kdyby se to chování přeložilo slovy, byly by to hrubé nadávky. A s těmito lidmi chtěl K. přátelsky hovořit o své vlastní věci! „Nebudu tě už rušit,“ řekl K. a opřel se v židli. „Klekní si nebo lez po všech čtyřech, dělej si, co chceš. Já se o to starat nebudu.“ Ale Block měl přece jen čest v těle, aspoň vůči K., neboť k němu přistoupil, mával pěstmi a zvolal tak hlasitě, jak si vůbec troufl v advokátově blízkosti. „Nesmíte tak se mnou mluvit, to není

dovoleno. Proč mě urážíte? A k tomu ještě zde, před panem advokátem, kde jsme oba, vy i já, trpěni jen z milosrdenství? Vy nejste nic lepšího než já, jste také obžalován a také máte proces. Jste-li však přesto ještě pán, jsem já zrovna takový pán, ne-li dokonce ještě větší. A chci, abyste se mnou jako s pánem mluvil, právě vy. Jestli si ale myslíte, že jste něco víc, protože tu smíte sedět a klidně poslouchat, zatímco já, jak se vyjadřujete, lezu po všech čtyřech, pak vám připomenu starou právní prűpověď: Pro podezřelého je pohyb lepší než klid, neboť kdo je v klidu, může být kdykoli na miskách vah a být vážen i se svými hříchů, aniž o tom ví.“ K. nic neřekl, jen nehnutě a udiveně hleděl na toho pomateného člověka. Jaká změna se to s ním udála jen za tu poslední hodinu! Zmítá se tak ve svém procesu, že není schopen poznat, kde je přítel a kde nepřítel? Neví snad, že advokát ho schválně pokořuje a že tentokrát nesleduje nic jiného, než aby se před K. chvástal svou mocí a podrobil si tím snad i K.? Není-li však Block schopen to poznat, nebo bojí-li se advokáta tolik, že mu to poznání není nic platné, jak dokáže být přece jen tak lstivý či tak smělý, aby advokáta podváděl a zamlčoval mu, že vedle něho zaměstnává ještě jiné advokáty? A jak se odvažuje útočit na K., když K. přece může ihned prozradit jeho tajemství? Ale on si troufal ještě víc, šel k advokátově posteli a začal si teď i tam stěžovat na K.: „Pane advokáte,“ řekl, „slyšel jste, jak se mnou ten člověk mluví? Jeho proces se dá dosud počítat na hodiny, a už chce poučovat mne, člověka, který má proces už pět let. A dokonce mi nadává. Nic neví a nadává mně, který jsem dopodrobna studoval, pokud mé slabé síly stačí, čeho si žádá slušnost, povinnost a soudní zvyklost.“ „O nikoho se nestarej,“ řekl advokát, „a dělej, co se ti zdá správné.“ „Ovšem,“ řekl Block, jako by si dodával odvahy, podíval se kradmo po K. a poklekl u samé postele na zem. „Už klečím, můj advokáte,“ řekl. [17] Ale advokát mlčel. Block jednou rukou opatrně hladil peřinu. Jak teď bylo ticho, vyprostila se Lenka K. z rukou a řekla: „Bolí to. Pusť mě. Jdu k Blockovi.“ Šla k němu a sedla si na

pelest. Block byl rád, že přišla, a hned ji mlčky prosil živými posuňky, aby se u advokáta za něho přimluvila. Bylo znát, že se nutně potřebuje dovědět od advokáta ty jeho zprávy, ale snad jen proto, aby jich mohli využít ostatní jeho advokáti. Lenka patrně věděla přesně, čím se dá advokát získat, ukázala na advokátovu ruku a našpulila rty jako k polibku. Block ihned políbil advokátovi ruku a políbil ji pak ještě dvakrát, jak ho Lenka vybídla. Ale advokát stále ještě mlčel. Tu se Lenka naklonila nad advokáta, když se tak napjala, bylo vidět, jak je krásně urostlá, shýbla se hluboko k jeho tváři a hladila ho po dlouhých bílých vlasech. To ho přece jen přimělo, aby odpověděl. „Váhám, zda mu to mám říci,“ řekl advokát a bylo vidět, jak trochu vrtí hlavou, snad aby pocítil ještě silněji tlak Lenčiny ruky. Block poslouchal se sklopenou hlavou, jako by tím, že poslouchá, přestupoval nějaký příkaz. „Proč váháš?“ zeptala se Lenka. K. měl pocit, jako by slyšel nějaký nacvičený rozhovor, který se už často opakoval, který se bude ještě často opakovat a který zůstane navždy nový jedině pro Blocka. „Jakpak se dnes choval?“ ptal se advokát, místo aby odpověděl. Než se Lenka o tom vyjádřila, pohlédla dolů na Blocka a pozorovala chvilku, jak k ní spíná ruce a prosebně tře dlaň o dlaň. Nakonec vážně přikývla, obrátila se k advokátovi a řekla: „Byl klidný a pilný.“ Starý obchodník, vousatý muž, tu úpěnlivě prosil mladé děvče o příznivé vysvědčení. Snad měl při tom něco za lubem, nic ho však nemohlo omluvit v očích jiných lidí. K. nechápal, jak mohlo advokáta napadnout, aby si ho získal touto podívanou. Kdyby ho byl od sebe neodpudil už dřív, tímto výjevem by toho dosáhl. Zneuctívalo to skoro i diváka. Tak tedy působí advokátova metoda, které K. naštěstí nebyl vydán dosti dlouho; že klient nakonec zapomene všechno na světě a už jen doufá, že se po této bludné cestě dovine až ke konci procesu. To už není klient, to je advokátův pes. Kdyby mu advokát poručil, aby si zalezl pod postel jako do psí boudy a odtamtud štěkal, rád by to udělal. K. to všechno poslouchal zkoumavě a povýšeně, jako by měl

příkaz, aby dopodrobna vstřebal všechno, co se zde mluví, a učinil o tom na nějakém vyšším místě udání a podal zprávu. „Copak dělal celý den?“ ptal se advokát. „Aby mě nerušil při práci,“ řekla Lenka, „zamkla jsem ho do pokojíku pro služebnou, kde přece obyčejně bývá. Občas jsem se podívala škvírou, co dělá. Klečel pořád na posteli, na okně si rozevřel spisy, které jsi mu půjčil, a četl si v nich. To na mne působilo dobrým dojmem; to okno vede totiž jen do světlíku a nedává skoro žádné světlo. Z toho, že Block přesto četl, jsem poznala, jak je poslušný.“ „Těší mě, že to slyším,“ řekl advokát. „A rozuměl tomu, co četl?“ Block přitom hovoru ustavičně hýbal rty, patrně utvářel odpovědi, jaké očekával od Lenky. „Na to,“ řekla Lenka, „nemohu ovšem přesně odpovědět. Ale tolik jsem viděla, že čte důkladně. Četl celý den jednu jedinou stránku a při čtení popo-
jížděl prstem po řádkách. Když jsem k němu nakoukla, pokaždé vzdychal, jako by ho čtení velice namáhalo. Spisy, které jsi mu půjčil, jsou asi těžko srozumitelné.“ „Ano,“ řekl advokát, „to se rozumí. Také si nemyslím, že může něčemu z nich rozumět. Mají mu dát jen matnou představu o tom, jaký těžký boj vedu, když ho obhajuji. A za koho vedu ten těžký boj – za – je skoro směšné to vyslovit – za Blocka. Ať se také naučí chápat, co to znamená. Studoval nepřetržitě?“ „Skoro nepřetržitě,“ odpověděla Lenka, „jen jednou mě poprosil o vodu, aby se napil. Podala jsem mu sklenici špehýrkou. V osm hodin jsem ho pak pustila ven a dala mu něco k jídlu.“ Block se po očku podíval na K., jako by se o něm vyprávělo něco pochvalného a jako by to muselo i na K. zapůsobit. Byl teď zřejmě pln nadějí, pohyboval se volněji a lezl po kolenou sem a tam. Tím nápadnější bylo, jak ztuhl po slovech, jež advokát pronesl. „Chválíš ho,“ řekl advokát. „A právě proto je to pro mne těžké, abych promluvil. Soudce se totiž nevyjádřil příznivě, ani o Blockovi, ani o jeho procesu.“ „Nepříznivě?“ ptala se Lenka. „Jak je to možné?“ Block na ni pohlédl tak napjatě, jako by považoval za možné, že ona by mohla ještě teď obrátit v jeho prospěch slova, jež soudce už dávno vyřkl.

„Nepříznivě,“ řekl advokát. „Byl dokonce nepříjemně dotčen, když jsem začal o Blockovi mluvit. Nemluvte o Blockovi,“ řekl. „Je to můj klient,“ řekl jsem. „Necháváte se zneužívat,“ řekl. „Nepokládám jeho věc za ztracenou,“ řekl jsem. „Necháváte se zneužívat,“ opakoval. „Nemám ten dojem,“ řekl jsem. „Block je v procesu pilný a stále se stará o svou věc. Skoro u mne bydlí, aby byl vždy po ruce. S takovou horlivostí se setkáme zřídka. Pravda, není osobně příjemný, má ošklivé způsoby a je špinavý, ale pokud jde o proces, nemá jedinou chybičku.“ Řekl jsem, nemá jedinou chybičku, úmyslně jsem nad-sazoval. On na to řekl: „Block je jen prohnaný. Nasbíral mnoho zkušeností a dovede proces protahovat. Ale jeho nevědomost je ještě daleko větší než jeho prohnanost. Co by tak asi řekl, kdyby se dověděl, že jeho proces vůbec ještě nezačal, kdyby se mu řeklo, že ani nebylo dáno znamení zvonkem, aby byl proces zahájen.“ Klid, Blocku,“ řekl advokát, neboť Block začal právě celý roztřesený vstávat a chtěl patrně prosit o vysvětlení. Bylo to teď poprvé, co advokát promluvil trochu obšírněji na Blocka. Unavenýma očima shlížel dolů, zpola bez cíle, zpola na Blocka, který pod tímto pohledem pomalu zas klesl na kolena. „To, co soudce řekl, nemá pro tebe nejmenší význam,“ řekl advokát. „Nelekej se přece každého slova. Bude-li se to opakovat, neprozradím ti už vůbec nic. Člověk nemůže ani začít větu, aby ses neřval, jako by to užuž byl tvůj konečný ortel. Styd’ se tady před mým klientem! Otřásáš také důvěrou, kterou ve mne chová. Copak vlastně chceš? Ještě jsi naživu, ještě jsi pod mou ochranou. Tvůj strach je nesmyslný! Četl jsi někde, že konečný ortel přichází v některých případech znenadání, z libovolných úst, v libovolný čas. S mnohými výhradami je to ovšem pravda, stejně pravda je však, že se mi tvůj strach hnusí a že v něm vidím nedostatek nezbytné důvěry. Copak jsem řekl? Opakoval jsem, co řekl jeden soudce. Víš přece, že kolem procesu bývá taková spousta různých názorů, že se v nich vůbec nelze vyznat. Tento soudce například počítá začátek řízení od jiného okamžiku než já.“

Je to rozdíl v názoru, nic víc. V určitém stadiu procesu se podle starého mravu dá znamení zvonkem. Podle názoru tohoto soudce tím proces začíná. Nemohu ti teď povídat všechno, co svědčí proti tomu, ani bys tomu nerozuměl, musí ti stačit, že proti tomu svědčí mnoho.“ A tam dole se Block rozpačitě probíral prsty v kožešinové předložce u postele, strach ze soudcových slov způsoboval, že chvílemi zapomínal i na svou poníženost před advokátem, myslel už jen na sebe a obracel soudcova slova ze všech stran. „Blocku,“ řekla Lenka varovně a povytáhla ho za límec kabátu. „Nech teď tu kožešinu a poslouchej advokáta.“

Tato kapitola nebyla dokončena.

Kapitola devátá

V chrámu

K. byl pověřen, aby ukázal některé umělecké památky italskému zákazníkovi, na němž bance velice záleželo a který byl v tomto městě poprvé. Jindy by si určitě pokládal za čest, že ho tím pověřili, teď však, kdy dovedl uhájit svou vážnost v bance už jen s velkou námahou, to přijal s nechutí. Trápil se nad každou hodinou, po kterou byl odnímán kanceláři; nedovedl sice využívat úřední doby už ani zdaleka tak jako dříve, strávil celé hodiny, kdy jen velmi chabě předstíral skutečnou práci, ale tím větší si dělal starosti, když nebyl v kanceláři. Zdálo se mu pak, že vidí, jak náměstek ředitele, který na to číhal odedávna, vejde občas do jeho kanceláře, posadí se k jeho psacímu stolu, prohledává jeho spisy, přijímá strany, s nimiž byl K. už léta téměř spřátelen, a snaží se mu je odloudit, dokonce snad odhaluje chyby, neboť teď se K. při práci cítil ohrožen ze všech stran a nemohl se už chyb vyvarovat. Když byl pověřen nějakou služební pochůzkou nebo dokonce malou cestou – takové příkazy se v poslední době nahromadily čirou náhodou –, bylo to třeba velké vyznamenání, než přece jen se mohl domnívat, že ho chtějí na chvíli vzdálit z kanceláře a přezkoumat jeho práci nebo že ho aspoň mají za člověka, bez něhož se v kanceláři snadno obejdou. Většinu těchto příkazů mohl bez nesnází odmítnout, netroufal si však, neboť odmítnutí příkazu znamenalo, že se přiznává ke svému strachu, byla-li jeho obava aspoň trochu odůvodněná. Proto přijímal takové příkazy se zdánlivým klidem, a když měl podniknout namáhavou dvoudenní obchodní cestu, zamlčel dokonce, že je silně nachlazen, jen aby se nevydával v nebezpečí, že by někdo mohl poukazovat na deštivé podzimní počasí a zdržet ho od té cesty. Když

se pak s prudkými bolestmi hlavy z té cesty vrátil, dověděl se, že je určen, aby příštího dne provázel italského obchodního přítele. Velice ho to svádělo, aby se zpěchoval aspoň teď, ta práce, kterou ho tentokrát obmysleli, především nesouvisela bezprostředně s obchodem, splnění této společenské povinnosti vůči obchodnímu příteli bylo však samo o sobě nepochybně dost důležité, jen ne pro K., jenž dobře věděl, že se může udržet jen pracovními úspěchy, a kdyby se mu to nepodařilo, že by bylo úplně bez významu, kdyby toho Itala třeba i nečekaně okouzli; nechtěl být ani na den vyřazen z okruhu práce, neboť strach, že by tam už nebyl vpuštěn, byl příliš velký, byl to přehnaný strach, jak si jasně uvědomoval, a přece ho ten strach skličoval. V tomto případě bylo ovšem téměř nemožné, aby našel přijatelnou námitku, jeho znalost italštiny nebyla sice velká, ale přece jen postačující; rozhodovalo však, že K. měl z dřívějších dob trochu znalostí z dějin umění, a v bance se to s velkou nadsázkou rozhlásilo proto, že K. byl po nějakou dobu členem spolku pro zachování městských uměleckých památek, ostatně také jen z obchodních důvodů. Jak se v bance doslechli, byl ten Ital milovník umění, a tak se rozumělo samo sebou, že mu byl za průvodce určen K.

Bylo velmi deštivé, větrné ráno, kdy K., krajně rozmrzelý ze dne, který má před sebou, přišel už v sedm hodin do kanceláře, aby vyřídil aspoň trochu práce, než ho ta návštěva ze všeho vytrhne. Byl velmi unaven, neboť polovinu noci strávil studiem italské mluvnice, aby se trochu připravil; okno, kde v poslední době až příliš často vysedával, vábilo ho víc než psací stůl, ale odolal a zasedl k práci. Pohříchu vešel právě sluha a hlásil, že ho posílá pan ředitel, aby se podíval, je-li pan prokurista už přítomen; je-li přítomen, aby byl tak laskav a přišel do přijímacího pokoje, že ten pán z Itálie už je tady. „Už jdu,“ řekl K., zastrčil do kapsy slovníček, vzal pod paží album s městskými památkami, jež měl uchystáno pro hosta, a šel kancelář náměstka do ředitelova pokoje. Byl šťasten, že přišel tak časně

do kanceláře a že se může hned ujmout svého úkolu, což jistě nikdo nečekal. Kancelář náměstka byla ovšem ještě prázdná jako o půlnoci, sluha měl patrně i náměstka zavolat do přijímacího pokoje, přišel však s nepořízenou. Když K. vstoupil do přijímacího pokoje, zvedli se oba pánové z hlubokých křesel. Ředitel se přívětivě usmíval, byl zřejmě velmi potěšen, že K. přichází, hned pány představil, Ital mocně potřásl K. rukou a s úsměvem řekl, že někdo je ranní ptáče, K. neporozuměl dobře, koho myslí, kromě toho to bylo jakési podivné slovo, jehož smysl K. uhádl teprve po chvíli. Odpověděl několika hladkými větami, jež Ital přijal zase s úsměvem, a několikrát si nervózně přejel rukou po modrošedých knírech. Kníry byly patrně navoněny a K. byl v pokušení, aby přistoupil a přivoněl si. Když se všichni posadili a rozpřel se úvodní rozhovor, zpozoroval K. ke své velké nelibosti, že z Italovy řeči rozumí jen útržkům. Mluvil-li Ital docela klidně, rozuměl mu skoro úplně, to však byly jen vzácné výjimky, většinou se mu řeč z úst jen řinula, potřásal hlavou, jako kdyby mu to působilo rozkoš. Když tak mluvil, zapletl se však zpravidla do jakéhosi nářečí, jež K. už ani nepřipadalo jako italština, kdežto ředitel tomu nářečí nejen rozuměl, ale také jím mluvil, a to měl K. ovšem předvídat, neboť Ital pocházel z jižní Itálie, kde také ředitel pobyl několik let. K. si uvědomil, že je proto takřka nemožné, aby se s Italem dorozuměl, neboť i Italova francouzština byla jen stěží srozumitelná, kníry také zakrývaly pohyby rtů, kdyby na ně viděl, snad by rozuměl lépe. K. začal tušit, že ho čeká mnoho nepříjemností, prozatím se vzdal snahy, aby Italovi porozuměl – za přítomnosti ředitele, který mu rozuměl tak snadno, byla to zbytečná námaha –, a omezil se na to, že ho rozmrzele pozoroval, jak hluboko, a přece zlehka spočívá v křesle, jak si tu a tam popotahuje krátký přiléhavý kabátek a jak jednou zvedl ruce, v zápěstích velmi pohyblivé, [18] a pokusil se posuňky znázornit něco, co K. nemohl pochopit, ačkoli se předklonil a nespouštěl jeho ruce z očí. Nakonec se u K., jenž se jinak neúčastnil rozhovoru a jen mechanicky sledoval očima oba

rozmlouvající, projevila dřívější únava, a jednou se k svému úleku přistihl naštěstí ještě včas, že už už chtěl v té roztržitosti vstát, otočit se a odejít. Konečně se Ital podíval na hodinky a vyskočil. Když se rozloučil s ředitelem, přitlačil se ke K, a to tak těsně, že K. musel své křeslo postrčit nazad, aby se mohl pohnout. Ředitel, jenž jistě poznal K. na očích tíseň, ve které se octl z té italštiny, vmísil se do rozmluvy tak rozumně a šetrně, že se zdálo, jako by dal jen drobné rady, ve skutečnosti však tlumočil K. ve zkratce vše, co pronášel Ital, který mu vpadal neúnavně do řeči. K. se dověděl, že Ital nejdříve hodlá vyřídit ještě několik záležitostí, že bohužel bude mít celkem jen málo času, že také nikterak nemá v úmyslu chvatně oběhnout všechny památnosti, nýbrž že se rozhodl – ovšem jen, souhlasí-li K., jediné on ať rozhodne – prohlédnout si pouze chrám, a ten zato důkladně. Nesmírně ho prý těší, že si může chrám prohlédnout ve společnosti tak vzdělaného a roztomilého pána – tím byl míněn K., který se soustředil jediné na to, aby neposlouchal, co říká Ital, a zato lapal ředitelova slova –, a prý ho prosí, aby se dostavil do chrámu za dvě hodiny, asi tak v deset, hodí-li se mu to. On sám doufá, že bude možné, aby tam v tuto dobu určitě byl. K. odpověděl něco vhodného, Ital stiskl ruku nejdříve řediteli, potom K., pak znovu řediteli a šel ke dveřím, provázen oběma, obrácen k nim už jen zpola, avšak stále ještě neustáváje v řeči. K. potom zůstal ještě chvílku s ředitelem, který dnes vypadal zvlášť nemocný. Myslel, že se musí K. nějak omluvit, a řekl – stáli důvěrně blízko u sebe –, že měl zprvu v úmyslu jít s Italem sám, potom však – neuvedl bližší důvod – se prý rozhodl, že pošle raději K. Nerozumí-li Italovi hned na začátku, aby se tím nedal uvést do rozpaků, že mu bude jistě brzy rozumět, a kdyby snad rozuměl příliš málo, není ani to žádné neštěstí, neboť Italovi na tom vůbec nezáleží, aby se mu rozumělo. Ostatně je prý K. italština kupodivu dobrá a K. se jistě zhostí té věci znamenitě. Těmito slovy se s K. rozloučil. K. strávil zbývajícím čas tím, že si ze slovníku vypisoval nezvyklá slova, která bude potřebovat, až bude

hosta provázet chrámem. Byla to krajně obtížná práce, sluhové přinášeli poštu, úředníci přicházeli s různými dotazy a postávali u dveří, když viděli, že K. je zaměstnán, nehnuli se však odtamtud, dokud je K. nevyslechl, náměstek ředitele si nedal ujít příležitost, aby K. vyrušoval, několikrát vešel, vzal mu slovník z ruky a listoval v něm zřejmě docela bezúčelně, když se otevřely dveře, vynořili se v předpokoji z přítmy dokonce návštěvníci a váhavě se ukláněli – chtěli na sebe upozornit, nebyli si však jisti, zda je K. zahlédl, to všechno kroužilo kolem K. jako kolem své osy, zatímco si sestavoval slova, jež potřeboval, hledal je pak ve slovníku, pak je vypisoval, pak cvičil jejich výslovnost a konečně se pokoušel naučit se jim zpaměti. Zdálo se však, že ho úplně opustila jeho dřívější dobrá paměť, někdy se na Itala, který byl příčinou té námahy, rozlítil natolik, že zahrabal slovník pod papíry, pevně odhodlán, že se už připravovat nebude, potom však uznal, že s Italem přece nemůže beze slova chodit sem a tam mezi uměleckými památkami chrámu, a ještě víc rozrušen vytáhl slovník znovu.

O půl desáté, když chtěl právě odejít, ozval se telefon, Lenka přála dobrého jitra a ptala se, jak se mu daří. K. chvatně děkoval a zmínil se, že se teď nemůže pouštět do rozmluvy, neboť musí do chrámu. „Do chrámu?“ ptala se Lenka. „Ano, do chrámu.“ „Pročpak do chrámu?“ řekla Lenka. K. se jí to snažil stručně vysvětlit, sotva však s tím začal, Lenka náhle řekla: „Štvou tě.“ Politování, jehož si nežádal a jež nečekal, K. nesnesl, rozloučil se docela stroze, ale když zavěšoval sluchátko, přece jen si řekl, zpola k sobě, zpola k té vzdálené dívce, která to už neslyšela: „Ano, štvou mě.“ Ted' však už bylo pozdě, skoro se už obával, že nepřijde včas. Jel tam autem, v poslední chvíli si ještě vzpomněl, že ráno neodevzdal album, protože k tomu nebyla příležitost, a proto je teď vzal s sebou. Držel je na kolenou a bubnoval na ně neklidně po celou jízdu. Pršelo míň, ale bylo vlhko, chladno a pošmournou, v chrámu bude málo vidět, zato však si tam K. velmi zhorší své nachlazení, bude-li dlouho stát

na studené dlažbě. Prostranství před chrámem bylo úplně prázdné. K. si vzpomněl, že už jako malému děcku mu bývalo nápadné, že v domech na tom náměstíčku jsou vždycky téměř všechny záclony v oknech spuštěny. Za dnešního počasí to člověk ovšem chápal spíš než jindy. Zdálo se, že i chrám je prázdný, nikoho pochopitelně nenapadlo, aby se sem vypravil v takovém nečase jako dnes. K. proběhl oběma postranními lodími, zastihl však jenom stařenu zahalenou teplým šátkem, která klečela před obrazem Panny Marie a vzhlížela k němu. Z dálky pak ještě viděl, jak kulhavý kostelník mizí ve dveřích u zdi. K. přišel přesně, právě když vcházel, odbíjela desátá, Ital tu však dosud nebyl. K. se vrátil k hlavnímu vchodu, postál tam chvíli nerozhodně a obešel pak v dešti chrám, aby se podíval, nečeká-li snad Ital u některého postranního vchodu. Nebylo po něm ani potuchy. Že by snad ředitel neporozuměl, jaký čas byl určen? Jak mohl také někdo tomu člověku správně rozumět? Ale buď jak buď, K. na něho musel počkat aspoň půl hodiny. Protože byl unaven, chtěl si sednout, vrátil se zas do chrámu, našel na jednom stupni malý hadrový koberec, přitáhl si jej špičkou nohy před lavici, která stála nablízku, zachumlal se pevněji do pláště, vyhrnul si límec a posadil se. Aby se nějak rozptýlil, otevřel album, trochu v něm listoval, musel toho však brzy nechat, protože najednou byla taková tma, že ve chvíli, kdy vzhlédl od alba, mohl stěží rozeznat nějakou podrobnost v blízké postranní lodi.

V dálce na hlavním oltáři plápolaly svíčky, postavené do velkého trojhranu. K. by nemohl s určitostí říci, zda ty svíce neviděl už předtím. Možná že je teprve teď někdo rozžehl. Kostelníci jsou tichošlápkové z povolání, člověk je ani nepostřehne. Když se K. náhodou otočil, viděl, jak nedaleko za ním také hoří vysoká tlustá svíce, připevněná na sloupu. Bylo to sice krásné, ale ani zdaleka to nestačilo osvětlit oltářní obrazy, které většinou visely v šeru na postranních oltářích, naopak šero bylo tím větší. Ital se zachoval stejně rozumně jako nezdvořile, že nepřišel, beztak by nic neviděli

a museli by se spokojit s tím, že by si kousek po kousku prohlíželi několik obrazů, na něž by K. posvítíl baterkou. Aby si vyzkoušel, jak by to dopadlo, šel k blízké postranní kapličky, vystoupil po několika schodech až k nízkému mramorovému pažení, naklonil se přes ně a svítil si baterkou na oltářní obraz. Vadilo mu, že se před obrazem vznášelo věčné světlo. První, co K. viděl a zčásti uhodl, byl velký rytíř v brnění, který byl zpodoběn na samém okraji obrazu. Opíral se o meč, jež zarazil do holé půdy před sebou – a tu a tam z ní vyráželo jen několik stébel trávy. Zdálo se, že pozorně sleduje výjev, který se odehrává před ním. Překvapovalo, že tak stojí a nepřibližuje se. Možná že byl určen, aby stál na stráž. K., jenž už dlouho neviděl žádné obrazy, díval se na rytíře delší dobu, ačkoli přitom stále mžikal, protože nesnášel zelené světlo svítílny. Když pak vrhl světlo na zbytek obrazu, uviděl Pohřbívání Krista Pána v obvyklém pojetí, byl to ostatně novější obraz. Strčil baterku do kapsy a vrátil se na své místo.

Ted' už asi bylo zbytečné čekat na Itala, venku však jistě lilo, a protože zde nebylo tak chladno, jak K. očekával, rozhodl se, že tu zatím zůstane. Docela nablízku byla hlavní kazatelna, na její kulaté stříšce zpola ležely dva holé zlaté kříže, jež se nahoře přetínaly. Vnější stěnu roubení a přechod k nosnému sloupu tvořilo zelené listoví, po němž sahali andílkové, jedni v živém pohybu, jiní v klidu. K. přistoupil před kazatelnu a prohlížel si ji ze všech stran, kámen byl velmi pečlivě opracován, mezi listovím a za ním byla tma tak hluboká, jako by ji tam zachytil a nepropustil. K. vložil ruku do jedné takové mezery a pak opatrně ohmatával kámen, až dosud o této kazatelně vůbec nevěděl. Vtom náhodou zahlédl za nejbližší řadou lavic kostelníka, stál tam ve zplhlém, plandavém černém kabátě, v levé ruce držel tabatěrku a prohlížel si ho. Co ten člověk chce? pomyslel si K. Jsem mu podezřelý? Chce spropitné? Když však kostelník viděl, že si ho K. všiml, ukázal pravou rukou, mezi dvěma prsty držel ještě šňupec tabáku, jakýmsi neurčitým směrem.

Jeho chování bylo téměř nepochopitelné. K. vyčkal ještě chvíli, ale kostelník neustával cosi ukazovat a ještě to zdůrazňoval tím, že kýval hlavou. „Copak chce?“ zeptal se K. potichu, neodvážil se zde zavolat; potom však vytáhl peněženku a protlačil se nejbližší lavicí, aby se dostal k tomu člověku. Ten však ihned udělal odmítavý posuněk rukou, pokrčil rameny a odbelhal se. Podobnou chůzí, jako bylo to chvatné kulhání, pokoušel se K. už jako děcko napodobit jízdu na koni. „Dětinský stařík,“ pomyslel si K., „jeho rozum stačí ještě tak na kostelníčení. Jak zůstává stát, když stojím, a jak číhá, půjdu-li dál.“ Usmívaje se šel K. za staříkem celou postranní lodí a skoro k úrovni hlavního oltáře, stařík neustále něco ukazoval, ale K. se schválně neobrátil, to ukazování mělo za účel jen to, aby ho svedlo ze starcovy stopy. Nakonec ho opravdu nechal, nechtěl ho příliš vylekat, a také nechtěl ten podivný zjev nadobro zaplašit pro případ, že by Ital přece ještě přišel.

Když vkročil do hlavní lodi, aby vyhledal místo, kde nechal ležet album, upozoroval u sloupu, skoro hned vedle lavic oltářního kůru, malou postranní kazatelnu, docela prostou, z holého bledého kamene. Byla tak malá, že z dálky vypadala jako dosud prázdný výklenek, který je určen pro sochu nějakého světce. Kazatel jistě nemohl poodstoupit od roubení ani na celý krok. Kamenné klenutí kazatelny krom toho začínalo neobvykle hluboko a stoupalo do výše sice bez jakékoli ozdoby, ale v takovém oblouku, že prostředně velký muž tam nemohl stát zpříma, nýbrž musel se ustavičně nahýbat přes roubení. Jako by bylo účelem toho všeho působit kazateli trýzeň, nedalo se pochopit, nač bylo třeba té kazatelny, když přece tady byla druhá, velká a tak dovedně vyzdobená.

K. by si té malé kazatelny jistě nepovšiml, kdyby nahoře nebyla připevněna lampa, jaká se chystává krátce před kázáním. Mělo teď být kázání? V prázdném kostele? K. sklouzl pohledem po schodech, jež se vinuly kolem sloupu a vedly ke kazatelně, byly tak úzké, jako by neměly sloužit lidem, nýbrž být jen ozdobou sloupu.

Ale dole u kazatelny, K. se musel usmát, jak ho to udivilo, opravdu stál duchovní, ruku držel na zábradlí, přichystán vystoupit nahoru, a díval se na K. Potom docela zlehka pokývl hlavou, a tu se K. pokřižoval a uklonil, což měl udělat už dřív. Duchovní se maličko vzchopil a stoupal krátkými rychlými kroky nahoru na kazatelnu. Začne snad opravdu kázat? Nebyl snad ten kostelník přece jen tak docela bez rozumu a chtěl K. přihnat ke kazateli, což ovšem musel v prázdném chrámu nezbytně udělat? Kdesi před obrazem Panny Marie tu byla ostatně ještě stařena, která by měla také přijít. A má-li už být kázání, proč je nezahajují varhany? Ty však zůstávaly tiché a třpytily se ve své velké výši jen slabounce v temnotách.

K. uvažoval, zda by se teď neměl co nejrychleji vzdálit, nevzdálí-li se teď, není nejmenší naděje, že by tak mohl učinit při kázání, potom bude muset zůstat, dokud kázání neskončí, v kanceláři mu bude ten čas tolik chybět, čekat na Itala není už dávno povinen, podíval se na hodinky, bylo jedenáct. Může však opravdu být kázání? Může K. samojediný představovat obec věřících? Co kdyby byl cizincem, který si chce jen prohlédnout kostel? Vlastně také nic jiného není. Je to nesmyslná představa, že bude kázání, teď v jedenáct hodin, ve všední den, v nejhorším nečase. Duchovní – ten mladý muž s hladkou snědou tváří byl nepochybně duchovní – vystoupil nahoru patrně jen proto, aby zhasil lampu, jež byla rozsvícena omylem.

Ale nebylo tomu tak, duchovní si dokonce prohlédl světlo a ještě trochu povytáhl knot, potom se pomalu obrátil k roubení a položil obě ruce vpředu na hranatou obrubu. Tak chvíli stál a rozhlížel se, aniž pohnul hlavou. K. ucouvl o velký kus a opíral se loktem o nejpřednější kostelní lavici. Nejistýma očima, ani nevěděl přesně kde, zahlédl kostelníka, který se nachýlil a klidně schoulil, jako by už vykonal svůj úkol. Jaké bylo teď v chrámu ticho! Ale K. je musel porušit, nehodlal zde zůstat; bylo-li povinností duchovního, aby kázal v určenou hodinu, bez zřetele k okolnostem, ať si káže, to může i bez pomoci K., a jestliže tu K. bude, stejně se tím účinek

nezvýší. K. se tedy pomalu vydal na cestu, našlapoval opatrně po špičkách podle lavice, dostal se pak do široké hlavní uličky a kráčel i tam zcela nerušeně, jenže na kamenné dlažbě bylo slyšet i sebe-tišší kroky a klenby vracely ozvěnu slabě, ale nepřetržitě, takže se kroky mnohokrát pravidelně rozléhaly. K. se cítil trochu opuštěný, jak tam procházel sám mezi prázdnými lavicemi a duchovní ho možná pozoroval, připadalo mu také, že rozloha chrámu je na samé hranici toho, co lidé ještě unesou. Když přišel k svému dřívějšímu místu, vůbec se nezdržel, sáhl skoro úkradkem po albu, které tam zanechal, a vzal si je. Skoro už vyšel z té části, kde byly lavice, a blížil se k volné prostora mezi lavicemi a východem, když poprvé zaslechl hlas duchovního. Mohutný, školený hlas. Jak se nesl chrámem, připraveným jej přijmout! Zvolání duchovního nesvědčilo však obci věřících, bylo zcela jednoznačné a nebylo vyhnutí, zvolal: „Josefe K.!“

K. se zarazil a díval se před sebe na zem. Dosud je volný, může ještě jít dál a uniknout, neboť nablízku jsou troje malé, tmavé dřevěné dveře. Znamenalo by to jen, že neporozuměl, nebo sice že porozuměl, ale že toho nehodlá dbát. Kdyby se však otočil, pak už neunikne, neboť se tím přiznal, že dobře rozuměl, že opravdu je ten, na koho kazatel zavolal, a že také hodlá poslechnout. Kdyby kazatel zavolal ještě jednou, jistě by K. odešel, protože však zůstávalo všechno bez hlesu, i když K. dlouho vyčkával, pootočil přece jen trochu hlavu, neboť chtěl vidět, co teď dělá kazatel. Stál na kazatelně klidně jako předtím, bylo však jasně vidět, že zpozoroval, jak K. otočil hlavu. Byla by to dětinská hra na schovávanou, kdyby se K. teď neotočil úplně. Otočil se tedy a kazatel pokývl prstem, aby přistoupil blíž. Protože teď už nemusel nic zastírat, rozběhl se – byl také zvědavý a chtěl všechno urychlit – a běžel ke kazatelně dlouhými kroky, jako by letěl. U prvních lavic se zastavil, ale kazateli připadala ta vzdálenost ještě příliš velká, vztáhl ruku a ukázal ostře ohnutým ukazovákem na místo před samou kazatelnou. K. poslechl i v tom, musel už na tom místě zaklonit hlavu hluboko nazad, aby

duchovního ještě viděl. „Ty jsi Josef K.“ řekl duchovní a neurčitým pohybem pozvedl ruku na roubení. „Ano,“ řekl K., myslel na to, že dříve říkával své jméno docela bez okolků a od jisté doby je mu břemenem, teď znají jeho jméno i lidé, s nimiž se setkal poprvé, jak to bývalo krásné, když se člověk nejdřív představil, a teprve pak ho znali. „Jsi obžalován,“ řekl duchovní zvlášť tichým hlasem. „Ano,“ řekl K., „byl jsem o tom zpraven.“ „Pak tedy jsi ten, koho hledám,“ řekl duchovní. „Já jsem vězeňský kaplan.“ „Ach tak,“ řekl K. „Dal jsem tě sem povolat,“ řekl duchovní, „abych si s tebou promluvil.“ „To jsem nevěděl,“ řekl K. „Přišel jsem, abych ukázal chrám jednomu Italovi.“ „Nech vedlejších věcí,“ řekl duchovní. „Co to máš v ruce? Jsou to modlitby?“ „Ne,“ odpověděl K., „to je album s městskými památkami.“ „Dej to z ruky,“ řekl duchovní. K. odhodil album tak prudce, až se rozevřelo a zmačkané listy letěly kousek po dláždění. „Víš, že to s tvým procesem dopadá špatně?“ zeptal se duchovní. „Také se mi to zdá,“ řekl K. „Namáhal jsem se, seč jsem byl, dosud však bez úspěchu. Nejsem ovšem ještě hotov s podáním.“ „Jak si představuješ konec?“ ptal se duchovní. „Dříve jsem myslíval, že to jistě skončí dobře,“ řekl K., „ted’ o tom někdy sám pochybuji. Nevím, jak to skončí. Víš to ty?“ „Ne,“ řekl duchovní, „ale obávám se, že to skončí špatně. Mají za to, že jsi vinen. Tvůj proces snad ani nepůjde od podřízené soudní stolice výš. Aspoň prozatím mají tvou vinu za prokázanou.“ „Ale já nejsem vinen,“ řekl K., „je to omyl. Jak může člověk vůbec být vinen. Jsme zde přece všichni lidé, jeden jako druhý.“ „To je pravda,“ řekl duchovní, „ale tak obvykle mluví viníci.“ „Ty jsi také proti mně zaujat?“ ptal se K. „Nejsem proti tobě zaujat,“ řekl duchovní. „Děkuji ti,“ řekl K., „všichni ostatní však, kdo se podílejí na řízení, jsou proti mně zaujati. Vnukají tu zaujatost i nezúčastněným lidem. Mé postavení je stále svízelnější.“ „Vykládáš si nesprávně skutečnosti,“ řekl duchovní, „rozsudek nepřijde najednou, řízení přejde ponenáhlu v rozsudek.“ „Takové je to tedy,“ řekl K. a sklopil hlavu. „Co hodláš ve své věci podniknout

v budoucnu?“ ptal se duchovní. „Chci si ještě hledat pomoc,“ řekl K. a zvedl hlavu, aby viděl, co o tom duchovní soudí. „Ještě jsou nějaké možnosti, kterých jsem nevyužil.“ „Přespříliš hledáš cizí pomoc,“ řekl duchovní káravě, „a obzvlášť u žen. Nepozoruješ, že to není ta pravá pomoc?“ „Někdy, a dokonce často bych ti skoro dal za pravdu,“ řekl K., „ale ne vždy. Ženy mají velkou moc. Kdybych mohl přimět několik žen, které znám, aby pro mne pracovaly společně, určitě bych prorazil. Zejména u toho soudu, který se skládá téměř jen ze zástěrkářů. Ukaž vyšetřujícímu soudci z dálky nějakou ženu a on povalí soudcovský stůl obžalovaného, jen aby se k ní dostal včas!“ Duchovní sklonil hlavu k roubení, teprve teď se zdálo, jako by stříška kazatelny na něho tíživě doléhala. Jaký je asi venku nečas? To už není pošmourný den, to už je hluboká noc. Ani malbou na skle velkých oken nemohl proniknout záblesk světla, aby ozářil zazděnou temnotu. A právě teď začal kostelník zhášet svíčky na hlavním oltáři, jednu po druhé. „Horšíš se na mne?“ ptal se K. duchovního. „Snad ani nevíš, jakému soudu to sloužíš.“ Nedostalo se mu odpovědi. „Jsou to jen mé zkušenosti,“ řekl K. Nad ním bylo stále ještě ticho. „Nechtěl jsem se tě dotknout,“ řekl K. Tu vykřikl duchovní dolů na K.: „Což nevidíš ani na dva kroky před sebe?“ Byl to výkřik hněvu, ale zároveň jakoby výkřik člověka, který vidí někoho padat a sám polekán křičí neopatrně, bezděky.

Oba teď dlouho mlčeli. Duchovní určitě nemohl rozeznat dobře K. v té tmě, jež se prostírala dole, kdežto K. viděl duchovního jasně ve svitu malé lampy. Proč duchovní nesestoupí dolů? Neměl přece kázání, dal pouze K. několik pokynů, a K. by spíš uškodilo, než prospělo, kdyby se přesně podle nich zachoval. Zato však měl K. dojem, že to duchovní s ním nepochybně myslí dobře, a bylo snad možné, aby se s ním o všem dohodl, kdyby duchovní sestoupil sem dolů, bylo snad možné, že by od něho dostal nějakou rozhodující a přijatelnou radu, jež by mu třeba ukázala, jak lze ne snad působit na proces nějakým vlivem, nýbrž jak by se z něho dalo vyváznout,

jak by se dal obejít, jak by se dalo žít mimo proces. Taková možnost jistě je, K. na ni v poslední době kolikrát myslel. Ví-li však duchovní o takové možnosti, snad ji prozradí, když ho K. poprosí, ačkoli sám patří k soudu a ačkoli změnil své mírné chování a dokonce se na K. rozkřikl, když K. zaútočil na soud.

„Nechceš sejít dolů?“ řekl K. „Ted' přece nebude kázání. Pojd' ke mne dolů.“ „Ted' už mohu přijít,“ řekl duchovní, bylo mu snad líto, že se před chvílí rozkřikl. Sundal se skoby lampu a řekl: „Musel jsem s tebou nejdřív mluvit na dálku. Jinak se dám příliš snadno ovlivnit a zapomenu na svou službu.“

K. ho očekával dole u schodů. Jak duchovní sestupoval, podával mu ruku už z jednoho z hořejších schodů. „Máš pro mne trochu času?“ ptal se K. „Tolik času, kolik potřebuješ,“ řekl duchovní a podal K. lampu, aby mu ji nesl. I když byl tak blízko, choval se stále ještě dosti slavnostně. „Jsi ke mně velmi vlídný,“ řekl K., chodili vedle sebe tmavou postranní lodí sem a tam. „Jsi výjimka mezi všemi, kdo patří k soudu. Mám k tobě větší důvěru než ke komukoli z nich, co jsem jich už poznal. S tebou mohu mluvit otevřeně.“ „Neklam se,“ řekl duchovní. „V čem bych se mohl klamat?“ ptal se K. „V soudu se klameš,“ řekl duchovní, „v uvozovacích spisech k zákonu se praví o tomto klamu: Před zákonem stojí dveřník. K tomu dveřníku přijde muž z venkova a prosí, aby ho vpustil do zákona. Ale dveřník řekne, že ho ted' vpustit nemůže. Muž se zamyslí, a pak se zeptá, bude-li mu tedy dovoleno vstoupit později. ‚Možná,‘ řekne dveřník, ‚ted' však ne.‘ Protože brána k zákonu je jako vždy otevřena a dveřník ustoupí stranou, shýbne se muž, aby se podíval bránou dovnitř. Když to dveřník zpozoruje, zasměje se a řekne: ‚Vábí-li tě to tak, jen zkus vejít přes můj zákaz. Ale pamatuj: Já jsem mocný. A jsem jen nejnižší dveřník. V každé síni však stojí dveřníci, jeden mocnější druhého. Už popatřit na třetího je dokonce i nad mé síly.‘ Takových nesnází se muž z venkova nenadál, zákon má být přece přístupný každému a vždy, myslí si, ale když se ted' pozorněji zadívá

na dveřníka v kožichu, na jeho velký špičatý nos, na dlouhé, řídké, černé tatarské vousy, rozhodne se, že přece jen raději počká, až mu dovolí vejít. Dveřník mu dá stoličku a dovolí, aby se posadil stranou ode dveří. Tam sedí dny a léta. Znovu a znovu se pokouší, aby byl vpuštěn, a unavuje dveřníka prosbami. Dveřník ho tu a tam trochu vyslýchá, vyptává se na jeho rodný kraj a mnoho jiného, ale jsou to neúčastné otázky, jak se ptají velcí páni, a nakonec mu pokaždé řekne, že ho ještě nemůže vpustit. Muž, který se bohatě vybavil na cestu, obětuje všechno, byť by to bylo sebecennější, aby dveřníka podplatil. Ten sice všechno přijme, ale říká přitom: ‚Přijímám to jen proto, abys nemyslel, žeš něco opomenul.‘ Po celá ta léta pozoruje muž dveřníka takřka neustále. Zapomene na ostatní dveřníky, a ten první zde se mu zdá jedinou překážkou, pro kterou nemůže vejít do zákona. Proklíná tu neblahou náhodu, první léta hlasitě, později, když zestárne, už jenom tiše pro sebe trochu reptá. Zdětinští, a protože za ta léta, co dveřníka zkoumal, poznal i blechy v límci jeho kožichu, prosí také ty blechy, aby mu pomohly a dveřníka přemluvily. Nakonec mu zeslábne zrak, že už neví, zda se kolem něho doopravdy stmívá, či zda ho jen tak klamou oči. Zato však teď rozeznává v té tmě jakousi zář, jež neuhasitelně tryská z brány k zákonu. Nebude už dlouho mezi živými. Před smrtí splynou mu v myšlenkách všechny zkušenosti celé té doby v jedinou otázku, kterou se dveřníka doposud nezeptal. Pokyne mu, protože už nemůže napřímit tuhnoucí tělo. Dveřník se k němu musí hluboko sklonit, neboť rozdíl ve velikosti se značně změnil v neprospěch toho muže. ‚Co chceš teď ještě vědět?‘ ptá se dveřník, ‚Jsi nenasytný.‘ ‚Všichni přece dychtí po zákonu,‘ řekne muž, ‚jak je možné, že za všechna ta léta nikdo kromě mne nežádal, aby byl vpuštěn?‘ Dveřník pozná, že se blíží mužův konec, a aby ještě dostihl jeho zmírající sluch, zařve na něho: ‚Tudy nemohl být nikdo jiný vpuštěn, neboť tento vchod byl určen jen pro tebe. Ted’ půjdu a zavřu ho.‘“

„Dveřník tedy toho muže oklamal,“ řekl K. ihned, ten příběh ho velmi upoutal. „Neukvapuj se,“ řekl duchovní, „nepřijímej cizí mínění, aniž je přezkoumáš. Pověděl jsem ti ten příběh ve znění, jak je zapsán. O klamu tam není ani slova.“ „Je to však jasné,“ řekl K., „a tvůj první výklad byl zcela správný. Dveřník řekl to spásné slovo teprve tehdy, když tomu muži už nemohlo pomoci.“ „Nebyl dřív tázán,“ řekl duchovní, „považ také, že to byl jenom dveřník, a jako dveřník splnil svou povinnost.“ „Proč myslíš, že splnil svou povinnost?“ zeptal se K., „nesplnil ji. Jeho povinností bylo snad, aby nevpustil nikoho cizího, tohoto muže však, pro něhož byl vchod určen, vpustit měl.“ „Nemáš dost úcty k tomu, co je psáno, a pozměňuješ příběh,“ řekl duchovní. „O vpuštění do zákona obsahuje příběh dvě důležitá prohlášení dveřníkovy, jedno na začátku, jedno na konci. První místo zní: že ho teď nemůže vpustit, a druhé: tento vchod byl určen jen pro tebe. Kdyby mezi oběma prohlášeními byl nějaký rozpor, měl bys pravdu, a dveřník by byl toho muže oklamal. Není v tom však rozpor. Naopak, druhé prohlášení dokonce na první odkazuje. Skoro by se mohlo říci, že dveřník učinil víc, než bylo jeho povinností, když tomu muži naznačil možnost, že snad bude jednou vpuštěn. Zdá se, že v tu dobu bylo jeho povinností jen tolik, aby toho muže odmítl, a opravdu se mnozí vykladači Písma diví, že se dveřník o tom vůbec zmínil, neboť si zřejmě libuje v přesnosti a přísně dbá, co mu ukládá jeho úřední povinnost. Všechna ta léta neopustí své místo a zavře bránu až docela nakonec, je si dobře vědom, jak významná je jeho služba, neboť praví: ‚Já jsem mocný,‘ má úctu k nadřízeným, neboť praví: ‚Jsem jen nejnižší dveřník,‘ nežvaní, neboť celá ta léta klade, jak stojí psáno, jen neúčastné otázky, není úplatný, neboť praví o daru: ‚Přijímám to jen proto, abys nemyslel, žes něco opomenul,‘ kde jde o plnění povinnosti, nelze ho ani obměkčit, ani rozhořčit, neboť je psáno o tom muži, že ‚unavuje dveřníka prosbami,‘ konečně i jeho zevnějšek nasvědčuje pedantské povaze, ten velký špičatý nos a dlouhé, řídké,

černé tatarské vousy. Najde se kde dveřník více oddaný své povinnosti? Má však ještě jiné povahové rysy, jež jsou velmi příznivé pro člověka, který se dožaduje, aby byl vpuštěn, a které nám umožňují, abychom přece jen pochopili, že dveřník zašel snad trochu dál, než bylo jeho povinností, když naznačil, že v budoucnu je nějaká možnost. Nelze totiž popřít, že je ducha trochu prostého, a proto trochu domýšlivý. I když jeho výroky o vlastní moci a o moci ostatních dveřníků i o tom, že popatřit na ně je dokonce i nad jeho síly – pravím, i když jsou snad všechny tyto výroky o sobě správné, přece jen způsob, jakým dveřník tyto výroky pronáší, ukazuje, že jeho představy jsou zkaleny prostoduchostí a vypínavostí. Vykládači k tomu praví: ‚Správné pochopení a neporozumění jedné a téže věci se navzájem úplně nevylučují.‘ Jistě však musíme uznat, že ta prostoduchost a vypínavost, i když se snad projevují jen v nepatrnostech, jsou přece jen slabinou toho, kdo střeží vchod, jsou to mezery v povaze dveřníka. K tomu ještě přistupuje, že dveřník, jak se zdá, je povaha vlídná a naprosto není výhradně úřední osobou. Hned v prvních okamžicích si zažertuje a zve toho muže, aby vešel, ačkoli je tu výslovný a platný zákaz, potom ho nepošle pryč, nýbrž dá mu, jak se praví, stoličku a dovolí mu, aby se posadil stranou ode dveří. Že po všechna ta léta trpělivě snáší prosby toho muže, že ho tak trochu vyslýchá, že přijímá dary, že velkoryse dopouští, aby muž vedle něho hlasitě proklínal neblahou náhodu, která sem dveřníka postavila – podle toho všeho můžeme soudit, že s ním cítí. Ne každý dveřník by se takto zachoval. A nakonec ještě, když muž pokyne, sehne se hluboko k němu, aby mu dal příležitost k poslední otázce. Jen záchvěv netrpělivosti – dveřník přece ví, že je všemu konec – zračí se v slovech: ‚Jsi nenasytný.‘ Mnozí zacházejí v takovémto výkladu ještě dál a soudí, že slova ‚Jsi nenasytný‘ vyjadřují jakýsi přátelský obdiv, který je ovšem i trochu blahosklonný. Takto se však dveřníkův zjev jistě dokresluje jinak, než se domníváš ty.“ „Znáš ten příběh lépe než já a delší dobu,“ řekl K. Mlčeli chvíli. Pak řekl K.:

„Ty tedy myslíš, že ten muž nebyl oklamán?“ „Rozuměj mi dobře,“ řekl duchovní, „ukazuji ti jen, že o tom jsou různá mínění. Nedej přespříliš na mínění. Co je psáno, je neměnné, a mínění jsou často jen výrazem zoufalství nad tím. V tomto případě se vyskytuje dokonce mínění, podle něhož byl oklamán právě dveřník.“ „To je mínění, jež zachází daleko,“ řekl K. „Jak se odůvodňuje?“ „Odůvodnění,“ odpověděl duchovní, „vychází z prostoduchosti dveřníka. Praví se, že nezná vnitřek zákona, nýbrž jen cestu, po které musí před vchodem ustavičně obcházet sem a tam. Představy, které má o vnitřku, se pokládají za dětinské a soudí se, že se sám obává toho, čím chce muži nahnat strach. Bojí se toho dokonce víc než ten muž, neboť ten přece nechce nic jiného než vejít, i když slyšel o strašných dveřnících uvnitř, dveřník však vejít nechce, aspoň se o tom nic nedovídáme. Jiní sice praví, že určitě už uvnitř byl, neboť byl už jednou přijat do služeb zákona a to že se mohlo stát jen uvnitř. Na to lze odpovědět, že mohl být stanoven za dveřníka i tak, že ho k tomu zevnitř povolali, a že sotva mohl být hluboko uvnitř, když přece už jen pohled na třetího dveřníka je nad jeho síly. Mimoto se však v příběhu také nepraví, že by byl po celá ta léta něco vyprávěl o vnitřku, až na poznámku o dveřnících. Možná že mu to bylo zakázáno, ale ani o takovém zákazu nic nevyprávěl. Z toho všeho se usuzuje, že neví, jak vnitřek vypadá a jaký je jeho význam, a že o tom má klamné představy. Ale i o muži z venkova má prý klamné představy, neboť je tomu muži podřízen a neví o tom. Že s tím mužem nakládá jak s podřízeným, je vidět z mnoha podrobností, na něž se určitě ještě pamatuješ. Že však je ve skutečnosti tomu muži podřízen, to vysvítá podle tohoto mínění neméně jasně. Především je tvor svobodný nadřazen tvorů vázanému. Muž z venkova je však opravdu svobodný, může jít, kam se mu zachce, jen vstup do zákona je mu zakázán, a nadto mu jej zakázal jen jediný člověk, dveřník. Posadí-li se na stoličku stranou od brány a zůstane-li tam po celý život, dělá to dobrovolně, příběh se nezmiňuje, že by byl k tomu

donucen. Dveřník je však svým úřadem vázán na své místo, nesmí se vzdálit od brány, podle všeho nesmí však ani vstoupit dovnitř, i kdyby chtěl. Kromě toho je sice ve službách zákona, slouží však jen pro tento vchod, tedy také jen pro tohoto muže, pro něhož je tento vchod jedinečně určen. Také proto je mu podřízen. Lze usuzovat, že po všechna ta léta, celý mužný věk sloužil jaksi jen naprázdno, neboť se praví, že přijde muž, tedy někdo v mužném věku, že tedy dveřník musel dlouho čekat, než se naplnil jeho úděl, čekat tak dlouho, až se zlíbilo tomu muži, který přece přišel dobrovolně. Ale i konec služby je určen koncem života toho muže, dveřník mu tedy zůstává podřízen až do konce. A znovu a znovu se připomíná, že dveřník, jak se zdá, o tom všem nic neví. V tom však se nespátřuje nic nápadného, neboť podle tohoto mínění se dveřník klame ještě víc, pokud jde o jeho službu. Nakonec mluví totiž o vchodu a říká: „Teď půjdu a zavřu ho,“ ale na začátku se praví, že brána k zákonu je jako vždy otevřena, je-li však vždy otevřena, vždycky, to jest nezávisle na délce života muže, pro kterého je určena, pak ji nebude moci zavřít ani dveřník. O tom se mínění rozcházejí, zda dveřník svým oznámením, že zavře bránu, chce jen dát odpověď, či zda chce zdůraznit svou služební povinnost, či chce-li v tom muži ještě v posledním okamžiku vzbudit lítost a zármutek. Mnozí jsou však zajedno v tom, že nebude moci bránu zavřít. Soudí dokonce, že je aspoň nakonec pod tím mužem i svým věděním, neboť muž vidí záři, která tryská z brány k zákonu, kdežto dveřník právě jakožto dveřník stojí asi ke vchodu zády a nedá ani slovem najevo, že upozoroval nějakou změnu.“ „To je dobře odůvodněno,“ řekl K., jenž si pološeptem opakoval jednotlivá místa z výkladu duchovního. „Je to dobře odůvodněno a také si teď myslím, že dveřník byl na omylu. Tím však jsem se neuchýlil od svého dřívějšího mínění, neboť obě se zčásti shodují. Nerozhoduje, zda dveřník vidí věci správně, či zda se mylí. Řekl jsem, že ten muž z venkova je klamán. Vidí-li dveřník věci správně, dalo by se o tom pochybovat, jestliže se však dveřník

mýlí, nemůže být jinak, než že se jeho omyl přenese i na toho muže. Potom dveřník není sice podvodník, ale je tak prostoduchý, že by ho měli ihned vyhnat ze služby. Považ přece, že klam, jemuž podléhá dveřník, nijak neškodí jemu, tomu muži však tisícero násob.“ „Zde narážíš na mínění opačné,“ řekl duchovní. „Někteří totiž tvrdí, že ten příběh nedává nikomu právo, aby o dveřníku pronášel soudy. Ať už se nám jeví jakýkoli, je to přece jen sluha zákona, patří tedy k zákonu, je tedy nepostižný pro lidské usuzování. Nesmíme pak ani věřit, že dveřník je tomu muži podřízen. Být vázán službou třeba jen u vchodu k zákonu je nesrovnatelně víc než žít si volně na světě. Muž k zákonu teprve přichází, dveřník tam už je. Zákon ho povolal k službě, pochybovat o jeho hodnotě by znamenalo pochybovat o zákoně.“ „S tímto míněním nesouhlasím,“ řekl K. a zavrtěl hlavou, „neboť setrváme-li při něm, musíme pokládat za pravdu všechno, co dveřník řekne. Že to však není možné, odůvodnil jsi přece dopodrobna sám.“ „Ne,“ řekl duchovní, „není třeba, abychom pokládali všechno za pravdivé, je jen třeba, abychom to pokládali za nutné.“ „Bezútešné mínění,“ řekl K. „Lež se nastoluje jako světový řád.“ [19]

K. to řekl na závěr, ale jeho konečný soud to nebyl. Byl příliš unaven, aby mohl obsáhnout všechny důsledky toho příběhu, napadaly ho i nezvyklé myšlenky příběhem vyvolané, neskutečné jevy, o nichž by měli spíš než on pojednat vespolek soudní úředníci. Ten prostý příběh ztrácel obrysy, K. jej chtěl setřást a duchovní, jenž teď projevil velký jemnocit, to strpěl a přijal poznámku K. mlčky, ačkoli se s jeho vlastním míněním jistě nesrovnávala.

Šli chvíli mlčky dál, K. kráčel docela blízko duchovního v té tmě, ani nevěděl, kde je. Lampa v ruce mu už dávno zhasla. Znenadání se přímo před ním jen odleskem kovu zatřpytila stříbrná socha jednoho světce a hned se zas vnořila do tmy. Aby nebyl zcela odkázán na duchovního, zeptal se K.: „Nejsme teď poblíž hlavního vchodu?“ „Ne,“ řekl duchovní, „jsme daleko od něho. Ty už chceš

odejít?“ Ačkoli to K. teď právě nezamýšlel, řekl ihned: „Ovšem, musím odejít. Jsem prokuristou v bance, čekají na mne, přišel jsem jen, abych jednomu zahraničnímu obchodnímu příteli ukázal chrám.“ „Dobrá,“ řekl duchovní a podal K. ruku, „pak tedy jdi.“ „V té tmě se však sám nevyznám,“ řekl K. „Jdi vlevo ke zdi,“ řekl duchovní, „pak dál podél zdi, drž se jí a najdeš východ.“ Sotva se duchovní vzdálil několik kroků, volal už K. velmi hlasitě: „Počkej ještě, prosím!“ „Čekám,“ řekl duchovní. „Nechceš ještě něco ode mne?“ ptal se K. „Ne,“ řekl duchovní. „Byls ke mně předtím tak vlídný,“ řekl K., „a všechno jsi mi vyložil, a teď mě propouštíš, jako by ti na mně nezáleželo.“ „Musíš přece odejít,“ řekl duchovní. „To ano,“ řekl K., „uznej to přece.“ „Uznej nejdřív ty, kdo jsem,“ řekl duchovní. „Jsi vězeňský kaplan,“ řekl K. a přistoupil blíž k duchovnímu, nebylo tak nutné, aby se okamžitě vrátil do banky, jak to líčil, mohl docela dobře ještě zůstat. „Patřím k soudu,“ řekl duchovní. „Proč bych něco od tebe chtěl. Soud od tebe nechce nic. Přijme tě, když přijdeš, a propustí tě, když odcházíš.“

Kapitola desátá

Konec

V předvečer jeho jedenatřicátých narozenin – bylo asi devět hodin večer, doba, kdy ulice ztichly – přišli ke K. do bytu dva páni. V šosatých kabátech, bledí a otlí, s cylindry, jež byly jako přirostlé k hlavě. U dveří bytu chvíli obřadně rokovali o tom, který z nich má vejít první, a ještě obřadněji si počínali přede dveřmi pokoje. Ačkoli návštěva nebyla předem ohlášena, seděl K., rovněž v černém, na židli poblíž dveří, seděl, jako když očekáváme hosty, a pomalu si natahoval nové rukavice, které mu těsně obepínaly prsty. Ihned vstal a zadíval se zvědavě na pány. „Vás tedy určili pro mne?“ ptal se. Pánové přikývli, jeden ukázal rukou, v níž měl cylindr, na druhého. K. si přiznal, že očekával jinou návštěvu. Šel k oknu a podíval se ještě jednou na temnou ulici. Také na protější straně ulice byla již skoro všechna okna temná, záclony byly většinou spuštěny. Za jedním osvětleným oknem v patře hrály si spolu za mříží malé děti, které se ještě neuměly samy vzdálit ze svého místa, a sahaly po sobě ručkama. „Posílají pro mne staré podřadné herce,“ řekl si K. a ohlédl se, aby se o tom znovu přesvědčil. „Hledí mě vyřídít lacino.“ Znenadání se k nim obrátil a zeptal se: „Na kterém divadle hrajete?“ „Divadle?“ ptal se jeden z pánů druhého o radu a v koutcích úst mu zaškubalo. Druhý si počínal jako němý, který zápolí se vzpouzejícími se mluvidly. „Nejsou na to připraveni, aby se jich někdo ptal,“ řekl si K. a šel si pro klobouk.

Už na schodech se pánové chtěli do K. zavěsit, ale K. řekl: „Až na ulici, nejsem nemocen.“ Hned před vraty se však do něho zavěsili tak, jak K. ještě nikdy s nikým nešel. Ramena měli těsně za jeho rameny, paže neohnuté, neboť tak mohli po celé délce obemknout

K. paže, za ruce ho popadli školeným, cvičeným hmatem, jemuž nebylo možno se vzepřít. K. šel mezi nimi napjatý jako struna, všichni tři teď tvořili jednolitě těleso, a kdyby někdo rozbil jednoho z nich, byli by na padrt' všichni. Byla to jednota, jakou může tvořit vlastně jen neživá hmota.

I když se mohl jen stěží dívat, jak šli tak těsně vedle sebe, pokoušel se K. několikrát prohlédnout si pod svítilnami své průvodce důkladněji, než bylo možné v přítomnosti jeho pokoje. „Snad jsou to tenorové zpěváci,“ myslel si, jak se díval na těžký lalok pod jejich bradou. Pocítil hnus z čistotnosti jejich tváří. Měl takřka před očima, jak si rukou promnuli oční koutky, jak si utřeli horní ret, jak si vydrhli záhyby na bradě. [20]

Když to K. zpozoroval, zastavil se, a proto se zastavili i oni; stáli na okraji volného liduprázdného prostranství, zkrášleného sady. „Proč poslali právě vás!“ spíše zavolal, než se otázel. Pánové patrně nevěděli, co odpovědět, čekali, volnou ruku svěřenou, jako čeká ošetřovatel, když si chce nemocný odpočinout. „Dál nejdu,“ řekl K. na zkoušku. Na to nepotřebovali pánové odpovídat, stačilo, že neuvolnili sevření a pokusili se zvednout K. z místa, ale K. se vzepřel. „Nebudu už potřebovat mnoho síly, vynaložím ji teď všechnu,“ pomyslel si. Napadlo ho, jak se mouchy usilovně snaží dostat se z lepkavé mucholapky a přitom si vytrhávají nožičky. „Pánové budou mít těžkou práci.“

Vtom vyšla z jedné ulice, ležící hlouběji, slečna Bürstnerová a stoupala po úzkých schodech nahoru k náměstí. Nebylo docela jisté, zda je to ona, podobnost byla ovšem velká. Ale K. ani nezáleželo na tom, zda je to skutečně slečna Bürstnerová, jen si hned uvědomil, že jeho odpor je marný. Nebylo v tom nic hrdinského, když teď kladl odpor, když teď těm pánům dělal potíže, když se teď v obraně pokoušel využít ještě posledního zákmitu života. Vykročil, a trochu z té radosti, kterou tím pánům způsobil, se přeneslo i na něho. Ted' mu dovolili, aby určoval směr cesty, a on jej určoval podle

cesty, kterou se před nimi ubírala slečna, ne že by ji chtěl dohonit, ne že by ji chtěl co nejdéle vidět, nýbrž jen proto, aby nezapomněl připomenutí, jež mu znamenala. „To jediné, co teď mohu udělat,“ řekl si a jeho myšlenky utvrzovalo, že jeho kroky a kroky obou průvodců dopadají tak stejnoměrně, „to jediné, co teď mohu udělat, je zachovat si až do konce klidně odvažující rozum. Vždycky jsem chtěl nabírat ze života plnými hrstmi a k účelu, jež lze sotva schvalovat. To nebylo správné. Mám teď ukázat, že mě nedovedl poučit ani celý rok toho procesu? Mám odejít jako člověk, který nic nechápe? Mám připustit, aby se o mně říkalo, že jsem chtěl proces skoncovat, když začínal, a když teď končí, že jej chci znovu začínat? Nechci, aby se to říkalo. Jsem povděčen, že mi dali na tuto cestu ty napůl němé, nechápavé pány a že bylo ponecháno mně, mně samotnému, abych řekl, co je třeba.“

Slečna zatím zahrnula do postranní ulice, ale K. ji už nepotřeboval a odevzdal se svým průvodcům. Všichni tři kráčeli teď v plné shodě po mostě, zalitém měsíčním světlem, pánové se teď ochotně podrobovali, sotva se K. trochu pohnul, a když se malinko obrátil k zábradlí, otočili se tam celým tělem i oni. Voda, jež se v měsíčním světle leskla a čeřila, rozdělovala se kolem ostrůvku, kde se, jakoby k sobě přituleny, kupily listnaté houštiny stromů a keřů. Pod nimi byly teď neviditelné písčové cesty s pohodlnými lavicemi, na nichž se K. často v létě labužnický protahoval. „Vždyť jsem se ani nechtěl zastavit,“ řekl svým průvodcům, zahanben jejich ochotou. Jeden z nich jako by druhému za zády K. mírně vytýkal, že se zastavil omylem, pak šli dál. [21]

Kráčeli několika stoupajícími ulicemi, kde tu a tam stáli nebo obcházel strážníci; hned v dálce, hned docela blízko. Jeden s hustými kníry, s rukou na rukojeti šavle, přistoupil jako s nějakým záměrem ke skupině, která mu připadala poněkud podezřelá. Pánové se zarazili, strážník jako by užuž otvíral ústa, tu K. pány mocně popostrčil. Několikrát se opatrně obrátil, zda jim strážník není v patách;

když však měli mezi sebou a strážníkem nároží, dal se K. do běhu a pánové museli běžet rovněž, ačkoli sotva popadali dech.

Tak se rychle dostali ven z města, jež se tímto směrem skoro bez přechodu přimykalo k polím. Malý kamenný lom, opuštěný a pustý, byl poblíž domu ještě docela městského. Zde se pánové zastavili, buď že to místo bylo od počátku jejich cílem, buď že byli příliš vyčerpáni, aby běželi ještě dál. Ted' pustili K., jenž bez hlesu čekal, smekli cylindry, utírali si kapesníkem pot s čela a rozhlíželi se po lomu. Všechno bylo zalito měsíčním svitem, jehož přirozenost a klid nejsou dány žádnému jinému světlu.

Pánové se chvíli zdvořile dohadovali, kdo má provést nejbližší úkoly – vypadalo to, jako by dostali své příkazy nerozdílně – a pak přistoupil jeden ke K., svlékl mu kabát, vestu a potom i košili. K. bezděky zamrazilo, a tu ho ten pán na uklidněnou zlehka poplácal po zádech. Potom pečlivě složil části oděvu jako věci, kterých se dá ještě použít, i když ne v nejbližší době. Aby K. neprodléval bez pohybu na nočním vzduchu, který byl přece jen trochu chladný, zavěsil se do něho a trochu s ním chodil sem a tam, zatímco druhý pán se v lomu poohlížel po nějakém vhodném místě. Když je našel, pokynul a druhý pán tam K. doprovodil. Bylo to blízko u té stěny lomu, kde se těžilo, ležel tam jeden vylomený kámen. Pánové posadili K. na zem, opřeli ho o kámen a položili mu na něj hlavu. Třebaže si s tím dali spoustu práce a třebaže se K. všemožně snažil, aby jim napomáhal, byla jeho poloha stále velmi nucená a nevěrohodná. Jeden z pánů požádal proto druhého, aby mu na chvíli K. přenechal, že ho uloží sám, ale ani pak se to nezlepšilo. Nakonec ponechali K. v poloze, která ani nebyla nejlepší z poloh, jakých se jim dosud podařilo dosáhnout. Pak jeden pán rozepjal šosatý kabát a vytáhl z pochvy, jež mu visela na opasku napjatém kolem vesty, dlouhý, tenký řeznický nůž, broušený po obou stranách, podržel jej ve výšce a zkoumal na světle ostří. Znova začaly ty odporné zdvořilosti, jeden podal nůž přes hlavu K. druhému, ten jej zas vrátil přes hlavu K. zpátky.

K. věděl teď docela jistě, že by bylo jeho povinností, aby se sám chopil nože ve chvíli, kdy si jej podávají z ruky do ruky, kdy se nad ním vznáší, aby se jím probodl. Ale neučinil to, otáčel krkem dosud volným a rozhlížel se. Nedokázal se dokonale osvědčit, nedovedl odejmout úřadům všechnu práci, odpovědnost za tuto poslední chybu měl ten, kdo mu odepřel zbytek síly, které k tomu bylo třeba. Utkvěl zrakem na posledním poschodí domu, sousedícího s lomem. Jako když vyšlehně světlo, rozletěly se tam okenice jednoho okna, jakýsi člověk, slabý a tenký v té dálce a výšce, vyklonil se prudce daleko ven a ještě rozpřáhl ruce do dálky. Kdo to je? Přítel? Dobrý člověk? Někdo, kdo pocituje účast? Někdo, kdo chce pomoci? Je sám jediný? Jsou to všichni? Je ještě nějaká pomoc? Jsou námitky, na něž se zapomnělo? Jistěže jsou. Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce, jehož nikdy nespatriil? Kde je vysoký soud, k němuž se nikdy nedostal? Zvedl ruce a roztáhl všechny prsty.

Ale ruce jednoho z pánů sevřely K. hrdlo a druhý mu vrazil nůž do srdce a dvakrát jej tam obrátil. Hasnoucímá očima viděl ještě K., jak pánové, blízko před jeho obličejem, opírajíce se o sebe tvář vedle tváře, pozorují rozhodnutí. „Jako pes!“ řekl, bylo to, jako by ho ten stud měl přežít.

DODATKY

I

Nedokončené kapitoly

K Else

Jednoho dne, když se K. právě chystal odejít, zazvonil telefon a K. byl vyzván, aby ihned přišel do soudní kanceláře. Hlas v telefonu ho varoval, aby nebyl neposlušný. Jeho neslýchané poznámky o tom, že výslechy jsou zbytečné, že k ničemu nevedou a vést nemohou, že tam už nepůjde, že nechá telefonická nebo písemná vyzvání bez povšimnutí a posly vyhodí ze dveří –, všechny tyto poznámky jsou prý protokolovány a už mu velice uškodily. Proč se jen nechce podrobit? Zda tu snad není snaha dát do pořádku jeho spletitou věc, bez zřetele k času a nákladům? Zda to chce svévolně mařit a zda chce, aby se sáhlo k donucovacím opatřením, jichž zůstal až dosud ušetřen? Dnešní předvolání je prý poslední pokus. Může si dělat, co je mu libo, ale ať uváží, že vysoký soud nemůže dopustit, aby si z něho někdo tropil žerty.

K. ohlásil Else, že k ní ten večer přijde, a už proto nemohl jít k soudu; byl rád, že tím může omluvit, proč se k soudu nedostavil, ačkoli by tohoto odůvodnění nikdy nepoužil a ačkoli by velmi pravděpodobně nešel k soudu ani tenkrát, kdyby pro ten večer neměl ani sebemenší jiný závazek. Poněvadž se cítil v právu, přece jen se telefonem zeptal, co by se stalo, kdyby nepřišel. „Najdeme si vás,“ zněla odpověď. „A budu za to potrestán, že jsem nepřišel dobrovolně?“ zeptal se K. a usmál se v očekávání toho, co uslyší. „Ne,“ zněla odpověď. „Výborně,“ řekl K., „jakou pohnutku mám však mít, abych vyhověl dnešnímu předvolání?“ „Nebývá zvykem, aby člověk na sebe poštval mocenské prostředky soudu,“ řekl hlas tišeji a nakonec se ztrácel v dálce. „Je velmi neopatrné, nedělá-li se to,“ myslel si K., když odcházel, „člověk by to přece měl zkusit, aby ty mocenské prostředky poznal.“

Neváhal už a jel k Else. Pohodlně opřen v rohu kočáru, s rukama v kapsách svrchníku – byly už chladné dny – díval se do živých ulic. S uspokojením si pomyslel, že soudu, pokud opravdu vyvíjí nějakou činnost, způsobuje nemalé nesnáze. Nevyjádřil se jasně, zda se k soudu dostaví či ne; soudce tedy čeká, možná že dokonce čeká celé shromáždění, jen K. se k zvláštnímu zklamání galerie nedostaví. Nezmýlen soudem si jede, kam chce. Chvilku si nebyl jist, neudal-li z roztržitosti kočímu adresu soudu, proto na něj křikl Elsinu adresu; kočí přikývl, neslyšel před chvílí žádnou jinou. Od toho večera zapomínal K. pohenáhl na soud a znovu ho cele zaujaly myšlenky na banku jako v dřívějších dobách.

Cesta k matce

Najednou ho u oběda napadlo, že si zajede k matce. Jaro teď už téměř skončilo a tím i třetí rok, co ji neviděl. Prosila ho tenkrát, aby k ní přijel na své narozeniny, přes různé překážky té prosbě vyhověl a dokonce jí slíbil, že u ní stráví každé narozeniny, byl to slib, který ovšem už dvakrát nesplnil. Teď však nechtěl čekat až do svých narozenin, ačkoli do nich chybělo jen čtrnáct dní, nýbrž chtěl jet ihned. Řekl si sice, že nemá zvláštní důvod, proč by tam jel právě teď, naopak, zprávy, jež dostával pravidelně vždy ob měsíc od bratrance, který měl v tom městečku kupectví a spravoval peníze, jež K. pro matku posílal, byly uspokojivější než kdy předtím. Matka sice už téměř oslepla, ale to K. podle zpráv lékařů čekal už léta; zato se jinak její stav zlepšil, různé potíže stáří polevily, místo aby zesílily, alespoň si teď méně stěžovala. Podle bratrancova názoru to snad souviselo s tím, že se v posledních letech – už při své návštěvě upozoroval K. skoro s odporem lehké příznaky – stala nadmíru pobožnou. V jednom dopise líčil bratranec velmi názorně, jak si stařenka, jež se dřív jen stěží vlekla, pěkně vykračuje, když se v neděli do něho zavěsí a jde s ním do kostela. A bratrancí mohl K. věřit, neboť byl zpravidla úzkostlivý a zveličoval ve svých zprávách spíše věci zlé než dobré.

Bud' jak bud', K. se teď rozhodl, že pojede; kromě jiných nepěkných rysů zjistil u sebe odnedávna jakousi přecitlivělost, sklon skoro bezmocně povolovat všem svým přáním – dobrá, v tomto případě poslouží ta nectnost aspoň dobrému účelu.

Přistoupil k oknu, aby trochu soustředil myšlenky, dal pak ihned odnést jídlo se stolu, poslal sluhu k paní Grubachové, aby jí oznámil, že odjíždí, a aby mu přinesl brašnu, do níž měla paní Grubachová zabalit všechno, co pokládá za potřebné, dal potom panu Kühnovi

některé obchodní příkazy pro dobu své nepřítomnosti, sotva se tentokrát pohoršil, že pan Kühne, jak už si zvykl, přijal příkazy nezpůsobně, s tváří stranou obrácenou, jako by docela dobře věděl, co má dělat, a jako by to prikazování trpěl jako pouhý obřad, a šel nakonec k řediteli. Když ho požádal o dvoudenní dovolenou, protože musí zajet k matce, zeptal se ovšem ředitel, je-li matka nemocna. „Není,“ řekl K. bez dalšího vysvětlování. Stál uprostřed pokoje, ruce měl zkříženy za zády. Svrastil čelo a přemýšlel. Unáhlil se snad s těmi přípravami k odjezdu? Nebylo by líp, kdy tu zůstal? Co tam chce? Chce se tam snad rozjet z přecitlivělosti? A z přecitlivělosti zde možná zamešká něco důležitého, nějakou příležitost zasáhnout, jaká se přece může naskytnout každý den, každou hodinu, když teď proces, jak se zdá, odpočívá po celé týdny a k němu nepronikla ani jediná určitější zpráva? A nevyleká nadto ještě stařenku, což ovšem nemá v úmyslu, mohlo by se to však snadno stát, třebaže on to nechce, neboť teď se děje leccos, co on nechce? A matka ani nežádala, aby přijel. Dříve bratranec ve svých dopisech neustále opakoval, že ho matka naléhavě zve, teď už dlouho ne. Kvůli matce tam tedy nepojede, to je jasné. Jede-li tam však s nějakou nadějí, která se týká jeho samého, je hotový blázen a za to bláznovství se mu tam dostane takové odměny, že nakonec propadne zoufalství. Ale jako by všechny tyto pochyby neměl on sám, nýbrž jako by se cizí lidé snažili našeptat mu je, a on jako by se probouzel ze sna, setrval při svém rozhodnutí, že pojede. Ředitel se zatím náhodou či pravděpodobně spíše ze zvláštní šetrnosti ke K. sklonil nad noviny, teď vzhledl i on, vstal, podal mu ruku, už se na nic neptal a přál mu šťastnou cestu.

K. pak ještě čekal na zřízence a chodil sem a tam po své kanceláři, ubránil se skoro mlčky náměstkovi, který několikrát vešel, aby se poptal, proč K. odjíždí, a když mu zřízenec konečně přinesl brašnu, spěchal hned dolů ke kočáru, který si už předtím objednal. Byl už na schodech, když se nahoře v poslední chvíli objevil ještě úředník

Kullich, v ruce měl načatý dopis a chtěl patrně K. požádat, aby mu dal nějaký pokyn. K. mu sice pokynul rukou, aby toho nechal, ale ten nechápavý světlovlasý a hlavatý chlapík neporozuměl, co to znamená, a mávaje listem, řítí se za K., div si nezlomil vaz. K. byl tak rozhořčen, že vzal Kullichovi dopis z ruky a roztrhal jej, když ho Kullich na schodech dohonil. Když se pak K. v kočáře otočil, stál Kullich, jenž patrně pořád ještě nepochopil, v čem pochybil, jako přikovaný a díval se za odjíždějícím kočárem, a vrátný vedle něho hluboce smekal čepici. K. je tedy přece ještě jedním z nejvyšších úředníků banky; kdyby to popíral, usvědčil by ho vrátný. A matka ho dokonce už kolik let považuje za ředitele banky, ať jí to rozmlouvá sebevíc. V jejích očích neklesne, jakkoli utrpěla jeho vážnost u jiných. Snad je to dobré znamení, že se právě před odjezdem přesvědčil, že stále ještě smí úředníkovi, který má dokonce styky se soudem, vzít dopis a roztrhat jej bez jakékoli omluvy, aniž mu shoří ruce.

Odtud škrtnuto

...Co by ovšem učinil nejraději, to udělat nesměl, dát Kullichovi dva zvukné políčky na baculaté bledé tváře. Ale jinak je ovšem ta příhoda podařená, neboť K. nenávidí Kullicha, a nejen Kullicha, ale i Rabensteina a Kaminera. Myslí, že je nenáviděl odjakživa, upozornilo ho sice na ně teprve to, že se objevili v pokoji slečny Būrstnerové, jeho nenávist je však starší. A v poslední době K. tou nenávistí skoro trpí, neboť ji nemůže ukojit; je tak těžko dostat se jim na kobytku, jsou to teď nejnižší úředníci, všichni tři zcela podřízení, nebudou postupovat, leda pod tlakem služebních let, a i tu pomaleji než kdokoli jiný, je tedy nemožné navalit jim do cesty nějakou překážku; žádná překážka cizí rukou nastrojená nemůže být tak velká jako Kullichova hloupost, Rabensteinerova lenivost a Kaminerova odporná podlézavá skromnost. Jediné, co by se proti

nim dalo podniknout, bylo by prosadit, aby dostali výpověď, a toho by se dalo dosáhnout dokonce velmi snadno, několik K. slov řediteli by stačilo, ale to je K. proti mysli. Snad by to udělal, kdyby se za tu trojici zasazoval náměstek, který zjevně nebo skrytě podporuje vše, co K. nenávidí, ale tu náměstek kupodivu dělá výjimku a chce to, co chce K.

Státní zástupce²

I když K. získal za tu dlouhou dobu, co sloužil v bance, hodně zkušeností, takže se vyznal v lidech i ve světě, přece mu vždy připadalo, že si společnost, s níž se pravidelně scházel u stálého stolu v hostinci, zaslouží zvláštní úcty, a nikdy si nezapíral, že je pro něho velkou ctí, náleží-li k takové společnosti. Skládala se téměř výhradně ze soudců, státních zástupců a advokátů, smělo sem i několik mladických úředníků a advokátních koncipientů, sedávali však docela dole na samém konci stolu a směli se do rozmluvy vmísit jen tehdy, obrátil-li se někdo na ně zvláštní otázkou. Většinou však bylo jediným účelem takových otázek, aby obveselovaly společnost, a státní zástupce Hasterer, který býval obvykle K. sousedem, měl zvláštní zálibu v tom, že mladé pány takto zahanboval. Jakmile roztáhl uprostřed stolu velkou chlupatou ruku a obrátil se k dolnímu konci, všichni už zbystřili sluch. A když se tam potom někdo chopil dané otázky, ale buď ji ani nedovedl rozluštit, nebo se hloubavě díval do svého piva, anebo jen naprázdno hýbal čelistmi, místo aby mluvil, či dokonce – a to bylo nejhorší – s nezadržitelným zápalem hájil názor nesprávný či neověřený, tu sebou starší páni s úsměvem vrtěli na židlích a zdálo se, že teprve teď jsou ve svém živlu. Skutečně vážné odborné rozhovory zůstávaly vyhrazeny pouze jim.

Do této společnosti uvedl K. jeden advokát, právní zástupce banky. Bývala doba, kdy K. s advokátem míval v bance dlouhé rozmluvy až pozdě do večera, a bylo pak docela samozřejmé, že večerel s advokátem u jeho stálého stolu v hostinci a že se mu v té

2 Tento úryvek by byl bezprostředně navazoval na sedmou kapitolu románu. Jeho začátek je napsán na list, na kterém jsou opsány závěrečné věty sedmé kapitoly.

společnosti zalíbilo. Viděl tam samé učené, vážné, v jistém, smyslu mocné pány, kteří se hleděli zotavit tím, že se neúnavně snažili rozřešit úmorně složité otázky, jež jen vzdáleně souvisely s obyčejným životem. I když sám mohl ovšem jen zřídka kdy zasáhnout, měl přece možnost dovědět se leccos, co mu dříve nebo později mohlo být na prospěch i v bance, a mimoto mohl navázat osobní styky se soudem, jež jsou vždy prospěšné. Ale zdálo se, že i ta společnost ho má ráda ve svém středu. Jako obchodní odborník byl brzy uznáván a jeho názor o takových věcech se pokládal za nezvratnou pravdu – i když se to neobešlo zcela bez ironie. Dosti často se stávalo, že si dva odborníci, kteří posuzovali rozdílně nějakou otázku z obchodního práva, vyžádali od K. jeho názor o skutkové podstatě a že se pak jméno K. vracelo ve všech řečech a replikách a bylo zatahováno až do nejabstraktnějších úvah, kterým K. už dávno nerozuměl. Ponenáhlu si ovšem leccos ujasnil, zvláště proto, že měl ve státním zástupci Hastererovi dobrého poradce, který se s ním sblížil i jako přítel. Dokonce ho dosti často doprovázel v noci domů. Nemohl však dlouho přivyknout chůzi po boku toho obra, který se s ním vedl pod paží a který ho mohl docela nenápadně ukrýt pod svým volným pláštěm.

Časem si však na sebe zvykli natolik, že se setřely všechny rozdíly vzdělání, povolání, věku. Stýkali se spolu, jako by k sobě patřili odjakživa, a zdál-li se v jejich vztahu jeden z nich po vnější stránce nadřazen, nebyl to Hasterer, nýbrž K., neboť jeho praktické zkušenosti většinou dostaly za pravdu, poněvadž byly získány tak bezprostředně, jak to od soudcovského stolce není vůbec možné.

Toto přátelství se ovšem u stálého stolu brzy rozhlásilo, téměř nikdo si už nevzpomněl, kdo K. do společnosti uvedl, teď ovšem byl K. záštitou Hasterer; kdyby snad někdo pochyboval, zda má K. právo mezi nimi sedět, mohl se K. plným právem dovolávat Hasterera. Tím však nabyl K. zvláštního výsadního postavení, neboť Hasterera si všichni stejně vážili, jako se ho obávali. Byl sice podivu-

hodně bystrý a zběhlý v právnickém myšlení, ale po této stránce se mu mnohý z pánů vyrovnal, jestliže ho dokonce nepředčil, nikdo mu však nestačil v tom, s jakou vervou hájil své názory. K. připadalo, že Hasterer nahání odpůrci aspoň strach, když už ho nemůže přesvědčit, stačilo, aby jen natáhl ukazovák, a už mnozí ucouvli. Odpůrce jako by zapomínal, že je ve společnosti dobrých známých a kolegů, že přece běží jen o teoretické otázky, že se mu ve skutečnosti rozhodně nemůže nic stát – zmlkl, a jestliže jenom zavrtěl hlavou, svědčilo už to o odvaze. Trapná podívaná se naskytla, když odpůrce seděl daleko, Hasterer poznal, že se s ním na tu vzdálenost nemůže domluvit, když pak odsunul talíř s jídlem a pomalu vstal, aby si k tomu člověku došel. Kdo seděli poblíž, naklonili pak hlavu nazad, aby mohli pozorovat jeho tvář. Byly to ovšem jen poměrné vzácné výjevy, především ho vzrušovaly téměř jen právníké otázky, a to hlavně takové, jež se týkaly procesů, které on sám kdysi anebo právě teď vedl. Nešlo-li o takové otázky, byl přívětivý a klidný, jeho smích zněl roztomile a s vášní se oddával pouze jídlu a pití. Někdy se dokonce stalo, že vůbec neposlouchal, o čem se ostatní baví, obrátil se ke K., položil ruku na opěradlo jeho židle, vyptával se ho tlumeným hlasem na banku, mluvil potom o své vlastní práci nebo také o svých známostech se ženami, které ho zaměstnávaly téměř neméně než soud. Nikdo ho neviděl s kýmkoli jiným ve společnosti takto rozprávět, a opravdu se mnohdy stalo, že chtěl-li někdo Hasterera o něco poprosit – většinou šlo o smíření s nějakým kolegou – přišel nejdříve ke K., aby ho požádal o zprostředkování, a K. se toho pokaždé rád ujal a snadno uspěl. Nevyužíval po této stránce svého vztahu k Hastererovi, byl vůbec ke všem velmi zdvořilý a skromný a dovedl, což bylo ještě důležitější než skromnost a zdvořilost, správně rozlišovat mezi hodnotními stupni těchto pánů a chovat se ke každému podle jeho hodnoti. Hasterer ho o tom všem znovu a znovu poučoval, byly to jediné předpisy, proti kterým se Hasterer neprohřešoval ani v nejvzrušenější debatě. Proto se také obracel

k mladým pánům dole u stolu, kteří neměli skoro žádnou hodnot, vždycky jen všeobecně, jako by to nebyli jednotlivci, nýbrž jen jakýsi smotaný chuchvalec. Právě tito pánové mu však prokazovali největší pocty, a když k jedenácté vstal a chystal se jít domů, hned některý z nich přiskočil a pomohl mu do těžkého pláště, a jiný zas mu s hlubokou úklonou otevřel dveře a držel je ovšem ještě i ve chvíli, kdy za Hastererem vycházel z místnosti K.

Kdežto K. zpočátku doprovázel Hasterera kus cesty nebo také Hasterer doprovázel K., končily se později takové večery zpravidla tím, že Hasterer K. požádal, aby s ním šel do bytu a chvílku u něho pobyl. Seděli pak ještě asi hodinu, pili likéry a kouřili doutníky. Tyto večery byly Hastererovi tak milé, že se jich nechtěl vzdát ani tehdy, když měl několik neděl u sebe jakousi ženštinu, která se jmenovala Helena. Byla to tlustá postarší žena s nažloutlou pletí a černými vlasy, jež se jí kadeřily na čele. K. ji zprvu viděl jen v posteli, ležela tam zpravidla opravdu nestoudně, četla nějaký sešitový román a nevšímal si, o čem pánové hovoří. Když už bylo pozdě, začala se protahovat, zívala a třeba i hodila sešitem svého románu po Hastererovi, nemohla-li jinak upoutat na sebe pozornost. Hasterer pak s úsměvem vstal a K. se poroučel. Později ovšem, když Hasterer začínal mít Heleny dost, rušila schůzky nepříjemně. Očekávala teď pány úplně oblečena, obvyklejné v šatech, jež asi pokládala za velkou vzácnost a krásu, byly to však ve skutečnosti staré, nevkusné plesové šaty a zvláště odpudivě na nich působilo několik řad dlouhých ozdobných třásní, jimiž byly ověšeny. Jak ty šaty přesně vypadají, K. vůbec ani nevěděl, zpěchoval se jaksi podívat se na ně a seděl celé hodiny s očima zpola sklopenýma, zatímco ona, pohupujíc se v bocích, chodila po pokoji nebo seděla v jeho blízkosti, a když později její postavení v domě bylo čím dál méně únosné, pokoušela se ve své tísní vzbudit Hastererovu žárlivost tím, že si K. nadcházela. Byla to jen tíseň, ne zloba, když nakláněla přes stůl obnažená, otlá, tučná záda, když ke K. přibližovala tvář a chtěla ho tak donutit,

aby vzhlédl. Dosáhla tím jen toho, že se K. při nejbližší příležitosti zdráhal jít k Hastererovi, a když tam po nějaké době přece přišel, byla Helena už s konečnou platností poslána pryč; K. to přijal jako něco samozřejmého. Zůstali ten večer zvlášť dlouho spolu, připili si z Hastererova podnětu na bratrství a K. byl cestou domů skoro trochu omámen tím kouřením a pitím.

Příští dopoledne poznamenal ředitel při obchodním rozhovoru v bance, že myslí, že K. včera večer zahlédl. Nemýlí-li se, šel K. zavěšen do státního zástupce Hasterera. Ředitel se tomu zřejmě velmi divil, neboť uvedl dokonce kostel – srovnávalo se to ovšem také s jeho obvyklou přesností –, před jehož průčelím poblíž kašny K. potkal. Kdyby chtěl popsat nějakou vidinu, nemohl by se vyjadřovat jinak. K. mu vysvětlil, že státní zástupce je jeho přítel a že opravdu šli včera kolem toho kostela. Ředitel se udiveně usmál a vybídl K., aby se posadil. Byl to jeden z okamžiků, pro něž K. měl ředitele tak rád, z okamžiků, kdy se u toho slabého, nemocného, pokašlávajícího muže, přetíženého nejodpovědnější prací, projevovala jakási starostlivost o K. blaho a jeho budoucnost, starostlivost, kterou by ovšem mohl stejné jako jiní úředníci, kteří u ředitele zažili něco podobného, nazývat chladnou a vnějškovou, neboť nebyla než dobrým prostředkem, jak k sobě na léta připoutat schopné úředníky obětováním dvou minut – buď jak buď, K. v těchto chvílích řediteli neodolal. Ředitel snad také mluvil s K. trochu jinak než s ostatními, aby se takto s K. sblížil, nezapomínal totiž ani trochu na své nadřazené postavení – to naopak dělal v běžném obchodním styku – zde se však zdálo, že zapomněl právě na postavení K. a mluvil s ním jako s děckem nebo jako s mladíkem, který toho ještě málo zná, který se teprve uchází o místo a z nějakého nepochopitelného důvodu vzbudil u ředitele vlídný zájem. K. by jistě nestrpěl, aby s ním někdo jiný takto mluvil, dokonce ani sám ředitel, kdyby nemyslel, že ředitelova starostlivá péče je upřímná, nebo kdyby ho úplně neokouzlovalo, že by u něho snad mohl takovou péči najít, jak se

mu v těchto chvílích zdálo. K. poznal svou slabost; její příčinou snad bylo, že po této stránce bylo na něm opravdu ještě cosi dětinského, protože nikdy nepoznal péči vlastního otce, který umřel velice mlád, a protože brzo opustil domov a vždycky spíše odmítal, než loudil něžnost matky, která poloslepá žila ještě na venkově v neměnícím se městečku a kterou navštívil naposled asi před dvěma lety.

„O tomto přátelství jsem neměl ani tušení,“ řekl ředitel a jen slabý přívětivý úsměv mírnil přísnost těchto slov.

Dům

I když tím zprvu nesledoval žádný určitý smysl, snažil se K. při různých příležitostech vyzvědět, kde má sídlo úřad, od něhož přišlo první udání v jeho věci. Dověděl se to bez nesnází, jak Titorelli, tak i Wolfahrt mu řekli přesné číslo domu, hned jak se jich dotázal. Titorelli s úsměvem, který měl vždy pohotově pro tajné záměry, jež mu nebyly předloženy, aby je posoudil, doplnil později informaci tím, že tvrdil, že právě tento úřad nemá nejmenší význam, nýbrž jen vyhlašuje, co mu bylo přikázáno, a že je jen nejnižším orgánem velké prokuratury, jež je ovšem stranám nedostupná. Přeje-li si tedy někdo něco od prokuratury – lidé mají přirozeně vždy mnoho přání, ale není vždy moudré je vyslovit –, musí se ovšem obrátit na jmenovaný podřízený úřad, tím však ani sám nepronikne k pravé prokuratuře, ani se mu nepodaří, aby tam vůbec kdy tlumočil své přání.

K. už znal malířovu povahu, proto neodporoval, také se dál nevyptával, jen přikývl a vzal ta slova na vědomí. Jako už často v poslední době měl znovu dojem, že Titorelli štědře vynahradí advokáta v tom, jak dovede potýrat. Byl to jen ten rozdíl, že K. nebyl tak úplně v moci Titorelliho a že by se ho mohl bez okolků zbavit, kdykoli by se mu zachtělo, že Titorelli dále byl nadmíru sdílný, ne-li užvaněný, i když dříve víc než nyní, a že konečné mohl K. ovšem velice dobře Titorellimu oplatit jeho týrání.

A to také v této věci dělal, mluvil o tom domě nezřídka takovým způsobem, jako by Titorellimu něco zamlčoval, jako by s tím úřadem navázal styky, jako by však dosud nedospěly tak daleko, aby se o nich mohlo bez nebezpečí mluvit, když se ho však Titorelli potom snažil přimět, aby pověděl něco bližšího, začal K. znenadání mluvit o něčem jiném a dlouho pak už o tom nepromluvil. Radoval se

z takových malých úspěchů, myslel si potom, že se už vyzná daleko lépe v lidech z okolí soudu, že si už může s nimi zahrávat, že se už skoro sám dostává mezi ně, že aspoň chvílemi získává lepší přehled, který jim jaksi umožňuje první soudní stupeň, na němž stojí. Co by na tom záleželo, kdyby nakonec přece jen přišel o své postavení zde dole? I pak je tam ještě možnost záchrany, je jen třeba, aby vklouzl do řad těch lidí, nemohou-li mu pro své podřízené postavení nebo z jiných důvodů pomoci v jeho procesu, mohou ho přece přijmout mezi sebe a ukrýt, dokonce se vůbec ani nemohou zpěčovat, aby mu takto posloužili, provede-li všechno s náležitou rozvahou a potají, a zejména to nemůže Titorelli, jehož blízkým známým a dobrodincem se přece teď stal.

Takovým a podobným nadějím se K. ovšem neoddával den co den, zpravidla ještě dobře rozlišoval a měl se na pozoru, aby nepřehlížel nesnáze či nepřeskakoval překážky, někdy však – většinou ve chvílích, kdy byl večer po práci úplně vyčerpán – čerpal útěchu i z docela nepatrných a nadto i mnohoznačných příhod dne. Ležel pak obvykle na pohovce ve své kanceláři – nemohl už z kanceláře odejít, aby se předtím nezotavoval hodinku na pohovce – a řadil v myšlenkách zážitků k zážitku. Neomezoval se výhradně na lidi, kteří byli v souvislosti se soudem, zde v polospánku všichni splývali, zapomínal pak na velkou práci soudu, bylo mu, jako by byl jediný obžalovaný, a všichni ostatní se vzájemně prolínali jako úředníci a právníci na chodbách soudní budovy, i nejotupělejší měli bradu skloněnou, odchlíplé rty a strnulý pohled těch, kdo usilovně přemýšlejí o důležitých věcech. Vždycky se pak jako uzavřená skupina objevili nájemníci paní Grubachové, stáli spolu, hlava vedle hlavy, s otevřenými ústy, jako sbor žalobců. Byli mezi nimi mnozí, které neznal, neboť K. se už dávno ani dost málo nestaral o záležitosti penziónu. Ti četní neznámí však způsobovali, že mu bylo nevolno, měl-li se skupinou zabývat blíž, někdy však tak musel učinit, hledal-li v ní slečnu Būrstnerovou. Přehlédl například skupinu letným

pohledem a najednou mu zazářily vstříc dvě úplně cizí oči a zadržely ho. Nenašel pak slečnu Būrstnerovou, ale když potom hledal nanovo, aby vyloučil každý omyl, našel ji uprostřed skupiny, jak má ruce kolem krku dvou pánů, kteří jí stojí po boku. Dotklo se ho to jen docela nepatrně, zejména proto, že ta podívaná nebyla nic nového, jen nezahladitelná vzpomínka na fotografii z koupaliště, kterou jednou viděl v pokoji slečny Būrstnerové. A přece ta podívaná zaháněla K. od skupiny, a i když se k ní ještě kolikrát vrátil, pospíchal teď dlouhými kroky křížem krážem soudní budovou. Vyznal se vždy velmi dobře ve všech místnostech, zapadlé chodby, které určitě dosud nikdy neviděl, připadaly mu důvěrně známé, jako by to byl odedávna jeho byt, podrobnosti se mu zas nejvýš bolestně a zřetelně vrývaly do mozku, tak se například v jedné předsíni procházel nějaký cizinec, byl oblečen jako zápasník s býky, pas se mu zařezával do těla jako nůž, jeho kratičký, těsně přiléhavý kabátek byl ze zažloutlých, hrubě háčkovaných krajek a ten člověk se nechával neustále od K. obdivovat, a ani na okamžik se nepřestal procházet. K. se příkrčeně plížil kolem něho a obdivoval se mu, oči navrch hlavy. Znal všechny kresby krajek, všechny vadné třásně, každíčký záhyb kabátku, a přece se dosud nevynadíval dosyta. Či spíše, už dávno se dosyta vynadíval, anebo ještě správněji, nechtěl se nikdy dívat, ale nepouštělo ho to. „Jaké maškary nám to cizina předvádí!“ myslel si a poulil oči ještě víc. A provázel toho muže tak dlouho, až sebou na pohovce neklidně házel a zabořil do koženého potahu tvář.

Odtud škrtnuto

Dlouho tak ležel a teď opravdu odpočíval. Přemýšlel sice i teď, ale potmě a v klidu. Nejraději myslel na Titorelliho. Titorelli seděl na židli a K. klečel před ním, hladil ho po rukou a všemožně mu lichotil. Titorelli věděl, oč K. jde, ale tvářil se, jako by to nevěděl,

a trochu ho tím trápil. Ale K. zase věděl, že nakonec dosáhne všeho, neboť Titorelli je lehkovážný člověk, který se dá snadno získat, bez přísného smyslu pro povinnost, a je nepochopitelné, že si soud s takovým člověkem vůbec něco začal. K. poznal: tady lze prorazit, jestliže vůbec kde. Nedal se zmást Titorelliho nestoudným úsměvem, jímž se malíř se vztyčenou hlavou usmíval do prázdna, trval na své prosbě a zašel tak daleko, že dokonce hladil rukama Titorelliho po tvářích. Nenamáhal se přespříliš, byl skoro nedbalý, protahoval to z požívačnosti, byl si jist úspěchem. Jak je prosté ten soud přelstít! Jako by se podvoloval přírodnímu zákonu, sklonil se Titorelli konečně k němu, přívětivě přimhouřil oči a naznačil tak, že je ochoten prosbu splnit, a pevným stiskem podal K. ruku. K. vstal, měl ovšem trochu slavnostní pocit, ale Titorelli teď už nestrpěl žádnou slavnostnost, objal K. a táhl ho v běhu s sebou. Hned byli v soudní budově a spěchali po schodech, ale nejen nahoru, nahoru i dolů, bez nejmenší námahy, lehce jako lehký člun na vodě. A když se K. právě podíval na své nohy a dospíval k závěru, že ten krásný způsob pohybu nemůže už patřit k jeho dosavadnímu nízkému životu, právě teď, nad jeho skloněnou hlavou, nastala proměna. Světlo, jež sem dosud padalo zezadu, se obrátilo a lilo se znenadání oslňujícím proudem zepředu. K. pohlédl vzhůru, Titorelli mu přikývl a otočil ho. K. byl opět na chodbě soudní budovy, ale všechno bylo klidnější a prostší. Nebyly tu žádné nápadné podrobnosti, K. obsáhl všechno jediným pohledem, odloučil se od Titorelliho a šel po svých. K. měl dnes na sobě nové dlouhé tmavé šaty, byly blaživě teplé a těžké. Věděl, co se s ním stalo, ale byl tím tak šťasten, že si to ještě nechťel přiznat. V koutě na chodbě, která měla na jedné straně otevřená velká okna, našel na hromadě rozloženy své dřívější šaty, černý žaket, kalhoty s ostrým proužkem a na nich košili s pomačkanými rukávy.

Boj s náměstkem ředitele

Jednou ráno cítil se K. mnohem svěžejší a odolnější než jindy. Na soud si sotva vzpomněl; napadl-li ho však, zdálo se mu, že by hravě dokázal popadnout, vyrvat a rozbít celou tu nepřehlednou velkou organizaci, jen kdyby měl nějakou všem skrytou rukojeť, kterou by bylo třeba nejdříve nahnát v temnotách. Bylo mu tak zvláštně, že ho to dokonce lákalo, aby do své kanceláře pozval náměstka, že si spolu projednají obchodní záležitost, kterou měli urychleně vyřídit. Při takové příležitosti se náměstek vždycky tvářil, jako by se jeho poměr ke K. v posledních měsících ani v nejmenším nezměnil. Klidně přišel jako dříve, kdy se neustále předstihovali s K., klidně vyslechl, co K. uváděl, projevil svou účast krátkými důvěrnými, přímo kamarádskými poznámkami a mátl K. jen tím, v tom však možná nebyl žádný úmysl, že se ničím nedal odvrátit od jádra obchodní věci, projevoval pro tu věc pochopení takřka až do morku kostí, kdežto K. myšlenky se před tímto vzorem svědomitosti začaly ihned rozptylovat na všechny strany a přinutily ho, aby tu věc skoro bez odporu ponechal náměstkovi. Jednou to bylo tak zlé, že K. nakonec jen zpozoroval, jak náměstek najednou vstal a vrátil se mlčky do své kanceláře. K. nevěděl, co se stalo, možná že rozmluva skončila v úplném pořádku, stejně bylo však možné, že náměstek ji přerušil, protože ho K. nevědomky urazil nebo protože mluvil nesmysly nebo protože náměstek nezvratně dospěl k přesvědčení, že ho K. neposlouchá a že se zabývá jinými věcmi. Bylo však dokonce možné, že K. učinil nějaká směšná rozhodnutí nebo že náměstek z něho takové rozhodnutí vylákal a že si teď pospíší, aby je provedl K. na škodu. Ostatně se k té věci už nevrátili, K. ji nechtěl připomínat a náměstek zůstával nesdílňný; ovšem prozatím se také neprojevovaly žádné viditelné následky. K. se však tou příhodou nedal rozhodně odstrašit;

jakmile se jen naskytl vhodná příležitost a měl aspoň trochu sil, už byl u náměstkových dveří, aby k němu zašel nebo aby ho k sobě pozval. Už na to nebyl čas, aby se před ním schovával, jako to dělával dřív. Nedoufal už, že brzy dosáhne rozhodujícího úspěchu, který by ho naráz zbavil všech starostí a sám sebou zase zjednal dřívější vztah k náměstkovi. K. poznával, že nesmí přestat; ucouvne-li, jak by si toho snad žádaly skutečnosti, pak tu je nebezpečí, že se možná už nikdy nedostane kupředu. Náměstek nesměl být ponecháván v domněnce, že K. je vyřízen, nesměl s touto domněnkou klidně sedět ve své kanceláři, bylo třeba ho znepokojovat. Bylo třeba, aby se co možná často dovídal, že K. je naživu a že jako všechno, co žije, může jednoho dne překvapit novými schopnostmi, i když se dnes zdá tak málo nebezpečný. Někdy si K. sice říkal, že touto metodou nebojuje o nic jiného než o svou čest, neboť mu vlastně nemohlo prospět, když se ve své slabosti napořád staví proti náměstkovi, posiluje pocit jeho moci a umožňuje mu, aby ho pozoroval a zařizoval se přesně podle okamžitých poměrů. Ale K. by své chování ani nedovedl změnit, podléhal sebeklamu, byl někdy najisto přesvědčen, že právě teď se může bez obav s náměstkem měřit; nejsmutnější zkušenosti ho nepoučily; domníval se, že to, co se mu nepodařilo desaterým pokusem, vymůže jedenáctý, ačkoli až dosud vždycky všechno dopadlo zcela jednoduše v jeho neprospěch. Když pak po takovém utkání zůstal sám, vyčerpán, zpocen, s prázdnou hlavou, nevěděl, co ho před chvílí hnalo k náměstkovi, zda naděje či zoufalství, příště však spěchal zas jen a jen k náměstkovým dveřím.

Odtud škrtnuto až k slovům „zvláštní příkazy“

Toho rána ukázala se ta naděje zvlášť odůvodněná. Náměstek pomalu vešel, držel si ruku na čele a stěžoval si na bolesti hlavy. K. chtěl zprvu na tuto poznámku odpovědět, rozmyslel si to však, začal hned s obchodními výklady a vůbec se nestaral o to, že ná-

městka bolí hlava. Bud' však že bolesti nebyly příliš velké, bud' že zájem o věc je na nějaký čas zapudil, náměstek dal při rozhovoru ruku s čela a odpovídal jako vždycky, pohotově a skoro bez rozmyšlení, jako vzorný žák, který odpověďmi vpadá do otázek. K. mu tentokrát dokázal čelit a několikrát ho odrazit, ale vzpomínka na náměstkovy bolesti hlavy ho ustavičně rušila, jako by ty bolesti nebyly pro náměstka nevýhodou, nýbrž výhodou. Jak podivuhodně ty bolesti snáší a přemáhá! Někdy se usmál, aniž byl k tomu v jeho slovech důvod, zdálo se, že se vychloubá, že ho bolí hlava, že však mu to nebrání, aby přemýšlel. Mluvil se o docela jiných věcech, zároveň to však byl němý rozhovor, kdy náměstek sice nepopíral, že má prudké bolesti hlavy, ale vždy také podotýkal, že to jsou jen nevinné bolesti, tedy docela jiné než bolesti, jakými trpívá K. A třebaže K. odporoval, byl překonán tím, jak se náměstek dovede vypořádat se svými bolestmi. Avšak dával mu i příklad. On se také může uzavřít všem starostem, jež nenáleží k jeho povolání. Je jen třeba, aby se věnoval práci ještě víc než dosud, aby v bance zavedl nová opatření a prosazoval, že budou zachovávána, takže tím bude trvale zaměstnán, je jen třeba, aby návštěvami a cestami upevnil své poněkud uvolněné styky s obchodním světem, aby častěji podával řediteli zprávy a snažil se získat od něho zvláštní příkazy.

Tak tomu bylo i dnes. Náměstek vešel přímo dovnitř, zůstal stát poblíž dveří, očistil si skřípec, jak si nedávno navykl, a podíval se nejdříve na K. a potom, aby se nezabýval příliš nápadně K., důkladněji také po celém pokoji. Vypadalo to, jako by používal příležitosti, aby zkoušel bystrost svých očí. K. odolal těm pohledům, dokonce se pousmál a vybídl náměstka, aby se posadil. Sám se vrhl do křesla, přisunul je co možná blízko k náměstkovi, vzal hned potřebné doklady se stolu a začal se svou zprávou. Zprvu se zdálo, jako by náměstek sotva poslouchal. Deska psacího stolu byla vroubena nízkým vyřezávaným zábradlíčkem. Celý psací stůl byl výtečná práce a také zábradlíčko drželo pevně v dřevě. Ale náměstek se

tvářil, jako by právě teď zpozoroval, že je uvolněno, a pokoušel se chybu napravit tím, že ukazovákem ťukal do zábradlíčka. K. chtěl proto svou zprávu přerušit, to však náměstek nestrpěl, protože, jak prohlásil, i tak všechno dopodrobna slyší a chápe. Kdežto však K. prozatím z něho nemohl dostat žádnou věcnou poznámku, zdálo se, že zábradlíčko vyžaduje zvláštních opatření, neboť náměstek vytáhl teď z kapsy kapesní nůž, vzal K. pravítko jako páku na druhém konci a pokoušel se zábradlíčko nadzvednout, asi proto, aby je pak mohl snáze zarazit tím hlouběji. K. do své zprávy pojal zcela novotářský návrh, od něhož očekával, že zapůsobí na náměstka zvláštním dojmem, a když teď dospěl k tomu návrhu, nemohl ani ustát, tolik ho zaujala jeho práce nebo spíše tolik se radoval z vědomí nyní pořád vzácnějšího, že zde v bance ještě něco znamená a že jeho myšlenky mají takovou sílu, aby ho ospravedlnily. Snad je dokonce tento způsob obhajoby nejlepším způsobem nejen v bance, ale i v procesu, snad je daleko lepší než každá jiná obhajoba, o kterou se už pokusil nebo kterou zamýšlí. Jak tak rychle mluvil, neměl K. ani pokdy, aby náměstka výslovně odvrátil od jeho práce se zábradlíčkem, jen dvakrát nebo třikrát přejel při předčítání volnou rukou po zábradlíčku jako na uklidněnou, a aniž si to sám přesně uvědomil, chtěl tak náměstkovi ukázat, že zábradlíčko je bezvadné, a i kdyby mělo nějakou chybičku, že je teď poslouchání důležitější a také slušnější než všechny opravy. Ale jak se často stává u čilých lidí, kteří jsou zvyklí jen na duševní práci, náměstka ta řemeslná práce rozehrála, kus zábradlíčka byl nyní opravdu povytažen a šlo teď o to, vpravit sloupky zase do otvorů, kam patřily. To bylo nesnadnější než všechna dosavadní práce. Náměstek musel vstát a zkoušet oběma rukama, jak by zábradlíčko vtlačil do desky. Ať do toho vkládal síly sebevíc, ne a ne se to podařit. Jak K. předčítal – střídal to ostatně s tím, že často mluvil spatra – postřehl jen nejasně, že náměstek vstal. Ačkoli sotvakdy ztratil úplně z očí, čím se náměstek jinak ještě zaměstnává, přece jen se domníval, že náměstek vstal

také v nějaké souvislosti s jeho zprávou, vstal tedy rovněž, přitiskl prst na jednu číslici a podával náměstkovi jakýsi doklad. Náměstek však zatím poznal, že tlak rukou nestačí, a tak se bez rozmýšlení posadil celou svou váhou na zábradlíčko. Ted' se to ovšem podařilo, sloupky skřípavě vklouzly do otvorů, jeden sloupek se však v tom spěchu vzpřičil a na jednom místě se rozštípla jemná hoření lišta. „Špatné dřevo,“ řekl náměstek rozmrzele.

Úryvek

Když vyšli z divadla, mrholilo. K. byl už unaven divadelní hrou a špatným provedením, ale jak si pomyslel, že má u sebe mít strýčka přes noc, byl z toho celý skleslý. Právě dnes mu hodně záleželo na tom, aby si promluvil se sl. B., snad by se ještě našla příležitost, aby se s ní sešel; ve strýčkově společnosti je to však úplně nemožné. Jel sice ještě noční vlak, kterého strýček mohl použít, ale že by bylo možné přimět strýčka k odjezdu dnes, kdy ho tak velmi zaměstnává proces K., na to podle všeho nebylo nejmenší naděje. K. se přesto pokoušel, i když ani nedoufal v úspěch: „Obávám se, strýčku,“ řekl, „že budu v nejbližší době potřebovat tvou pomoc. Nevím dosud přesně, v jakém smyslu, ale jistě ji budu potřebovat.“ „Můžeš se na mne spolehnout,“ řekl strýček, „vždyť celý čas jen přemýšlím, jak by se ti dalo pomoci.“ „Jsi stále takový, jaký jsi byl odjakživa,“ řekl K., „obávám se jen, že mi to teta bude mít za zlé, když budu příště nucen poprosit tě, abys zas přijel do města.“ „Tvá záležitost je důležitější než takové nepříjemnosti.“ „V tom ti nemohu dát za pravdu,“ řekl K., „ale buď, jak buď, nechci tě tetičce zbytečně brát, příští dny tě pravděpodobně budu potřebovat, nechtěl bys tedy prozatím jet domů?“ „Zítřa?“ „Ano, zítřa,“ řekl K., „anebo snad teď nočním vlakem, bylo by to nepohodlnější.“

II

Místa škrtnutá autorem

[1] Zdá se, že se výslech omezuje na pohledy, pomyslel si K, chvilku mu to dovolím. Kdybych jen věděl, jaký to může být úřad, který kvůli mně, tedy ve věci pro úřad úplně beznadějně, může učinit tak velká opatření. Neboť to všechno je už opravdu třeba nazvat velkým opatřením. Byly už pro mne určeny tři osoby, dva cizí pokoje byly uvedeny v nepořádek, tam v rohu postávají ještě tři mladí lidé a dívají se na fotografie slečny Bürstnerové.

[2] Kdosi mi řekl – nemohu si už vzpomenout, kdo to byl –, že to je přece podivuhodné, že když ráno procitneme, aspoň zpravidla najdeme všechno beze změny na témže místě, jak to bylo večer. Vždyť člověk byl ve spaní a ve snu aspoň zdánlivě ve stavu podstatně odlišném od bdění, a jak ten člověk zcela správně řekl, je třeba nekonečné duchapřítomnosti nebo správněji pohotovosti k tomu, abychom otevřením očí všechno, co tu je, jaksi uchopili na témže místě, na kterém jsme to večer opustili. Proto, řekl ten člověk, je také okamžik procitnutí nejriskantnější okamžik dne; jakmile jej přechkáme, aniž jsme byli někam odtaženi ze svého místa, můžeme být po celý den klidni.

[3] Vždyť víte, zaměstnanci vědí vždycky víc než představený.

[4] Myšlenka, že jim snad právě tím usnadňuje pozorování jeho osoby, které jim bylo možná přikázáno, připadala mu představou tak směšnou, že opřel čelo o dlaň a setrval tak několik minut, aby se zase vzpamatoval. „Ještě několik takových myšlenek,“ řekl si, „a je z tebe hotový blázen.“ Potom však pozvedl tím silněji svůj trochu skřípavý hlas.

[5] Před domem přecházel sem a tam voják pravidelným a silným krokem stráže. Ted' tedy je před domem také i hlídka. K. se musel daleko předklonit, aby viděl vojáka, neboť přecházel blízko u domovní zdi. „Haló,“ zavolal na něho, ale ne tak hlasitě, aby to voják mohl slyšet. Ukázalo se ostatně brzo, že voják čeká jen na služku, která šla do hospody naproti pro pivo a objevila se ted' ve dveřích zalitých světlem. K. se ptal sám sebe, zda aspoň letmo pomyslel, že voják na stráži je určen pro něho; nemohl si otázku zodpovědět.

[6] „Jste nesnesitelný člověk, u vás se neví, myslíte-li to vážně nebo ne.“

„To není zcela nesprávné,“ řekl K. rozradostněn, že hovoří s hezkou dívkou, „to není zcela nesprávné, nemám žádnou vážnost, a proto musím hledět, abych se šprýmem vystačil jak pro vážnost, tak i pro šprým. Ale zatčen jsem byl vážně.“

[7] Místo slov „politická okresní schůze“ byla původně „socialistická schůze“.

[8] K. jen viděl, že jí rozepjatá halenka visí v pasu podle těla, že nějaký muž ji zatáhl do kouta u dveří a tiskne k sobě její trup, zahalený jen košilí.

[9] K. chtěl už sáhnout po ruce ženy, jež se zjevně, i když bojácně snažila k němu přiblížit, vtom však vzbudily jeho pozornost studentovy řeči. Byl to užvaněný, vypínavý člověk, snad bylo možné dostat od něho přesnější zprávu o obžalobě, jež byla proti K. vznesena. Jakmile však K. bude mít tyto informace, může nepochybně naráz, mávnutím ruky ihned skoncovat s celým řízením, až se z toho všichni vyděsí.

[10] Bylo dokonce jisté, že by tuto nabídku odmítl i pak, kdyby byla spojena s peněžním úplatkem a zranila by ho pravděpodobně dvojnásob, neboť K. je podle všeho, dokud je v řízení, pro všechny zaměstnance řízení nedotknutelný.

[11] Ani tato chvála dívkou nehnula, zdálo se dokonce, že na ni nezapůsobilo ani podstatným dojmem, když teď strýček řekl: „To je možné. Přesto ti sem ale pošlu ošetřovatelku, pokud možno ještě dnes. Neosvědčí-li se, můžeš ji propustit, ale udělej mi to kvůli a zkus to s ní. Vždyť tady v tom prostředí a tichu, ve kterém tu žiješ, člověk zchátrá.“ „Není vždycky takové ticho jako teď“, řekl advokát. „Tvou ošetřovatelku přijmu jen tehdy, musím-li.“ „Musíš“, řekl strýček.

[12] Psací stůl, který zaujímal skoro celou délku pokoje, stál poblíž oken, bylo to zařízeno tak, že advokát byl otočen zády k dveřím a návštěvník musel jako učiněný vetřelec projít celou šířkou pokoje, než spatřil advokátovu tvář, nebyl-li advokát tak vlídný, aby se otočil k návštěvníkovi.

[13] Ne, od toho, že by proces vešel ve všeobecnou známost, nemohl si K. pro sebe slibovat ani seabemíň. Kdo by proti němu nepovstal jako soudce a neodsoudil ho slepě a předčasně, aspoň by ho, protože je to teď tak snadné, hleděl pokořit.

[14] V pokoji byla úplná tma, před okny visely patrně těžké látkové záclony a nepropouštěly žádný zásvit světla. V K. účinkovalo ještě lehké rozčilení z běhu, udělal bez přemýšlení několik dlouhých kroků. Teprve potom se zastavil a zpozoroval, že už ani neví, kde v pokoji je. Advokát už jistě spal, jeho oddechování nebylo slyšet, neboť si úplně zalézal pod peřinu.

[15] jako by čekal, až obžalovaný projeví nějakou známku života,...

[16] „Nemluvíte se mnou upřímně a nikdy jste se mnou upřímně nemluvil. Proto si nesmíte stěžovat, když se člověk, aspoň podle vašeho mínění, ve vás mýlí. Já jsem upřímný, a proto se neobávám, že by se někdo mohl ve mně mýlit. Strhl jste na sebe můj proces, jako bych byl zcela svobodný, mně však se teď skoro zdá, jako byste jej nejen špatně spravoval, nýbrž jako byste jej, aniž jste podnikl něco vážného, chtěl přede mnou skrýt, abych nemohl zasáhnout a aby jednoho dne byl za mé nepřítomnosti kdesi vynesena rozsudek. Neříkám, že jste to všechno chtěl učinit...”

[17] Bylo by teď velmi lákavé vysmát se Blockovi. Lenka využila K. roztržitosti, opřela se lokty o opěradlo židle, protože K. ji držel za ruce, a začala K. lehce kolébat, K. si toho zprvu nevšímal, díval se, jak Block opatrně nadzvedá peřinu na kraji, patrně aby hledal advokátovy ruce, jež chtěl políbit.

[18] ... že by se to považovalo aspoň na první pohled, a kdyby se nevědělo, o čem mluví, za padání vody ve vodotrysku.

[19] Když to dopověděl, zarazil se; napadlo ho, že teď mluvil o legendě a posuzoval ji, vždyť ani vůbec neznal spis, ze kterého ta legenda je, a stejně neznámy byly mu vysvětlivky. Byl zatažen do myšlenkového pochodu, který mu byl úplně neznám. Byl duchovní přece jen takový jako všichni ostatní, chtěl o K. věci mluvit jen v narážkách, tím ho snad svést a nakonec mlčet? Za těchto úvah K. zapomněl na lampu, začala čadit, a K. to zpozoroval teprve tehdy, když se mu kouř vlnil kolem brady. Ted' se pokusil stáhnout knot níž, tu světlo zhaslo. Zůstal stát, byla úplná tma, nevěděl ani, na kterém místě kostela je. Protože bylo ticho i vedle něho, zeptal se: „Kde jsi?“ „Tady,“ řekl duchovní a vzal K. za ruku. „Proč jsi nechal lampu zhasnout? Pojd', dovedu tě do sakristie, tam je lampa.“

K. velmi uvítal, že smí odejít ze samotného chrámu, tísnil ho vysoký, rozlehlý prostor, kde zrak mohl proniknout jen docela malý okruh, už několikrát vzhlédl vzhůru, i když věděl, že dělá něco marného, a pokaždé mu takřka letěla vstříc ze všech stran jen temnota. Veden rukou duchovního, pospíchal za ním.

V sakristii hořela lampa, jež byla ještě menší než lampa, kterou K. nesl. Visela také tak hluboko, že osvětlovala skoro jen podlahu sakristie, jež byla sice úzká, ale pravděpodobně stejně vysoká jako samotný chrám. „Všude je taková tma,“ řekl K., a aby se tu vyznal, zakryl si rukou oči, jako by ho bolely námahou.

[20] Jejich obočí byla jako zasazena a kývala se nahoru dolů nezávisle na pohybu chůze.

[21] Šli několika stoupajícími ulicemi, kde tu a tam postávali nebo obcházeli strážníci, hned v dálce, hned docela nablízku. Jeden, s hustými kníry, s rukou na rukojeti Šavle, kterou mu svěřil stát, přistoupil jako s nějakým záměrem ke skupině, jež byla trochu podezřelá. „Stát mi nabízí svou pomoc,“ řekl K. šeptem u ucha jednoho z pánů. „Co kdybych proces převedl na půdu státních zákonů? Mohlo by ještě dojít k tomu, že bych musel pány hájit proti státu!“

Původní znění závěrečných vět v předposledním odstavci:

...jsou námitky, na něž se zapomnělo? Jistěže jsou. Logika je sice neotřesná, ale člověku, který chce žít, neodolá. Kde je soudce? Kde je vysoký soud? Mám právo a povinnost, abych promluvil. Zvedám ruce.

Franz Kafka

Proces

Edice Klasická světová próza
Překlad Pavel Eisner
Ilustrace na obálce z Pixabay.com
Redakce Jaroslava Bednářová

Vydala Městská knihovna v Praze
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 12. 3. 2019

ISBN 978-80-7602-665-0 (epub)
ISBN 978-80-7602-666-7 (pdf)
ISBN 978-80-7602-667-4 (prc)